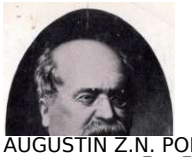

AUGUSTIN Z.N. POP

pe urmele lui

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Augustin Z. N. Pop

Pe urmele lui Mihail Kogălniceanu

AUGUSTIN Z. N. POP

Pe urmele lui

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 197

9Am lucrat treizeci de ani pentru țara mea. Nu e o singură reformă, un singur act național în care să nu figureze numele meu. Toate legile cele mari sînt făcute și contrasemnate de mine.

(12 octombrie 1867

)Bronzul amintirii

Personalitate multilaterală pe cît de luminoasă a veacului al XIX-lea, Mihail Kogălniceanu a fost, alături de Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuțiu, Alexandru Ioan Cuza, Eftimie Murgu și alții, o remarcabilă conștiință de conducător ideologic vibrînd pentru patria și națiunea română. Fruntaș al forțelor progresiste din Moldova, Kogălniceanu a înțeles — în paralela luptei împotriva privilegiilor boierești și pentru emanciparea economică și socială a țărănimii — să întreprindă o largă activitate culturală, călăuzit de simțămîntul necesității ca „românii să aibă o limbă și o literatură pentru toți".
Activitatea pe tărîm cultural, la care inimosul cărturar se angajează după revenirea de la studii, începe cu redactarea revistei Alăuta românească *(1838), anexă literară a* Albinei românești, *publicație ce apărea la Iași, încă din 1829, sub conducerea lui Gheorghe Asachi.*
în 1840, procurîndu-și litere de la Ion Eliade Rădu- lescu și închiriind tiparnița mitropoliei din Iași, Kogălniceanu își înființează propria-i imprimerie și redacție în care văd lumina tiparului Dacia literară, Foaea sătească a Prințipatului Moldaviei, Arhiva românească, *precum și numeroase volume de literatură națională originală — poezie, proză, teatru.*
Literatura română îi datorează lui Kogălniceanu crezul romantic exprimat în Dacia literară *(1840), directivele din* Propășirea *(1844) și* Steaoa Dunării *(1855), publicații ale unei spiritualități înaintate și de combatere intransigentă a continuităților feudalismului reacționar,* „Cantora Daciei literare", *lecția de deschidere a cursului de istorie națională la Academia Mihăileană din Iași (1843), încercarea de roman* Tainele inimii, *nuvela neterminată* Trii zile din istoria Moldaviei, *felurite almanahuri, sprijinirea dramaturgiei, valorificarea folclorului, publicarea celui dinții corp de cronici moldovenești, cîteva mii de discursuri politice și culturale, modele ale oratoriei militante. Lui i se*

potrivesc considerentele socio-politice ale lui Quintilian din prefața Artei oratorice : „Bărbatul cu adevărat cetățean, potrivit pentru conducerea treburilor publice și private, capabil să conducă prin îndrumările sale cetățile, să le dea temeiuri solide prin legi, să le vindece de rele prin exercitarea justiției, nu poate fi altul decît oratorul".

S-a bucurat de prietenia lui Vasile Alecsandri, Nicolae Bălcescu, a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, a lui Grigore Alexandrescu, Ion Ghica, Costache Negri, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Dimitrie Bolintineanu, Dimitrie Ralet, George Sion, Cezar Bolliac și a altora, spirite alese din care și-a făcut vajnici părtași de idei. Sinceritatea, dîrzenia și abnegația cu care Kogălni- ceanu a luat parte la luptele pentru cauzele obștești s-au făcut nu o dată ținta dușmăniei, persecuției și încercărilor de asasinat din partea „monstruoasei coaliții". (în ziua loviturii de stat de la 2 mai 1864, de exemplu, „monstruoasa coaliție" complotase să-l ucidă în incinta Adunării legiuitoare), fără ca prin aceasta să-i scadă elanul sau să cedeze intimidat; dimpotrivă, călindu-i temeritatea.

Ministru de externe în timpul războiului de la 1877— 1878, Kogălniceanu a proclamat la tribuna Adunării Deputaților și Senatului în 9 mai 1877 : „Sîntem independenți, sîntem națiune de sine stătătoare", iar ca ministru plenipotențiar la Paris, între 1 aprilie 1880 — 12 noiembrie 1881, a dus o luptă diplomatică glorioasă pentru recunoașterea suveranității României.

A fost conștient de rolul maselor în făurirea istoriei și însuși a participat curajos la acțiuni determinante în destinul poporului său. Nimic din ce-a scris și întreprins Kogălniceanu n-a fost regresiune în haos.

O linie constantă a vieții lui a fost pasiunea pentru cunoaștere și pentru organizarea muncii, virtutea muncii înțeleasă de el ca primă și principală condiție a existenței omului, a

propăşirii poporului român, a colaborării pe planetă. Altă caracteristică : democratismul, pe care îl manifestă cu consecvenţă încă din junime, lărgind baza patriotismului său ardent. Românii de pretutindeni şi din toate vremurile nu vor uita îndemnul lăsat moştenire de Kogălniceanu : „Pregătiţi veacul viitor".
în timpul răscoalei ţărăneşti din 1888 a legitimat în parlament temeiurile ridicării pălmaşilor şi, înfierînd ororile exploatării agrare, ca în Divanul ad-hoc şi în Steaoa Dunării, *ca şi în ministeriatele sale din 1861— 1862, 1863—1865, a cerut lui Constantin Miile să-l cuprindă pe lista pledanţilor apărători ai ţăranilor răsculaţi din nordul Moldovei.*
La mijlocul verii 1891, Kogălniceanu închidea ochii departe de ţară. Rămăşiţele lui pămînteşti, învelite în tricolorul românesc, i-au fost aduse în patrie şi înhumate la cimitirul „Eternitatea" din Iaşi, în cripta familiei, în vecinătatea căreia aveau să se rezerve în 1917 parcele pentru îngroparea eroilor noştri din primul război mondial, întrevăzut de el pe linia unirii laolaltă, într-un singur stat, a tuturor românilor.
În ultimele trei decenii poporul nostru a valorificat, prin editarea operei lui Kogălniceanu, prin studii şi prin numeroase contribuţii documentare asupra vieţii sale, moştenirea politică şi culturală pe care slujitorul progresului a lăsat-o naţiunii române în secolul al XIX- lea. De real prestigiu ştiinţific se înscriu, pentru cunoaş- terea personalităţii sale, contribuţiile semnate de Dan Simonescu, Al. Zub (îndeosebi), Dan Berindei, Virgil Ionescu, urmînd tradiţiei lui A.D. Xenopol, D. Onciul, N. Iorga, N. Cartojan, Radu Dragnea.

Pe temeiul unui întins material

documentar de referinţă, bibliografic, de studii şi autografe, unele descoperite de noi în arhive şi comunicate în scris ori la diferite sesiuni ştiinţifice, altele inedite — reproduse bogat în această restituire — autorul cărţii şi-a propus să conducă pe cititor printr-o lărgită geografie spirituală

.Lucrarea se adresează marelui public, voindu-se, aşa cum se exprimă şi în titlu, o invitaţie la călătorie pe urmele marelui patriot. Prin documentele pe care le conţine, multe scoase la lumină de autor şi publicate parţial, ea va reţine, fără îndoială, şi atenţia specialiştilor. înainte de orice, noi ne-am propus să rememorăm, pentru miile şi miile de călători contemporani, rutele de viaţă creatoare şi de drumeţie ale acestui „om genial", cum îl numeşte N. lorga, „bloc formidabil de stlncă", după expresia lui Octavian Goga sau, după aprecierea lui A.D. Xenopol, „natură aleasă ce cu greu încap cîte două,alături în un veac".
Scriind cartea, am simţit nevoia ca în documentele citate să păstrăm formele de limbă şi particularităţile celebrului înaintaş. Cînd, însă, ne-am aflat în faţa unor ortografii inconsecvente şi contradictorii, datorate multiplelor alternanţe fonetice din secolul trecut, am considerat că — potrivit principiului unificării — este necesar să transcriem textele conform normelor ortografice actuale. Kogălniceanu însuşi, combătînd sistemele etimologizante, s-a preocupat de fixarea ortografiei naţionale la români.
AUGUSTIN Z. N. POP

„Neam de neamul meu a fost român, sînt răzâş, vechi bâştlnaş"

Nu se va putea spune niciCînd, ca la „Junimea", că originea lui Mihail Kogălnieeanu se pierde în „noaptea timpurilor", cîtă vreme în privinţa antecesorilor lui s-au publicat documente, arbori genealogici direcţi şi pe ramificaţii laterale. Profesorul Gh. Ghibănescu, mai mult decît oricine, a adunat şi eu neostenință a tipărit actele Kogălnicenilor răspîndiţi pe toposul moldovean.
De mai multe ori — şi mai explicit la 74 de ani — Omul de la 2 mai a ţinut să-şi mărturisească legăturile familiei cu neamul cel mare al naţiunii

sale ; iar în propria comunitate familială, peste cei ce l-au precedat, el a strălucit.
Dinspre mamă, Kogălnieeanu îşi trăgea obîrşia orheiană din Valea Călmăţuiului.
În 1816, la căsătoria cu Ilie Kogălnieeanu, de 29 de ani, Ecaterina Stavilă, de 14 ani, fiica răzeşului Apostol Stavilă, aducea în dotă, pe lîngă scule şi bani de zestre, o fîşie de ogor la Cruceşti, pe Cogîlnic, pămînt pe care părintele lui Kogălnieeanu îl schimbă, complimentîn- du-l valoric cu 4 000 de lei, pe casele din mahalaua Muntenimii-de-Mijloc din Iaşi, construcţii în care a locuit cu ai săi, în care au stat Mihail Kogălnieeanu şi succesorii lui. Adastă în cartierul Ţicăului, pe strada Mihail Kogălnieeanu numerele 9 şi 11, la care *se* ajunge, după traversarea bulevardului Karl Marx, fie prin strada Ralet, fie prin strada Palade. Terenul a aparţinut Jui M. Hermeziu (Scorţeseu) care, pe două moşii de pe
Locuinţa familiei Kogălniceanu în Iaşi, strada Mihail Kogălni- ceanu nr. 11 (desen în tuş)
Cogîlnic, l-a cedat în 1807 lui Ilie Kogălniceanu. Construcţia s-a ridicat între 1815—1817 şi a fost ipotecată în perioada studiilor, activităţii literare şi revoluţionare ale lui Mihail Kogălniceanu între 1834—1850 către Iancu Al. Cantacuzino.
Abia în 1855 Kogălniceanu a putut răscumpăra proprietatea. În 1888 aceasta este din nou ipotecată şi pe punctul să fie vîndută la licitaţie. După moartea lui Kogălniceanu, soţia Catinca şi fiica Lucia au plătit obligaţiile faţă de creditori şi au închiriat imobilul societăţii „Ocrotirea orfanilor de război". Apoi au vîndut clădirea şi locul. în vremea celui de-al doilea război mondial construcţia a fost bombardată, parţial distrusă, şi a fost apoi restaurată de către Gh. Băileanu, preşedintele Institutelor de învăţămînt „Gheorghe Mîr- zescu".
La nr. 11 se află Muzeul ,,Mihail Kogălniceanu", clădire locuită de Mihail Kogălniceanu după căsătoria sa, din 10 noiembrie 1852, cu Ecaterina Jora. Construcţia modestă de parter, deschisă prin patru coloane

trainice, conduce intrarea spre un hol din care se deschid, pe dreapta şi pe stînga, opt odăi şi o elegantă sală de recepţie, unde astăzi au loc concerte de cameră.

Casa Kogălnieeanu, declarată monument istoric în 1950, prezintă la stradă o placă memorială cu inscripţia :

■"V
MIHAIL KOGĂLNICEANU 1817—1891
istoric progresist om politic cu vederi înaintate

La Copou, mai sus de vestita grădină Pester, Kogălnieeanu a construit în 1842, pe locul tatălui său, o vilă cu foişor, înconjurată de grădină, de vie şi pcxmet. După primul război mondial, la 14 mai 1918, micul domeniu a ajuns, la suma de 86 334 lei, proprietatea lui Vasile şi Mihail Sadoveanu, care, venit de la Fălticeni, a şi locuit aici pînă în 1936, cînd s-a mutat la Bucureşti. În falnica zidire a lui Kogălnieeanu, clasicul prozator a scris capodoperele maturităţii sale : *Strada Lăpuşneanu* (1921), *Venea o moară pe Şiret* (1923), *Dumbrava minunată* <1926), *Hanul Ancuţei* (1928), *Zodia Cancerului* (1929), *Baltagul* (1930), *Fraţii Jderi* (1935—1936). În prezent, aici funcţionează Centrul de lingvistică, istorie literară şi folclor Iaşi al Academiei R.S. România.

Legate de suvenirul istoric al Kogălnicenilor, s-au mai păstrat în capitala Moldovei clădirea din uliţa Măjilor, colţ cu uliţa Dancului, alta pe uliţa Teatrului vechi, „peste drum de casa răposatului ban Alecu Ghica", la colţul actualelor străzi Vasile Stroescu şi Cuza Vodă, alta a velcăpitanului Vasile Kogălnieeanu, „casă în tîrgul de gios, de 'nainte mănăstirii lui Barnoschi, deasupra budăiului sărat, între uliţa ce să chiamă Herbinte (de la Ion Herbintoiul) şi între uliţa Frecăului" (1731). Astăzi, construcţia este cunoscută sub denumirea de Casa cu absidă, pe strada 6 Martie nr. 4.

Obîrşia paternă a neamului Kogălnieeanu se identifică în Valea Lilivei, pe stînga apelor Tătarul şi Bara- hoiul, în satul Rîpile (Rîchile) din „ţinutul Fălciului, ocolul Podoleni".

În toponimia veche a Moldovei, satul se chemase mai întîi Scrivuleni, apoi Brăteni. Un document din 28 noiembrie 1779 specifică : „Moşia Brăteni s-a fost numit Scrivuleni, iar acum se zîc Rîpile".
în monografia *Despre Botoşani* (pag. 53), istoricul Alexandru Paipadopol-Calimah comunică în regest un document domnesc transmis oral autorului de către M. Kogălniceanu, hrisov nevăzut, nepublicat de cineva şi asupra căruia nu stăruie sorţii autenticităţii : „un uric din 1563 dat de la Despot Vodă, prin care dăruieşte lui Vasile Cogălniceanul, diac de visterie, moşia Rîpile pentru slujba sa credincioasă domnului şi ţării".
Constantin Kogălniceanu ot vistierie declara, în scris, domnitorului Matei Ghica la 24 octombrie 1753 că Scri- vulenii sînt de baştină strămoşească a Kogălnicenilor, unde *„au trăit moşii şi strămoşii lor,* pînă ce-au murit acolo, şi stau şi pînă acum temeliile casălor moşilor lor şi locul bisăricii şi alte semne ale baştinii lor, carăle să văzu pînă în dzîua de astădzi".
Un act mai vechi, din 20 ianuarie 1666, publicat de Gh. Ghibănescu, atestă că răzeşul Luchian Scripcă a vîndut la acea dată, la Scrivuleni, lui Vasile Kogălniceanu — proprietar de pămînt acolo — „a cincia parte dintr-un bătrîn * pe preţ de 2 taleri şi 2 boi zdraveni".
De la acesta, ţarina a fost moştenită de Sandu Kogălniceanu şi, la rîndu-i, de feciorul său, Vasile ; de la el se transmite pitarului Vasile Kogălniceanu şi lui Andrei Kogălniceanu, nepoţi. Vasile răscumpără pe fratele Andrei de fălcile moştenite, rămînînd astfel singurul stă- pîn al lotului întregit din Valea Lilivei.
Peste două generaţii, Rîpile trec în patrimoniul agăi Ilie Kogălniceanu, care măreşte „baştina strămoşească" de 40 de stînjeni prin diferite cumpărături ce a&ng suprafaţa de 249 de stînjeni, cum tatăl lui Kogălniceanu catagrafiază în „ţidulariul"

* pămînt moştenit din moşi-strămoşi.

propriu, evaluîndu-şi averea la 96 800 lei, la 19 septembrie 1841.

La Rîpile, câteva luni pe an, a copilărit Mihail Kogălniceanu, care prin clauzele ultimului testament trece pământul străbun fiului său mai mic, Ion.în testamentul autograf datat 20 decembrie 1849, care s-a publicat cu autentificare oficială în *Foaea sătească,* nr. 17—18, din 14 mai 1856, Ilie Kogălniceanu lasă fiului său Mihail „peticele de pământ" la Scrivuleni-Brăteni-Rîpile şi moşia învecinată din Drînceni, care trecea peste Prut, „din dealul despre Rîchi spre răsărit, tot dftitr-un hotar", eu Dinţăni şi Ostăşti. Desfrunzit de colateralii din zonele Fălciului, Vasluiului, laşului, Romanului, Botoşanilor, Neamţului, ceea ce înseamnă urmărirea trunchiului antecesorilor direcţi, arborele genealogic al lui Mihail Kogălniceanu, întocmit la 6 februarie 1933 de Gh. Ghibănescu „după documente publice, acte familiare şi relaţiuni verbale", redactat pe opt generaţii, începînd de la 1630, se prezintă astfel :
Oană slugerul
Ioan Kogălniceanu, diac, din Prisăceni pe Prut, căsătorit cu fiica spătarului Matei, *Sandu Kogălniceanu,* căsătorit cu Mara lui Gavriil Rango, *Vasile Kogălniceanu,* poruşnic, căsătorit cu fata lui Ştefan Bacalu din Iaşi, *Constantin Kogălniceanu,* stolnic, căsătorit întîia oară cu Safta Cazimir, căsătorit a doua oară cu Safta Arbure, *Ioan Kogălniceanu,* postelnic, căsătorit cu Smaranda Bantaş, *Ilie Kogălniceanu,* vornic, căsătorit cu Ecaterina Stavilă *Mihail Kogălniceanu,* căsătorit cu Catinca Jora.
Moştenind rafturile cu manuscrise şi vechi imprimate ale unchiului său Enache Kogălniceanu, copistul de cronici, şi cu ceva instrucţie, Ilie Kogălniceanu însuşi transcrie în 1828, după scriptele vistieriei Moldovei, *Ponturile pentru lucrul ce s-au socotit să lucreze lăcui- torii ce şăd pe moşiile altora, după hotărîri şi după hrisovul Domnului Grigore Alexandru Ghica Voevod din leat 1777,* în vreme ce soţia sa, ocrotită şi crescută de orfană în societatea înaltă a laşului, se descurca în greceşte şi citea în franceză, păstrîndu-se de la ea cîteva manuscrise ce-i trecuseră pe sub ochi.

Cu tînăra şi distinsa soţie, cum o înfăţişează o pictură de epocă, „babaca" a frecventat reuniunile de la curţile lui vodă Ioniţă Sandu Sturdza şi Mihail Sturdza voievod ; se manifesta ca simpatizant al „cărvunarilor" şi, sub cei doi domnitori amintiţi, a urcat rangurile de ser- dar, căminar, spătar, agă, logofăt de vistierie, postelnic şi mare vornic. A făcut parte din adunările obşteşti, a fost membru în Divanul domnesc, controlor, director şi consilier financiar al statului.
Din căsătoria cu Catinca Stavilă, Ilie Kogălniceanu a avut zece vlăstare : pe *Mihail,* întîi născut ; pe *Mărioara,* căsătorită cu postelnicul Leon Iacovachi ; pe *Elena,* luată de colonelul Tudor Cazimir, aghiotant domnesc, şi pe care a iubit-o Alexandru Ghica vodă ; pe *Profiriţa,* căsnicită cu spătarul Dumitrache Codreanu, toate trei supravieţuind fratelui lor mai mare ; pe *Gheorghe* ce-a trăit doar trei ani ; pe *Ion,* mort la cinci ani ; pe gemenii *Dumitru* şi *Safta,* morţi la naştere ; pe *Constantin,* cu o scurtă existenţă de trei ani şi pe *Alecu,* care a ajuns, trecînd prin gradele de cadet, cornet, „leitenent", căpitan, maior, pînă la tresele de colonel, în 1856. Alecu muri de ftizie, cîteva luni după ce Ilie Kogălniceanu închisese ochii. În vremea studiilor la Luneville şi Berlin, M. Kogălniceanu corespondează în franţuzeşte cu surorile lui din Iaşi, mai rar cu Alecu. După 1848 schimbă veşti şi rugăminţi discrete cu Alecu.

Biografia de mic

Data naşterii lui Kogălniceanu fiind controversată încă trăind, el a ţinut s-o precizeze în prefaţa ediţiei secunde a *Letopiseţelor* (1872) : 6 septembrie 1817, în- vocînd însemnarea autografă a tatălui său din eatasti- vul *întru această condică se însămnează toţi banii ce-mi intră în mînă şi alte socoteli sau însămnări ce-mi pot fi tăinuite, 1816*, aflat astăzi în colecţiile speciale ale Bi-

Catinca Kogălniceanu, născută Stavilă, mama scriitorului (grafică de epocă)

bliotecii Academiei R.S. România : „Să se ştie că s-au născut fiiul nostru Mihail tot în zilele Preaînălţatului domn Scariat Callimac la anul 1817, sept. 6, gioie deme- neaţa în zori de ziuă în ceasurile de noapte la nouă ceasuri, în ziua prăznuirei uneia din minunile Sfîntului arhanghel Mihail şi l-au botezat luminata domniţă Mă- răoara Callimac."

Despre naşterea sa, Kogălniceanu întărea, de asemenea, în lungul discurs festiv rostit la Academia

Română în 1 aprilie 1891, data 6 septembrie 1817, în Iaşi, împotriva celor ce-o aşezau cu unsprezece ani mai înainte, printre care : Titu Maiorescu (în caseta biografică din *Meyers Konversation Lexikon),* G. Vapereau (în *Dictionnaire des contemporaines, cinquième édition).* în revista *România literară,* 1891, citînd acelaşi *„ceaslov părintesc"* şi continuînd despre antecesori, Kogălniceanu relata : „Tatăl meu a fost vornicul Ilie Kogălniceanu ; maica mea Catinca, născută Stavilla, era coborâtoare dintr-o familie genoveză stabilită în Cetatea Albă.
Naşul meu a fost domniţa Marghioala Calimah, soţia logofătului Grigore Sturdza, tatăl răpousatului Mihail Sturdza. Domniţa Marghioala iubia foarte mult pe mai- că-mea, care — copilă tînără — a fost rămasă orfană de tată şi de mamă şi încredinţată epitropiei log. Gr. Sturdza de bunul meu de pe mamă, medelnicerul Stavila, avînd moşia sa veaină cu moşiile familiei Sturdza, astăzi proprietăţi ale principesei Maria Gor- ciacoff, fiica fostului domn al Moldovei.
Domniţa Maria Calimah vorbea numai greceşte ; ea mă iubea de mic copil şi cînd mă lua în braţe ea îmi exprima dragostea întru a mă dezmerda cu o batae de pălmiţe, pînă cînd leşinam de plîns".
în preajma plecării la Lunéville şi pentru formalităţile şcolare ce-l aşteptau, consistoriul mitropolitan al Moldovei îi elibera lui Kogălniceanu, la 10 august 1834, un atestat de naştere cu duplicat în limba franceză, autentificat la 26 august de girantul consular francez din Iaşi, A.B. Duclos. Îl reproducem mai jos în traducere : *„Veniamin,* mitropolitul Moldovei Consistoriul Mitropoliei confirmă prin acest certificat că, în urma cercetărilor pe care le-a făcut în registrele celor botezaţi, a găsit că Mihail Kogălniceanu, că-minar, fiul legitim al Domnului agă Ilie Kogălniceanu şi al soţiei sale, Catinca, fiica medelnicerului Apostol de Stavilă, s-a născut la 6 septembrie 1817, fiind botezat în religia ortodoxă la 14 ale aceleiaşi luni, în biserica Sf. Gheorghe din Iaşi, de către economul Antonie şi că naşa sa a fost răposata domniţă Maria Callimachi.

Ca urmare, cum căminarul Mihail Kogălniceanu, fiul sus-zisului boier, a fost botezat în religia bisericii greco- ortodoxe, membrii consistoriului îi eliberează, sub semnăturile lor şi sigiliul consistoriului, acest certificat, întărit aici mai jos de către Inaltpreasfinţia- sa arhiepiscopul şi .mitropolitul Moldovei şi al Sucevei, cavaler al mai multor oiidine
Veniamin Costachi.
Economii : Nicolaie Antonie
Teodor Stamati şi Constantin
Secretar, *Constantin Ivanco*
Nr. 447, 10 august 1834, Iaşi"
Kogălniceanu s-a născut, aşadar, în cea dinţii capitală a culturii noastre şi din 1566 capitală politică a Mol- dovei.
Străjuit de colinele Copoului, Şorogarilor, Galatei, Cetăţuei, Socolei, Buciumului, laşul a fost la începutul lui aşezare preistorică. La Nicolina au fost scoase la lumină resturi de civilizaţie din epoca fierului, din secolele IV şi din veacurile XI, XII, XVII—XVIII.
Evul mediu a cunoscut pe Ştefan cel Mare care i-a clădit curţi domneşti şi biserica „Sf. Nicolae", pe Petru Rareş, Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul în ipostaza de voievod „a toată Ţara Românească şi al Ardealului şi al Ţării Moldovei", pe vodă Lăpuşneanu, care aici a statornicit „stolița" ţării.La Cotnari, Despot Vodă a deschis în 1562 universitate înaltă cu profesori reformaţi, iar în veacul următor Vasile Lupu, vlădica Varlaam, Grigore Ureche, Eustra- tie logofătul au întemeiat institutul vasilian, unde limbile de predare erau greaca, slavona, latina, româna şi unde s-au instruit vestitul spătar Nicolae Milescu şi cronicarul Nicolae Costin. Tot ei se identifică şi în fundarea tiparniţei de la Trei Ierarhi, în care, între 1642— 1650, au apărut cărţi ce au circulat pe întregul pământ istoric al românilor. Cu puţin înainte (1639) se tîrnosise catedrala Trei Ierarhi, bijuterie, ca şi mănăstirea Curtea de Argeş, a arhitecturii naţionale. Spre sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de- al XVIII-lea, au copilărit şi au făcut politică antiotomană în Iaşi Dimi- trie Cantemir şi prietenul său Ion Neculce, contemporani în prima parte a vieţii

lor cu talentatul psalmist Dosoftei, a cărui fostă locuinţă, restaurată, slujeşte astăzi ca muzeu de cultură veche a Moldovei, pe strada Anastase Panu nr. 69. Din veacul iluminismului s-au păstrat o serie de cărţi de cugetare nouă, iar deceniile de început ale secolului următor gravitează din punct de vedere literar în jurul neoclasicismului petrarchizant al lui Gheorghe Asachi.

Kogălniceanu — cum atestă numeroase acte publice, discursuri, şi corespondenţă — se simţea mîndru de originea sa ieşeană, de destinul său de a fi fost în literatură fruntaş al curentului romantic în Iaşi, de a fi militat politic la Iaşi,

de a fi fost în atîtea legislaţii alesul ieşenilor în Camera Deputaţilor şi în Senat

.Cu Alecsandri la primele invâfàturi în laşi

Iniţierile din Moldova

Schiţa *Soirées dansantes,* apărută în *Albina românească* (1839), evocă întîia predanie primită în 1823 de Kogălniceanu în limbile română, greacă şi franceză de la „didascălul" Gheorghe de la Trei Ierarhi : „Dacă dimineaţa gîndirea mea necontenită la joc îmi pricinuia de la loghiotatul dascăl vreo falangă părintească pe talpa picioarelor, sara, dimpotrivă, cînd gazda, încîntată de iu- ţala păsurilor mele, mă făcea de alergam în dreapta şi în stînga, spre a pofti la joc toate bătrîneţile ce nu jucau, mă soeotiam o persoană de mare importanţie înaintea damelor şi uitam foarte degrabă neplăcerile de la şcoala Trei Sfetitelor sau a dascălului Gheorghe".

Ca să-l încurajeze la franceză, la care îl punea să memorizeze fabule din Lafontaine, „loghiotatul dascăl" îi îmbia perspectiva de a călători curînd în Franţa, dacă se va strădui să stăpînească limba franceză : „Apprenez bien, me disait mon maître, et vous irez voir Paris" *.

La zece ani, Kogălniceanu este discipolul lui Gherman Vida împreună cu Vasile Alecsanidri, în casa

---

* „învăţaţi bine, îmi spunea profesorul, şi veţi merge să vedeţi Parisul" (în limba franceză).

căruia (de pe uliţa Sf. Ilie, astăzi strada Vasile Aleicsandri) locuia călugărul maramureşean, despre care poetul îşi aminteşte în scrisoarea către Ion Ghica intitulată *Vasile Porojan :* „Pe la 1827 aveam de profesor pe călugărul Ghenman —• acel care a vîndut lui Gr. Ghica vodă manuscriptul lui Şincai. El şedea la noi (casa ne era vecină cu biserica Sf.
Ilie din Iaşi) ; şi afară de mine avea şi alţi elevi externi, dintre care pe Mihail Kogălniceanu. Acesta venea în toate zilele îmbrăcat în antereu de cutnie * şi purtînd un işlic rotund de piele de miel bruimăriu. Vai de nenorocitul işlic ! el devenise o minge în mîinile noastre, şi ne atrăgea ocări aspre din partea părintelui Gherman, ba uneori chiar şi palme".
În această clădire va funcţiona, după mutatul lui Vida, pensionul soţilor Garet, la care, pe lîngă cele trei surori ale lui Kogălniiceanu, va frecventa facultativ şi vizitorul istoric şi om politic, mai înainte însă de-a fi înscris, în 1828, la Victor Cuenim Foure, fost ofiţer în armata lui Napoleon.
N. Iorga a descoperit şi a dat la lumină în 1928 angajamentul dintre Cuenim şi Gheorghe Kogălniceanu, unchiul şcolarului extern, care-şi reprezenta fratele :
„Contract.
Mai jos iscălitul cu mîna mea franţuzeşte m-am alcătuit cu dumnealui aga Ilie Kogălniceanu ca să-i primesc un copil a dumisale în pansionul meu, spre a-l învăţa trei limbi, adică *franţuzeşte,* la care am să paradosesc însuşi eu, *nemţeşte* şi *grecește* — la care aceste două limbi am să tocmesc dascăl de afară precum şi cărţile ce vor trebui la învăţătura limbii franţuzeşti, tot eu mă înda- toresc a le da ; iar pentru cele ce vor trebui la învăţătura celorlalte două limbi, dumnealui are să-i cumpere. Are să urmeze copilul a veni la mine la pansion în toată dimineaţa, a fi la zacuscă † şi la vreme de masă tot la masa mea, împreună cu mine ; iar sara, după ce-şi va isprăvi

---

* Stofă mătăsoasă, căptuşită cu bumbac.

paradosiirea la cîte trele limbile, precum s-au zis, are să meargă acasă la dumnealui şi să doarmă ; şi aşa urmîndu-se, eu mă datoresc a pune silinţă cuviincioasă şi a da bună educaţie copilului. Pentru care după buna învoire ce am făcut între noi, dumnealui are să-mi dea 1 200 lei, plata dăscălitului meu într-un an de zile ; care bani dumnealui se îndatoreşte a mi-i da în 2 vadele*,, adică cîte pe şase luni înainte [...]. *1828 iulie 1".*

Peste un an, Kogălniceanu şi alţi „sholeri" de vîrsta lui frecventează institutul de la Mirosilava, situat pe una din culmile din preajma laşului, aşezare sprijinită de principe şi condusă de către Lincourt, Chefneux şi Bagart.

Nu sînt lipsite de interes, pentru cunoaşterea ambianţei de la Mir^slava, cîteva spicuiri din *Prospectul* institutului, imprimat pe două coloane paralele în limbile română şi franceză, şi semnat de cei trei conducători francezi :

„Limbile franţuzească, grecească şi nemţească se vor învăţa cu gramaticeşti reguili, precum şi deosebitele lor stiluri. D. Lencur şi D. Bagar sînt însărcinaţi cu învăţătura limbii franţuzeşti şi vor întrebuinţa metodurile cele mai obişnuite în Europa. Limba grecească şi nemţească să vor învăţa de profesorii rînduiţi de către Epitropia învăţăturilor publice. Istoria veche şi cea nouă se va învăţa în scurt de D. Lencur, precum şi geografia.

† A fi la micul dejun.

* Rate, tranşe.

„Prospectul" bilingv al condițiilor de studiu în pensionatul de la Miroslava (facsimilul paginii de început)

În matematică, aritmetică şi geometrie să vor învăţa de către D. Bagar.
învăţătura limbei franceze va fi urmată de un curs de logică şi de retorică, de care se vor împărtăşi după fieş- care examen toţi acei şoleri, ce se vor socoti în stare de a putea spori la acest clas mai înalt.
Şcolerii se vor practisi asemine şi în limba moldovenească.
La sfîrşitul fieştecăria şasă luni (=semestru), să va face un examen public sholerilor pansionului.
La ezamenul de vară să va face împărţire răsplătitoare de premii, carea să va face cu putincioasă pompă. După aceasta va urma vacanţie de o lună, în curgerea căriia sholerii vor petrece în sînul familiilor lor.
Hrana, lăcuinţa şi ţinerea sholerilor
Hrana va fi sănătoasă şi îndestulătoare.
Lăcuinţa va fi încăpătoare şi pentru curăţenia aerului nu să va îngădui într-o odae împreună şederea unui mare nomăr de sholeri.

Sholerii să vor ţine cu cea mai deplină curăţenie atît asupra lor, cît şi în lăcuinţele şi aşternuturile lor. Hrana, spălarea, schimburile, luminările şi încălzirea sînt pe socoteala pansionului.

Preţul şi condiţiile

Preţul pansionului este de şaptezeci galbini pe un an sholasticesc, care va fi de 11 luni.

Fiește care sholer va aduce un tacîm de argint, 6 şervete, 12 cămeşi, doă părechi de ciubote, şasă basmale de nas, şasă părechi colţuni * şi un aşternut întreg cu două schimburi de prostiri † ; acest aşternut trebuie să aibă un macat de oareşcare materie pentru a să ţine curat.

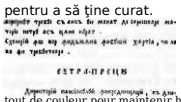

tout de couleur pour maintenir h propreli .

Les ¿lèves se fourniront Je papier qui -leur sera nécessaire .

/|MI H I 6 A • *A.* «.».<,, MM
de Lincolirt, Cliefneux, Bagard.

Sholerii îşi vor îndemîna însuşi hîrtia, ce le va fi trebuitoare."

În 1831 tînăra mamă a lui Mihail Kogălniceanu, suferindă de ftizie, închidea ochii, îndurerată că-şi lasă orfani de mici pe băieţii şi fetele ei. Mai răsărit, Mihail, avea 14 ani ; mezinul Alecu numai 3.

Cînd audiază la Miroslava şi absolvă trei clase, Kogălniceanu avea coleg, între alţii, pe beizadeaua Grigore M. Sturdza.

---

* Ciorapi.

† Cearceafuri.

La obiectele predate în limba franceză sînt înregistraţi acolo, ca propunători, cei trei francezi ; la germană şi desen — A. Henning ; la greacă — C. Atanasis, iar la limba română — cavalerul Teodor Stamati.
Desele referinţe şi gingăşii la adresa lui Cuenim din corespondenţa lui pe drumul şi din durata studiilor în Franţa îndreptăţesc ipoteza că Kogălniceanu, în paralela studiilor de la Miroslava, primise meditaţii speciale, în preajma plecării, de la ex-ofiţerul lui Napoleon.
Arhiva Kogălniceanu păstrează o serie de prelegeri transcrise de alte mîini pentru Mihail Kogălniceanu (manualele imprimate lipseau) din anii predaniei de la Cuenim şi Miroslava ; dar şi mai multe asemenea decalcuri ne-au ajuns din etapa învăţăturii mezinului Alecu Kogălniceanu.
La examenul de fine de an din vara 1832, ţinut în faţa viitorului domn, vistiernicul Mihail Sturdza, Kogălniceanu se distinge la istorie, geografie şi la limbile străine ; este premiat şi aplaudat de asistenţă.
Din această etapă sînt de re.ţinut — după amintiri •— încercările lui Kogălniceanu din 1832 de a traduce, în colaborare cu un coleg, romanul picaresc *Gonzalve de Cordoue* de Jean-Pierre Claris de Florian, cu fiece rînd citit formîndu-i-se curiozitatea de a cunoaşte Spania. Ei traduc reuşit şi pastoralele aceluiaşi poet şi prozator francez din veacul al XVIII-lea. în plus, la Kogălniceanu se dezvoltă pasiunea de-a aduna cronici, ca să le citească, salutînd în atari lecturi slava de glorii a Moldovei („această studiere şi colecţionare am început a le face încă din 1833"). Asemenea manuscrise le va purta cu sine şi le va prelucra la Berlin în sinteze istorice de merit.

Aga Ilie îşi va prezenta protocolar

pe feciorul cel mare şi
lui Gheorghe Asachi,
din operele căruia
tinărul de 16 ani citise
îndeajuns beletristică
şi articole în *Albina românească*

.Din vremea şcolarităţii la Iaşi, Kogălniceanu legă prietenie trainică pentru întreaga viaţă cu Vasile Alecsandri, cu Alexandru Ioan Cuza şi Matei Millo. Tinerelul Mihail Kogălniceanu se găseşte „la cheiul Dunării" din Galaţi în aprilie 1834, în întâmpinarea lui Mihail Sturdza, învestit autarh al Moldovei şi venit cu corabia de la.f onstantinqpol. Această participare măgulitoare pentru noul domnitor explică de ce la 29 aprilie atît Mihail cît şi Alecu Kogălniceanu sînt rînduiţi, simbolic, încă minori, în oştirea ţării.
Recunoscător preceptorului său Lhomme şi precaut totodată faţă de consulii din Iaşi ce n-ar fi privit cu ochi buni formarea în spirit liberal a prinţişorilor sturdzeşti în Parisul marii revoluţii din 1789, al lojilor conspirative şi protestelor burgheze din 1830, pe care Heinrich Heine le califica aspiraţii revoluţionare împăturite în foi vechi de ziare, voievodul Mihail Sturdza gîndi să trimită pe trei ani la studii în Lunevilie, unde se stabilise şi preda octogenarul abate Lhomme, pe lîngă beizadelele Grigore şi Dimiirie, şi pe Mihail Kogălniceanu, conduşi itinerant de o redusă suită de protocol şi supraveghere etică, aşe- zînd în fruntea acesteia pe Victor de Lincourt, de fel din Lunevilie, secretarul personal pentru corespondenţă franceză al domnului.
Despărţirea de părinte, de surori şi de micuţul Alecu, la agenţia Nicolae Priviieghie, concesionarul diligenţelor şi carioarelor braşovene din Moldova, pare să se fi făcut fără lacrimi. La pornirea prinţişorilor din Iaşi participau oameni ad Curţii şi rudele colegului lor de drum. Kogălniceanu făgădui, recunoscător tatălui său, că-i va trimite veşti scrise din toate opririle pe întinsul parcurs către depărtata Franţă.

Studii la Luneville şi Berlin

Către Franţa

Pînă la hotarul Bucovinei diligenţele străbăteau, pe 158 de kilometri, comunele şi tîrgurile Podul Iloaiei, Lăţăii, Botoşani, Cucorăni, Mihăileni, Sinăuţi. Din Botoşani, unde ajunsese cu cai de poştă şi surugii răi, Kogăl- niceanu scrie a doua zi „babacăi", în minutul plecării spre Dorohoi, că trăsese la „mătuşica" Mărioara, care primise cu onor şi pe beizadele, cum, firesc, vor fi întîm- pinaţi la Dorohoi de ispravnicul

Dumitrache Ganea. În noaptea de 18 spre 19 august 1834 dorm în Herţa la Ca- tinca Ghica şi, de-aici, vor fi însoţiţi, peste Mamornița, către Boian, pe un drum foarte bun (trecînd Prutul pe pod plutitor) de către serdarul Chiriac. Formalităţile de vamă durară două ore, „pînă cînd s-au milduit hîrtiele". Socoate că în aceeaşi seară vor sosi la Cernăuţi, urmînd ca din capitala Bucovinei s-apuce cu harabagii evrei, peste trei zile şi jumătate, drumul Lembergului (Lwow). Costul drumului a fost 8 carboave. Roagă pe tatăl său ca să-i adreseze corespondenţa în Luneville la *poşte restante*, „adecă poştă şezătoare", şi pîn-atumci trimite gânduri, salutări respectuoase şi doruri surorilor, fratelui mezin Alecu, „pe care dulce îl sărut", d-nei Wimmer, guvernanta acestora, verilor Cotin, Alecu, Gheorghiţă şi, în chip deosebit, fostului său profesor Cuenim.
Înaintea intrării în Cernăuţi, pe dreapta Căii împă- răteşti priveşte Sadagura, aşezare vestită pentru iarmaroacele de vite. în Cernăuţi coboară la „tractirul (=ha- nul) lui Lazăr". Apreciază capitala Bucovinei, aşezată pe o colină la poalele căreia curge Prutul, traversat pe un pod lung „stătătoriu", „tîrg mic, dar frumos", cu ulițe drepte „pardosite la mijloc cu prund, iar pe laturi cu petre mici în patru colţuri. Piaţa îi frumuşică şi cu o statuă. Dughenile sunt palaturi cu trii, cu patru rînduri".
De-aici echipajul reia călătoria spre Sniatyn, apucînd calea Lwowuhu, peste Obertyn, Chocimirz, Tlumacz, Marjampol, Bursztyn, Rohatyn, Przemys'l, Podhajezyki şi Winniki, ajungînd la Lwow după trei zile şi jumătate. Kogălniceanu consemnează că la ieşirea din Obertyn a privit pe zarea unui deal împădurit zidăria risipită a castelului Tistan. înainte de-a ajunge la Marjampol trece Nistrul pe pod plutitor. După Bursztyn traversează apa Lipei. La „Promiţlean", altă toponimie pentru Przemys- lany, admiră o pădure întinsă de plopi, cu mesteceni şi stejari. Găseşte Winniki, sat sistematizat geometric şi dotat cu pomet roditor, prelungit de o branişte de mesteceni. De-aici, peste o oră, iată Lembergul, oraş despre care reţine descriptiv, după o zi şi două nopţi de popas, că e „tîrg prea frumos, a căruia populaţie (numărul locuitorilor)

poate să se sue la 35 mii de suflete ! Uliţile sînt bine trase, de amîndouă părţile cu palaturi zidite în deosăbite gusturi. Acel oraş are frumoase binale, statue şi biserici cu turnuri nalte. Curpeia oraşului (l'hotel-de- ville) îi o frumoasă bucată de arhitectură, deasupra cărei să zideşte acum un turn care va fi cel mai nalt din acele care sînt pînă acum în acel tîrg".
Face comparaţie între culturile agricole privite în spaţiul Bucovinei şi muncile de ogor din Moldova, cu considerente sumare deocamdată şi idiliste pentru ce s-ar putea face curând pentru „o stare mai bună, decît cînd am lăsat-o, că eîmpurile vor fi acoperite de roade mai bine lucrate şi că lucrarea pămîntului va fi cinstită.
în toată Bucovina nu am văzut o palmă de pămînt care să nu fie lucrată şi spre folosul ţăranilor. Ogoarele sânt ca feliile de zămos, adecă puţân rătunde. Pricina de să fac aşa este ca să nu să oprească apa pe iale. Câmpuri şi dealuri de o întindere de un ceas şi două sînt acoperite cu cartoafe, lucru care, dacă ar fi în Moldova, ar opri pe ţăran să se jăluiască de foame şi nici odată în patria noastră nu s-ar auzi de foamite".
În 25 august grupul porneşte spre Viena. Kogălnieeanu, într-un *post-scriptum,* informează pe tatăl său cum „că eu luminăţiile sale beizădele trăiesc foarte bine şi mă au pentru cel mai bun prieten din toţi" ; aşişderea, secretarul domnesc Lincourt arată „tot feliul de bunătăţi pentru mine".
Corespondenţa, întreruptă pentru şase zile, este reluată printr-un răvăşel aşternut în hanul din Bochnia, apreciind grăbit că peste o săptămînă vor sosi în capitala Imperiului austriac, unde ajung însă peste treisprezece zile. Pînă acolo străbat Grodek, peste noapte rămîind la Sandowa-Wisznia. La 26 august intră în Przemys'l, pe apa Saan, înnoptînd la Radymno. Pe 27 tinerii moldoveni sînt în Jaroslaw, Przeworsk, Laricut, „tîrg mic şi slut", în Rzeszöw. în 28 ale lunii trec prin Sendziszow, Rop- czyce. Denbica, peste noapte odihnindu-se la Pilzno. în 29 trec prin Tarnöw, Wojnicz, Brzesko, Bochnia, Mysle- nice, Kalwarya, Wadowice, Kenty, Biala. După 1 septembrie străbat Bielitz, fac un scurt popas la Teschen, apoi Friedeck, Freiberg („muntele cel slobod"), Neu- Tilschein, Weiss-Kirchen, „cu un mare havuz care strînge multă apă,

folositoare la vreme de foc", Thein, Leipnik, unde pe o poartă privește, sculptată, stema Moldovei, Gr. Angeza, Olmütz („foarte întărit după chipul nou cu ti'ii ziduri și cu trii valuri de pămînt, între care sînt săpate hindichiuri * adinei pline cu apă"), Prossnitz. La 4 septembrie școlarii ajung la Wischau și traversează Rausnitz, capitala Moraviei, care-i impresionează ca așezare modernă. în ziua următoare sînt la Brünn, Pohlrlitz, Nikolasburg, în munți, Dressendorf, Wolkersdorf. La 6 septembrie lasă în urmă Gaunersdorf și Hobersdorf.

Cînd trec din Galiția în Silezia, la Bielitz, remarcă : „alt port, alte năravuri și altă idiomă de limbă ne-au vestit că nu mai eram în aceiaș țară, măcar că amîn- doă aceste locuri sînt tot supt o stăpînire. în Galiția toate drumurile era(u) pline de calici, de oamenii sluți și împovărați supt muncă ; fimeile ca niște stahii. Portu' țăranilor îi ca și acela al moldovenilor, fără fimeile sînt îmbrăcate dintîi cu o rochie lungă de pînză albă, cu capu'îmbrobodit iar cu o rufă albă și în spate cu o bu- cată de pânză albă, care le slujăște și de basma și de sac, unde pun multe povere, și de șal și de blană. Și în țările înaintea Galîției și în țările după Galiția, n-am văzut ca în această țară oamenii și fimeile să ridice atîte greutăți : lemne, saci de făină, tot în spate duc la tîrg în Silezia. Și în ducatul Austriei oamenii sînt bogați, mari, țivilizați, portu'oâmenilor îi tot postav ca și al Șvabilor, iar al fimeilor rochie de materie neagră sau ca cărămida, scurtă pînă la genunchi, în cap cele măritate cu mini- ștergură, iară cele fete mari cu capu' gol. În zi de lucru umblă cu picioarile goale, iară sărbătorile cu scarpi ˇ și cu colțuni roși de bumbac. în Galiția, Silezia și Moraviia fondul limbii îi tot acelaș, însă deosăbite idioame. Iar în ducatul Austriei să vorbește un fel de nemțăște stricat".

La Viena, Kogälniceamu, „pătimind de ochi", gîndește realist că vor sta patru zile, adică pînă la 11 septembrie, urmînd ca peste alte șase zile, în fapt însă vor fi opt, să ajungă la München.

* Papucași de sărbători.

Asupra Vienei, epistolierul Kogălniceanu lasă întinsă relatare la drumeţie :
„Viena, adecă cetatea, nu-i frumoasă, din pricină că uliţele sînt foarte strimte, dară mahalalile, care sînt atîte oraşe, sînt foarte mari, frumoase, cu palaturi şi cu uliţele foarte largi. Lucrurile cele mai vrednice de văzut, sînt catedrala, adecă mitropolia Sfîntului Ştefan, lucru vrednic de văzut, toată biserica îi lucrată cu petre săpate ca Triisfetitele. Are multe turnuri, din care unul este foarte nalt şi-i al doilea din lume prin înălţimea sa şi prin frumuseţea cu care îi împodobit. Pe urmă am cercetat mormînturile împăraţilor, împărătesilor şi prinţilor Austriei, unde sînt multe lucruri vrednice de a fi văzute, precum mormîntul craiasii Cristinii, al prinţului de Savuî, Evghenie, unul din cei mai straşnici şi mari războinici ai veacului al şăptesprezăce. Acolo am văzut şi mormîntul ducăi de Raichstadt, fiul lui Napoleon. Pe urmă am văzut statua împăratului Iosef al doilea, arsenalul, adecă armărie, unde sînt tot felul de arme şi îmbrăcăminte ostăşăşti, veche şi noă, precum şi portre- turile şi statuile de ceară a multor împăraţi şi războinici. Tot acolo am văzut şi chipul de ceară al craiului de Ungaria Mătieş Corvin, care au fost biruit de Ştefan cel Mare, domnul Moldovei, precum şi multe steaguri le- şăşti, italieneşti, franţuzeşti, precum şi vreo cîţiva vulturi de-ai lui Napoleon. Plimbările cele mai frumoase este Praterul, care este o pădure mare cu tot feliul de inglandisii *, precum case de joc, cafinele, cofitării, pre urmă un fel de roţi, unde sînt cai, căruţe de lemn, în care să sui oamenii şi aipoi să învîrtesc, panoramele unde să vede în mare, zugrăvite, toate tîrgurile Evropei, camere obscure, adecă odăi întunecoase, de unde să văd toate persoanile care trec prin aleiurile de castani sălbatici a Praterului, în care sînt sute de cerbi şi fasani foarte blînzi. A doăa plimbare este Volksgarten. Palaturile împărăteşti sînt mari, dar triste şi vechi, însă Şeonbriun, adecă fintîna frumoasă, care este un palat unde împăratul şi familia împărătească merge de pitrece vara aproape de Viena, este o zidire

* Petreceri.

frumoasă cu prea mari şi plăcute grădini, cu stîlpuri, cu statue şi aleiuri plăcute. Acolo este şi o menajerie, unde am văzut un elefant şi alte dobitoace străine. Menajeria îi bine zidită, fieşte care fheară are casa şi ograda sa. Dobitoacele însă nu sînt prea multe, ci este o menajerie particulară, care este una din cele mai bogate din Evropa. Acolo sînt mulţi tigri, panteri, pardosi şi patru lei, din care doi sînt născuţi în Evropa. Viena are şi multe alte lucruri vrednice de văzut".
Din pricina sosirii cu întîrziere în capitala habsburgică, Mihail Kogălniceanu n-a putut viziona decît două spectacole la Kărntnerthor şi Wieden.
La Viena, timp de patru zile, cheltui 20 de galbeni pentru îmbrăcăminte, 5 galbeni pentru distracţii şi „lucruri văzute vrednice de văzut" pe parcurs.
Ruta Viena-Munchen fu parcursă începînd din Parkersdorf şi prin alt tîrg vecin capitalei, Hiledorf (aici remarcă palatul Esterhazi). în 12 septembrie vede Sant- Poelten, Tillestadt, Melk, cu vestit bîlci pe[1] malul Dunării. Noaptea se odihneşte la Erlaf. A doua zi, cu însoţitorii lui, prelungeşte calea prin Neumark, Amstetten, Strenberg şi prin Enns, unde-l surprinde noaptea. La 14 septembrie notează că străbătuse Ebelsbergul, unde francezii şi bavarezii au învins, în 1809, pe austrieci. Grupul călătorilor îşi continuă drumul prin Klein München, apoi prin „tîrguşorul mărişor" Wels, peste noapte rămînînd la Lambach. La 15 septembrie trece prin Sohuanstadt şi peste creasta Trauenstein, prin orăşelele Vocklabruck, Timelkam, aşezare de construcţii din scânduri, Frankenmarkt, Strasswalchen şi Neumarkt, unde poposeşte pînă în zori. La 16 septembrie străbate Salz- burgul, „tărg mare şi veohiu întărit după chipul nou lîngă un munte cu stânci", numit astfel după răul Salza. De aici, peste o oră, drumeţii vor atinge hotarul Bava- riei, prima localitate întâlnită fiind Waging.
în 17 septembrie drumeţii ajung în localităţile Stein, Altenmarkt pe Ailz, în târgul din vale Wasserburg, pe rîul În. La 18 septembrie străbat prin Ebersberg şi-n aceeaşi zi, „pe la 6 ceasuri turceşti", sosesc în München, sperând ca la sfârşitul lunii să încheăe călătoria.

Frontiera Franţei o trecură la 26 septembrie în veci-
nătatea Strasbourguluâ, oraş descris cu minuţie mai
tir- zâu ântr-o epistolă : „O cetate foarte întărită, cu o
populaţie de 45 de mii de suflete, cu ulițe strimte,
ânsă cu frumoase binale. Biserica catedrală îi mult
mai frumoasă de cât Sfântul Ştefan de la Viena, şi
turnul ii încă mai înalt de cît cel de la Viena, căci acest
turn are o înălţime de 436 picioare. Măsura piciorului îi
ca palma domnească de mari. înuntru este un
ceasornic care mergînd arată şi cei doisprăzece
apostoli, care la tot ceasul iesă cîte unul şi bătea
ceasul. Mitropolitul Strasbourgului dep'atunce, vrînd
ca în toată lumea să nu mai fie un asă- mine
ceasornic, au scos ochii ceasornicarului. însă fiindcă
se stricase ceva la ceasornic, ceasornicarul cel orb au
cerut voie de la mitropolit ca să vie să-l dreagă. însă
îndată ce-au fost lîngă ceasornic au pus mîna pe un
lan- ţuzăl, adică pe o sîrmă de a ceasornicului şi de
atuncea apostolii n-au mai bătut ceasul. Ceasornicu'
merge şi'n zioa de astăzi, însă apostolii stau locului.
Noi ne-am suit după o mare ostineală tocma în vîrfu'
turnului, care are mal mult de o mie de scări. La mijloc
este un ecclisiarh. Acolo am scris în condică numile
noastre şi am cumpărat medalii care am uitat să ţi le
trimăt. însă după trii ani, adecă după ce vom mântui
ânvăţăturile la Liunevil, şi înainte de a merge la Paris,
ca să facem cursul legilor, în vremea vacanţăilor, care
sînt de doă luni şi jumătate, dacă vei vroi oi pute ca să
vin în Moldova şi să pitrec cu dumneavoastră vr'o
douăzăci de zile, căci cu dilijanţul pot să merg în
Moldova, în doăzeci de zile. De la catedrală am fost în
biserica protestanţilor, unde este îngropat vestitul
marşal al Franţiei, numit marşalul de Sacsa. Marşalul,
îmbrăcat în strae de Roman, şăde cu un picjor ridicat
şi cu un aer de viteaz, vrînd ca să între în sicriu, a
căruia capac moartea cu coasa în mînă ridică. Între
marşal şi moarte este Franţiia plecată, închipuită ca o
fimei' tînără şi frumoasă cu lacrămile în ochi. Cu o
mînă ea depărtează moartea şi cu alta opreşte pre
marşal ca să nu între în morimînt. De ceia parte de
mor- mînt este un Iraiclis, care îi mîhnit. De dreapta
marşa- lului sînt multe steaguri rupte şi un leu, un
vultur şi un paridos. Sînt răsturnaţi cu picioarele în
sus. Acestii în- sămnează : vulturul sau pajura

închipuieşte că austrienii au fost biruiţi, leul că englezii au fost bătuţi şi pardosul că belghienii şi olandezii au fost goniţi de marşal. Iar în stînga marşalului sînt steagurile Franţiei rădicate."
La Luneville, tinerii călători moldavi ajung în ziua de 30 septembrie 1834, cum fusese prevăzut.
Din pricina unor dezacorduri cu beizadelele, de care nu sînt străine intrigile şi minciunile confesorului ortodox, popa Grigore, Kogălniceanu, la hanurile dintre Strasbourg şi Luneville, locuise în cameră cu Lincourt.

Sub îngrijirile lui Lhommé

Cazarea studioşilor moldoveni se face părinteşte la abatele Lhommé, „om bi^d şi foarte bun". De aici, Kogălniceanu îşi comunică adresa : *Monsieur Michel Kogălnicean, dans la maison de Monsieur l'abbé Lhom- met* (sic), *Rue du Midi n. 122*. Odăile erau confortabile şi hrana bună. îi trebuiau bani pentru straie civile şi din primele zile şi-a comandat un costum corespunzător. În rest, viaţa era scumpă sub toate raporturile, oamenii po- liticoşi şi ciudaţi în convingerile politice.
Ziarele franceze *Gazette de France, National, Journal de Débats, Journal des villes et des campagnes* şi altele colportează faptul sosirii tinerilor moldoveni la studii. Kogălniceanu relatează epistolar tatălui său ştirea citită în presă despre „ajungerea noastră în crăiia Franţiei".
Gazette de France din 8 noiembrie 1834 insera că „doi fii ai voievodului Moldovei au sosit la Lunéville ca să urmeze cursurile colegiului şi să-şi completeze educaţia. Sînt însoţiţi de alţi doi fii de boieri şi un preot de rit ortodox. Aceşti doi fii vin la un respectabil abate, care şi el a făcut educaţia voievodului când era copil".
Colegiul îşi deschisese porţile la 27 octombrie şi — după registrul de procese-verbale — populaţia şcolară la începutul anului de învăţămînt 1834—1835 se totaliza precum urmează :
85 elevi externi plătind individual pe an 24 de franci ;
65 „ interni „ „ „ „ „ 30 de franci ;
5 „ semi-interni „ „ „ „ 24 de franci.
Odată cu vlăstarele domneşti, Kogălniceainu este înscris la „colleghium" în „clasul al triile", unde se preda

în limbile latină, greacă, franceză, germană.
Secretarul Lincourt, înainte de a pleca pentru cîteva zile la Paris, îl prezintă pe Kogălniceanu, suferind de conjunctivită, la „cel mai bun doftor din acest tîrg", care-i recomandă tamponări zilnice cu soluţie dezinfectantă.
Într-o scrisoare, „studentul" propune tatălui său să-i stipendieze meditaţii speciale la limbile străine, la muzică (vioară), la desen ; îl informează că vrea să facă achiziţii de cărţi în variate domenii şi plata unui ceasornic de aur, procurat de la Paris prin Lincourt. Sugerează lui Ilie Kogălniceanu să-i trimită bani prin bancherul sibian Pop şi părintele îi expedie 135 de fiorini de argint, primind în mînă echivalentul de 337,5 franci francezi. Este tocmai vremea cînd Mihail Sturdza îi ordonanţează lui Kogălniceanu 150 de galbeni pe jumătate de an.
Părintelui său îi face „topolhesiia" Lunévillului precum urmează : „Acest tîrg îi frumuşăl, într-o poziţie foarte bună şi sănătoasă. Aerul îi curat şi rare ori să aude de boală. Tîrgul îi înrîurat de doă ape mari, din care una numită Meorta au dat numile departamentului. Tîrgul îi destul de mare şi are ca la 15 000 suflete. Noi şădem în partea cea mai frumoasă, căci făcînd un pas putem să fim în tîrg sau la cîmp. în Liunevil sînt acum trii polcuri de dragoni, care îi e prea frumoasă oaste, îmbrăcaţi în roşu, afară de frac, care îi ca a ulanilor rusăşti, iar floarea postavului ca a oştenilor moldoveneşti ; pe cap au un coif de alamă strălucitoare, iar din vîrf spînzură pe spate o coadă de păr de cal. Această îmbrăcăminte are o privire foarte frumoasă. Are Liunevilul o biserică frumoasă şi un palat mare în forma Versaililor de lîngă Paris. Acest palat au fost zidit de Stanislav, craiul Poloniei, care au fost gonit din patria lui".
Peste un an, urma să se construiască o linie ferată pe-aproape de Lunéville.
Citea cu interes presa franceză, chiar şi publicaţii de frondă şi umor interzise de Lhommé : *Lecture du soir, Cris de Paris, Musée des familles, Gazette de France, l'Estafette, la Caricature, le Voleur, le Mercure de France, la Revue maritime, Revue des deux Mondes, Revue de Paris, Protée, Journal des modes, le Magazin pittoresque, le Magasin universel, le National, Journal*

des Villes et des Campagnes, Journal des Débats, l'Universel, l'Annuaire des enfants.
Biblioteca ce-şi încropise ţinea la loc de cinste pe clasicii, luminiştii şi preromanticii francezi : tragediile lui Pierre Corneille şi Jean Racine, *Istoria naturală* a lui Georges-Louis Buffon, scrierile politice ale lui Charles-Luis Montesquieu.
Dar interesul pentru informare pozitivă este extins şi în alte multe sectoare.
în această privinţă, Kogălniceanu aminteşte surorilor într-o scrisoare că şi-a procurat cea mai mare parte din- tr-o enciclopedie didactică de 80 de volume cu 800 de planşe în culori.
Din prudenţă, abatele îi ţinea pe micii moldoveni departe de spectacole şi de revistele polemice. Dar, spre a merge la teatru, Kogălniceanu ruga pe tatăl său, şi odată cu el prinţişorii, să se intervină pe lîngă domnitor ca să aprobe această distracţie, comunicînd eventualul con- simţămînt lui Lhommé.
în acea vreme, Vasile Alecsandri studia la Paris. Dar la Paris, ca focar al frămîntărilor politice acerbe, se dăduseră instrucţiuni din ţară ca studioşii moldoveni să fie ţinuţi departe de viaţa politică. Kogălniceanu îşi dă bine seama, din lupta dintre prorepublicani şi legitimişti, că „în toată Franţiie este mare nemulţămire, unii vreu republica, alţii vreu să aibă craiu pre cel izgonit, adecă pre Carol al zăcile, alţii vreu pre fratile lui Bonaparte, şi alţii ^sreu ce nu ştiu."
Cînd însoţitorul Vasile, aducînd cu sine „o mie de rădăcini de căpciune, care înfloresc şi fac roduri toată vara şi toată toamna şi care le-au cumpărat din însăşi grădina craiului", şi bucătarul domnesc Richard se înapoiază în patrie la sfîrşitul lui noiembrie 1834, Miha- lachi Kogălniceanu, cum semnează atunci, trimite scrisori şi tot soiul de daruri şi cărţi surorilor, fratelui Alecu, „babacăi", prietenilor şi cunoscuţilor ieşeni.
Pentru încredinţarea tatălui că se preocupa serios de studii, îi anexează un atestat oficial *(Témoignage de satisfaction accordé à M. Kogălnitscan, élève de la III-ème).* Dar cel mai merituos la învăţătură era feciorul lui Lupu Balş.
Deosebit îl mulţumeau scrisorile primite din familie, atît pentru ştirile despre ai săi, cît mai ales pentru in-

formările privind viaţa socială, politică, şi culturală. La rîndu-i, cerea altele, multe şi detaliate, promiţînd surorilor să le aboneze la publicaţiile franceze dorite. Solicita tablouri istorice, decupaje şi transcrieri de poezii româneşti editate de Asachi, reviste, cărţi noi, şi, prin poştă, la sugestia lui Lhommé, un săculeţ cu sîmburi de dovleac, hărţi. Cerea surorilor Maria, Pulheria, Elena reţete de dulceţuri moldoveneşti, „căci aice nu se ştie măcar ci-i harbuzu". Ducea dorul strugurilor din vecinătatea laşului.
Ruga să i se transmită ştiri, fragmentele istorice, poeziile apărute în periodice şi *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* de Petru Maior, sugerînd ca, mai lesnicios, să-i fie expediate prin neguţătorii moldoveni Miculi şi Alexis cu vad la Viena şi Paris. Cere ştiri despre întemeierea Academiei mihăilene din Iaşi la 16 iunie 1835 în casele Cazămiroaei, asupra profesorilor şi studioşilor.

La începutul lui aprilie 1835 vizitează, la trei ore de Lunéville, Nancy, tîrg cu „zăci de mii de suflete. Îi una. COUL.EGE PE jumtmjum. m -
Htsvmt det notes de M. KoijoJvuÂvk ¿jeve txttrm, pendant le $, trimtttre de lamtce 1894 —
Ct*ssE»s VP*ort4«im., M. Élét». ff
Cx wlc'lc :
ÀppHcUoo SvfafevtMJ^
Leçons-

Dsvok* Je J-.M : iviși*** Ou»'«.""».

Atestatul de studii al lui Kogălniceanu din ultimul trimestru al anului şcolar 1834—1835, la Lunéville (facsimil)

din cele mai frumoase politii (= oraşe) a Franţei. Uliţele sînt drepte, largi şi toate casăle cu cinci rînduri. Sînt multe frumoase pieţe şi primblări. Are o bibliotecă, o academie, un muzeum de cadruri şi o frumoasă sală de privelişte".

La examenele de primăvară Kogălniceanu este clasificat primul şi primeşte premiu multe cărţi. La limbile latină, greacă şi franceză este al patrulea ; la „zugrăvit" obţine premiul al doilea dintre 30 de conşcolari, în vreme ce pentru beizadele sînt trebuitori meditatori speciali. Promitea surorilor că, deprinzînd „zugrăvia", le va face portretele la înapoierea în ţară.
Cu toate tentaţiile patriei lui Victor Hugo, el declară cu patos neaoş într-o scrisoare către surori : „N-aş schimba săraca Moldovă nici pentru întîiul tron din lume".
Cum Vasile Alecsandri îl informa din Paris că spătarul Vasile Alecsandri, tatăl lui, s-ar putea să călătorească în Franţa spre a-şi aduce şi pe fiul mai mic, Iancu, la studii, ruga, la 6 iunie 1835, pe Ilie Kogălniceanu să înduplece pe spătar să se abată prin Lunéville să-l conducă la Paris şi pe el, motivînd „căci atunce voi avea vacanţie şi foarte mult aş dori ca să văd şi eu acest frumos oraş, minunea lumii".
Curios să viziteze o şcoală de agricultură din apropiere de Lunéville, reuşi să convingă pe doi profesori de la colegiu să vină în Moldova „pentru lucrarea pămîntului, căci aice să lucrează pămîntul foarte bine".
Planuri peste planuri, pînă-n ziua cînd i se vesti din Moldova că, la instigarea unui consul, domnitorul a hotărît să destineze fiilor lui şi însoţitorilor altă ţară pentru învăţătură (nu se arăta unde), manevră pentru care pornise la drum pe alt secretar domnesc, Tissot.
Istoricul literar Petre V. Haneş a găsit în registrul hotărî- rilor Consiliului profesoral consemnată, la 30 aprilie 1835, sancţionarea cu eliminarea din colegiu a lui „Demetrios de Sturdza" pentru că se duelase cu un con- şcolar, Lippmann, pe care-l rănise la umărul drept — ceea ce pare să fi constituit al doilea motiv al retragerii tinerilor moldoveni din Franţa.
Pentru Kogălniceanu se punea, între altele, şi problema transportării cărţilor şi a datoriilor de 80 de galbeni la un „librariu" local...

Voinţa Măriei Sale : la Berlin !

în aşteptarea lui Tissot, Kogălniceanu se uimea de hotărîrea categorică de la Iaşi — despre care aflase între timp amănunte — de ce „în loc ca să ne trimită

la Paris, care îi atîta de aproape, să ne trimită în Prusia atît de diparti ?"
Veniţi pentru trei ani, moldovenii şezuseră la Lunéville doar unsprezece luni.
în suvenirul gimnaziastului de altădată, o placă de marmură aninată în 1938 pe zidul colegiului din Lunéville lasă să se citească : **Spre ilustra amintire a lui MIHAIL KOGĂLNICEANU, istoric, orator, om de stat român, VECHI ELEV AL COLEGIULUI (1834—1835).**
Voinţa Măriei Sale era poruncă fermă şi, odată sosit, secretarul princiar dispuse să se încarce în grabă calabalîcul şi, luni 10 august 1835, fără să se comunice destinaţia exactă, diligenţele apucară, oprind doar la staţiile mari de poştă, direcţia Strasbourg, Heidelberg, Darmstadt, Frankfurt-pe-Mein, Leipzig. După încă o zi şi o noapte de-aici, opriră la Berlin. Călătoriseră de la Lunéville pînă-n capitala Prusiei opt zile şi opt nopţi.
în Heidelberg, deşi aşezare mică, Kogălniceanu apreciază vestita universitate, întinsa grădină botanică, ruinele palatului palatinilor Bavariei ; relatează că **„în** chivniţa curţei este cea mai mare bute care să fie în lume, căci poate să intre în ea mai mult de 160 000 garafe de vin". Darmstadt, capitala ducatului Hess-Darm- stadt, i se relevă „tîrg foarte frumos, dar cu puţin norod", **în** Frankfurt şi Leipzig aproximează populaţia la cîte 40 000 de suflete. Leipzigul — „tîrg mare, neguţător, cu multe fabrice" — îi stîrneşte interesul.
De cărţi se despovărase încă din Franţa, expediin- dule în ţară prin Mediterană şi pe Dunăre, cu „vasul cu aburi".

Pînă să li se găsească o pensiune berlineză de nivel ridicat social şi moral, moldovenii fură încartiruiţi în „cîteva odăi cu chirie". Kogălniceanu specifică prima lui adresă berlineză pe Friederichstrasse nr. 79, unde ocupa o cameră cu Vogoride, fiul viitorului caimacam şi adversar în perioada luptei unioniste. Masa, pînă la 1 octombrie 18357'o serveşte, nemulţumit, la tractir („la amiazi avem numai o supă, un răsol, un fel de bucate foarte răle şi o friptură — plătind 9 groşi, adecă un sor- covăţ — şi sara luăm pe săturate numai o friptură"). Duminica făcea vizite şi

servea dejunul la consilierul „de taină" Hufeland, vîrstnicul autor al *Macrobioticei.*

La început, Kogălniceanu lua în casă meditaţii pentru latină şi germană. Se prepară, în continuare, şi la greacă, franceză, engleză, diplomatică. Are în obiectiv pe mai tîrziu dreptul. Seara participa la programul de educaţie fizică din sala de sporturi a gimnaziului din vecinătate — la sărituri, urcuş pe frînghii, trageri la ţintă, că- ţărări pe copaci falşi, lupte.

Duce lipsa unei mantale căptuşite cu samur, care „costisăşte foarte mult" şi pentru care, după multe rugăminţi la Ilie Kogălniceanu, primeşte ceva galbeni.

Cu zece galbeni îşi mai cumpără o canapea cu droturi şi scaune capitonate cu lînă, explicînd : „şi cum lucrez toată ziua, nu puteam tot să şăd pe lemn". îşi mai procură un „fănar" cu undelemn pentru că cititul şi scrisul la luminare îi iritau ochii şi plămînii şubreziţi. Are trebuinţă zilnică de plimbare „cîte un ceas" prin aerul curat. Cu beizadelele este invitat de Ribaupierre, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, în trecere prin Berlin.

La Souchon

La 2 octombrie 1835, cei patru moldoveni sînt mutaţi în pensiune la pastorul Adolphe Frédéric Souchon, parohul reformat din Louisenstadt. Rămîn aici pînă la 25 septembrie 1836, cînd, la propunerea „Justitzrat"-ului Hufeland („învăţatul Hufeland-minor") trecură sub îngrijirile diaconului predicator Ludwig Jonas, pe Mon- bijouplatz nr. 19.

în persoana lui Souchon, ca şi la pastorii protestanţi — spre deosebire de paterii catolici, aluzia vizînd pe bătrînul Lhomme — Kogălniceanu aprecia lipsa de ipocrizie, spiritul tolerant, omenescul comunicativ, ei frecventînd baluri, spectacole de teatru, reuniuni. O atare reuniune amuzantă avusese loc chiar în casa pastorului Souchon, la care Kogălniceanu dansase valsuri, contradans, mazurca, galopul, radova şi, la fel, se amuzase la cunoscuţi din Koeperick, comună situată la două ore depărtare de capitala Prusiei.

Lecţii de dans lua într-o familie distinsă, unde, din cînd în cînd, se dănţuia seara între orele 19—22. Pînă la 5 ianuarie 1836 participase la cinci baluri, unul dintre ele la Operă, instituţie la care el admira baletul, soco- tindu-l printre cele mai artistice din Europa. Acriţele de teatru, în frunte cu Fanny Eisler (mai experimentate decît cele din Iaşi !) n-aveau, totuşi, talentul celor de la teatrul din Nancy. Serile le petrece la mijlocul anului 1836 la spectacole de teatru. Tînărul Kohlrensch îl recomandă lui Ernest August de Cumberland, viitor rege al Hanovrei, nepot al regelui Angliei, de-aceeaşi vîrstă cu Kogălniceanu, încît multe după-amieze şi nopţi le petrecu în societatea acestui spirit instruit.

La început, Kogălniceanu se simţise bine, dar după patru luni de adaptare îşi declară simpatia pentru mediul în care intrase, mai mulţumitor ca la Luneville, nu însă ca la Iaşi. Nu se împăca, la Berlin, cu convenţionalismul răspunsurilor seci de *da* şi *nu* ale tinerelor, crescute ipocrit de către mame şi care la agape nu discutau decît despre varză şi cartofi, de pisici şi căţei. în schimb, în societatea lui Currberland se simţea excelent ; îi cînta lieduri moldoveneşti, încîntîndu-l şi determinîn- du-l pe acesta ca, în numele lui, să ceară surorilor de la Iaşi să le trimită partituri de cîntece româneşti din ce în ce mai apreciate în cercurile berlineze ale iubitorilor de muzică. Specifică unele arii aşteptate : *Nu-i, nu-i, nu-i nădejde, nu-i ! Ziua, ceasul despărţirii, Aideţi, fraţi, să trăim bine.* Pentru viitoarea-i lucrare asupra robilor ţigani roagă pe surori ca Ionică, omul din curte, să-i comunice ce traducere au cuvintele ţigăneşti : *pen, sob, gur, gam, pi, durke, deblo, godscho, romnitschel şi, de asemenea, să-i facă retroversiunea din ţigănească pentru lexicul : vorbeşte, dormi, baţi, iubeşte, bea, dă, mănîncă, dumnezeu.*
Aflînd în comerţ papetărie de corespondenţă cu imagini colorate 4,un fel de hîrtie de răvaş cu asămine zugrăveli din Berlin"), într-un şir de scrisori le şi explică tatălui său, în româneşte, iar surorilor în limba lui Lamartine, folosindu-se de ghidul *Le conducteur du voya- geur â Berlin.* Reproducem cîteva asemenea desluşiri de „zugrăveli".

Iată descrierea Universităţii berlineze, cu compartimentele ei :
„Universitatea este peste drum de la Operă. îi o mare zidire cu trii rînduri, dispărţită de uliţă cu un parmaclîc de fer. Acest palat au fost zidit în anul 1754 şi sfîrşit în anul 1764 şi era al prinţipelui Hainrich, fratele lui Frederic cel Mare, craiul Prusiei. în rîndul întîi sînt sălile, în care şcolerii ascult cuvintele dascalilor ; în rîndul al doilea este o sală foarte mare şi foarte frumos zugrăvită, unde să fac examinile şi cabinetul anatomiei. Iară în partea dreaptă este muzeul metalurilor şi odăile directorului. Iară în rîndul al treilea sînt odăile directorului muzeului de zoologhie, muzeul însuş şi temniţa şcolerilor, precum şi cabinetul instrumenturilor şi uneltilor.
Universitatea aceasta s-au deschis în luna lui octombrie la anul 1810. învăţătura este împărţită în patru părţi, care sînt : Teologhia, Legile, Doftoriia şi Filosofia. în aceste patru părţi sînt mai mult de doă mii de studenţi sau şcolari, care vin aice din toate părţile Evropei. Pentru a intra în vr-o dregătorie, sau oştinească sau po- liticească, candidatul trebue învă'at la universitate şi să aibă atestat de aceasta. La universitate sînt adăugite un seminar filologhic, o şcoală pentru hirurghie, o şcoală pentru moaşe şi multe alte ghimnazii".
Piaţa jandarmilor este populată de clădiri particulare impozante şi de bazilici, printre care şi a pastorului comunităţii franceze de rit protestant slujită de Souchon :
„Această piaţă îi una din cele mai frumoase a Berlinului, pentru că are multe frumoase zidiri. No. 1 şi no 2, precum am însămat deasupra zugrăvelii, sînt două biserici zidite amîndouă una întocma ca şi alta. No. 1 se cheamă biserica franţuzască protestantă şi no. 2 biserica noă. Frederic cel Mare au zidit turnurile, care sînt înalte de 225 de picioare sau palme domneşti. Biserica No. 1 este a coloniei frunţuzeşti, care au venit aice sînt acum 150 ani, fiind gonită din Franţia, fiindcă această colonie îmbrăţoşasă relighia calvinească. De aceia şi pînă în zioa de astăzi slujba dumnezeiască să face în limba franţuzască. Biserica cu no. 2 este a bisericii nemţăşti protestantă. No. 3 arată noul teatru, unde să joacă şi nemţăşti şi franţuzăşti. Acest teatru

au ars la anul 1816 şi s-au zidit din nou la anul 1819—1820. La faţada prinţipală să suie deasupra unui peristolu, care îi suspendat cu şasă stîlpi şi cu o scară în piatră cu 28 de trepte. De amîndouă părţile scării sînt două uşi pentru acei cari vin pe jos şi didesubtul scării este o boltă supt care butcile trec, pentru ca cei ce se scobor să nu fie umpluţi de ploaie."

Monumentul dezvelit în amintirea războiului franco-prusian din 1813—1815 Kogălniceanu îl prezintă celor de-acasă precum urmează :

„Turnu' care este zugrăvit aice în acest răvaş este monumentul spre aducerea aminte a războiului Prusie- nilor cu Franţuzii în anul 1813, 1814, şi 1815. Acest turn îi vărsat în bronz. El are 61 palme domneşti sau picioare de nălţime, afară de statue, 2297 cîntariuri, 80 $^{1}/_{2}$ pfun- duri. Cele patru părţi a turnului sînt îndreptate către cele patru plajii a ceriului. în bolţile monumentului de afară sînt statuile cioplite a războinicilor nemţeşti. Deasupra turnului este o cruce de fhier."

Descrie, în alt început de scrisoare, vestitul arsenal din capitala Prusiei :

„Arsenalul sau locul unde să păstrează armile noă şi vechi şi tot feliul de mahini de războiu, este unul din cele mai frumoase monumenturi a'arhitecturii moderne. Această zidire este un cvadrat, avînd pe fieşte care faţă 280 picioare de lungime, adecă palme domneşti. De amîndoă părţi a uşilor sînt patru statue săpate în piatră, care înfăţoşază Aritmetica, Gheometria, Mehanica şi Pirotehnia. La fieşte care fereastră deasupra este cîte o cască sau perichefaleiu românesc. Zidirea în lăuntru îi despărţită în doă săli. în sala de jos este artileria ho- tărîtă pentru oşti eu prăvăriile*. Sala de sus are arme vechi, o mulţime de puşti şi de săbii, de dobe aşăzate în cea mai bună orînduială. Acum arsenalul este boit dinafară de nou în boie galbănă, precum vei vidé după zugrăvala care este la începutul cărţii. Deasupra porţii este portretuï în aur a lui Frédéric I, tatăl lui Frédéric celui Mare, craiul Prusiei. În lăuntru la fieşte care fereastră este

* Pulberăriile explozibile.

portretul a unui om ce moare. Fieşte care are o deosăbită fisionomie".
„Cetăţuia sau curtea crăiască", palatul imperial, „este ca o casă lungă de 460 palme domneşti şi largă di 276 palme domneşti. Electorul Frédéric II au început a-l zidi la anul 1450 şi zidirea s-au mîntuit la anul 1720. în năuntru palatului o mahină este făcută în formă de tulumbă, care aduce apa din rîu pînă deasupra acoperemîntului. întru acest mare palat sînt multe lucruri minunate. în *sala cavalerilor* craiul vine o dată pe an şi acolo dă cavaleriile la toţi aceia care s-au purtat cu credinţă. Este şi altă sală numită *galeria icoanelor*, unde sînt o mulţime de frumoase zugrăveli. Pe urmă vine *sala cea albă*, unde familia crăiască mănîncă la sărbătorile cele mari. în altă parte a palatului şade diado- hul** tronului cu familia sa (căci craiul are un deosăbit palat). Prinţipul Wilhelm, fratele craiului, şade şi el în curtea crăiască. în altă parte a palatului sînt totdeauna odăi împodobite pentru împăratul Nicolai, cînd vine la Berlin. În rîndul al doilea este apartamentul numit camera meşteşugurilor, unde sînt o mulţime de lucruri vrednice de văzut, precum strae şi armi a Hinezilor şi a oamenilor sălbatici din America, corăbii a Arapilor din Africa, lăzi, vasuri di chihlimbar, ceasornice vechi cu muzică şi idoli păgîneşti. în palat este şi *sala crăiască*, unde este tronul, adecă spătăriia. La păretile ce-i dinaintea tronului este servisul de talgire, de ligheanuri, toate de argint, lucruri foarte scumpe, care s-au făcut de Frédéric cel Mare. Odăile în care Napoleon au şăzut, cînd au venit la Berlin, stau încă ca atuncea pînă la cerneala şi condeiul cu care au scris".
Asediind inimile cîntăreţelor, Kogălniceanu frecventează curent Opera Mare berlineză, expunînd tatălui său din Iaşi acurateţea sălii de spectacole şi cîteva date cu privire la istoricul sălii clădirii :
„Acest teatru este unul din cei mai mari din Europa. Deasupra uşei cei mari este o inscripţie latinească, care însămnează «Craiul Frederic-lui Apolon, muselor». Aco- peremîntul este împodobit cu statue. Acest teatru îi cel mai mare şi cel mai frumos din Berlin, unde cele mai frumoase tragedii, opere, baleturi şi comedii să dau cu mare pompă şi

frumuseţă. Decoraţiile sînt foarte bine zugrăvite, straile foarte scumpe. Baleturile sau jocurile care să dau pre acest teatru sînt cele mai frumoase din Europa. Teatrul poate să încape pân' la doă mii de oameni. Lojia crăiască îi foarte bine împodobită. Cînd sînt baluri măscuite, atunce parterul să rîdică tot una ca şi scena, încît atunce sala poate să primească mai mult de patru mii masce. Acum avem foarte buni actori şi actriţe, numai cîntăreţii sînt mai buni la Viena. Actriţa cea mai bună este Şarlotta Hagn, a căruia trimăt portretul. Acest teatru au fost zîdit la anul 1740 supt Friderich cel Mare. El este zîdit într-o formă de paralelogram de doă sute şaizăci şi unu picioare de lung şi o sută şi trii de larg. Deasupra uşei este săpat în piatră Apolon şi cele noă muse ; pe urmă Orfeus, care îmblîn- zăşti cu lira sa fiarele sălbatice". Pe tatăl său îl roagă să-i trimită cărţulia populară *Alecsandria*, cerută de un neamţ ce trăise în Moldova şi devenise între timp secretar al lui Ribeaupierre. Îşi justifică noua cerere de bani prin cheltuielile săptămînale cu lecţii particulare de muzică (2 taleri), de galvanoplastie (3 taleri), pe lună cu orele de călărie (1 taler), cu frecventarea teatrului (1 taler) şi cu orele de italiană. Scria că lucrează de la ora 6 dimineaţa pînă la ora 14, apoi între orele 17—19 ; pe deasupra, îl năcăjeau ochii. Medicul îi indică să muncească raţional şi să se plimbe.
Oculistul „crăiesc" Junker, amic cu pastorul, îi prescrisese pentru durerile de la ochi cură de ape minerale şi, dimineaţa, un pahar cu lapte de vacă, de curînd muls. Este de părere ca studiosul moldovean să schimbe pentru un timp aerul „scîrnav" din Berlin, să facă „fe- redei di mare", iar Hufeland, pastorul gazdă şi pedagogul îşi dăduseră asentimentul. Urma să fie însoţit de un prieten al lui Hufeland, după cum se hotărîse la început, la Dobberan, apoi la Svinemunde, pentru că „vîntul de la miazănoapte îi oprit prin ostrovul Riigen, care are munţi". Acolo vor călători, după încheierea cursurilor, la 15 august, el, profesorul Beoşen, intimul consilierului ^Hufeland.

Țărmul insulei Rügen, frecventată de Kogălniceanu şi, peste ani, cîntată de poetul junimist Samson Bodnărescu (litografie)

La Iaşi trimite demonstrativ densul său orar săptă- mînal de studii :

Luni, de la 6—8 pregătiri pentru lecţiile orale şi temele de scris ;

de la 8—10 l. greacă ; de la 10—11 l. latină ; de la 11—12 l. germană ; de la 12—13 matematica ; de la 13—14 pictura ; de la 17—18 l. franceză ; de la 18—19 gimnastica şi tragerile cu arma. *Marţi,* de la 6—8 studiu individual ; de la 8—9 pianul ; de la 9—10 dreptul ; de la 10—11 geometria ; de la 11—12 l. engleză ; de la 12—13 aritmetica ; de la 13—14 l. latină ; de la 17—18 l. franceză ; de la 18— 19 gimnastica.

Miercuri, de la 6—8 pregătiri pentru lecţiile orale ; de la 8—9 l. italiană ; de la 9—10 pictura ; de la 10—11 l. latină ; de la 11—12 istoria ; de la 12—13 aritmetica ; de la 13—14 pictura ; de la 17—19 călăria (în continuare, programează, ca probabilitate, teatrul).

Joi, de la 6—9 studiu individual pentru lecţiile orale ; de la 9—10 dreptul ; de la 10—11 l. latină ; de la 11—12 l. engleză ; de la 12—13 aritmetica ; de la 13—14 geometria ; de la 17—18 l. franceză ; de la 18—19 gimnastica şi tragerea cu arma. *Vineri,* de la 6—8

pregătirea individuală pentru lecţiile orale ; de la 8—9 pianul ; de la 9—10 dreptul ; de la 10—11 1. germană ; de la 11—13 aritmetica ; de la 13—14 1. latină ; de la 17—18 galvanoplastia, de la 18—19 gimnastica. *Sîmbătă,* de la 6—9 pregătirea individuală pentru lecţiile orale ; de la 9—10 dreptul ; de la 10—11 1. latină; de la 11—12 istoria ; de la 12—13 aritmetica ; de la 13—14 pictura ; de la 17—18 1. franceză ; de la 18— 19 călăria.
Duminică, de la 6—8 pianul ; de la 9—11 asistenţa de cult ; de la 11—13, iarăşi, călăria — şi seara, după orele 18, spectacol de teatru.
Din cauza cheltuielilor cu atare pregătire şi nesubvenţionat pe cît aştepta din familie, notifică la Lunéville că încetează abonamentele subscrise. Cere, repetat, de la Iaşi *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (1812) de Petru Maior, romanul popular *Alecsandria,* portativele cîntecelor româneşti publicate de F. G. Ruşinski, *Condica legilor Moldaviei,* traducerea imprimată la *Descriptio Moldáviáé, Biblioteca românească* a lui Zaharia Carcalechi, o gramatică românească, litografiile cu subiect istoric editate de Gheorghe Asachi, balada *Luării Hotinului,* satira *Minciuna şi adevărul,* basmul lui *Arghir,* balada populară despre omo- rîrea, în 1777, a lui Grigore Ghica Voievod, transcrierea *Rumurilor Tîrgovişte*i de Vasile Cîrlova, textul *Sentinelei taberii de la Copou* de Costache Stamate, al altor producţii beletristice, o listă a voievozilor Moldovei în succesiunea lor cronologică, *Letopiseţul lui Grigore Ureche,* o posibilă istorie a Eteriei, date statistice asupra ţiganilor boiereşti şi domneşti, legislaţie rurală, colecţiile *Albinei româneşti* şi *Curierului românesc,* relaţii despre *Aprodul Purice* de C. Negruzzi, apărut în 1837, despre *Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării- Româneşti,* tom. I, 1836, de Florian Aaron. Izvoare solicită şi de la Matei Millo, iar lui Cuenim îi cere amintiri din timpul domniei lui Ioniţă Sturdza. Se informase că la Wittenberg poate consulta alte ştiri privind istoria poporului român, dar nu dispunea de bani pentru o călătorie specială într-acolo.
De la surori aştepta ştiri din viaţa politică şi socială a laşului. Cînd ele, în epistolele ce-i îndreaptă, se pierd în mreaja mondenităţii şi în laude exagerate pentru

teatrul francez, fratele de la Berlin le combate cosmopolitismul. Le îndrumă către trupa românească şi repertoriul neaoş, învederîndu-le că scena are o misiune naţională. Din crezul său profesat peste trei ani, le făcea să ştie de pe acum că nu va trece mult timp şi creaţia originală va birui traducerile.
Pentru viitorul An nou plănuia să dăruiască soţiei lui Cumberland, fiică a regelui reformator Friederich Wilhelm al III-lea, o pereche de pantofiori în genul celor confecţionaţi la Constantinopol, cu podoabe de fir aurit şi periuţe, pentru care trimite surorilor măsura tălpii principesei, rugînd ca ele să-i înlesnească, cu grije, confecţionarea la Iaşi.
Ca la Luneville, Kogălniceanu şi la Berlin continuă să cumpere cărţi, începînd cu clasicii reprezentativi Goethe, Schiller, Lessing, să-şi procure, de la librarul-editor B. Behr, bibliografie pentru studiile ce întreprindea asupra istoriei naţiunii române : Sulzer *(Geschichte des transalpinischen Daciens)*[*], Fessler *(Die Geschichte der Ungarn*[†], Engel *(Geschichte der Moldau und Wala- chey, Geschichte von Serwien, Geschichte des unga- rischen Reichs*[‡]*),* Anagnosti *(La Valachie et la Mol-*

Mihail Kogălniceanu iuncăr (medalion pictat la Berlin de N. Cobas)

davie[§]*),* Wolff *(Beschreibung des Fürstentums Moldau*[**]*),* Dimitrie Cantemir *(Histoire de l'Empire Othoman*[††]*),* pe istoricii antichităţii Herodot, Dio Cassio, Strabon. Cumpăra cărţi în pofida făgăduielilor

* *Istoria Daciei transalpine.*

† *Istoria Ungariei.*

‡ *Istoria Moldovei şi Munteniei, Istoria sîrbilor, Istoria regatului maghiar.*

§ *Muntenia şi Moldova.*

** *Descrierea Principatului Moldova.*

către Ilie Kogălniceanu că nu va mai face cheltuieli cu biblioteca, dar întărind odată mai mult ce scria într-o epistolă din 1 octombrie 1837 : „eu voi rămîne toată viața studios".
Preceptorul de la Souchon, Heinrich Wilhelm Brennecke, mai tîrziu director al Şcolii reale din Poznan, cu care Kogălniceanu făcuse cavalcade la Koepenick, două leghe depărtare de Berlin, şi-n alte vecinătăți, raportează minuțios într-o întinsă scrisoare către voievodul Mihai Şturdza (10 ianuarie 1836), despre comportarea fiecăruia dintre cei patru conşcolari moldoveni în cursul precedentei luni decembrie. Despre Kogălniceanu informează c-a avut „o purtare exemplară, total lipsită de reproşuri ; el a dovedit la toate disciplinele de studiu acelaşi zel şi a fost recompensat prin excelente progrese ; peste acestea, el a studiat engleza şi italiana, desenează foarte bine şi în curînd va şti să cînte la pian. Compune foarte bine în limba franceză şi redactează mult peste aşteptări (foarte bine) asupra temelor de economie politică. *Domnul Mihail este iubit şi prețuit de către toate persoanele ce-l cunosc şi cu care eu l-am pus în contact".*
Peste decenii, Kogălniceanu nu va uita comportamentul acestui pedagog ; în ministeriatul său din 1869 propune şi decorează pe Brennecke cu ordinul imperial „Medjidie", fapt ce mişcă pe bătrîn, pe soția sa şi pe mama acestuia, de 85 de ani, cu toții amintindu-şi de harnicul şcolar din 1836. În scrisoarea de mulțumire către el, urînd vechiului discipol îndeplinirea misiunii lui istorice şi providențiale, avansează pentru România perspectiva că ea va avea „un viitor frumos" şi, cînd bogatele ei resurse vor fi captate, dezvoltate şi folosite, ea se va număra „printre țările cele mai favorizate".
Cu prilejul unei excursii pe Dunăre şi prin Marea Neagră, pînă la Constantinopol, în 1868, dr. Brennecke scrie memorialul de călătorii *Die Länder an der*

†† *Istoria Imperiului otoman.*

unteren Donau und Konstantinopol', pe care-l imprimă în 1870 şi-l dedică lui Mihail Kogălniceanu, inserînd amintiri fugitive din perioada de studii la Berlin a bărbatului de stat român şi dorinţa de a-l revedea după o treime de veac.

La Jonas

La 26 iulie 1836 Kogălniceanu vesteşte în ţară că, împreună cu fraţii Sturdza şi cu Al. Vogoride, se mută curînd la un alt pastor, unde de cîteva săptămîni se făcuseră pregătiri închiriindu-se o nouă locuinţă frumoasă, cuprinzătoare, cu parc întins, pe *Neue Friederich-Strasse nr. 27*. Se angajaseră chiar doi slujitori speciali şi un pedagog de casă, Philippi. Moldovenii ocupă cinci camere, cîte una de locuit şi a cincea pentru primire. Elisabeta Jonas scria la 3 septembrie 1836 tatălui său, contele de Schwerin : „Noi am şi făcut pregătirile pentru mutare, care urmează să aibă loc către mijlocul lunei acesteia".

într-adevăr, la 25 septembrie cei patru şcolari intrau sub supravegherea pastorului Jonas, exigent, moralist, prezumţios.

Traiul la Berlin, în general, era costisitor. în tratamentul de pensiune — ceea ce va fi izbit neplăcut pe Kogălniceanu — se făcea deosebire între el şi odraslele domneşti. Dîndu-şi seama că nu va putea să facă faţă pînă la capăt cheltuielilor în trena prinţişorilor şi, pe de altă parte, conştient de greutăţile materiale ce cauzase familiei, iar pe deasupra fiindu-i dor de patrie, gîndea, la 27 iulie 1836, că nu va termina studiile şi sugera tatălui să roage pe domn să-l recheme în Moldova. încă înainte de mutarea de la Souchon, Kogălniceanu presimţea că „nu cred că vom fi bine acolo" la Jonas şi, după cum se va vedea, conflictele între el şi al doilea pastor nu vor întîrzia să se manifeste, mocnind la început, apoi devenind tot mai dure, angajînd în octombrie 1837 şi pe Hufeland.

Pornind polemic de la aserţiunile ostile ale filologului francez Frédéric Gustave Eichoff, din *Paralelele limbilor indo-europene* (1836), cum că limba română este

* *Ţările de la Dunărea de jos şi Constantinopolul.*

necioplită şi „de puţin interes", primul studiu al lui Kogălniceanu *(Moldau und Walachei Romänische oder Wallachische Sprcuche und Literatur*[*], semnat anonim Ein Moldauer[†] apărut în numerele 9 şi 10 din ianuarie 1837 ale revistei *Magazin fur die Literatur des Auslandes*[‡], care a circulat şi în extrase) îi fusese sugerat de Alexander Humboldt. El reprezenta la data respectivă întîia sinteză sigură la dispoziţia Europei asupra structurii limbii şi literaturii române. în cunoaştere de cauză şi judecind studiul atît în fondul lui contributiv cît şi în comparaţie cu ce se ştiuse pînă atunci în lume despre „firea limbii române" şi despre literatura noastră populară şi scrisă, Nicolae Iorga aprecia că lucrarea lui Kogălniceanu „e una din acele minuni care vestesc răsărirea unei minţi geniale". Dar pe şantierul său creştea şi se apropia de tipar încă o carte asupra istoriei, limbii, problemei sociale şi naţionale a ţiganilor robi şi nomazi, populaţie ce revendica prin glasuri autorizate abolirea sclavajului pretutindeni în lume. (în rezolvarea cauzei robilor ţigani Kogălniceanu, Vasile Alec- sandri, Costache Negri şi alţi cărturari patrioţi călăuziţi de acelaşi ideal umanitar vor fi protagonişti în Moldova). Este vorba de lucrarea intitulată *Esquisse sur l'Histoire, les moeurs et la langue des Cigains, connus en France sous le nom de Bohemiens, suivie d'un recueil de sept cents mots çigains*[§] par Michel de Ko- galnitchan. Préface par Philarète Chasles, Libr. de B. Behr, Berlin, 1837.

* Moldova şi Ţara Românească. Limba şi literatura română sau valahă.

† Un moldovean.

‡ Magazin pentru literatură străină.

§ *Schiţă asupra istoriei, obiceiurilor şi limbii ţiganilor, în Franţa cunoscuţi sub numele de bohemieni, urmată de o culegere de şapte sute de cuvinte ţigăneşti* de Mihail Kogălniceanu. Prefaţă de Philarète Chasles. Libr. B. Behr, Berlin, 1837.

După interesul cu care a fost urmărită imediat această micromonografie influenţată în repertoriul lexical de gramatica ţigănească a lui Graf- funder, Erfurt, 1833, degrabă epuizată, a fost parţial tradusă în numerele din 1 şi 3 noiembrie 1837 din *Magazin fur die Literatur des Auslandes* şi primi o ediţie integrală în limba germană la Stuttgart în 1840. Ea s-a înscris şi a rămas pînă astăzi în bibliografia selectivă a problemei.
Alt domeniu de cercetare al lui Kogălniceanu era să fie istoria patriei.
Gîndul de a scrie istoria ţării lui, pe baza materialelor din Iaşi şi a celor dobîndite în Franţa, amplificate aici cu cele consultate în Biblioteca regală, îl mărturiseşte la Berlin mai multor universitari şi consilierului savant Alexandru Sturdza, care-l laudă (,,zicîndu-mi că am făcut bine"). De la tatăl său aştepta să primească proclamaţia lui Ipsilante din 1821, proclamaţia ţarului Neculaie din 1828, statistica demografică a Moldovei pe 1836, pravila lui Vasile Lupu, colecţiile la zi ale *Albinei româneşti* şi *Curierului românesc, Regulamentul Organic* (ce nu putea fi scos peste frontieră), o statistică a dărilor băneşti, a cheltuielilor administrative şi militare.
Vechea legislaţie a Moldovei se pare că interesa pe profesorul de drept roman Frederic-Charles de Savigny de la Universitate, care, înainte ca Kogălniceanu să se înscrie la facultatea de drept, îi dăduse ore de pregătire în particular, plătite lunar cu 40 de taleri.
Kogălniceanu vroia ca lucrarea lui să documenteze cinstit Europa şi, în consecinţă, se străduieşte să corespundă aşteptărilor. „Nu am scris o scîrnăvie şi o carte rea", va afirma el mai tîrziu.
Cerea familiei ajutoare pentru tipărirea istoriei ţării, cuprinzînd iniţial faptele şi evenimentele petrecute pînă la 1800. De apariţia ei, domnitorul, subjugat tutelelor diplomatice din Iaşi, începuse să se teamă şi făcea presiuni să se întrerupă imprimarea, perspectivă căreia Kogălniceanu îi riposta, la 21 februarie, că „este prea tîrziu ca să încetez de a tipări" şi precizînd că tratatul „poate eşi la lumină doă sau trii luni mai tîrziu decât la Martie". Chezăşuia răspicat împotriva amintirilor de drumeţie ale polihistorului Saint-Mare Girardin, apărute, cu inexactităţi, în *Journal des*

Débats din 1836 şi 1837 : „Eu singur ştiu că fiind în Moldova nu pot scrie rău, însă nu scriu pentru ca să vorbesc rău, ci bine, împotriva minciunilor care călătorii străini scriu asupra Moldaviei".
Dă spre consultare lui Alexandru Sturdza primele zece coaie ale *Istoriei* ieşite de sub valţul tipografiei şi enciclopedistul îl laudă şi-i exprimă promisiunea de a scrie favorabil — cum a şi făcut — vărului său de pe tronul Moldovei. La un moment dat, este gata să trimită însuşi voievodului lucrarea pentru avizare. Dar cartea era deja anunţată în presă, în prospecte şi avea „pre- numeranţi" în Franţa, Germania, Rusia şi Muntenia. Din Bucureşti i se ceruseră 53 de exemplare, dintre care unul, cumpărat de N. Bălcescu, s-a păstrat cu foarte interesante adnotări.
Kogălniceanu trecu peste riscuri şi, temerar cum se va ■dovedi la 1848, în etapa luptelor pentru Unire şi în fruntea guvernului între 1863—1865, nu cedă presiunilor din Moldova ce-i primejduiau, prin dizgraţia domnească, rămînerea la studii.
La 8 octombrie 1837 *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens,* Tome premier, *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie (1241—1792)* par Michel de Kogalnichen, Libr. de B. Behr, Berlin, 1837*, era broşată şi se găsea în librăriile berlineze, dar, probabil din calcul, ca să recomande noutatea, multe exemplare purtară pe copertă, ca an de editare, 1838. *Prospectus-ul* apariţiei, din care un exemplar expediase surorilor, se datează : *ianuarie 1837.*
Muncise cu informarea şi redactarea la această meritorie istorie naţională a tuturor românilor doi ani şi apărea, în arhitectura paralel-unitară a restituirii vieţii poporului său din cele trei principate şi din sudul Dunării, înaintea tipăririi integrale a *Hronicului* lui Gheorghe Şincai, din 1853.
La Iaşi expedie treizeci de exemplare prin librarul cernăuţean Andrej Dobrzanskj : unul pentru aga Ilie ;

* *Istoria Munteniei, Moldovei şi a românilor de peste Dunăre,* volumul I, *Istoria Daciei, românilor de peste Dunăre şi a Munteniei* (1241—1792) de Mihail Kogălniceanu. Librăria B. Behr, **Berlin.**

cîte unul pentru surorile Elena, Maria, Pulheria şi Săftiţa ; unul pentru voievod ; unul pentru unchiul lancu din Botoşani ; unul pentru cumnatul Leon Iacovachi • unul pentru Gheorghe Asachi ; unul pentru preceptorul Cuenim ; douăsprezece exemplare cu plată pentru Tissot, restul rămînînd în păstrarea tatălui său pentru" posibila vînzare direct cu doi taleri exemplarul sau prin cabinetul ieşean de lectură al lui Bell, cu bonificaţie.

Cînd Mihail Kogălniceanu începe să primească salariu, tatăl Ilie, grăbit spre economii, îi micşorează subvenţia lunară de la 12 la 6 galbeni, fond insuficient pentru întreţinerea „într-o ţară unde toate îs aşa de scumpe", pe deasupra urmînd să achite şi taxele pregătirii universitare. Aga Ilie, cu gîndul la investiţii rentabile în Moldova, îi indică să se iniţieze — tot la nivel universitar, şi aceasta presupunea un an de studii cu plată — în texti- lăria de mătase, în fabricarea alcoolului şi creşterea oilor merinos. Kogălniceanu expune tatălui cheltuielile strict necesare pentru aducerea la îndeplinire a dorinţei sale, precum şi necesarul băneşc pentru a pleca, după cura de ape minerale, la Swinemiinde, în insula Usedom, estuar la vărsarea rîului Swina în Marea Baltică.

însoţise în călătorie pe litoralul baltic pe tînărul prozator german Wilibald Alexis, pe numele lui real Georg Wilhelm Härings (de la domeniul natal Häringsdorf, vizitat în trecere şi de valorosul june moldovean), prelungind excursia în Danemarca şi Suedia. După aceasta, vizită Putzer, domeniul de baştină din Pomerania al soţiei lui Jonas. Jonas scria la 21 august 1837 socrului său, contele Schwerin, că tinerii moldoveni îi păstrează „cea mai vie amintire". Spre deosebire de anul precedent, tratamentul şi vacanţa de vară nu vor pretinde mai mult de o sută de taleri, jumătate faţă de cheltuielile din aceeaşi etapă în 1836. Se împrumută de la Jonas. Mîngîia pe bătrînu-i tată că în iarna 1837 „am de gînd ca să învăţ mult ca să pot a mă întoarce mai de grabă în Moldova, ca să pot cîştiga şi eu ceva, şi nu tot dumneata să cheltuieşti pentru mine".

Apelînd la o suplimentare de taleri din partea tatălui, Kogălniceanu, „mulţumitoriu", promite să-i restituie ulterior din salariu şi din vînzarea cărţilor. Pentru dato-

riile la librarul din Lunéville se împrumută la pedagogul Philippi.
Pe ogoarele de la Putzar (mai tîrziu Schwerin) a asistat, vreme de două săptămîni, între 15 iulie — 1 august 1837, la munca organizată a seceratului şi la alte lucrări ale pămîntului.
După revenirea, la 1 august, în Berlinul decimat de holeră, Kogălniceanu are repetate diferende cu Hufeland şi cu pastorul Jonas.

Consilierul juridic, într-o scrisoare către Mihail Sturdza, se plînsese că Mihail Kogălniceanu a lipsit cî- teva ore de la programul de învăţămînt, că foloseşte „rău" banii primiţi de-acasă, că n-a luat parte la botezul unei fiice a lui Jonas, preferind un spectacol

de teatru, că nu-i respectuos cu colegii principiari, obedienţi faţă de pastor, că se foloseşte de titluri imaginare — pîri la care, într-o epistolă din 26 august 1837, către tatăl său, fiul se justifică punct cu punct. La indicaţia părintească de a cere scuze lui Hufeland, Kogălniceanu ripostează : „Aceasta nu o voi face niciodată

; căci atunce aş fi ne-
vrednic de a mă numi
om slobod". Scria
tatălui din Iaşi că vrea
să se mute de la
Jonas, cu trei sute de
taleri pe an putînd
plăti chiria a două
odăi, să mănînce bine
şi unde vrea, să înveţe
în linişte. Curînd apăru
însă în pensiunea
pastorului curcubeul
concordiei ; dar
Kogălniceanu, răzbit
de dorul patriei, scria

la 17 noiembrie că îi este „destul de a trăi depărtat de patria mea, îs destul de a mînca pîne străină şi sînt prea bătrîn spre a fi şcolar şi pansionar la un pastoriu". Adăuga în epistolele către ai lui că, deşi numai la douăzeci de ani, pentru cunoscuţii care-l întîlneau părea de „trii zăci de ani". În atari împrejurări, curiozitatea îl

împingea ca, înainte de a se reîntoarce, să vadă Parisul. Călătoria într-acolo „nu costisăşte mult" ; dar el n-o putu realiza

.Spre sfîrşitul anului 1837, Kogălniceanu se simţea încurcat în datoriile făcute la librarul Behr, cu noua carte, cu legătorii, la traducătorul Prévost, la Hufeland, cu viaţa berlineză scumpă. De aceea se confesa „babacăi" Ilie : „Crede-mă că sînt sătul pînă piste urechi de străinătate şi că ceasul cel mai norocit a vieţei mele va fi cînd mă voi întoarce în Moldova lîngă dumneata". În acelaşi spirit, la 10 februarie 1838, revenea cu insistenţă : „Mă rog, băbacă, ca să faci ca să mă întorc la Moldova cît mai în grabă ; căci nu vreau mai mult să trăesc fără a cîştiga ceva", expunînd, patetic, că „starea mea în Berlin îi foarte ticăloasă ; de o parte trebuie să plătesc datoriile vechi, de altă parte trebuie să am bani pentru cheltuielile de toată ziua".
în asemenea strîmtorări şi suspectări, ia hotărîrea ca-n iarna viitoare să ceară domnitorului să-l recheme în ţară, să-şi răscumpere prin slujbe administrative cheltuielile investite de stat cu el la studii şi-apoi să se retragă undeva la sat, arendînd un petic de pămînt sau cumpă- rîndu-l, să fie „singur şi slobod, fără a ruga sau a sluji pe cineva, căci slobozenia mi-i mai scumpă de cît un rang mare şi bogăţia". Dacă ar întîrzia în slujbe, gîndeşte că pînă la urmă îl aşteaptă ingratitudinea, cabalele. Nimeni nu-l va întîlni în anticamerele potentaţilor. Pe aceştia îi dispreţuieşte ca unii ce exploatează, ţin în sărăcie pe muncitori şi se socot „peste ceilalţi oameni".

„Adevărata civilizaţie — scrie Kogălniceanu surorilor — constă în patriotism şi-n iubirea aproapelui, în respectarea legilor, în abolirea robiei, care încă, spre ruşinea noastră, fiinţează în ţara noastră, în egalitatea oamenilor dincolo de distincţia de rang şi naştere". Chibzuieşte să se retragă la ţară în Moldova sau într-un sătucean neştiut din Transilvania, ziua apăsînd coarnele plugului, seara delectîndu-se spiritual cu cititul şi scrisul.

„N-aş schimba săraca Moldova nici pentru intiiul tron dinlume"

Studenţia universitară

La 27 octombrie 1837, conşcolarii de la Jonas fură înscrişi la Facultatea de ştiinţe juridice, Kogălniceanu comunicînd acasă că va urma „legile fireşti (— dreptul natural) şi legile romaneşti (— dreptul roman), istoria şi gheografia". La pastor el îşi prelungi meditaţiile la limbile greacă şi latină, filozofie şi matematică. Audia optsprezece ore pe săptămînă la Universitate şi zece ore făcea meditaţie acasă.

Miniatura Universităţii din Berlin, pe frontispiciul unei scrisori adresate familiei în etapa studiilor (facsimil)

În discursul rostit în şedinţa solemnă de la Academia Română la 1 aprilie 1891, Kogălniceanu, trecînd peste amănuntele vieţii de fiecare zi, ţinea să evoce anii juneţii studioase la Berlin, să-i lumineze în semnificaţiile influenţelor pozitive asupra dezvoltării personalităţii lui, exprimînd omagii calităţilor intelectuale ale bărbaţilor pe care-i cunoscuse, începînd cu Jonas şi mediul ales din pensiunea lui şi până la savanţii audiaţi la Friedrich-Wilhelms-Universität.

Dar iată fragmentul evocator : „Pastorul Jonas era un bărbat distins ; el avea deja un nume bine văzut şi era

încuscrit cu familia lui Hufeland, autorul *Macro-bioticei sau arta de a trăi mult,* şi cu familia comitelui Schwerin, urmaş al marelui feldmareşal al lui Frederic cel Mare. în casa sa se aduna societatea cea mai aleasă şi din nobleţe şi din burghezie, care de pe atuncea luase un loc însemnat în Germania, puindu-se în fruntea ideilor naţionale şi a reformelor sociale care se răspîn- dise în toată Germania.
Consilierul de stat Alexandru Sturdza, coleg al lui Capodistria, cu carele lucrase mult la Petersburg pentru emanciparea Eladei, rudă a lui Mihail Sturdza, şi după a căruia recomandaţiune noi furăm încredinţaţi pastorului Jonas, în timpul petrecerii sale în Berlin — şi aceasta era mai neîntreruptă — era unul din vizitatorii cei mai deşi ai casei pastorului [...]
Intrat apoi student la universitate, am avut de mari dascăli pe Gans, profesor de dreptul natural, care era de o elocvenţă atît de mare, de un liberalism în idei atît de larg, încît, din toate părţile Germaniei şi chiar din alte ţări, alergau cu miile studenţii ca să-i asculte vorbirea şi elocvenţa sa dulce ca o melodie ; astfel încît a trebuit a se abate pereţii la două săli pentru a lărgi sala unde el predica ştiinţa tinerei generaţiuni germane.
Am avut de dascăl pe Leopold de Ranke (1795—1886), marele istoric, căruia, cu ocaziunea jubileului său de 60 de ani de profesorat, ajuns la adînci bătrîneţe, am avut şi eu onoarea a-i adresa acum cîţiva ani, 20 februarie 1877, felicitările mele, felicitările întâiului său student român de la Universitatea din Berlin.
Am avut fericirea de-a avea de dascăl pe marele Savigny, celebrul profesor de dreptul roman, celebrul ministru de justiţie şi unul din fiii cei mai distinşi ai coloniei franceze din Berlin.
în saloanele d-lui de Savigny am fost prezentat şi lui Alexandru Humboldt (1769—1859), carele îmi arăta în general un deosebit interes pentru ţările române, atît de necunoscute pe atunci, încît nici numele de *români* nu se ştia. De aceasta, în adevăr, nu trebuie să ne mirăm, cînd însuşi în Moldova şi în Muntenia numele de *români* nu era întrebuinţat, înlocuit fiind prin numele provincial de *moldovean* şi *muntean.* Bătrînul Asachi toată viaţa lui n-a putut găsi potrivita terminaţiune

franceză la cuvântul *român,* vorbind şi scriind *les roumounis.* Să-mi fie permis a-mi face un merit, afirmînd că eu cel dintîi am întrebuinţat în limba franceză cuvintele de *roumain* şi de *Roumanie.* La Berlin, pe timpul petrecerei mele, şi chiar în saloanele culte, mai tot aşa de puţin cunoscut era şi numele de *Moldauer* sau *Wallache.* Mie mi se zicea *der schwarze Grieche* * pentru că aveam părul negru.

Alexandru Humboldt, spirit eminamente cercetător, îmi arătă o deosebită dorinţă de a cunoaşte în ce constă literatura noastră, şi îndeosebi m-a întrebat despre soarta şi caracteristica ţiganilor noştri. Spre a-i satisface curiozitatea, eu am scris în limba germană o scurtă privire asupra micei noastre literaturi de pe atuncea, pe care am publicat-o în *Magazin für die Literatur des Auslandes* al lui Lehmann. Tot pentru Humboldt am publicat apoi o broşură în limba franceză, *Esquisse sur l'Histoire, les moeurs et la langue des Qigains* (Berlin, B. Behr, 1837), în prefaţa căreia chemam luarea aminte a filantropilor asupra acestui nenorocit popor sclav în ţara mea, în sînul Europei civilizate, şi tractat ca lucru prin însăşi legile ţărei noastre.

Vacanţele le petreceam ordinar în Pomerania, la Schwinemünde, pe atuncea un orăşel pe ţărmurile mărei, sau la Hehringsdorf, sat mic, tot pe ţărmul mărei, şi recomandat mai întîi de Wilibald Alexis (1798—1871), celebrul romancier, şi care, deşi eu nu aveam decît douăzeci de ani, mă luă în strînsă amiciţie. Hehringsdorf astăzi este devenit oraşul balnear mare şi cel mai frecventat al Germaniei de nord. Cu Wilibald Alexis am vizitat pe jos insula Rügen, castelul Putbus al familiei princiare Malte-Putbus, pădurile misterioase ale vechii zeităţi vende Hertha şi cetatea de pămînt Arkona, punctul cel mai septentrional al Germaniei, care seamănă mult cu cetăţile noastre de pămînt, Movila Răbîei, cetatea de la Adjud şi atîtea altele.

Enciclopedistul Alexander Humboldt, prețuitor și îndrumător al lui Kogălniceanu în etapa studiilor la Berlin (litografie)

* **Grecul oacheş.**

Wilibald Alexis, în plimbările noastre, mă iniţia la marea lucrare ce se opera pe atunci în Germania atît în privinţa unităţei politice, cît şi în privinţa aspiraţiilor şi sforţărilor burghezimei de a intra în viaţa politică

,Romancierul german Alexis Wilibald (W. Haering), cu care Kogălniceanu a călătorit pe litoralul baltic (litografie)

care pînă atunci aparţinea mai cu deosebire nobilimei. El mai întîi îmi dădu amănunţiri asupra marei reforme care se făcuse în Prusia, adică emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor prusieni, operată în timpul regelui Fre- deric Wilhelm III (1797—1840) de către marii săi miniştri Stein (1757—1831) şi Hardenberg (1750—1822),

reformă care a însufleţit şi a îmbărbăţit naţiunea prusiană spre a scutura jugul francez, care, după bătălia de la Iena (1806), apăsa grumazii poporului german. Pastorul Jonas completă învăţătura mea în privinţa marei reforme ; el puse în mîinile mele înseşi actele marilor legiuri, proclamaţiilor şi reformelor lui

Frederich Wil- helm III şi, cu deosebire, edictul din 14 septembrie 1811, care s-a aplicat pe toată suprafaţa statului Prusiei, desfiinţând claca şi orice alte servicii către stăpînii de moşii şi prefăcînd în proprietate absolută, în mîna ţăranilor, ogoarele ţărăneşti, cu despăgubire în bani odată răspunşi, sau prin rentă perpetuă, ori prin înapoierea unei părţi de pămînt. Pastorul Jonas mă făcu cunoscut şi cu memoriul compus de principele Harden- berg, la Riga, în 1812. Prin acest act important, marele ministru arăta regelui necesitatea prefacerei chiar din temelie a organizaţiei de atunci a statului prusian, pentru a-i da o nouă viaţă prin înlăturarea a tot ce era slab în el şi prin deşteptarea de puteri nouă".
în ultima lungă scrisoare, datată 19 februarie şi în preajma plecării din Berlin, Kogălniceanu îşi bilanţa astfel realizările de la plecarea din Iaşi : „Oamenii zic în metaforă a sfîrşi învăţăturile de doă feluri : cînd un tînăr au trecut prin toate taxiile unui ghimnasu şi cînd un tânăr au învăţat trii ani la Universitate. Toate taxiile ghimnasului le-am sfârşit cînd eram în Franţia. Viind în Berlin am învăţat în casă doi ani ; ce am învăţat în această vreme, vei putè vidé, cînd mă voi întoarce în Moldova ; ce fără descăli am învăţat, vei puteà vidé prin istoria Valahiei ce am tipărit-o şi prin istoria Moldovei care îi aproape de^a sfârşi de a scrie. După doi ani de pitrecere la Berlin, am intrat la Universitate, unde am învăţat mai toate legile romane ce se numesc instituţiile împăratului Justinian, care slujesc de temelie la Condica Moldovei".

Presupunea, ceea ce s-a şi întîmplat, că Hufeland îl va defăima prin scrisori trimise în Moldova, între altele şi

pentru că, la 21 de ani, vizita pe o tînără actriţă de la Teatrul grecesc din Berlin, că-i risipitor cumpă- rînd cărţi şi recalcitrant faţă de Jonas

.

în atare conjunctură, Kogălniceanu îşi trecu grijuliu examenele universitare la : *Instituţiile lui Justinian* (cu profesorul Klenze) obţinînd calificativul *foarte bine ;* la *Dreptul natural* (cu profesorul Gans), tot cu *foarte bine ;* la *Istoria modernă* (cu profesorul Ranke) obţinînd iniţial *foarte bine,* retuşat de celebrul istoric în *bine.* Nu s-a mai prezentat, cum îşi propusese iniţial, la examinarea din cursurile despre Goethe, etnografie şi noua legislaţie.
Pentru obţinerea doctoratului în ştiinţe juridice i-ar mai fi trebuit încă doi ani şi jumătate la Berlin, cum observa epistolar părintelui său la 30 ianuarie 1838. Ilie Kogălniceanu nu-l mai putea ajuta, la această dată fiind prins în socotelile băneşti de dotă ale fetelor lui şi în afaceri curente.
Pe Mihail îl apăsa dorul de ţară ; atmosfera în casa lui Jonas nu-i era favorabilă ; încerca neajunsuri şi din partea lui Hufeland ; în patrie nu se mai bucura de încrederea suveranului protector. Emitea ipoteza că, autor la această dată, ar fi putut obţine totuşi titlul superior ştiinţific de doctor în filozofie cu scutire de frecvenţă la Jena.
Universităţile lui Kogălniceanu se opriră definitiv aici şi, probabil la o cerere făcută la plecare, i se atestă — cum se citeşte în protocolul final din 31 martie 1338 — că în perioada studenţiei Kogălniceanu se purtase disciplinat, nu frecventase asociaţii studenţeşti interzise şi fusese la zi cu taxele.
A fost cel dintîi student român al Universităţii din Berlin, deschizînd calea spre învăţături superioare, pe aceleaşi pupitre, lui Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Mihai Eminescu.
Către Iaşi

Cu familia pastorului raporturile se rup „prieteneşte şi civilizat", după

mărturia Elisabethei Jonas, care în memoriile ei scrie : „Şi eu am păstrat totdeauna un interes pentru unii din tinerii domni"

.% ^

Fricdrich-Wilh
Anmeldungsbogcn
phS.I

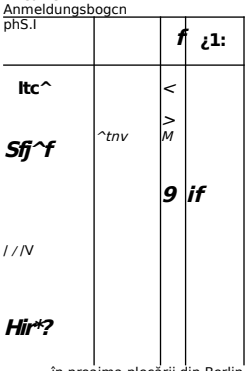

în preajma plecării din Berlin, la 24 februarie 1838, cu caravană de poştă, Kogălniceanu vesti tatălui său traseul întoarcerii : Wroclaw, Krakow, Lwow, Cernăuţi, Iaşi, sperînd să se afle „în sînul familiei" între 14— 15 martie. După o săptămînă de drum sosește la Kra- kow, unde tînărul istoric rămîne două zile (Wistula, din dezgheţ, se revărsase), de unde scrie acasă şi protocolar pastorului Jonas, în plus şi cu folos vizitînd castelele, ctitoriile şi necropola regalităţii medievale poloneze. La Lwow, condus de arhivistul-bibliotecar Dionis Zubrzykj, se interesează, în arhiva bisericii românilor uniţi de- acolo, de „răvaşele" vechilor voievozi Alexandru Lăpuşneanu, Petru Şchiopul, Ieremia şi Elisabeta Mo- vilă, Simion, Constantin, Margareta şi Moise Movilă, Miron Barnowski, Vasile Lupu, Duca vodă cel bătrîn,

Radu Mihnea, constînd din donaţii, din liberalităţile cămăraşului Toader la Tuţora în 9 iulie 1627 şi din alte douăzeci de „răvaşuri", scrise între 1599—1603 de către boerii moldoveni, printre care vel-logofătul Luca Stroici, „hîrtii de mult preţ", „unele în limba rusnească şi altele leşeşte", pe care „în trecerea mea pe la Lem- berg am mers de le-am cercetat şi le-am aflat".
De la Lwow la Cernăuţi va călători două nopţi şi o zi, cît durase şi calea dintre Krakow şi Lwow, aproximînd s-ajungă în capitala ducatului între 11—12 martie, pentru ca de-acolo, după mai puţin de o zi, să se îndrepte spre hotarele Moldovei. Rugase pe „babacă" să-i trimită la graniţă o trăsură şi să-i gătească în casa părintească odăile personale.
Bariera laşului o trecu la 14 martie 1838.

între Asachi şi Eminescu— legiuitor al romantismului românesc

La **Alăuta românească**

Primit cu emoţii şi dor, de toţi din familie, cărora le povesti multe şi mărunte din străbaterea Europei, este lesne de închipuit că, prin Ilie Kogălniceanu, cel revenit fu peste cîteva zile anunţat şi primit în audienţă de către Mihail Sturdza, care hotăra prin ordinul de zi din 31 martie 1838, „pe aflătoriul peste complet, cornetul Kogălniceanu, carile pîn acum au fost la şcoli peste hotare, îl primim între domneştii adiotanţi".

Il vizită acasă pe Gheorghe Asachi în clădirea aflată astăzi pe strada Codrescu nr. 2 şi, expunîndu-i largi programe publicistice şi literare, îl convinse să-i încredinţeze redactarea suplimentului *Alăuta românească,* ceea ce pontiful literaturii moldave — ţinînd seama de valoarea tinerelului ce-adusese cu el o sinteză sigură a cunoaşterii culturii vremii şi tipărise trei valoroase cercetări în care beletristica şi periodicele asachiene fuseseră citate — primi, mai ales că prima încercare de a lansa *Alăuta* eşuase la 10 februarie 1838.

Tributar unui vechi spirit neoclasicist, pe care slabul iluminism moldovean în comparaţie cu dinamica socială militantă a celui transilvănean nu-l putuse depăşi în valori scriitoriceşti, curentul lui Asachi, bogat în aspecte de cultură mai puţin literare, însemnase o afirmare de progres în ziaristică, în învăţămînt, arte plastice, imprimerie, pînă la un punct în teatru şi prin slabele polivalenţe literare ale prozei lui Asachi. *Psaltirea*Decretul domnitorului Mihail Sturdza, din 1838, prin care Mi- hail Kogălniceanu este înălţat locotenent (facsimil)

versificată a lui Pralea, străduinţele ciudatului Daniil Scavinschi nu puteau constitui modele. Poeziile şi poemele lui Costache Conachi, Alecu Beldiman, Nicolae Dimachi aveau vocaţie, dar scrierile acestora ca şi ale vornicului Vasile Pogor, corespondent cu Chateau- briand, Edmond About, traducător din Voltaire şi Cre- billon, au văzut lumina tiparului tîrziu ; ba, ale celui din urmă nici pînă astăzi decît parţial şi în tiraje re- strînse.

Ce influenţă înnoitoare ar fi putut avea manualele „dumnealui profesorul Iordache Săulescu" : *Intliele cunoştinţe de litere şi de idei* şi *Retorica* ? Aceeaşi interogaţie include pe traducătorii Costachi Stamati, Vasile Virnav, Vasile Drăghici, Iancu Buznea, Zoiţa Grigoriu şi E]ena Asachi.

Albina românească, la începutul ei din 1829, primea din partea lui Asachi dedicaţie lîncedă pe cît de ne- poetică :

încă tremură pe foaie În munţi roua şi pe rîpe ; Nu te temi că ţi se moaie Delicatele aripe ?
Lucrul toate-nvinge-n lume Eu-s Albina Românească,
Al mieu doru-i şi-a mea lege Pe cîmpia pămîntească.
Al mieu doru-i şi-a mea lege Pe cîmpia pămîntească
Din flori miere a culege.
Că de-a mele şi de-a tale Zile samă ni vor cere.

Alăuta românească de sub redacţia lui Kogălniceanu apăru bilunar în format 8, cu litere mărunt grafioase, între 1 iulie — 1 septembrie 1838, într-o suită de cinci numere.

Articolul-program timbra promisiunea că „redacţia se va sîrgui ca «Alăuta» să răsune producturile duhului cele mai nouă şi cele mai interesante pentru cititori. Ea îşi va împlini scoposul cu ajutorul multor tineri

literari, carii au binevoit a făgădui lucrările lor acestei publicaţii periodice."
Colaborează în paginile revistei, cu poezii, Gheorghe Asachi, Miluţă Cuciureanu, iar în postumitate : Alexandru Hrisoverghi şi Ionică Tăutu ; Kogălniceanu traduce cu virtuozitate din Fr. Schiller baladele *Inelul lui Policrat* şi *Împărţirea lumii*. Proză originală semnează Cos- tache Negruzzi (evocarea *Daniil Scavinschi)*. Sub pseudonimul A(lviru) D(acianu), Asachi prelucră, după romanul popular *Sindipa Filosoful,* istorisirea *Edeş,* iar Kogălniceanu adaptează povestirile *Fată bătrînă* din literatura germană, *împăratul şi braminul* (după Bürger), *Vremea cînd femeile au mai multă treabă* (după *Album der Bou-*

ALA.ŬTA ROMÂNEASCĂ,
: S tr V V t E S t NT í. » t T E R A ţ,
- *A L B / N V I «'<> N B S C 1.*
■ *í:.* ' ' ¿f.,, '"..... . . .

IA«** i I«tu c ISÎS.
*ţtw cj«»»«« «r»«. »« 'w w " - *I N E L U L L U I*
r' O L I K R A T.

¡11: i:e fira i:< «foiţi, ui;« A A Oa.wo: î'íîft '.jA\jn,p.iţ£.i Toat ' AC« C.WIT Mie CÎlls'.f, 3ic'i. ca în,rpi, «pitii \ ' ci în r,
AVbprÎpicsijie îs*«!« HfpcK ! »
; Ttf dî ciMiţiT $aB0p?/\ A⁴ Cîc! Ile Mii a' ««««¡Hi ki TiHf,

* «tetei*! -- • • ¡»
i
Aläuta românească, supliment al *Albinei româneşti,* apărută sub redacţia lui Mihail Kogălniceanu la 1 iulie 1838 (facsimil)

doir), un grupaj de aforistică despre femei (după culegerea franceză *Le Protée),* pamfletul *Filosofia vistului* (adaptare după O.I. Senkovski).

AiiS« ^î kaaich CKinTpS.V ttS; y^HC[1] Shîa [1] î Clip« ftcn.xai'ţ;
K.T.T OKtÎA *fi,e* AÎLUMAH KAÎnflpS Iltf nor Cl. T6 K£M HOpOMiT. ş
Kpsift AEJK'E :i«c aifcrf, ,a,6 *mx* Mi.» r, TpinecS* i . {AThj
Khrpt TÎpAH) tflt Kipifp:
Ci. Cî rîTeacKi., A[1]<"WHf, MipTţa, IU! kS a A<i$infolÎ icpfdHrii
O ! KÎHÎHT, ' Iţî C VbBÎTfo KA(I Î > Ilfi A^'UMAH KipÎiTÎAAM
; K S BCCTC KÎHT» Ml Tfi««T<
KinÎT«H0A Tbb IlOJliftCf " ------
Uli *t* aîh o Tp*e;TV Hiirpi,,

«S c.f.Hye, cnp'«A0p 4piiti.ᵣ&u Kan rpu bihe kîhockîi·.

ieşene, cu ştiri asupra serbării şcolare din 3 iulie, despre *Răvaşuri vechi a domnilor moldoveni,* inedite, identificate de redactor la Lwow. Ţinînd seama că era aghiotant domnesc, Kogălniceanu semnează cu literele *KLMN* sau *L...n,* pseudonime.

La 1 septembrie 1838, publicaţia îşi încheie apariţia, obiectîndu-i-se substratul aluziilor din *Filosofia vistului* (partea a II-a), determinante pentru Mihail Sturdza ca, pe de o parte, la 5 septembrie, să ceară scuze consulului Kotzebue, iar pe de alta să suspende apariţia *Alăutei româneşti.* înainte cu două zile „Comisia cercetătoare cărţilor de cetit ce intră şi să tipăresc în Principat" dispusese „să facă cunoscut comisiei numele editorului *Filosof iei vistului".* Cum Asachi răspunsese că „acel articul înşămnat cu iscălitura *Klmn* s-au trimes la acest institut de domnescul adiutant d. Mihail Kogălniceanu, în nefiinţa iscălitului", argumentaţia domnească explici-

teză motivul suprimării revistei : „pentru articolul publicat în no. 5 — *teoria vîstului* — fiind acest numer 5 *Alăutii* cuprinzătoriu de urmare acestii *teorii* tipărită şi în numărul de mai înainte".
Atît Félix Colson, în lucrarea *De l'état présent et de l'avenir des Principautées de Moldavie et de Valachie* [*], apărută în acelaşi an la Paris, cît şi Kogălniceanu însuşi într-o însemnare din *Manuscrisul românesc 1173*, fila 325 din Biblioteca Academiei R. S. România, arată că „mai mult timp de zile a fost pus la arest, fiind atunci militar" (o lună de arest la domiciliu). Pro-forma, căci altfel nu s-ar explica înaintarea lui Kogălniceanu, ca locotenent, cu prilejul onomasticii lui Mihail Sturdza şi păstrat pe mai departe aghiotant şi secretar domnesc pentru „osîrdia ce au arătat în slujba noastră".
întîmplarea nu-l rupse totuşi acum de Asachi. în octombrie viitor în *Albina românească* îi apăru schiţa mondenă *Soirées dansantes*[†], imitată după ghidul literar *Paris ou le livre des cents-et-un*[‡].

După litere şi maşini

Pentru opera de comunicare cu masele, Kogălniceanu simţea nevoia unui aşezămînt tipografic, care să-i asigure, odată cu independenţa imprimării, şi o sursă de venituri pentru publicaţiile mişcării romantice şi de investigări istorice ce începea. Socotelile pentru o asemenea editură au fost în chip firesc printre cele dintîi. Cum nu se putea adresa lui Asachi, de care, totuşi, pînă la urmă s-a rupt, pe care îl critica deschis şi cu care, de-a- cum, se concura, el s-a orientat, pentru utilaj tipografic, către Eliade Rădulescu şi spre mitropolia din Iaşi. Cititorii de peste Milcov sprijiniseră, cu un număr cres- cînd de abonamente şi

* *Despre starea actuală şi viitorul Principatelor Moldovei şi Munteniei.*

† *Reuniuni dănţuitoare* (de dans).

‡ *Parisul sau cartea celor o sută unul.*

cu interes beletristic publicaţiile periodice ale lui Eliade. La începutul lui 1839, revista din Bucureşti dă următoarea desluşire : „*Curierul de ambe-sexe* dacă ese şi pe al doilea an, este dator rîvnei şi patriotismului moldovenilor. Aproape de două sute de abonaţi au fost gata a sprijini această foaie şi a o primi cu bucurie. Pentru care periodul acesta al doilea după tot dreptul se închină Moldovei".
În primăvara 1839, asociat cu Matei Millo şi Adolf Berman, Kogălniceanu proiecta ca, la dispoziţia Departamentului Dinlăuntru, să întemeieze o tiparniţă oficială şi o alta pentru învăţămîntul naţional, fapt ce-l punea în concurenţă directă şi conflict cu concesiunile lui Asachi, pe care-l acuză, că „din cea mai frumoasă descoperire a duhului omenesc vrea să facă o speculaţie, o negustorie, o proprietate a familiei dumisale", alăturînd memoriului incriminator bilanţul veniturilor directorului Cantorei *Albina românească*. Insistenţele sale vor căpăta încuviinţarea superioară tîrziu, la începutul lui decembrie, cînd Sfatul Administrativ aprobă lui Kogălniceanu să concesioneze, prin contract, cu unele ser- vituţi, tipografia mitropoliei ieşene cu începere de la 1 aprilie anul viitor (1840), dată la care şi *Foaia sătească a Prinţipatului Moldaviei* să-i revină pentru redactare şi difuzare. ^
Eliade specifică într-o scrisoare adresată lui Costache Negruzzi la 28 aprilie 1839 că putea pune la dispoziţia lui Kogălniceanu „două teascuri de Buda cu labe, fundamentul şi vîrtejul de alamă galbenă turnată". Le preţuia la 200 galbeni şi le recomanda acurateţea tipografică la „mai mult decît îndoit" faţă de instalaţiile lui Asachi. Disponibile avea 100 oca de literă în tăietura caracterelor din *Curierul de ambe-sexe* şi 200 oca din litera folosită în *Curierul românesc*. Se oferea să toarne şi literă de Buda „de va vrea d. Kogălniceanu". Cît priveşte specimenele de linii, capitale, semne de calendar, semne matematice, promitea să le dea la costul materialului adus din Franţa. Livrarea n-avea să întîrzie.
Dar cum plănuia să desfăşoare activităţi larg literare, istorice, beletristic populare, gîndi să mărească

inventarul concesionat de la mitropolia locală şi să cumpere litere mobile şi instalaţii de la Eliade, constituind un puternic institut editorial, o „cantoră". „De va săvîrşi treaba d. Kogălniceanu şi de va vroi să intre în vorbă cu mine — scria Eliade lui Costache Negruzzi — eu pociu în trei săptămîni din ziua ce vom încheia contractul a-i teslimitisi (după vorbă) teascul cu slove garmon de o coală şi mai bine şi o parte de cicero ca cea a *Curierului rom. ;* ear remăşiţe cum şi cea de la Buda (a *Buletinului)* peste trei luni ; de va vrea să aibă mai curînd pe cea de Buda, atunci va avea pe cea a *Curierului rom.* mai în urmă. într-un cuvînt, pociu să fac ca îndată după încheierea contractului să poată d. Kogălniceanu începe a pune în tipografia d-sale a tipări.
De va face ca să ia asupra-şi întreprinderea, şi de îi vor plăcea condiţiile mele, mă rog scrieţi-mi să vă trimiţ probe de slove şi slove însuşi turnate, care stînd de bas a învoielii noastre şi făgăduielii mele, să intrăm în lucru".

E perioada cînd, ca în atîtea împrejurări ale vieţii, Eliade se gîndeşte utopic la uriaşul plan editorial al *„Biblio- thecei universale",* deşi, strîmtorat băneşte, era urmărit de

creditori pentru investiţiile în instalaţia nouă adusă din Apus prin Petrache Poenaru

.Mai tîrziu, în decembrie 1839, Eliade comunică moldovenilor că tratează cu guvernul Ţării Româneşti vînza- rea tipografiei. într-adevăr, în 1840 el ipotechează tipografia pentru suma de 48 000 lei către vistierie pe termen de doi ani, obligîndu-se a-şi acoperi sarcina bănească prin furnizarea imprimatelor de stat. în caz de insolvabilitate, statul îşi rezerva dreptul să scoată la mezat inventarul consemnat în *Listă de lucrurile ce se află în aşezămîntul tipografic al d. serdarului Iliad —* catagrafie încheiată de Ioan Scufa şi împuternicitul tribunalului din Bucureşti, pitarul C. Murgescu : 6 teascuri (4 de aramă şi 2 de fier) ; 10 căşi de slove „ce se află în lucrare, toate pline cu slove" ; 1 maşină sau „teasc tipografic cu toate cele trebuin- cioase şi cu 14 pietri" ; 1 turnătorie de slove, linii mici, linii mari ; 1 turnătorie pentru 4 alfabetare întregi ; 1 „mobil cu zece sertaruri, în care se află rnai multe feluri de slove, capitale franţozeşti şi greceşti" ; 40 vignete şi şablonul paşapoartelor turceşti ; diverse piese de mobilier ; mese, fundamente etc. Rubrica *Persoanele intrate şi eşite din capitală,* din *Albina românească,* nr. 102 din 24 decembrie, 1839, pag. 416, anunţă că la 21 decembrie Kogălniceanu şi Iorgu Şuţu au plecat la Bucureşti, în primul rînd, pentru a trata cu Eliade Rădulescu problema procurării de materiale tipograficeşti, de a face contacte cu literaţii bucu- reşteni în vederea colaborării la publicaţiile ieşene şi de a ajunge în posesia letopiseţelor munteneşti ; în al doilea rînd, pentru a sonda pe

confraţii de peste Milcov în „unirea ocnelor Moldovei şi Valahiei".
Ruta şi condiţiile voiajului lui Kogălniceanu pînă la Bucureşti şi retur pot fi reconstituite pe baza celor narate şi descrise de Ion Ghica în „scrisoarea" către Vasile Alecsandri intitulată *O călătorie de la Bucureşti la Iaşi înainte de 1848*. Din Iaşi, cu cai „seci la pîntece şi uşori la carne", diligenta din concesiunea Privileghie parcurgea median Moldova pe una din cele două căi paralele, oprind la „poştele" din Vaslui, Bîrlad, Focşani. Trecea podul de vamă, despărţitor, al Milcovului, apoi oprea
77 v.
la Rîmnicul-Sărat, Mărgineni, Urziceni, Movilița, Şendrilița, intrînd în capitală prin bariera şi podul Tîrgului de Afară (astăzi Calea Moşilor). Această călătorie la Bucureşti a lui Kogălniceanu a fost rodnică în rezultate culturale.
Aceeaşi rubrică din *Albina românească*, nr. 8, din 28 ianuarie 1840, pag. 80, înştiinţa că prinţul Şuţu şi căpitanul Kogălniceanu s-au întors la Iaşi în 25 de la Bucureşti.
Kogălniceanu lăsase amintiri vibrante la Bucureşti. Grigore Alexandrescu atestă că, drept recomandare, „reputaţia sa i-a slujit îndestul" şi că ideea publicării *Daciei literare* „socotesc că va avea la noi corespondenţi statornici".
într-o epistolă către Gh. Bariţiu, Florian Aaron scria la 15 iunie 1840 : „Kogălniceanu a fost în iarna trecută aici la noi ; am avut vreo cîteva întruniri cu dînsul. Este un tînăr bătrîn, un om deplin învăţat şi patriot. Am vorbit multe cu dînsul. Moldovenii ne-au luat în picioare, înaintează tare şi sigur".
Literele şi instalaţiile aduse de la Bucureşti aveau, potrivit perspectivelor editoriale ale lui Kogălniceanu să fie adăogite cu materiale tipograficeşti contractate local de la fondurile mitropolitane.
La 7 martie 1840 s-a semnat contractul prin care mitropolitul Veniamin Costachi, „în urmarea rugămintei ce ne-au făcut dumnealui adiotantul Kogălniceanu a-i încredinţa două teascuri din ale tipografiei mitropoliei, cu făgăduinţa şi îndatorirea ca

în vadea de zece ani să i le dea în starea cea mai bună, înzestrate cu slove şi alte trebuincioase unelte", întăreşte că „i-am dat cerşutele două teascuri în credinţa dumnealui", specificînd în „clauza a şasea" : „Dacă aceste două teascuri nu vor ajunge dumisale spre săvîrşirea lucrului, dumnealui este volnic a-şi mai cumpăra încă un teasc, însă acest teasc, precum şi slovele şi uneltele ce va face pentru slujba lui, după trecerea de zece ani, va trece în stăpînirea mitropoliei, răspunzîndu-se de către mitropolie toată cuprinderea cheltuelii cu facerea lui, după socoteala ce va înfăţoşa acum la sosirea lui, care factură se va iscăli de către noi". Cu o lună înainte, la 4 februarie 1840, Kogăl- niceanu imprimase pe o foaie specială două probare de- dicatorii : primul, către domnitorul Mihail Sturdza, în- cepea cu maxima ce parafraza deviza lui Gutenberg : *Tiparul este lumina lumii.*
Celălalt „afieroseşte acest dintîi product" mitropolitu- lui Veni amin.
Tocmai în octombrie 1864, cînd întreprindea formali- tăţile vinderii tipografiei sale către Ministerul de Răz- boi, Eliade adresează lui Kogălniceanu o scrisoare patetică, revendicînd achitarea materialelor tipografice ce negociaseră între 1839—1840 : „Nevoile mă silesc a-ţi aduce aminte comptul ce este între noi mai înainte de 1848.
Ne-am întîlnit în Paris în anul 1849 şi fiind amîndoi emigranţi, am răbdat toate strîmtorile, lăsînd să-ţi aduci d-ta aminte comptul ce era între noi după litere şi altele ce am procurat d-tale din aşăzămîntul meu tipografic în anul cînd ai venit la Bucuresci din preună cu fostul atunci postelnic beizadea Şuţu.
Venind în ţară în anul 1859, am căutat să plătesc toate datoriele ce făcusem în acel aşezămînt în plumb, antimoniu, gravuri şi turnători de litere, în hîrtie şi altele, în care intră şi litera procurată.
Am suferit multe, domnul meu, şi aş fi dorit ca nici o dată să nu-ţi aduc aminte acea datorie pînă nu-ţi vei aduce aminte singur. Acum nevoile m-au împresurat atît, în cît nu le pot descrie altfel de cît că m-au împins la a alerga a-ţi reaminti această bagatelă

pentru d-ta, iar pentru mine o ancoră de mîntuire astăzi.
Un fiu am, şi trimeţîndu-l spre studiu, după ce a terminat toate clasile de aci, sînt fără mijloace astăzi ; el acolo este în lipsă şi bolnav.
Pentru un tată de familie este de ajuns atît. Sînt sigur, domnul meu, că te va mişca inima şi îmi vei da ceea ce singur crezi că mi se cuvine spre a întîmpina relele ce mă ameninţă".
Originalul scrisorii a fost găsit în fondurile Fundaţiei culturale „Mihail Kogălniceanu" din Bucureşti.
Rezultă şi din alte materiale că la această dată Eliade o ducea foarte greu. El intervenise pe lîngă cunoscuţi şi foştii săi elevi, ca, la rîndul lor, folosind relaţiile personale şi influenţele politice, să pună problema ajutorării sale în Adunarea Eieputaţilor, ca să i se voteze o pensie viageră, ceea ce s-a şi obţinut.
La 3 noiembrie 1864, Kogălniceanu, preşedintele Consiliului de Miniştri, a confirmat susţinerile lui Eliade şi i-a trimis 7 120 lei, cu următoarea scrisoare :
Domnul meu,
În adevăr îmi aduc aminte că în anul 1840 d-voastră mi-aţi dat o cîtime de litere. Nu ştiu, domnul meu, cum de la 1840 pînă la 1848 nu v-am răspuns costul lor. Con- dicele le am la laşi pentru tipografia mea.
Cu toate acestea, de vreme ce d-voastră mă asiguraţi că nu m-am achitat către d-voastră, şi fiind că memoria debitorilor rare ori este mai bună de cît aceea a creditorilor, apoi eu, puind bază pe memoria d-voastră, mă grăbesc a vă comunica aci suma reclamată de şapte mii una sută două zeci lei, aflîndu-mă mulţumit că pot prin aceasta a veni în ajutorul fiului d-voastră.
Cu această ocasiune vă rog să primiţi asigurarea deosebitei mele consideraţiuni.
Kogălniceanu
A ajuns pînă în zilele noastre conceptul chitanţei lui Eliade (în care banii trimişi de Kogălniceanu sînt raportaţi la cursul valutar nou) : „S-a primit cu recunoştinţă din partea Domnului M. Kogălniceanul lei

şese mii patru sute lei no. *6400* din vechiea datorie după litere ce am procurat domniei sale la anul 1840 ; şi am trecut această sumă în registru, înaintea domnului aducător.
Ion Heliade R.
Se păstrează, de asemenea, şi scrisoarea de răspuns către Kogălniceanu : „Am avut cuvînt a crede în lealitatea dumitale, pentru că în toate vîrstele am ştiut să-mi fac alegere în relaţiunile mele.
Niciodată, domnul meu, n-au venit bani mai la timp decît cei 6400 lei ce mi-ai trimis ieri după comptul ce am avut onoarea a-ţi aduce aminte că a fost între noi. Ieri însuşi a fost scadenţa unei polițe ce aveam a plăti, şi după penuria de astăzi mă uitam în cer, nu ştiam ce să fac, şi de unde aşteptam protesturi, bătu la uşă şi văzui a intra un om al d-tale, veni omul timiş de d-ta şi îmi aduse aceşti bani ce mă scăpară de o nevoie.
Îţi mulţumesc din inimă că mi-ai mîntuit onoarea, îţi scriu aceasţa pentru că sînt convins că îţi va face mulţumire pentru marele bine ce ai făcut".
Rezultă din materialul comunicat mai sus că pe urma călătoriei la Bucureşti cu Iorgu Şuţu, prieten şi colaborator în atîtea iniţiative de cultură, Kogălniceanu tratase cumpărarea „cîtimii de litere" de la Eliade, pe care a şi ridicat-o pe credit şi a transportat-o la Iaşi, adăugînd-o utilajului împrumutat de la mitropolia Moldovei. Caracterele grafice ale mitropoliei şi cele aduse din Bucureşti se unesc armonios, dealtfel, în chiar primele imprimări ale aşezămîntului lui Kogălniceanu, care, în 1840, apare sub întreita denumire : „Cantora Jurnalului" *(Dacia literară,* t.I), „Cantora Daciei literare" *(Fabule* a lui A. Donici) şi „Cantora Fosiei săteşti" *(Aristomen şi Gorgo,* traducere din greceşte de Vasile Drăghici etc). Biblioteca Academiei R.S. România — Secţia manuscrise — are în colecţiile sale, sub cota *A.460* (fost *Manuscrisul românesc 2243), Registrul acturilor oficiale ce să trimis de la deosebite instanţa administrative şi judecătoreşti spre a se publica prin Foaia sfădească, Iaşi, 1 April 1840,* şi, sub cota *A. 461* (fost *Manuscrisul românesc 2244) Condică pentru*

ecspediția Foaiei sătești, pe la osebite instanții, Iași 1 April 1840 și *Foaia sătească*, pe care, cum s-a văzut, tînărul editor o concesionase.
în decembrie 1839, Kogălniceanu și Costache Negruzzi — care cu Alecu Donici tradusese în românește *Satirele* lui Antioh Cantemir — puseseră la cale să editeze în întregime opera lui Dimitrie Cantemir — istorică, literară, etnografică — în zece tomuri. Lui Kogălniceanu îi revenea în principal redactarea prefeței, traducerile *Istoriei imperiului otoman*, din franceză, *Descriptio Molda- viae*, din nemțește, a altor scrieri din grecește, iar Ne- gruzzi urma să se ocupe de *Sistema religiei otomane, Viața și operile originale a prințului Antioh Cantemir.* Proiectul n-a fost adus la îndeplinire, încît peste un an făcu loc altuia : tipărirea, în șase tomuri, a letopisețelor moldovenești și muntenești.

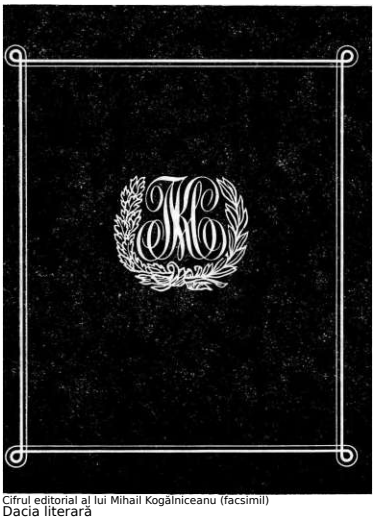

Cifrul editorial al lui Mihail Kogălniceanu (facsimil)

Dacia literară

Alături de prietenii Vasile Alecsandri şi Costache Ne- gruzzi, Kogălniceanu, după o delegaţie temporară în 1839, primea la 18 martie 1840 numirea de director al teatrului francez din Iaşi. Cei trei erau decişi să proteguiască şi să promoveze repertoriul românesc prin piese de calitate, rezistînd la concurenţa ce o făceau trupele străine, trupa

franceză de-teatru stabilită în Iaşi a fraţilor Fou- reaux şi formaţiile de turneu de peste hotare.

Cei trei, care vor şi scrie în acest sens, urmau să prezinte o suită de comedii cu caracter social, vodeviluri, cîntece satirice de tendinţă democratică. Ar fi venit la rînd, desigur, repertoriul cu temă istorică naţională, inspirat din luptele pentru libertate ale românilor de-a lungul veacurilor.

Cei trei directori găseau conservatorul local închis, chiar lipsa unui local stabil pentru spectacolele româneşti şi în principal indiferenţa crasă a edililor ieşeni.

în 1838 ajunsese în capitala Moldovei tînărul actor Costache Caragiali, primit cu aşa răceală încît, cu trupa sa, preferă să-şi continuie drumul la Botoşani, foarte bine întâmpinat şi sprijinit de către Nicolini,. directorul şcolii domneşti. în timp ce oficialităţile ieşene destinaseră trupei franceze 75 de reprezentaţii şi o subvenţie de 600 galbeni pe an, formaţia română primise pentru aceeaşi perioadă aprobarea doar pentru 25 de spectacole şi o indemnizaţie numai de 200 de galbeni.

Un timp, formaţia lui Caragiali ajută sporadic pe diletanţii ieşeni să interpreteze repertoriul românesc. Farsa *O repetiţie moldovenească* sau *Noi şi iar noi* de Costache Caragiali, apreciată de Kogălniceanu, care şi el făcuse o prelucrare, *Orbul fericit,* dădea pe faţă umilinţele ce ni se aduceau prin trupele străine şi carenţele în pregătirea actorilor români, cît timp lipseau conservatoare dramatice atît la Iaşi, cît şi la Bucureşti.

Stagiunea noii conduceri se deschise în teatrul de la Copou la 16 noiembrie 1840 cu *Farmazonul din Hîrlău,* comedie ce marca public începutul popularităţii lui Alecsandri, amplificată ulterior de repertoriul său dramatic şi de drumul ascendent al poeziei sale. în aceeaşi

Clădirea teatrului vechi din Iaşi pe vremea directoratului M. Kogălniceanu — V. Alecsandri — C. Negruzzi din 1840—1841

stagiune i se jucă şi prelucrarea *Modista şi cinovnicul,* ca apoi, după pilda dramaturgiei lui Alecsandri, să scrie teatru original cu tendinţă şi Costache Negruzzi, şi Alecu Russo, şi numeroşi alţii. Chiar directorii „se

puseră pe lucru, traducînd, localizînd, compunînd un şir de piese ce fură bine primite".
Tendenţionismul noului repertoriu românesc şi adeziunea zgomotoasă a publicului, socotită „revoluţionară", determină cîrmuirea să sisteze contractul celor trei literaţi şi să încredinţeze conducerea teatrului doamnei Frisch, directoarea unei trupe dramatice germane din Cernăuţi.
La 19 martie 1840 apărea la Iaşi *Dacia literară*, publicaţie programată cu numere din două în două luni. Ea a înscris programul celei dintîi revoluţii culturale în Moldova, anunţînd, totodată, şi o mişcare de largi înnoiri literare pornind de la realităţile vieţii populare şi, pentru trecut, de la exemplele letopiseţelor. Noul monitor nu numai că nu continua tradiţia didactizantă a lui Asachi, ci, dimpotrivă, reprezenta o ripostă tinerească

DACIA

SUBT REDACŢIA lai
Micliail Kogălnicean.
mwi a*
(Ianuarie lunie 1840.)

•Hj^^i^^i^j-var""/'--' *vM>ſ* t-^ii iu^t Iauiiî-

ta Cantora Jnnrwalnlui. 18 4 O.
Foaia de titlu a reyistei *Dacia literară* (facsimil)

dată fâţiş magistraturii conservatoare de la *Albina românească*. Se afirma acum o spiritualitate nouă, de împrospătări romantice în literatură, în presă, în învăţă- mînt, precizîndu-şi fronturile politice în lupta împotriva regimului iobăgist, conservator.
Kogălniceanu de la început a avut lîngă el virtuţile de creaţie şi colaborare prietenească ale lui Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Costache Stamati, Alecu Donici, Costache
Negri, Alecu Balş, Constantin Rolla şi pe-ale altora, printre care, din afara Moldovei, pe-ale lui Grigore

Alexandrescu, Ion Ghica, Iancu Văcărescu, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac, Nicolae Bălcescu, Andrei Mureşanu, Alexandru Hasdeu, pe Hurmuzăkeşti.
în „Introducţia" la *Dacia literară,* datată 30 ianuarie 1840, Kogălniceanu pune probleme esenţiale pentru destinul literelor noastre. După un preliminar tur de orizont asupra existenţei, meritelor şi limitelor publicaţiilor româneşti din Moldova, din Muntenia şi Transilvania (cîte apăruseră), el arată că direcţia încurajatoare a lui Eliade pentru traduceri nu era de natură să promoveze creaţia literară originală la români ; de aceea, imperios culturală şi naţională, se dovedea inspiraţia din trecutul luptelor poporului român pentru libertate socială şi naţională şi din realităţile vieţii de fiecare zi la sate, culegerea, publicarea, imitarea creatoare a folclorului, în care se identifică geniul naţional al maselor de-a lungul secolelor. Revista îşi propunea obiectivitate în aprecierea beletristicii („vom critica cartea, iar nu persoana ; vrăjmaşi ai arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecăţile noastre literare. Iubitori ai păcii, nu vom primi niciodată în foaia noastră discuţii ce ar putea să se schimbe în vrajbe. Literatura noastră are trebuinţă de unire, iar nu de dezbinare") şi deschidea paginile colaborării literaţilor români de pretutindeni. Kogălniceanu face menţiune onorabilă pentru traducerile din autorii ce includ referinţe la viaţa românilor, cum precizează în nr. 2 al *Daciei literare ;* „Scrierile însă care vorbesc de noi, de istoria noastră, de obiceiurile noastre, deşi compuse în alte limbi, se cuvin cu dreptate *Daciei literare".*
Titlul *Dacia literară,* nu *Moldova literară,* indică viziunea politică de unificare culturală a românilor, fază anticipativă a frontului politic revoluţionar de la 1848 şi dezbaterilor dintre 1856—1859, care aveau să ducă la unirea Moldovei cu Ţara Românească.

Recomandarea ca literaţii să trateze în scrierile lor faptele de

bravură ale
înaintaşilor ce-şi
apăraseră, împotriva
cotropitorilor, glia
strămoşească,
„nevoile şi neamul",
se izbea de neajunsul
că hronografele nu
fuseseră încă tipărite.
Kogălniceanu luă
hotărîrea să editeze
Le

8

-HŰSÍTI, .jn naTps m>pjjí. ^n napTea d'xn- T'iis Bop ejti Komnsnepí **opiyinaAe** a i«on.\s- Kpa&TopÎAop $oaieí; napTea adoa sa aBe ap- **TÍKoae** opiyinaAe din '**JCACAUATC** íKapnaAspí poraxne^í. llapiea a Tpeea ce Ba ^ndeaei- ni'ii KS KpÍTÍí»a KtpiiÍAop nos címre .jn de- oCBBiTeAe npoBiiLMiif a Beiieif Dauií. IlapTea **a** naTpa, nsmïTB TeÂcrpaiJSA **Daniei,** ne Ba da .jnipjinji'Bpi de **KJ**.pni.\c ne as **CB** eací. .j>n xisjiin, de Meae >je as euiiT de **CSBT** Tinap, peAajjü de adsnxpiAe .jnBí>jiajÜAop porntní, tjjipî deonpe AiTTepaTopií nocxpi, mi .jn cjrapiuiT **TOT** ne noaTe <J»i Epedni« de **,JUJ**- cemnai nemps **IIÖEAIKSA** pomi.it. **lauií.**

30 Tenapie **1840.**

Pę^MTOfs.i pecníHznop.
W, KoriAiii'ieans.

Finalul cuvîntului introductiv al lui Kogălniceanu la *Dacia literară*, manifest al romantismului românesc (facsimil)

topiseţele Ţării Moldovei, tezaur pentru cunoaşterea trecutului patriei şi pentru izvoarele de inspiraţie ale scriitorilor romantici. Vor apare astfel, în trei volume masive, corpul cronicilor moldoveneşti scrise de Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce şi de alţi truditori în ogorul amintirii faptelor românilor, editorul anticipînd că, între contemporani, „această colecţie va fi bine primită". Dealtfel, Kogălniceanu îşi dă seama că rămîn trainice numai acele creaţii ce pornesc din observaţia vieţii în societate şi din tradiţiile sănătoase ale poporului.

Din *Dacia literară* s-au tipărit, la „cantora" jurnalului, trei tomuri : 1) ianuarie-februarie ; 2) martie-aprilie ; 3) mai-iunie 1840, pe o paginaţie continuă de 481 -{- 9 pagini, cu două poezii de Gh. Asachi, nouă fabule de Alexandru Donici, trei poezii de Costache Stamati, cu o traducere de Costache Negruzzi (din Lewitschnigg) şi *Anul 1840* de Grigore Alexandrescu (semnat... *u din B...),* valoroasă meditaţie socială cu aluzii la complotul republican al lui Mitică Filipescu şi Nicolae Bălcescu, descoperit la Bucureşti în 1839 şi judecat în 1840. Costache Negruzzi dădu în partea de proză o primă clasificare a liricii ţărăneşti în *Cîntece populare a Moldovei,* dar, mai importantă nuvela istorică *Alexandru Lăpuşneanu,* de acidulat substrat antimonarhic. Vasile Alecsandri, pe temeiul unor amintiri comune cu Costache Negri dintr-o călătorie în Italia, colaborează cu nuvela romantică *Bu- chetiera din Florenţa,* scrisă pe pridvorul casei Kogălni- cenilor de la Rîpile.

Kogălniceanu, în memorialul *D. A. Demidoff în Banat, Valahia şi Moldavia,* publicat în ultimile două „tomuri", prelucră sarcastic la adresa societăţii privilegiate din Iaşi jurnalul de călătorie *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, executé en 1837, sous la direction de M. Anatole de Demidoff, par M. M. de Saison, Le Play, Loveillé, Raffet, Rousseau, de Nordmann et du Ponceau, Ernest Bourdin et C-nie*, I, Paris, 1840.*

* *Călătorie în Rusia meridională şi Crimeea prin Ungaria, Ţara Românească şi Moldova, întreprinsă în 1837, sub conducerea Domnului Anatol Demidoff, de către Domnii de Saison, Le Play, Loveillé, Raffet, Rousseau, Nordmann şi du Ponceau, Ernest Bourdin şi ai lor,* vol. I, Paris, 1840.

în tematica istorică, nuvela *Alexandru Lăpuşneanu* îşi păstrează întîietatea de-aproape o sută patruzeci de ani, departe de a îmbătrîni sau de a fi dată uitării ca alte proze ale vremii, precum cele ale lui D. Bolintineanu, Gheorghe Asachi şi ale altora. Pornind de la factologia poematică a *Aprodului purice* (1837), de la experienţele romanticilor contemporani francezi şi ruşi, de la tezele programatice ale lui Kogălniceanu din 1840, folosind, pentru conflictul dintre 1564—-1569, *O samă de cuvinte* ale lui Neculce, letopiseţele lui Grigore Ureche şi NicolaeCostin, Costache Negruzzi a realizat o naraţie viabilă prin atmosferă, prin ţesătura acţiunii, prin psihologia personajelor, prin tendenţionismul antimonarhic. Calea i-o va urma Kogălniceanu însuşi cu nuvela *Trii zile din istoria Moldaviei* (1844), construită pe ştirile furnicarelor diplomatice dintre 1777 —1778, ale căror culise şi acte autorul şi Eudoxiu Hurmuzaki le-au descoperit şi le vor publica mai tîrziu, precum şi pe tragedia asasinării lui Grigore Ghica (cel care apărase independenţa ţării împotriva imixtiunii marilor puteri şi împotriva trădării boierimii), fapt plîns de norod, preluat de folclor. G. Că- linescu observa că în *Alexandru Lăpuşneanu,* suspectat de subversiune socială după apariţie, „Negruzzi a înţeles spiritul cronicii române şi a pus bazele unui romantism pozitiv, scutit de naive idealităţi".;

În articolul *Literatura străină,* Kogălniceanu semnalează motive şi realităţi româneşti în operele unor scriitori germani, francezi, ruşi, recenzează eseul lui Asachi, *Dochia şi Traian, după zicerile populare a românilor, cu itinerarul muntelui Pionul* (1840), reproduce la rubrica *Arhiva românească* portretul biografic *Gheorghe Şincai.*

Lui Eliade i se reproduseră patru note din *Curierul românesc,* preluări de materiale făcîndu-se şi din *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* a lui Gheorghe Bariţiu, din suplimentul *Mercurului* şi din *Albina românească,* totul încheindu-se cu informaţii despre personalităţile române contemporane, cu anunţuri despre cărţi, reviste, din lumea teatrului, muzicii, picturii şi învăţămîntului.

Pe lîngă colaborarea şi reproducerile din lucrările scriitorilor din cele trei principate, Kogălniceanu şi-ar fi dorit şi participarea Bucovinei prin Costache Hurmuzaki, căruia la 21 martie îi dădea „novitatea cea mai de căpetenie" : apariţia *Daciei literare* ; îi împărtăşea proiectul publicării integrale a *Letopiseţelor (Scriptores rerum romanicarum sive valachicarum)* *, editarea unei sinteze asupra literaturii române „cu o antologie din prozaiştii şi poeţii vechi şi noi", solicitîndu-i

* *Cronicarii întîmplărilor românilor sau valahilor.*

comunicări de materiale inedite şi de istorie şi rugîndu-l să-l onoreze cu „colaboraţia".
După al treilea tom, *Dacia literară* fu suprimată.
Domnul fusese sesizat din mai multe părţi de tendenţionismul social al lui Kogălniceanu, de cuprinsul revistei „insuflat de un spirit rău cugetător şi de o ostilitate sistematică în contra guvernului", de plîngeri ca ale profesorului Teodor Stamati, de anonimele camarilei cum că şi persoana lui este vizată în materialele lui Kogălniceanu, ceea ce duse la o anchetă duşmănoasă din partea Secretariatului de stat, la ofisul domnesc din 23 august 1840 şi, în final, la interzicerea publicaţiei : „Fiindcă redactorul foii numită *Dacia literară,* depărtîndu-se de îndatoririle ce-i îngrădesc condiţiile publicaţiei acestei foi, împotriva legăturilor care mărginesc pe fieştecare de asemenea întreprindere, în loc de obi- ecturi de literatură, singurul ţel a acestei publicaţii, care negreşit ar fi putut avea şi isprăvi folositoare obştii, el s-a abătut în defăimări şi prihăniri jignitoare bunelor rinduieli pe care se reazimă soţietatea, că, intrînd în particularităţi de familie, s-au atins anume de persoane, păşind peste toată cuviinţa, la care fieştecare din clasele soţietăţii ar avea dreptate, încît au atîţat feluri de tînguiri şi au dat prilej la întîmpinări apărătoare din partea acelor obijduiţi, care, foarte departe de a aduce un folos obştii, au ajuns a fi o pricină de scandal şi de simţire învrăjbitoare, urmare cu totul împotriva bunelor noastre cugetări şi a dorinţei unirii între simpa- trioţi. Şi văzînd, în sfîrşit, că această foaie, din începutul ei, culegînd materiile sale din filele cele mai mîrşave ale istoriei, s-au nimicnicit şi s-au făcut vrednică de rîs, încît desfiinţarea ei ar fi fost un rezultat neapărat al displăcerii cetitorilor,
Noi, în privirea acestoraşi, în urmarea răspunderii la care se supune redactorul prin actul învoirii publicari- sirei acestei foi, găsim de cuviinţă şi poruncim postelniciei de a opri cu desăvîrşire înaintarea publicaţiei *Dacia literară* şi a fi cu priveghere ca de acum înainte oricare redactor ar îndrăzni ca să deie în tipar vreun fel de scrieri fără avizul cenzurei îndată să se închidă tipografia, după care să nu mai fie iertat a tipări nici un fel de foaie periodică,
Se porunceşte cenzurii a fi cu aceea mai aproape luare-aminte, căci la tipărirea a orice fel de necuviinţă va pica cu grea răspundere".
Faptul este confirmat de Kogălniceanu la 19 ianuarie 1856, cînd, la fel de samavolnic, suspendîndu-i-se *Steaoa Dunării,* îndrepta ministrului de finanţe Petru Mavro- gheni, de care depindea presa, odată cu protestul său ca redactor responsabil, şi cererea de ridicare a indicelui de cenzură :
„La 1840, fiind redactor *Daciei literare,* am scris un articol despre voiajul principelui Demidoff în principate, care, după ce s-a încuviinţat de Secretariatul statului, ce atunci era beizadea Iorgu Şutu, s-a şi împărţit la abonaţi. Trei zile în urmă, domnul Mihail Sturdza, mîniindu-se pentru că în acel articol era citat proverbul *Peştele de la cap se impute* şi dînd de temei că jurnalul meu era nepotrivit cu împrejurările politice ale ţării, ordonă suprimarea foaiei, iar pe mine, care eram aghiotant al său, mă destitui din postul meu.
Toţi acei ce pe atunci se interesau la propăşirea literaturii deabia născîndă, şi mai ales junimea a căria unul din cei mai demni reprezentanţi eraţi d-voastră, protestară în contra acestei măsuri arbitrare, care, în loc de a lovi pe cenzor (dacă era de lovit pe cineva), lovea pre redactorul, pre acel ce se conformase cenzurii şi, prin urmare, era în legalitate.
Opinia publică, dar, rostindu-se în contra poruncii domnului Sturdza, o poruncă ce era de natură de a înăbuşi presa, în care patrioţii de atunci vedeau, precum văd şi patrioţii de acum, un puternic agent al dezvoltării naţionalităţii, libertăţii şi progresului principatelor, beizadea Iorgu Şuţu simţi că nu putea rămîne indiferent la generala manifestaţie ce această măsură stîrnisă în contra-i, şi, dar, consultîndu-se cu frate-său, beizadea N. Şuţu, şi cu socrul acestuia, răposatul logofăt Costachi Paşcanu, să însărcină ca să stăruie cu tot dinadinsul pe lîngă domnul Sturdza ca să-mi învoiască continuarea *Daciei literare* şi reintrarea mea în postul de mai înainte, sau să-i primească demisia de secretar de stat, aşa precum dacă în toată această treabă era un vinovat, acesta era cenzorul, iar nu cenzuratul.
Domnul Mihail Sturdza, prin lumina logicei sala, înţelese puterea acestei alternative şi, nevoind a depărta de lîngă sine un ministru ce vădise o publică susceptibilitate, respinse demisia, încuviinţă publicarea *Daciei literare* şi pre redactorul concediat căpitan îl reprimi de aghiotant cu rangul de maior. Aceasta, domnule ministru, în toate limbile se cheamă o publică răzbunare. Exactitatea acestui fapt vi-o pot dovedi principii Neculai şi Iorgu Şuţu, care încă astăzi trăiesc, vă o pot dovedi înseşi actele din cancelaria Ştabului Domnesc, anul 1840".
Textul memoriului rămîne deosebit de important pentru reconstituirea împrejurărilor în care a fost suspendat periodicul port-drapel al romantismului românesc.
De la Arhiva românească la Foaea sătească
Arhiva românească, cea mai veche publicaţie periodică istorică la români, a început să se culeagă la 1 aprilie 1840 cu o „introducţie" ce justifica folosul cunoaşterii trecutului glorios al poporului, necesitatea adunării izvoarelor informative, factorul educativ naţional al cercetării istoriei naţiunii române în paralela cultivării limbii :
„Să ne ţinem de limba, de istoria noastră, cum se ţine un om, în primejdie de a se îneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naţionalităţii noastre. Într-însa vom învăţa ce am făcut şi ce avem să mai facem ; printr-însa vom prevede viitorul, prin- tr-însa vom fi români. Căci istoria este măsura sau metrul prin care se poate şti dacă un popor propăşeşte, sau dacă se înapoiază. întrebaţi dar istoria şi veţi şti ce sîntem, de

unde venim şi unde mergem, trecutul şi viitorul, iată toată fiinţa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaşte".
Kogălniceanu propune, pentru impulsionarea studiilor de istorie şi umplerea golurilor de informare, întregirea ştirilor din cronici cu tot soiul de documente interne şi externe, publicaţia binemeritînd astfel interesul iubitorilor de patrie : „fiindcă în afară de letopiseţe sînt multe urice şi documente vechi, nu mai puţin interesante decît acele hronice, noi am hotărît să întocmim o colecţie istorică, care să cuprindă scrieri şi acte vechi ce ar putea desluşi istoria românească şi starea lucrurilor trecute. Această colecţie este *Arhiva românească,* a cărei tendinţă nu poate decît să fie bine primită de toţi acei ce-şi iubesc patria".
În prima înştiinţare, *Arhiva* anunţa patru fascicole pe an ; ulterior, Kogălniceanu se fixează la un tom de 24 coaie anual. Redactorul Kogălniceanu făcea cunoscut că, din restrînsul tiraj de 100 exemplare, jumătate vor fi dăruite, probînd şi astfel că „interesul bănesc nu este nicidecum scopul nostru".
Arhiva românească, din care prima fascicolă număra doar 92 de pagini din totalul de 376 ce se vor împlini în 1841 (Tomul II al *Arhivei* se continuă în 1845), cuprinde reeditarea biografiei lui Gheorghe Şincai, necrologul lui Ştefan cel Mare, *Cuvînt de îngropare a vechiului Ştefan Voievodul Moldaviei, Bătălia de la Războieni şi pricinile ei (26 iulie 1476),* descrierea pravilei lui Vasile Lupu, o traducere dintr-un manual geografic rusesc despre Moldova, sintetizată de Kogălniceanu ; *Călătoriile la Petersburg de Benedict, stareţul Moldaviţei, şi Vartolomei Măzăreanu* (de acesta din urmă şi o descriere a *Condicii Solcăi), Cuvînt pentru răbdare* şi *Epistolie către Evgoras,* un fragment din *Călătoria arabului patriarh Macarie de la Alep la Moscova,* tradus după ediţia rusească a lui Saveliev. Din Dimitrie Cantemir reproduce, după traducerea din greceşte (1811) a lui Vasile Vîrnav, *Întîmplările Cantacuzineştilor şi Brîncovenilor în Valahia, Istoria oştirei ce s-au făcut asupra Moreii la anul 1715,* apoi un număr de 76 hrisoave, zapise, diferite scrisori şi acte inedite, alocuţiuni şi semnalări de informaţii istorice, diplomatice, filologice.
În tomul secund, Kogălniceanu ţinu să precizeze cititorilor săi că, în răstimpul de patru ani dintre apariţia celor două volume, el „n-a stat cu braţele încrucişate", ci s-a dedicat unei intense activităţi editoriale, promo- vînd literatura naţională, imprimînd letopiseţele moldoveneşti, difuzînd calendare, cărţi de gospodărie, sfaturi pentru muncitorii ogoarelor şi pentru creşterea rentabilităţii agriculturii. Se despărţea de valoroasa lui publicaţie de documente, asigurîndu-i continuarea în *Magazin istoric pentru Dacia,* condus de Nicolae Băl- cescu şi August Treboniu Laurian, şi început la Bucureşti în 1845.
Prin *Foaea sătească a Prinţipatului Moldaviei* (1840— 1845), *Foaea pentru agricultură, industrie şi negoţ* (1840), prin suplimentul *Foaea de învăţături folositoare* (1844), Kogălniceanu şi colaboratorul său Ion Ionescu de la Brad întreprind o susţinută campanie de ridicare a condiţiei plugărimii prin informări asupra diferitelor aspecte ale agriculturii şi angajării iobagilor pe drumul emancipării economice şi politice. Ei publică articole asupra sănătăţii umane, despre creşterea şi igiena vitelor, asupra agriculturii, uneltelor de muncă, sporirii producţiei, materiale din care transpare umanitatea progresistă faţă de truditorii ogoarelor. Din bibliografia materialelor publicate spicuim : *începerea muncilor agricole, Măsuri pentru intensificarea producţiei, Plata cîştiurilor, Apel către proprietari să ajute pe ţăranii bîntuiţi de secetă, cu hrană pentru vite* de Lupu Balş, *Măsuri pentru îmbogăţirea agriculturii şi creşterea vitelor, Şcoala primară, Moşii, Robii ocîrmuirii : Ţiganii, „Ofisuri domneşti" către dregătorii ţinuturilor pentru ocrotirea locuitorilor de abuzurile acestora şi pentru îm- presurări de moşii, Sarea, Alcoolul, Şoselele, învoieli, Arendă, Culesul viilor* de Ion Ionescu de la Brad. Se dă un *Catehism de sănătate pentru săteni.* Se combat superstiţiile despre obiceiul ce au mulţi săteni de a crede în vrăji şi descîntece. Se dau sfaturi pentru păstrarea alimentelor şi pentru combaterea epidemiilor. Apar articole intitulate : *Meşteşug de a apăra griul, orzul şi alte grîne, precum şi pînea de năvălirile şoarecilor, Despre căutarea şi vindecarea dălacului, Instrucţii pentru stingerea epidemiei de ciuma vitelor.* În ultimele numere, sătenii de-atunci citesc : *Despre folosirea creşterii porcilor, Despre nevoia de a da vitelor tinere toată hrana trebuitoare întregii lor desvoltări, Despre nutreţul vitelor, împotriva mersului la crîşmă.* La rubrica lunară *Călindarul bunului gospodar,* Ion Ionescu de la Brad da utile sfaturi pentru munca raţională a pămîntului, pentru creşterea vitelor şi buna gospodărire.
În calendare şi în almanahuri (1841—1846), colaborând cu Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Costache Negri, Alecu Donici, Ion Ionescu de la Brad, Michele Corradini, D. C. Botezatu, pentru partea literară, Kogăl- niceanu extinde numărul materialelor ce interesau pe agricultori. Apar, astfel, articole ca : *Despre fineţe, Cultivatorii de albine, Despre înrîurirea temperaturii, Fabrica de instrumenturi de agricultură din Iaşi* sau materiale inspirate din astronomie *(Despre calendar),* altele despre viticultură şi economie : *Despre holercă şi asociaţiile constituite asupra beţivilor, Despre circuitul mo- netar,* cu proverbe, sentenţii şi cugetări la diferite popoare şi din folclorul românilor.
Spre sfîrşitul anului 1843, Kogălniceanu năzuia ca Moldova să aibă o şcoală practică de agricultură şi o fabrică de unelte agrare înaintate. Pentru viitorii agronomi cerea tratate superioare de agricultură.

Editorul

în contributivul studiu *Mihail Kogălniceanu ca tipograf şi editor la Iaşi,* profesorul Dan Simonescu a reprodus în extenso foaia volantă *Inventar de toate cărţile ce s-au tipărit la „Cantora Foaei săteşti" de la 1840— 1845, Iulie 1,* din care se vede că

tînărul reformator imprimase în volum, pe linia promovării „producţiilor româneşti", cele „mai bune scrieri originale" : *Fabule* de Al. Donici, *Poezii* de Miluţă Cuciureanu, *Scrieri* de Costache Caragiali, *Democrit* de Daniil Scavinschi, *Far- mazonul din Hîrlău, Modista şi cinovnicul, Creditorii* de Vasile Alecsandri, *Orbul fericit* şi *Două femei împotriva unui bărbat* de Mihail Kogălniceanu, *Robii* de Ion Ganea, *Ilusii pierdute de Mihail Kogălniceanu, Povestea poveştilor* de Costache Stamati, *Poeziile* lui Alexandru Hrisoverghi, *Poeziile* lui Grigore Alexandrescu în ediţie miniaturală, *Satirele prinţului Antioh Can- temir, Ceasurile de mulţumire* de George Sion, O *călătorie la Constantinopol* de Teodor Codrescu, O *repetiţie moldovenească* sau *Noi şi iar noi* de Costache Caragiali, o serie de traduceri ca : *Gonzalv de Cordova* (de către Kogălniceanu şi Al. Vasiliu), *Aristomen şi Gorgo* (de către Vasile Drăghici), *Malvina* (de către Ion Gheor- ghiadi), *Ahil* (de către G. Sion), *Bianca Capello* (de către Teodor Vartic), *Matilda* (de către Costache Conachi), *Peatra Scandelei* (de către Vasile Costachi), *Viaţa păstorească sau Munţi, tîrguri şi prăpăstii* (de către Ion Copcea), *Baladele* lui Victor Hugo (de către Costache Negruzzi), în plus revistele *Dacia literară, Foaea sătească* cu diferitele-i titluri pe anii 1840—1845, *Arhiva românească, Propăşirea, Calendar mare de perete pe anii 1841—1843, Calendar pentru poporul românesc pe anii 1841—1846, Fragments des chroniques moldaves pour servir ă l'histoire de Pierre-le-Grand et de Charles XII,* par Michel Kogalnicean (în două volume) *, *2G0 reţete cercate de bucate,* romanul pastoral *Die Alpen-schiifern*† de Paul Korbach, *Etudes religieuses, mo- rales et historiques*‡ de consilierul de stat A. de Sturdza, versiunea românească a precedentei, şi alte cărţi şi broşuri.
Ultimele imprimate ale „cantorei" lui Kogălniceanu fură letopiseţile Ţării Moldovii, volumele II şi III.
Asemenea activitate editorială democrată influenţă puternic viaţa literară a celor trei principate, cărţile date la lumină contribuind la dezvoltarea gustului în toate zonele, pentru literatură, pentru creaţia originală, pentru istorie şi activităţile practice, pregătind conştiinţele spre o nouă ordine socială, realităţi pentru care Kogălniceanu a îndurat persecuţii, privaţiuni de libertate, lipsuri, dar care s-au înscris în neuitare.

Poetul George Sion în *Suvenire contemporane* evocă persoana lui Kogălniceanu cînd îl întîlni întîia oară la „cantoră" şi-i lăsase asemuirea cu un „voinic taur al inteligenţei, care se arată pe orizontul Moldovei, gata a lua în coarne şi a răsturna stavilele cari se opuneau luminii şi progresului". Acelaşi desluşeşte că în obiec-LETOPISEŢELE

MOLDAVIE! ŞI VALÂHïEÎ
A DQI'IA EDIJIUNE
RRWSÇCTX, ÎSÇMW»*** *Cb* NOTE, BIOSB^It $1 FAC-MStt*.
cnmM §*i «m c» »tteiWfeni«»; ?t. «»*»*»*&:

TABLELE ISTORICE ALE ROMANIEÎ

de la 1768 până fa i î Fibraarte IMC, ' MtCHAIL KOGÂI NICEANU
r „ -I TCMU *V*
Prefeţie.
''ttrèsta îiHHHlacttvfi la Isiorja NaţHmsJă. — 1«) Wdmi MajHutotam. *arie* pentru ilesrak'Cntu! <l'ântéia nlû SloMovei, —» De *Mira» Cwtm.* . arte ¡iCHttu lexctierciiil d'iatèni aia «aïtoei.— De Ml *€#Étim.* ' ragmtfntul Cmbî«Î RIribitiîă iul *M-céni Mik»e#.* aanii Moldovei (iH.ï4—JSS*). — De *V»mM Griw t'nrki.* -etoţâseţtil Moldovei làgofltMÎ 'Wfam <3*6*.

* *Fragmente din cronicile moldoveneşti, în referinţă la istoria lui Petru cel Mare* ji *Carol al XH-lea,* de Mihail Kogălniceanu.

† *Păstorii din Alpi.*

‡ *Studii religioase, morale şi istorice.*

pewJicse,
BUCURESCI wrsisEaw
jiAposAM, s, *mmmm,* STRADA
I8Ï2

-A/v .....
*L /n t/s J**
tivele de prim ordin ale conducătorului romantismului autohton se înscriau „patria sa pe calea renaşterii şi făgaşul progreselor" şi „să tipărească cărţi care să lumineze tinerimea".
La cartea *200 reţete cercate de bucate, prăjituri şi alte trebi gospodăreşti* (1841), autorul principal al prelucrării trebuie să fie socotit Costache Negruzzi, care a lăsat în manuscris manualul *Vinătorul bun sau meşteşugul de a nu-ţi fi urît,* şi care era gastronom epicureu, cineget, pornit, ca şi Balzac, spre felurite combinaţii practice. Reţetele sînt clare şi cartea a fost reeditată.
În povestirea autobiografică *Iiusii pierdute,* Kogălniceanu îşi prezenta în acelaşi an cartea culinară : „Atîta vă voi mai zice că acum de curînd am mai publicat — împreună cu d. C. N., un alt Prometeu manqué ˚ ca şi mine — o carte care, răsturnînd toate puterile aşezate, călcând în picioare toate pravilele primite de adunare şi de obiceiul pămîntului, are să facă o revoluţie straşnică în toată Moldova — întru chipul de a face friganele şi gălueşte, vreau să vorbesc de reţete de feluri de bucate, care are să ne facă cea mai mare reputaţie — între bucătăriţe şi viitorimea recunoscătoare ne va da negreşit frumosul nume de : introducătorii artei culinare în Moldova. Sîntem mulţumiţi şi cu atîta".
Recomandările cele mai numeroase sînt pentru meniurile obişnuite de ciorbe, mîncări, friptură, gelatine şi budinci, de preparate reci de casă, de torturi, de prăjituri, beltele, cozonaci, bezele, dar şi sfaturi culinare practice de felul celor de mai jos :
Mijloc de a ţine nucile proaspete un an întreg.
Mijloc de a face brînză din cartofe.

* Neizbutit.

Mijloc de a scoate sarea de prin bucatele cele prea sărate.
Mijloc ca să se ouă găinile în fiestecare vreme a anului.
Cum se păstrează pătlăgelele.
Cînd miroase peştele a glod.
Metod de a limpezi vinul tulburat.
Mijloc de a scoate din vin mirosul de poloboc.
Se dau, de asemenea, indicaţii utile pentru obţinerea oţetului de vin în casă, a vişinatelor şi a cerii pentru lustruit scîndurile.
Păstorel Teodoreanu a caracterizat buna carte de bucate din 1841 a lui Negruzzi şi Kogălniceanu : „nouă treaptă de marmoră în suişul spre civilizare".

Cu Ion Ghica la Academia Mihăileană

Pledînd împotriva adversarilor numeroşi pe care Asachi îi manevra din culise, Kogălniceanu n-a căzut pe mult timp în dizgraţia lui vodă Siturdza, om citit dealtfel, cu cultură apreciată, care-l păstră lîngă sine, pe mai departe, aghiotant şi secretar de corespondenţă diplomatică. Ion Ghica a narat cum în 1841, după ce se întorsese titrat de la Paris, şi fiind obstrucţionat la primirea unei catedre în Bucureşti, s-a îndreptat spre Iaşi, tră- gînd, după drumeţia cu diligenţa, la hotelul Petersburg. în urmă stătu la căpitanul Alexandru Alcaz, unde mai locuiau Nicolae Docan şi Alexandru Ioan Cuza şi unde se adăposti iarna dintre 1841—1842, mutîndu-se şi sta- bilindu-se apoi la Vasile Alecsandri, în clădirea ce se păstrează. îşi aminteşte cum a fost primit de către domnitor, „prezentat de secretarul său maiorul Kogăl- niceanu". Chemat la Iaşi de către Grigore Ghica, viitorul domn, Ion Ghica începea un curs de geologie şi mineralogie la Academia Mihăileană în primăvara 1842. Bugetul instituţiei prevăzuse 6 000 de lei pentru această catedră. Din 7 septembrie 1843, după ce Mihail Sturdza îl înnobilă cu rangul de vel spătar, Ion Ghica a predat economia politică pînă la 7 iulie 1844, cînd demisionează invocînd suferinţele acute ale tatălui său şi părăsi Moldova.
Academia Mihăileană, ca întîiul aşezămînt de învăţă- tură superioară modernă în Iaşi, fusese plănuită şi inaugurată de Mihail Sturdza la 16 iunie 1835 în „casele Cazimiroaiei", o construcţie impozantă din mahalaua Talpalarilor, în care astăzi funcţionează, pe str. Arcului nr. 2, Liceul naţional. Aşezămîntul prelua cele mai înaintate tradiţii ale învăţămîntului moldovenesc, în primul rînd pe ale Academiei Domneşti dintre 1714— 1821. Iniţial, instituţia funcţiona cu două clase superioare şi două clase inferioare, număr curînd mărit la şapte, predîndu-se de către cadre alese ca Gheorghe Asachi, Eftimie Murgu, Gheorghe Săulescu, Vasile Fa- bian, Samuil Botezatu, Damaschin Bojîncă, Christian Flechtenmaher, Etienne Malgouverne, Ion Miiller şi al- ţii, discipline ca filozofia, dreptul, ştiinţele matematice, economia politică, umanioarele, artele plastice.
La 18 iunie 1843, Kogălniceanu propunea autorităţilor locale să editeze un dicţionar istoric al personalităţilor române de pretutindeni, din care cîteva capitole şi tipărise, fără a primi răspuns. Peste trei ani, asociat cu
Nieolae Bălcescu, dicţionarul îl va oferta spre imprimare şi „Asociaţiei literare" din Bucureşti.
La 1 octombrie, Kogălniceanu pornea din Iaşi spre Botoşani, unde rămase douăzeci de zile pentru un proces şi cîteva treburi în împrejurimi. A doua zi după sosirea lui aici răspundea lui Ion Ghica, care-i făcuse propunerea de a preda istoria românilor, „importantă pentru naţia noastră", la Academia Mihăileană. în pe- tiţia adresată Epitropiei învăţăturii Publice, Kogălni- ceanu exprima „dorinţa mea de a fi însărcinat cu cursul istoriei naţionale". Cu un an înainte, el fusese refuzat de Grigore Ghica, viitorul domn ; acum însă, Alecu Balş făcuse apel la el.
Acceptat profesor, Kogălniceanu îşi rosti la 24 no- iembrie 1843 lecţia inaugurală intitulată *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie naţională în Academia Mihăileană,* aşteptată şi urmărită cu interes de studenţi. Ea a fost dealtfel imprimată la puţină vreme în „Cantora Foaei săteşti" şi retipărită în nr. 37 al *Propăşirei* din 24 septembrie 1844, cu specificarea : „Acest curs s-au ţinut în semestrul de iarnă al anului trecut, în care am tratat istoria românilor, pînă la întemeierea Principatelor. Deosebite împrejurări m-au silit să-l întrerup. Domnul ştie cînd ele nu vor mai fi pentru ca să pot urma o materie atît de importantă mai ales în vremile de faţă !"
Celebra lecţie va sluji drept prefaţă şi primului volum din *Letopiseţile Ţării Moldovei,* Iaşi, 1852, va fi re- produsă de Gheorghe Bariţiu în *Foae pentru minte, inimă şi literatură,* Braşov, 1844, de Aron Pumnul în *Lepturariu românesc cules din scriptori rumâni,* tom IV, Vieanna, 1864, şi de toate retoricele, antologiile şi manualele didactice de mai tîrziu.
Autorul înţelege prin patria sa *„toată acea întindere de loc unde se vorbeşte româneşte, şi, ca istorie*

naţională, istoria Moldaviei, a Valahiei şi a fraţilor din Transilvania".
Istoria este concepută, tot aşa cum o concepe Bălcescu, ca oglindire şi reconstituire a vieţii poporului, nu a monarhilor şi dinastiilor de coroană. Cu simţul realităţii, tînărul de douăzeci şi şase de ani relevă ideea utilităţii cunoaşterii istoriei, pragmatismul ei prin care se poate înălţa viaţa morală a poporului şi se face pregătirea patriotică necesară a bărbaţilor de stat, a legiuitorilor, a comandanţilor militari, a filozofilor, a cărturarilor, în general : „Dătătărul de legi, bărbatul de stat, în istorie învaţă tocmelile ocîrmuitorilor, puterea şi slăbiciunea lor, pricinile de sporire sau de scădere a staturilor, felurile de guvern sub care au înflorit mai mult, legile care au avut înrîurirea cea mai priincioasă sau cea mai stricăcioasă asupra puterii, asupra culturii, asupra moralului noroadelor. Oşteanul în istorie găseşte pildele cele mai drepte şi mai adevărate despre strategie, cărturarul, filozoful în ea vede înaintarea duhului omenesc, rătăcirile sale, descoperirile geniului, pricinile neştiinţei, a superstiţiei şi a întunerecului".
în raport cu istoria universală, oratorul dă prioritate celei naţionale. în acest sens, în discursul său, valorifică patetic tradiţiile de patriotism ale poporului român sub conducători înţelepţi : „Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, al lui Ştefan cel Mare, al lui Mihai Viteazul. Da, domnilor mei, şi nu mă ruşinez a vă zice că aceşti bărbaţi pentru mine sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cezar. Aceştia sînt eroii lumii, în schimb cei dintîi sînt eroii patriei mele. Pentru mine, bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile şi iz- bînzile de la Rahova şi de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Maraton şi Salamina, pentru că sînt cîştigate de către români".
Nu s-au păstrat celelalte prelegeri ţinute de Kogălniceanu la Academia Mihăileană, dar conţinutul lor nu se va fi depărtat de metoda şi factologia din *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanu- biens* din 1838, amplificate la nivel superior cu concepte din istoricii burghezi contemporani lui : Jules Michelet, N. Karamzin, J. Miiller şi din ce se publicase între timp la români. Stabilise raporturi de informare reciprocă cu profesorul universitar polonez Michail Wiszniewski, cu cercurile istorice din Bucureşti, Odesa, Paris, Kopenhaga, Budapesta.
„Société Orientale de France" * din Paris număra printre membrii de frunte pe Alexander Humboldt, Tylor-Wilkinson, Sebastiani, Lamartine, Chateaubriand, în publicaţia acestui cerc, *Revue de l'Orient*†, Kogălniceanu a lăsat o comunicare despre ruteni.
„Societatea regală a specialiştilor în istoria veche a Nordului", din Copenhaga, la care era membru şi domnitorul moldovean Sturdza şi avea legături cu „Societatea istorico- naturală a Moldovei", îl alesese pe Kogălniceanu membru asociat la 22 septembrie 1843. Să fi călătorit Kogălniceanu pentru o comunicare, păstrată în ciornă, în capitala Crimeei ? în *Tainele inimei,* un personaj al povestirii afirmă că „La Odesa am văzut vapoare". Dacă scriitorul a făcut această călătorie, ea s-a petrecut în anul 1843.
După *Cuvîntul pentru deschiderea cursului de istorie naţională,* Kogălniceanu pregăteşte pentru tipar volumele II şi III din *Letopiseţele Ţării Moldovei.* Ele văd lumina tiparului în 1845 şi 1846 şi transcriu istoriografia păstrată de la Neculai Costin, compilaţia Axinte Urica- riul, O *samă de cuvinte* şi letopiseţul lui Ioan Neculce, zisul letopiseţ al lui Neculai Muşte, cronica anonimă a lui Alexandru Amiras, pseudoletopiseţele lui Ioniţă Canta şi Enachi Kogălniceanu, *Condica de ceremoniale* a lui Gheorgachi al doilea logofăt, manuscrisul poemului Eteriei de Alecu Beldiman. Materialele se vor întregi în 1852 cu volumul I, care cuprinde letopiseţele lui Gri- gore Ureche (cu interpolările lui Eustratie Logofătul, Simion Dascălul, Misail Călugărul), Miron Costin (cu adnotatorii Neculai Costin, Tudosie Dubău şi Vasile Dă- mian), precedate de *De neamul moldovenilor* al aceluiaşi şi de *Cartea pentru descălecatul dentîiu de* N. Costin, cronografe care aparţinuseră în cea mai mare parte lui Enachi Kogălniceanu de la Rîpi.
Această publicaţie era hotărîtoare pentru creaţia epică şi dramatică a literatorilor moldoveni şi munteni, fur- nizîndu-le informaţia necesară, pildele mobilizatoare pentru creaţiile inspirate din istoria

* „Societatea Orientală a Franţei".

† *Revista Orientului.*

naţională, din folclor şi practica vieţii rurale, teme recomandate de Ko- gălniceanu în *Introducţia* la *Dacia literară :* „Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre ţări sînt destul de mari, obiceiurile noastre sînt destul de pitoreşti şi de poetice pentru ca să găsim în noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuinţă să ne împrumutăm la alte naţii".
Lecţia inaugurală la Academia Mihăileană şi apariţia succesivă de documente în *Arhiva românească*, a letopiseţelor moldovene au fost şi rămîn apreciate ca evenimente importante în evoluţia istoriografiei româneşti. Ele vor stimula pe istoricii munteni pentru muncile contributive de la *Magazin istoric pentru Dacia,* vor influenţa — cum observă B.P. Hasdeu — cugetele emigraţiei române din Franţa şi vor căli pe luptătorii paşoptişti.
Kogălniceanu îşi preţuia prelegerea din 24 noiembrie 1843 şi-o socotea vrednică să intre într-o antologie năzuită în 1844, în care să se exemplifice, potrivit concepţiei sale unitare, operele scriitorilor români din toate provinciile naţionale.
în colectaneul XII al *Arhivei Mihail Kogălniceanu* (fost *Manuscrisul românesc 1177)* din Biblioteca Academiei R. S. România, se păstrează — legată printre ciorne de corespondenţă, conceptări de acte, memorii, telegrame, ce-au aparţinut strălucitului înaintaş sau altora — următoarea listă de materiale literare şi istorice selectate de Kogălniceanu pentru „proiectata antologie", adevărat manual de literatură contemporană : Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanu, Toderică Jucătorul;* Florian Aaron, *Patria, Patriotul;* I. Eliade Rădulescu, *Serafimul şi Heruvimul;* Antioh Sion, *Necrologul lui Ştefan cel Mare, Ţăranul către boier ;* Grigore Alexan- drescu, *Anul 1840, Lebăda şi puii corbului;* Gheorghe Asachi, *Guide au mont Pion*[1] *;* Costache A. Rosetti, *Trandafirul;* Cezar Bolliac, *Ţiganul vînduf;* Costache Negri, O *soarea, Urarea 31 ianuarie ;* Alecu Donici, *Cîn- tecul surugiului;* Dimitrie Bolintineanu, *Copila pe patul morţii;* Vasile Cîrlova, *Cîntecul naţional;* Alexandru Hrisoverghi, *Neamţu ;* Costache Stamati, *Fragment din Povestea* ; George Tăutu, *Epitaf;* Vasile Pogor, *Un veac trece, un veac vine ;* Vasile Alecsandri, *Baba Cloanţa, La fille roumaine*[†]*, Le Cosaque*[‡] *;* Mihail Kogălniceanu, *Cuvînt asupra istoriei Moldovei.*
Această crestomaţie nu s-a tipărit niciodată.

Răsăriturile Propăşirii

Sub redactarea lui Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Panait Balş, care îşi împărţeau atribuţiile (primul cu ştiinţele morale şi politice ; al doilea, ajutat de Costache Negruzzi, Costache Negri, D. Ralet, Miluţă Cuciureanu, Al. Donici, răspundea de beletristică ; lui Ion Ghica îi reveneau ştiinţele exacte, iar lui Panait Balş secţia juridică) apăru *Propăşirea* la 9 ianuarie 1844. Se redactă în casa iniţiatorului ei şi

* *Ghidul muntelui Ceahlău.*

† *Copila română.*

‡ACMII'A ,T.Mi7»^'I. riil'JÎ II5G.HME. J ™
'Z*™ ™ !?1 """"
"
"

Pagina I a nr. 25 din *Propăşirea, foaie ştiinţifică şi literară,* purtînd ştampila „Bibliotecii gimnaziştilor români", în al cărei local Eminescu a citit şi a fost bibliotecar voluntar (facsimil)

Nicolae Bălcescu : *Puterea armată la români;* D. Bolintineanu : *Vergura, plăcere, Barcarola ;* Cezar Bolliac : *Muncitorul;* Ion Ghica : *Insămnări asupra învăţăturii publice, Ochire asupra ştiinţelor, Importanţa economiei politice*. Din Moldova, Alecsandri colaboră cu *Baba Cloanţa,* cu *Sora şi hoţul, Mîndruliţă de la munte, Strunga, Cinel-cinel, Andri-Popa, Făt-logofăt, Groza, Altarul mănăstirii Putna, Istoria unui galbăn, Călugărul şi pistolul, O intrigă de bal masche, O preumblare prin munţi* şi cu critica la *Stanţele* epice închinate României de către Costache Aristia. Lui Kogălniceanu îi apăru *Cuvînt de deschiderea cursului de istorie naţională* şi evocarea *Trii zile din istoria Moldaviei* (neterminată), *Visul lui Petru Rareş.* Ardeleanul Andrei Mureşanu fu prezent cu O *privire de peste Carpaţi*. De la Hurmuză- cheşti, Aron Pumnul, Alexandru Hasdeu, din alte părţi, se aşteptau colaborări pentru numerele ce n-au mai apărut.
Abonamentele se subscriau la „Cantora Foaei sătеşti", la librării şi la cabinetele de lectură din Iaşi, în judeţe la învăţători şi profesori, iar în Bucureşti la librăria Walbaum.

se continuă săptămînal, totalizînd 42 de numere, pînă la 29 octombrie acelaşi an. Cu o săptămînă înainte, macheta imprimată a primului număr a fost energic forfecată de Procopie Florescu, titlul dispărut lăsînd loc subtitlului propus de autorităţi : *Foaie ştiinţifică şi literară*. Din specimenul cenzurat mai fuseseră îndepărtate părţi din articolul program şi articolul lui Ion Ghica, *Unirea vămilor dintre Valahia şi Moldova*. Abia prin acest magazin putu fi adus la îndeplinire deziderатul centralizator al *Daciei literare :* „Ţelul nostru este realisarea dorinţei ca românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi, un repertoriu general al literaturii româneşti, în care, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănăţeni, bucovineni, fiecare cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său".
Din Muntenia, Iancu Văcărescu tipări în *Propăşirea* articolele : *Roma cum este, La Eliza ;* Grigore Alexandrescu : *Ceasuri de mîhnire, Umbra lui Mircea la Cozia;*
I ftfMAXIBEX i
HJHN]L!ia**>IK**'l. mi J1ITEl'AP'J&.
hh^-«-
ANÎ.I I. licmlnlia, j.n. 2 !S.,ic <844.
Dezrobirea ţiganilor mănăstireşti se decretează la 31 ianuarie 1844, urmînd ca eliberarea ţiganilor robi ai Cîr- muirii să se decidă în „viitoarele seanţe" ale Adunării legiuitoare.
Pe o adresă redactată şi scrisă de mîna lui Kogălniceanu, el şi colegii de opinii : Costache Negri, Alexandru Mavrocordat, Michele Corradini, Vasile Alecsandri, Costache Prodan, Petre Mavrogheni, Nicolae Dumitrescu, Manole Leon, Radu Rosetti, Dimitrie Rosetti, Nicolae Roset felicită pe domnitor şi pe membrii sfatului legislator la 3 februarie 1844 : „Tinerii, fii acestei ţări, noroci ţi şi mîndri, care atît o înalţă în vremea lor" pentru că „din lucru făcînd oameni slobozi, n-aţi isprăvit mai puţin şi prin urmare şi numele vostru şi al deputaţilor sprijinitori acestei măsuri filantropice, nu vor străluci mai puţin în analurile viitoare".
Propăşirea a dedicat marelui eveniment *Suplementul extraordinar la no. 5,* cuprinzînd un articol sărbătoresc scris de Kogălniceanu, poeme de Vasile Alecsandri, Costache Negri, Nicolae Istrati, Michele Corradini.
În acelaşi *Suplement* (6 februarie 1844), Kogălniceanu a publicat, sub iniţialele *M. K.,* articolul *Dezrobirea ţiganilor,* din care cităm pasaje referitoare la proiectul înşuşit de Obşteasca Adunare la 31 ianuarie 1844 :
„Acum patria noastră, dezrobindu-şi ţiganii, sfinţeşte principiul că toţi oamenii se nasc şi sînt slobozi, în vreme cînd coloniile Franţei şi multe staturi republicane a Unirii Americane de Nord gem de milioane de negrii împilaţi, în vreme cînd robia încă, în adunările legislative a acestor ţări, numără atîţia partizani !...
Cuprinsul măsurilor luate spre stîrpirea robiei merită" cele mai mari laude pentru potrivirea şi înţelepciunea lor. Prin proiectul înfăţoşat Obşteştii Adunări şi încuviinţat în 31 ianuarie 1844 s-a statornicit că toţi robiii mănăstirilor, atît pămînteşti, cît şi străine, să fie slobozi pentru totdeauna şi să se bucure de aceleaşi drituiri ce sînt închizăşluite şi celorlalţi moldoveni de potriva lor,- adică acei aşezaţi pe moşii, care se îndeletnicesc cu lucrarea pămîntului, să se puie în clasa locuitorilor bir- nici ; iar acei cu meşteşuguri de prin tîrguri să se aşeze * între negustorii patentari. Această pravilă a trebuit să- tragă negreşit după sine şi dezrobirea ţiganilor statului. De proiectul ce are a se înfăţişa în curînd Obşteştii Adunări pentru aceştia nu putem încă nimica rosti hotărît; tot ce putem însă zice cu siguranţă este că nu ne îndoim nici un minut că d. d. deputaţi, carie s-au arătat aşa de filantropi şi de drepţi pentru ţiganii mănăstireşti, ar putea fi mai puţin drepţi pentru ţiganii Ocîrmuirii, care în fapt şi pînă acum erau emancipaţi, avînd aceleaşi îndatoriri şi dări ca şi locuitorii birnici...
Fiind unul din cei întâi moldoveni care au chemat luarea-aminte filantropilor asupra ţiganilor, cititorul să binevoiască a-mi ierta ce i s-ar părea exagerat în cuvintele mele ; bucuria însă că am văzut dorinţele mele împlinite mă face entuziast fără să vreau ; şi ăst entuziasm nu este numai în mine. Toţi românii, toţi iubitorii de omenire, toţi partizanii ideilor nouă şi-au unit glasul spre a aplauda un act care dă slobozenie unui popor întreg. Tinerii mai ales au fost cei întîi a preţui facerile de bine acestui act vrednic de aducere-aminte. împreună, ei s-au grăbit a dovedi domnitorului simpatia şi recunoştinţa de care sînt pătrunşi pentru asemenea filantropice măsuri ; îndeosebi, fiecare din viu grai, sau în proză sau în poezie, şi-a arătat sentimentele şi bucuria sa. Cele mai însemnate din poeziile făcute la acest prilej le împărtăşim cititorilor noştri, siguri fiind că în ei vom găsi aceeaşi opinie care ne insuflă şi pe noi".

Platforma politicii naţionale a publicaţiei, spiritul fratern către problemele tuturor teritoriilor româneşti al principalului redactor, calităţile artistice şi ştiinţifice ale materialelor atraseră *Propăşirii* recunoaşterea şi preţuirea românilor de pretutindeni.
Cu sora Elena la Viena

Cum Elena Kogălniceanu se îmbolnăvise grav la ochi, Kogălniceanu nu precupeți să-și conducă sora la Viena pentru tratament, de acest drum legîndu-i-se speranțele că în capitala Imperiului habsburgic el va putea prezenta lui Metternich un memoriu acuzator împotriva lui Mihail Sturdza și că-și va prelungi călătoria pînă la. - Um

4

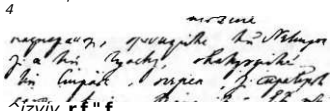

¿ HrApLsfcU-* *tJSZU.*

prî *; ^*

Slj- (* /UA i-^e, '

Paris. La 15 aprilie 1844 dimineața frate și soră plecară din Iași și în aceeași seară sosiră la Botoșani. Ziua de 16 aprilie Kogălniceanu o întrebuință cu treburi gospodărești, iar a doua zi cei doi se îndreptară din Botoșani, către punctul de frontieră Mihăileni și de-acolo, însoțiți și de Leon Cantacuzino, continuară drumul spre Cernăuți cu „Eilvagen", trecînd peste Colomeea, Snya- tin, Dolina. în 3 mai ajung la Lwow — prilej pentru Kogălniceanu să schițeze istoria „bisericii moldovenești" locale și raporturile ei cu Moldova, cu patriarhiile din Moscova și Constantinopol.

De la Lipnic, călătorii se urcară în tren, străbătînd astfel șesurile monotone ale Galiției, zona muntoasă a Sileziei și Moraviei. După ce trec de Krakow, așezare care îi lasă istoricului moldovean impresii triste, Mihail și . Elena Kogălniceanu sosesc la Viena în 10 mai.

La Viena, Kogălniceanu vizitează pe filologul Bartolomeu Kopitar la Biblioteca împărătească. în marele

oraş îl revoltă morga şi imoralitatea aristocraţilor.
Vede un grof din Schonburg intrînd cu calul într-o cofetărie. Ajunge la concluzia că tineretului nu-i place să muncească, că între nobilime şi „biurgheri" fierbe ura de clasă. în Austria numai pătura muncitoare („cei mojici") face stagiu militar ; comparativ, constată călătorul, Prusia este mai luminată. „Clasele cele mari se scoală tîrziu, îşi fac tualeta ; sara fac vizite, ies la Pra- ter, muzici şi teatru, şi pe urmă joacă toată' noaptea. Veţi înţelege că, cu un asemine regim, este cu neputinţă de a se găsi vreme şi pentru gîndire".
încearcă să obţină viză de paşaport pentru a merge pe cincisprezece zile la Paris. Audiază pe mezzo-soprana Paulina Viardot Garcia şi frecventează Burgtheater pentru *Don Carlos* şi *Cabale şi amor.*
Merge în Prater. Face considerente asupra austriecilor.
Nobilii filantropi dau spectacole speciale. Revede pe balerina Fanny Eis- ler în două spectacole la Kărntnertor-Theater, dar şi teatrul din Josephstadt cu aplaudatul comic Safir.

îi place ţinuta vestimentară a vienezelor şi, prin contrast cu cosmopolitismul luxos al boieroaicelor din Moldova, comentează : „Ce este de lăudat este asemenea puţinul lux care se găseşte la îmbrăcămintea femeilor, afară de cîteva excepţii. Noi, care imităm toate de laPerspectiva aleii principale a parcului SchÖnbrunn, din Viena-, vizitat de KogălniceanuI
străini, de ce nu imităm şi cele bune, de ce nu ne lepădăm de lux, care mai ales este primejdios la noi, care nu avem clasă de mijloc, care lucrînd acele lucruri de lux trăiesc, cum aş zice, cu o parte din veniturile celor mari ? Noi, însă, neavînd fabricanţi, prin lux nu îmbogăţim nici o clasă de pămînteni, ci sărăcim pe plugari şi pe copiii noştri, îmbogăţind numai pre fabricanţii străini.
Pînă cînd legea nu va fi lege, pînă 'cînd creditul nu va fi statornicit, pînă cînd cel mai mic va fi în voia celui mare, starea de mijloc şi, prin urmare, comerţ, industrie şi prosperitate nu vom avea".

Actorul-scriitor Johann Nepomuk Nestroy, admirat şi aplaudat de Kogălniceanu la Viena (litografie)

Reţine preferinţe ale localnicilor : vinul unguresc, spectacole muzicale de la Kärntnertor, năzdrăvăniile şi scamatoriile lui Johann Nestroy şi Stolz, valsurile lui Johan Strauss, berea, Praterul, întâlnirile amoroase sub ceasornic la catedrala Sf. Ştefan. Poliţia se descotoroseşte repede prin expulzare de străinii ce critică stările austriece. La Prater, unde-i displace prezenţa poliţiştilor, întîlneşte pe un fanfaron din Moldova, vară de vară în capitala imperiului, concurînd în luxul ţinutei, în echipaje şi arnăuţi, pe cei mai bogaţi nobili austrieci. Tot ce cîştigă exploatînd pe ţărani, de pe moşii, moldoveanul risipeşte în lux prostesc la Viena.

Urma ca după operaţia la ochi, Kogălniceanu s-o asiste la Viena pe Elena încă două săptămîni, iar apoi să plece la Paris ca să-şi perfecţioneze cultura prin „privirea tuturor descoperirilor ce au făcut duhul omenesc", dor ce-l străbătea încă de la Luneville. Însă Mihail Sturdza, informat de baronul Philippsborne, omul său de încredere austriac, despre intervenţiile lui Kogălniceanu pe lîngă Metternich ca să obţină viză specială de călătorie în Franţa, trimise la Viena ordinul ca lui Kogălniceanu să i se retragă paşaportul, ceea ce se aduse la îndeplinire la 1 mai 1844 şi poruncă specială să se înapoieze la Iaşi. Sub felurite amînări, el continuă totuşi să rămînă la Viena pînă la sfîrşitul lunii iunie, după care întreprinse călătoria de întoarcere pe Dunărea albastră pînă la Galaţi şi, de acolo, cu diligenţa la Iaşi.

Aici îşi reia activităţile de redactor la *Propăşirea,* de avocat şi de agricultor la Hilişa, în Fălciu.

La o lună după ce Ion Ghica părăsise Iaşii, Kogălniceanu, într-o întinsă scrisoare, descrie amploarea şi consecinţele incendiului din 20 iulie 1844, care a mistuit 268 de case, printre care palatul hatmanului Mavrodi, casa lui Constantin Mavrocordat, a Elenei Sturdza, locuinţa vornicului Mânu,

biserica Vulpe, palatul Roz- novanu

.După destituirea şefului pompierilor, Bainski, confuzia şi dezorganizarea administrativă s-au mărit mai mult. Redactorul *Propăşirei,* stăpîn pe minuţia descriptivă, pe spiritul disocierii psihologice şi pe ironie la adresa lui Mihail Sturdza, arată că : „După îngrozitorul incendiu care a măcinat un sfert din Iaşi, alteţa sa, te- mîndu-se ca focul să nu fie pus de asemenea în împrejurimile palatului său, aşa cum cîteva hîrtii aruncate pe străzi îl prevesteau, profeţie care deja începuse să se împlinească printr-un incendiu ce se declarase la grajdurile domnului Burgheli, foarte aproape de alteţa sa, acela, cum îţi spun, sau alteţa sa, într-o bună dimineaţă, s-a sculat cu ideea neronianâ de a dobori tot cartierul care-l înconjoară. Iată-l, deci, călare, avînd pe hatman în urma lui arătîndu-i casele pe care trebuia să le dărîme.

Tu cunoşti pe hatman ; zis şi făcut ; după o jumătate de oră, omul meu călare, înconjurat de strălucitul său stat-major, adică de Krupenski, Cafingi, Milicescu, Mişoglu, avînd pe de lături pe primar ca apărător al libertăţilor oraşului, comandînd cu gestul şi cu vorba întreaga garnizoană a Iaşilor, vreau să spun cinci sute de oameni, care, înarmaţi cu topoare şi suliţe, se puseră să smulgă acoperişurile tuturor prăvăliilor, începînd din colţ de la Miculi şi pînă la Mitropolie, pe amîndouă părţile, apoi toate casele care se învecinau cu palatul prinţului. Într-o jumătate de oră toată lumea rămăsese fără acoperiş. în acest timp, strada era păzită de sentinele, de gărzi pedestre şi călări. Te-ai fi crezut într-un oraş pradă jafului ; timp de trei zile străzile au fost baricadate, căci vandalismul din strada mare se întinsese şi pe străzile din jur, voind parcă să dea un aspect de imparţialitate unui act dintre cele mai monstruoase şi mai infame din cîte s-au comis vreodată. într-adevăr, dragul meu, ţi se face milă să vezi urmările dezastruoase ale acestei devastări. A treia zi au început ploile de toamnă, şi tot ceea ce bieţii oameni păstraseră în prăvăliile lor dezvelite de acoperişuri a fost distrus de sus şi pînă jos".

Pentru nefericiţii sinistraţi din mahalaua Păcurarii de pe Deal rămaşi fără adăposturi şi dintr-un alt incendiu la Huşi, Kogălniceanu prin *Propăşirea* nr. 28 din 23 iulie deschise o listă de subscripţie pe care se colectează 2 733,20 lei.

Prigonitul îndrumător

Sub îndex şi la Rişca

Opozanţii lui Kogălniceanu din Iaşi, încurajaţi de modul cum obţinuseră interzicerea *Daciei literare*, insistară pe lîngă domnitor să suprime zelul *Propăşirii* **de** a critica vîrfurile societăţii moldoveneşti, pornind de la traducerea *Satirei către mintea mea* de Antioh Can- temir, în care se evidenţiau note anticlericale : *De vrei să fii episcop, c-o mantie vărgată înfăşură-ţi trufia, îţi pune-un lanţ de aur. Subt mitra strălucită ascunde-ţi capul sec Şi sub o barbă lungă stomahul îmbuibat. Te-ntinde într-o caretă şi tot blagosloveşte în dreapta şi în stînga* cînd *eşti plin de venin.* Alecsandri observa, în numărul *Propăşirii* din 18 iunie : *„în* Satira II *arată pe boierul ce se fălеşte cu slava strămoşească, ca cioara cu penele străine, şi care pretinde necontenit ranguri, slujbe şi chivernisele".*

Peste clevetelile pe seama mersului lui Kogălniceanu la Viena, curţii princiare nu-i convenea prezentarea lui Kogălniceanu de către Jean A. Vaillant, în *La Roumanie ou histoire, lanque, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, ardaliens, vallaques et moldaves,* I—III, Paris, 1844 *, ca „pionier al culturii fran- ceze în Principate şi luptător pentru idealurile româneşti", în timp ce profesorul francez criticase în acelaşi compendiu monarhismul absolut al lui Sturdza Vodă. Alt fapt. Kogălniceanu pledase într-un proces împotriva intereselor beizadelei Grigore M. Sturdza. Tipărind jalba „vechililor Obştei Botoşani", redactată tot de el la 12 octombrie 1844 împotriva călugărilor greci de la Popăuţi, susţinînd în instanţă a doua zi legitimele drepturi ale botoşenenilor, Kogălniceanu fu arestat şi închis şapte săptămîni la mănăstirea Rîşca, obligat unui regim de severă supraveghere. Pînă acolo fusese excortat de un stegar şi doi slujitori suceveni cu ordinul : „Să nu poată ieşi cît de puţin afară din ograda mănăstirii şi să nu poată avea cu nimeni, sub orice închipuire, relaţii de în- tîlnire". Faptul este raportat lui Metternich, la Viena, de consulul austriac Eisenbach.

---

* *România sau istoria, limba, literatura, descrierea munţilor, statistica locuitorilor ce vorbesc limba de aur, ardeleni, munteni şi moldoveni,* vol. I—III, Paris, 1844.

La 21 noiembrie *Propăşirea* a fost suspendată în urma jurnalului din 11 noiembrie 1844, de data aceasta pre- textîndu-se publicarea nuvelei *Toderică, jucătorul de cărţi* de Costache Negruzzi : „văzîndu-se că la nr. 10 şi 12 s-au introdus cu titlu de *Toderică* o alcătuire imorali- cească şi netrebnică sub iscălitura Dum. Spat. Costachi Negruţ, şi, totodată, observarisîndu-să că această faţă şi mai înainte la nr. 4 a aceştei foi au fost dat un articol nepotrivit supt a sa iscălitură, la care prilej, deşi au făgăduit pocăinţă, la luarea-aminte ce i s-au făcut, totuşi însă n-au contenit de a răspîndi asămene cugetări, sfatul încheie că spre frînarea sa şi pilduirea a altor de a mărgini înscrisurile lor în materii folositoare şi de un haracter încuviinţat, să să izgonească din oraş, trimiţîn- du-se la moşia sa fără a avea voie de a să înfăţoşa în capitală".
Cu alt edict sturdzesc, Costache Negruzzi va fi surghiunit la ţară.
La 27 noiembrie 1844 marele logofăt Ghica raportează domnitorului că „maiorul Kogălniceanu se găseşte bolnav, umflîndu-i-se picioarele cu îndestule dureri la ciolane".

Mihail Sturdza aprobă ca arestatul să fie dus la moşia părintească Hiliţa, cu apostila : „va fi supt pază, ca afar

ăa fost surghiunit Kogălniceanu
de părintele său şi de doctor, alţii să nu aibă voie a merge spre întîlnire cu el". Suferinţa evoluă „în sporire". Beizadea Dumitrache Sturdza încercă să-l asasineze la Hiliţa, prin aghiotanţii săi duelgii („au pus pe aghiotanţii săi ca să-l căsăpească cu sabia").
Comutarea e dată în urma intervenţiei lui Ilie Kogălniceanu către care fiul său Mihail scrisese la 22 noiembrie 1844 : „Spune-i lui vodă că dacă mă socoate primejdios, că dacă nu mă vrea în ţară, eu sînt gata a mă desţăra".
Tatăl alergă neîntîrziat la vodă cu o jalbă în care comunica speriat : „îi vine în toată seara cu disperaţie", „mînjit pînă în suflet, nu din pricina închisorii, dar din pricina strîmbătăţii nepravilnice".
După eliberarea de sub domiciliul obligator la 9 decembrie, şi cu interdicţia de a mai profesa avocatura, „cu prilejul praznicului lui Sf. Niculai", Kogălniceanu vîndu parte din biblioteca adunată la Luneville şi Berlin Academiei Mihăilene şi se pregăti să plece la Paris.
De pe un exemplar din biblioteca lui Kogălniceanu, Gh. Ghibănestfu, în *Surete şi izvoade,* XXV, Iaşi, 1933 a transcris următoarea notiţă în alfabet chirilic : „Această carte a fost scrisă în exil la mănăstirea Rişca din judeţul Suceava, 1844".
Lui Ion Ghica, Grigore Alexandrescu şi Nicolae Bălcescu prin care spera ca *Propăşirea* să reînvie la Bucureşti, Kogălniceanu însuşi nădăjduind să vină în capitala Munteniei în primăvara 1845, pentru pregătirea reapariţiei, le făcea cunoscut că, în captivitate la Rîşca, „am. scris o lucrare destul de bună asupra caselor de economie" (pe care le-o punea la dispoziţie) şi alte articole.
În acelaşi surghiun, copiase şi tradusese pasagiile din letopiseţe referitoare la Petru cel Mare, Carol al XII-lea, Stanislav Leszczynschi şi Dimitrie Cantemir, pe care în 1845 le tipăreşte în franţuzeşte, pentru uzul străinătăţii.
Reamintind lui Ghica, la 5 ianuarie 1845, de reumatismul picioarelor „a căror întrebuinţare mai am fost pier- dut-o din pricina răcelii şi umezelii bordeiului în care am fost închis", îi mărturisea, totodată, că în primăvară plănuia să plece pentru tămăduire în Italia.
La sfîrşitul iernii, Kogălniceanu călători la Bucureşti, unde fu foarte bine primit. Cunoscu personal pe Nicolae Bălcescu, vizită acasă pe Eliade şi pe Ion Ghica, discută cu Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Ion Voinescu II, Florian Aaron, plănui reapariţia *Propăşirii,* garantă pe toţi abonaţii ei din Moldova transferaţi în partida de venituri a publicaţiei ce-ar fi continuat-o la Bucureşti, luă parte la primele şedinţe ale „Asociaţiei literare", din care făceau parte Iancu Văcărescu, Ion Ghica, N. Bălcescu şi fraţii săi, Grigore Alexandrescu, C. A. Rosetti, fraţii Goleşti şi Floreşti, Cezar Bolliac, August Treboniu Laurian, D. Bolintineanu. După expresia lui Ion Ghica, verva lui Kogălniceanu a constituit pentru toţi de-acolo „o adevărată sărbătoare".
Cînd reveni, către 10 aprilie, află laşul împînzit cu un libel de „invective groase şi proaste", semnat Ioan

Zott, „profesor public la biserica Amzii" din Bucureşti, menit să-l discrediteze faţă de prieteni.
încrezător în conceptualizările muntenilor, demisionat din armată, blocat în întreprinderi şi încercuit de creditori, înăcrit de cîte îndurase din partea domnitorului şi camarilei, în relaţii din ce în ce mai reci cu tatăl său, Kogălniceanu luă decizia să se desţăreze, nu mai înainte de a-şi vinde grăbit cărţile, prin Epitropia învăţăturilor publice, Academiei Mihăilene şi de a trece lui Asachi, care atît aştepta, „Cantora".
Amatorii de glume reţin de la Kogălniceanu, care împrumuta cărţi din biblioteca sa cunoscuţilor şi solicitanţilor, următorul anunţ hazliu : *„Domnul Mihail Kogălniceanu, care nu poate suferi cărţile desperechete, roagă pe prietenii săi ce au asemenea volume de la d-sa să binevoiască a veni la locuinţa d-sale pentru a-şi ridica şi restul volumelor rămase*
Pe multe din cărţile şi revistele fostei biblioteci a lui Kogălniceanu se vor plimba, peste decenii, ochii, mintea şi reveriile lui Eminescu, director al Bibliotecii Centrale din Iaşi, care şi-a lăsat pe unele din aceste imprimate semnătura, sublinieri şi completări de indici recapitulativi.
Fosta Bibliotecă Centrală din Iaşi, în care s-au păstrat multe cărţi ale lui Mihail Kogălnicearm (fotografie)
Exil voluntar
Pentru a doua oară, după Luneville şi Viena, Omul neodihnă — Omul faptă avea în gînd să vadă Parisul. Ca să poată călători la Paris vîndu nu numai cărţile şi colecţiile personale aduse din Franţa şi din Germania, ci şi pămînt. Pe Costache Rolla îl împuternicise să tran- zacţioneze ogorul dorohoian de la Hiliţa pe nouă mii de galbeni şi ceru datornicilor să-i restituie banii creditaţi. Lăsase pentru tipărit şi-i apărură materiale semnate de el în *Calendar pentru poporul românesc pe anul 1845 : Despre velniţe şi urmările lor, Un tîlhar cinstit, Bărbaţi, femei şi amorezi, Despre civilizaţie, Portul naţional, Palatul ocîrmuirii din Iaşi, Catolicii în Moldava.*
Eliberarea din presiunea organismului social al Moldovei, ce se dezintegra, îi aduce „liniştea duhului", priindu-i „mai mult decît chiar însăşi doftoriile". La Paris sosea înainte de jumătatea lui decembrie 1845. Ca peisaj, este atras de nocturna parizianã : „Toate dughenile se luminează cu gaz, încît în uliţe este ca a doua zi.

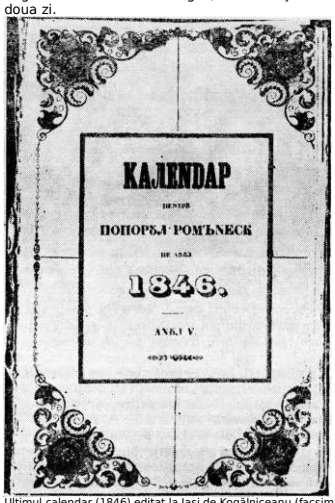

Ultimul calendar (1846) editat la Iaşi de Kogălniceanu (facsimil)

Noroade întregi se plimbă pînă tîrziu noaptea şi atunce se poate zice că tot Parisul este în mişcare. Din nenorocire traiul este prea scump şi bogăţiile sale cele mai mari întristează pe omul care n-are mijloace de a cumpăra ce doreşte. Numai de aceea nu cred că voi şedea în Paris
Începutul străzii pariziene Chaussée d'Antin, pe care a locuit Kogălniceanu, aproape de locuinţa lui Ion Ghica (litografie)
multă vreme. Dorinţa de a-l vedea era pentru mine tot; după aceasta acum pot trăi chiar într-un sat".
Locui pe Chaussée d'Antin no. 39, aproape de Ion Ghica. În „oraşul lumină" Kogălniceanu întîlni numeroşi compatrioţi. La 2/14 decembrie i se găseşte numele notat printre cotizanţii „Societăţii studenţilor români de la Paris", patronată de Lamartine, prezidată de Ion Ghica, avînd secretar pe Costache A.

Rosetti (ce locuia pe rue Ouest no. 92) şi casier pe Vasile Vîrnav (cu atribuţii şi la biblioteca „Societăţii" din rue Sorbonne no. 3). Începînd din 9 iunie şedinţele confreriei româneşti se ţinură acasă la Ghica (Rue d'Antin no. 21). Curînd îşi făcu apariţia în grup Nicolae Bălcescu (şedea pe rue Odéon no. 38), iluminat de ideea apariţiei unei reviste româneşti la Paris şi intenţionînd ca, în colaborare cu Kogălniceanu, să ducă la bun sfîrşit, pe seama „Asociaţiei literare a României" din Bucureşti, dicţionarul con- ţinînd „vieţile celor mai însemnaţi români din toate ţările şi din toate veacurile", plan pînă la urmă nerealizat.

Collège de France, institut de învăţămînt superior din Paris, frecventat de Kogălniceanu în 1846 (litografie)

Kogălniceanu audiază celebrele cursuri de la Collège de France, la catedrele căruia, în săli arhitixite de tineri din toată lumea, oficiau conceptele democraţiei istoricii Jules Michelet, Edgar Quinet, poetul polonez Adam Mickiewicz. Este primit membru la „Société Orientale de France"*, solicitat să colaboreze la publicaţia *Revue de l'Orient*† şi frecventează cercul savanţilor de la „Académie des incriptions"‡, cerîndu-i-se colaborarea cu „mare interes pentru rămăşiţele romane ce se mai găseau pe pămîntul vechii Dacii". Avînd cu sine puţine materiale de istorie veche, Kogălniceanu ceru în ţară lui August Treboniu Laurian şi lui Gh. Săulescu pentru Muntenia şi Moldova, lui Gh. Bariţiu pentru Transilvania, bibliografie, extrase, desene, transcrieri epigrafice. Îi învedera lui Bariţiu că împlinirea rugăminţii este de interes naţional.

Nu ştim dacă în acest timp a vizitat, ca Ion Ghica, pe marele liric german Heinrich Heine, aflat atunci la Paris; dar a asistat la şedinţele parlamentului francez şi-a ascultat oratoria lui Lamartine şi Victor Hugo

---

* *„Societatea Orientală a Franţei".*

† *Revista Orientului.*

‡ *„Academia de inscripţii".*

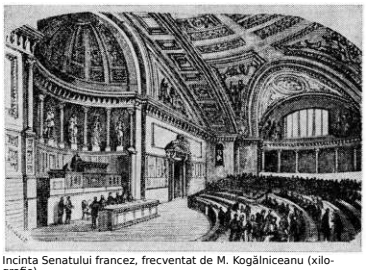

Incinta Senatului francez, frecventat de M. Kogălniceanu (xilografie)

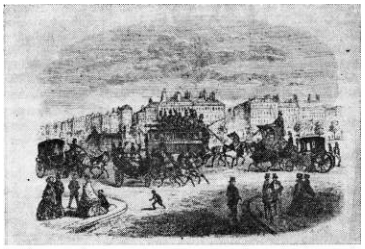

Imagine a străzii pariziene în anii şederii lui Kogălniceanu în capitala Franţei (litografie)

Cum luase cu sine, din Moldova, o serie de exemplare din *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislav Leszczynski, Démétre Cantemir et Constantin Brancovan,* I, Iaşi, 1845, culegere a cărei prefaţă o tradusese şi publicase în *Foaie pentru minte,* de la Braşov, Ioan Vîrnav, el găsi prilejul să înmîneze la 7 iunie 1846 două exemplare din acest imprimat plenipotenţiarului suedez la Paris, însoţite de o lungă scrisoare protocolară şi asupra ediţiei şi de documentare asupra fugii suveranului suedez de la începutul secolului al XVIII-lea, silit să se refugieze, în drum spre ţara sa, pe teritoriile româneşti. Un exemplar fu destinat Academiei din Stockholm şi altul suveranului suedez : „Unul dintre cei mai mari regi ai Suediei, Carol al XII-lea, a locuit mai mult de patru ani într-un colţ al Moldovei, patria mea. Fără armată, fără putere, înconjurat de vrăşmaşi şi aproape prizonier, cu nimic altceva decît prin geniul său şi prin măreţia sufletului a ajuns să domine Poarta Otomană şi populaţiile turcă, tătară şi moldovenească, uimite de admiraţie, care alergau din toate părţile să vadă pe acel ce avea porecla de Cap de fier. Numele său chiar şi astăzi este popular în Moldova, şi ţăranii din împrejurimile Benderului, în şezătorile lor, seara, vorbesc încă de acest rege întreprinzător, care în cavalcadele sale repezi ca fulgerul, pe care le făcea în stepele Bugeacului, obosea patru cai pe zi. Dar, în afară de aceste amintiri ale poporului, în afară de monedele suedeze, care se găsesc la fiecare pas pe pămîntul nostru, în afară de Turnul Colţei, una din cele mai frumoase construcţii ale Bucureştilor, zidită de ofiţerii şi soldaţii lui Carol al XII-lea, care după Poltava găsiră un refugiu în Ţara Românească, mai sînt încă (ţara noastră mai are încă) şi alte tezaure ale memoriei eroului suedez : sînt cronicele moldoveneşti. Patru istorici, contemporani ai regelui, şi dintre care unii au fost în legătură cu el, au încercat să ne păstreze amănunte asupra şederii sale la Bender, asupra raporturilor sale cu Poarta Otomană, despre apărarea sa de la Varniţa, despre dragostea şi credinţa pe care i'-au păstrat-o soldaţii săi în nenorocire etc.Mai bine de un secol şi jumătate aceste opere manuscrise au rămas încuiate fie în mănăstiri, fie în biblioteci particulare. După multe străduinţe, am ajuns să le adun şi să le public anul trecut în limba moldovenească. Dar această colecţie este scrisă într-o limbă încă necunoscută străinilor ; bogăţiile pe care le cuprind operele noastre istorice pot, deci, încă multă vreme să rămână necunoscute lumii literare. Pentru a-ndrepta lucrurile, m-am hotărît să public în limba franceză două volume de *Fragmente* scoase din aceste cronici şi din care am onoarea să vă trimit

alăturat un exemplar. Aceste *Fragmente,* tipărite în tipografia mea personală din Iaşi, se ocupă în mod deosebit de Carol al XH-lea, de rivalul său Petru I, de prietenul său Stanislav Lescinski şi de aliaţii săi Mazeippa şi Potoţchi.
Moldovenii, în această epocă apăsaţi de turci, vedeau în ruşi pe coreligionarii şi apărătorii lor. Aşa fiind, nu trebuie să surprindă cînd vezi pe cronicarii noştri arătînd un respect cu totul deosebit pentru Petru cel Mare. Totodată, parţialitatea lor nu merge prea departe pentru a trece sub tăcere ceea ce era frumos şi măreţ în caracterul lui Carol al XH-lea. Dar aceasta este prea puţin important în sine ; ceea ce trebuie să intereseze sînt faptele noi, amănuntele necunoscute pe care ei le povestesc, şi asupra acestora pot să-ţi spun, fără a fi bănuit de exagerare, că *Fragmentele* pe care le-am publicat pot să ofere o bogată recoltă de informaţii istoricilor şi oamenilor de litere suedezi. Ca dovadă a susţinerilor mele, îngăduiţi-mi să nu atrag atenţia dvs., decît asupra paginilor 27, 35, 105, 124—142 din primul volum şi în special asupra volumului al Il-lea în întregime.
Jurnalele din Germania, grăbindu-se să scoată în evidenţă însemnătatea operei mele, m-au încurajat în încercarea pe care o fac pe lîngă dvs ; în deosebi pentru că am nevoie de o puternică protecţie pentru ca *Fragmentele* mele să fie cunoscute în Suedia, căreia ele îi revin de drept, îmi iau îngăduinţa să vă rog să interveniţi pe lîngă cei în drept, pentru ca să-mi fie permis să trimit, pe linia ambasadei, două exemplare din această operă, dintre care unul pentru Majestatea Sa Regele şi altul Academiei din Stockholm. Primirea făcută cererii mele ar fi cea mai frumoasă recompensă (adusă) operelor mele. îmi dau seama că este foarte îndrăznet pentru mine să fac o asemenea intervenţie, dar nădăjduiesc că propunerea mea va fi primită în cinstea marelui nume pe care îl poartă în titlu.
În cazul în care veţi găsi de cuviinţă să mă înştiinţaţi că cererea mea a fost primită în chip favorabil, mă voi strădui ca de îndată să pun la dispoziţia ambasadei exemplarele menţionate, de asemenea şi cîteva monede suedeze care au fost găsite în Moldova şi despre care am vorbit în opera mea, volumul al Il-lea, pagina 145". iscăleşte „maiorul *M. Kogălniceanu,* fost aghiotant al Alteţei-Sale Prinţul Domnitor al Moldovei".
Exemplare din *Fragments* va fi dăruit şi coloniei revoluţionare poloneze din Paris, care-şi avea o bogată bibliotecă de documentare, lui Jules Michelet, lui Edgar Quinet şi societăţilor de istorie pariziene.

Cînd scria tatălui său la 8 februarie 1846, Kogălniceanu îşi propusese ca în acelaşi an să călătorească în Spania, de acolo în Anglia, iarna 1847 s-o facă în Italia, unde, la Roma, îşi aştepta două surori şi, pînă într-un an şi jumătate, să revină în Moldova.

Colindînd Spania

Cu Ion Ghica, Kogălniceanu puse la cale ca la întoarcere, prin influenţa acestuia, să se stabilească „pe la iunie sau mult iulie" 1847 la Bucureşti. O suită de epistole adresate din Madrid şi din Paris, conglăsuiesc în rugămintea de a i se obţine un post în capitala Munteniei.

Purtînd în suflet nostalgia Spaniei încă din vremea studiilor ieşene, Kogălniceanu trecu în septembrie 1846 Pirineii, vizită Escorialul, Toledo, Segovia, Aranjuez, Castilia şi, pentru mai multă vreme, se stabíli la Madrid, găzduit de ducele Candido Osuna, om politic şi poet spaniol, persecutat pentru ideile sale înaintate, nevoit pentru aceasta în mai multe rînd-uri să se expatrieze. în insomniile primei nopţi la Madrid răsfoieşte tomurile franceze ale *Amintirilor şi aventurilor unui om de soi, ce s-a retras din lume,* apărute în 1756 la Amsterdam.

Contesa Montijo şi fiica ei îl primesc cu căldură „ca un fiu al familiei". Ele îl cinstesc cu un recital de cîntece populare, dansuri cu castagnete şi tamburine, astfel încît Kogălniceanu le exprimă gratitudine : „Niciodată nu voi uita plăcutele clipe ce am petrecut în această casă, şi de departe fie-mi iertat a le trimite o aducere-aminte de recunoştinţă". Spre deosebire de alte „case mari" madrilene, la Montijo nu se bîrfeşte, nu se urzesc cancanuri ; dimpotrivă, se cultivă literatura şi filozofarea.

Madridul, oraş fără municipalitate, asemuit în fuga condeiului cu Bucureştiul, este străbătut de „uliţe rele, streşinile sînt fără uluce sau cu uluce scurte, încît pe soare eşti silit să te plimbi, cu cortel, ca să nu fi înecat de torentele ce curg cînd se topeşte omătul". Din ce aude şi ce citeşte, ştie că „Madridul, vara în zori de zi, ca toate oraşele mari, este adormit ; cu cît ziua se înaintează, vuietul muncii şi al trăsurilor sporeşte ; trăsuri, oameni, vînzători, apar strigînd «q*ue quiere aqua, portocali, narânjos â dos quartos*» *(cine doreşte apă, portocale cu doi matros =* bănuţi vechi spanioli), lungi şiruri *de arreros*". Dar de la amiază vuietul începe a se micşora şi la două ceasuri oraşul adoarme iarăşi, uliţele sînt părăsite şi numai

* Surugii.

copiii şi franţujii, cum zice norodul, le frecventă ; căldura se face nesuferită şi toată populaţia este împlîntată într-o imensă hornăitură. Ferestrele sînt trase, toate măsurile sînt luate spre a dobîndi o răcoare artificială. Acei ce n-au casă dorm supt portalele caselor altora, în dosul coloanelor bisericilor, chiar pe trotuaruri, unde soarele nu răzbate ; atunce dă mii de reali* unui hamal, unui comisionar, îţi va răspunde că a mîncat şi are poftă de somn şi cu mînie se întoarce pe ceea coastă şi, aruncîndu-ţi un «carajo»†, adoarme.

Cînd soarele se culcă, oraşul începe a se deştepta. Aleele părăsite ale Pradului încep a se reînvia, mişcarea plăcerii începe ; toţi trag cortinele ferestrelor ; unii se aşază pe balcoane, alţii ies la plimbare ca să răsufle aerul răcoros, bucurîndu-se de ducerea tiranului zilei, şi salonul Pradului se umple de femei frumoase, cu părul gol, cu mantiile subţire ca mreja paingului. Cînd noaptea se face stăpîna pămîntului şi este ştiut cît de iute se apropie în climele meridionale, unde mai nu este crepuscul, privirea se face mai frumoasă ; lumini din toate părţile, făcliile se aprind dinaintea capelelor şi sfinţilor; auzi cîntece arabe, ghitare şi castagnete".

Pentru cunoaşterea de perspectivă a localităţilor iberice, Kogălniceanu ţine, din experienţa de călător, să dea un sfat util în drumeţia de informare şi de pitoresc : „cea dintîi datorie ce fieştecare călător ce doreşte a vedea şi a-şi aduce aminte este îndată ce ajunge într-un loc sau oraş însemnat să se suie pe muntele sau dealul ce domneşte, sau, dacă nu, în turnul cel mai înalt. Atunce are putinţa a studia fizionomia locală, poziţia, direcţia, forma zidirilor şi prin urmare, oareşcum, sufletul lor. Panorama ce i se înfăţoşează îl răsplăteşte de muncile suirii. Aşa am făcut suindu-mă în turnul de deasupra Escurialului. Am putut judeca forma grupajului. De o parte mai aveam munţii acoperiţi încă de omăt, de altă parte şesul cu pădurea de măslini în sînul Castiliei şi în depărtare se zărea Madridul. Suindu-mă pe scară, mă miram că aşa blocuri mari de piatră se putuse înălţa aşa de sus ; gămăliile de prinprejurul bolţei, care de jos mi se părea mici ca nişte mere, cît mă aflam aproape, aveau grosimea unor poloboace ; urmele

* Bănuţ spaniol, de argint, cu valoarea de 25 de centime.

† La naiba !

jitau- rilor deasupra intrării bisericii semăna a nişte urieşe coşărce".
La 4 decembrie 1846 scrisese un articol, pentru Paris, despre criza ministerială provocată de demisia lui Pacheco. 29 decembrie 1846 îşi datează un articol în limba franceză despre deschiderea parlamentului spaniol. În ziua de 17 februarie 1847 priveşte de la balconul unei case din strada Montera două manifestări de stradă, ur- mărindu-le ceremonialele : înmormîntarea ducelui de Zaragoza şi protocolul burlesc al încheierii carnavalului, aşa-zisa „îngropăciune a sardelei". Kogălniceanu învaţă termeni uzuali din spaniolă, participă la serbări populare, la curse de tauri. Observă ce „asemănări sînt între popoarele românesc şi spaniolesc" şi îşi propune să întreprindă un studiu comparativ pornind de la cadrul geografic şi urmărind paralelele în „limbă, caracter, obi- ceie şi chiar faze istorice".
Cum, de patru luni, la 4 ianuarie 1847, nu primise bani de la familie şi de la obligaţii lui din ţară, declară că „neavînd ocupaţie la Madrid, m-am îndeletnicit cu mai multe întreprinderi comerciale", ce n-au necesitat mari investiţii.
în vederea unor „articole interesante" despre Spania, promise lui Ion Ghica, pentru *Albumul literar,* organ săptămînal al „Societăţii literare" apărut la 9 februarie 1847 la Bucureşti, Kogălniceanu adună bibliografie hispanistă, face extrase din istorici, filologi, călători anglo- saxoni şi francezi ca şi din Miguel Lafuenta Alcantara, Francisco Martingo de la Rosa, Abu Lacaria. şi alţii, adaptări, notări personale despre peisajele, geografia, populaţia, istoria, limba, folclorul şi literatura scrisă, etnografia, artele Spaniei, întregindu-le cu note de observaţie personală şi cu asocieri din Moldova, din istoria şi cultura poporului român, din alte drumuri ale sale prin Europa, cu toate păstrate în mapa *Notes sur l'Es- pagne*[*] şi publicate postum.
Traversînd cîmpiile Castiliei, zărind costumele regionale, căruţele trase de cornute mari, lucrările de agricultură, pe Kogălniceanu îl prididea dorul patriei şi făcea asemuiri cu stările din Moldova : „Orice aducere- aminte să aibă cineva despre ţara sa nu poate a nu-şi-o dori. Mintea mea era lovită de icoanele şi tablourile patriei, că uitam, fără să vreu, că mă aflam departe de ea de mai mult de una mie leghie. Mii de suveniruri plăcute ; socoteam că mă aflam în şesurile Putnii... Munţii îndepărtaţi îmi

[*] *Însemnări despre Spania.*

închipuie Carpaţii şi Vrancea : răpide şi înşelătoare năluciri !
Realitatea vinea în curînd şi-mi aducea triste şi neplăcute aduceri-aminte.
De cîte ori văd cîmpia, resimţesc dorinţa de a trăi la ţară, o dorinţă pre care pururea am avut-o şi pre care niciodată n-am putut-o pune în lucrare multă vreme.
Ah ! ce zile fericite am petrecut la Măteeni, Rîpi şi Hilița. La ceasurile pacinice ale serii, această dorinţă se

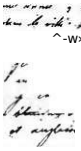

Facsimil din lucrarea lui Kogălniceanu despre Spania

sporeşte. Un. gînd pururea vine atunce de-mi înfăţoşează tabloul fericiţilor lăcuitori de la ţară !"
În altă parte consemnează : „Istoria Spaniei seamănă cu istoria tutulor ţărilor meridionale ale Europei, şi mai ales cu România biruită şi stăpînită de romani".
Cînd vizitează Granada îşi aminteşte de o întrebare din copilărie : „Kennst du das Land wo die Zitronnen wachsen" (Cunoşti tu ţara în care cresc lămîi) ? şi îşi răspunde : „Acum o cunosc. Am văzut Granada. Închipuieşte-ţi o pădure împrejurul unui oraş acoperit de frumosul orizon meridional, de acel albastru pe care-l zăreşti numai în tablourile lui Rafael. Şi în acea pădure vezi portocalul cu poamele sale de aur şi florile sale, semnul virginităţii Granadei, cu sîmburii săi de rubin, care au frînt armele maorilor ; palmierul, înaltă apărătoare menită a apăra de soare pre trecători, falnic ca sur- giucul unui sultan".
Din drumurile, priveliştile şi opririle în Castilia el construieşte paralelisme de sensibilitate între spanioli şi români, de folclor liric şi coregrafic şi diferenţiază aşezările noastre de satele depărtatei latinităţi iberice :

„Care român, auzind pre castilean cîntînd nişte cîntece jeluite, simplu modelate pe cîteva note, mai cu aceleaşi arii, unele de amor, altele de jăle, altele din vreme a maorilor sau viaţa unui hoţ vestit (=haiduc), nu crede că aude ţăranii noştri cîntînd doinele munţilor, cîntecele de jăle a şesului, cîntecele lui Bujor ? Căci în Spania, ca şi în România, bandiţii sînt fiii poetici a poporului. Espaniolul, ca şi românul, este improvizător ; şi la unul şi la altul acest dar li vine poate de la arabii cari au domnit în Spania sub nume de maori, în România supt nume de turci. Cînd la o venta * auzeam un ţăran castilian improvizînd cîntece, îmi aduceam aminte de danţul flăcăilor rumâni, cînd bătrînii, privindu-i, îi îndemna dănţuind să urmeze cîntecele sau să zică. La suitul sau scoborîtul unui munte, iluzia era cumplită. Deodată auzeam un cîntec monoton şi jalnic, pe urmă zăream o ceată de călăreţi şi socoteam că vedeam muntenii noştri coborîndu-se din Carpaţi şi mergînd la iarmarocul din Fălticeni. Cîmpiile noastre sînt însă mai verzi, ape nenumărate le adapă ; satele, în loc de a fi ca în Spania, zidite în vîrful munţilor ca nişte cuiburi de vulturi, se întind lărgite în şes şi împodobite de nenumărate livezi". La mănăstirea de călugăriţe din Santiago reflectează la romanele de viaţă ale monahiilor intrate la Agapia şi Văratec fără voia lor. La o asemenea chinovie din Moldova, epicureul Kogălniceanu va aşterne într-un album stihuri de graţie :

Cînd la sfîntul paraclis Cu glasu-ţi cel îngeresc
Împăratului ceresc Te rogi pentru paradis, Pe un tînăr pomeneşte, Care, dacă-i păcătos, Este pentru că
rîvneşte Miresele lui Christos...

În alte locuri întreprinde comparativism între romanele spaniole şi „povestele moldoveneşti". Nu lipseşte nici — constatare satirizantă, — aluzia la basmul crăişorului Arghir. Ştie că „în Granada şi în multe caste ge- nevezii avea(u) factorii †, ca şi în Moldova pe ţărmurile Dunării şi a(le) Mării Negre". Pe faraonul Nehtinav, din *Alecsandria* românească, îl asemuieşte unui „rigă arab dintr-o poveste populară", dansul spaniol al „sardelei" cu armindenul românesc şi protocoalele ţărăneşti cu se- menele lor din poezia populară spaniolă.

Făcînd consideraţii asupra caracterologiei poporului spaniol şi asupra condiţiilor lui de viaţă, similitudinile

* **Un han.**

† Agenţii.

îi colindă amintirile spre eposul popular românesc : „poporul espaniol, ca toate popoarele meridionale cari au fost în contact cu Orientul, acest leagăn măreţ al imaginaţiei şi al poeziei, are o predilecţie nespusă pentru poveşti. Ca şi românii, îi vezi seara adunaţi lîngă vreun bătrîn sau vreo bătrînă, ades ţigancă, şi ascultă cu plăcere povestele ce arată luptele strămoşilor cu maorii, viaţa unui hoţ vestit şi în care merveilosul* joacă un rol mare. Lipsa comunicaţiilor, scumpetea cărţilor, puţina societate, raritatea sujetelor de conversaţie, viaţa cîmpeană, pururea în faţa naturei, face că povestele sînt cea mai plăcută trecere de vreme după asfinţitul soarelui. Nu este culme de deal, rămăşiţă de zid, pod, prăpastie, grotă care să n-aibă legenda sa, în care vraja, deiscîntecul să nu joace un rol. Şi, lucru curios, multe aceste poveşti au o mare analogie cu acele ale românilor, care dovedesc că au aceeaşi baştină : Orientul".
La Granada, Kogălniceanu se emoţionează în faţa zidurilor cetăţii feudale. în Aranjuez rosteşte versuri din Schiller. Despre Toledo lasă o descripţie de neuitat : „Nu fac versuri, dar cînd cetesc pre Şiler sau pre Lamartine, dar cînd mă aflu într-un loc de mari suveniri, atunce sufletul şi duhul mi se înalţă şi simţesc că şi eu sînt poet. închipuirea mea este întinsă, capul meu era plin de mari tablouă, cînd singur, străin, mă plimbam noaptea în catedrala Toledei sau cînd a doua zi petreceam prin ruinele sale, n-auzind decît sunetul păsurilor mele, sau o pasăre cobe ce fugea la apropierea mea ; sau o peatră ce cădea cînd mă suiam pe scările risipite la San Juan de los Bojes. Adîncit în visările mele, într-un extas nedescris, îmi plăcea a studia acele ruine măreţe, a contempla natura petrei ce se semăna arsă şi arzînd încă, căci soarele arde tot aice, mă scoboram în adînci subterane, suiam înalte scări, treceam prin mari ogrăzi, prin lungi galerii şi, văzînd Tagul, îmi aduceam aminte de palatul Galianei.
înaintea unor asemine privelişti, inima bate mai ades, închipuirea tace, dar gura nu poate rosti nimică, afară de exclamaţii de mirare. Tăcerea este cea mai poetică descripţie în acest caz".
Pentru regiunea Castiliei vechi nu ocoleşte asemănarea cu şesurile Brăilei.
Din notele embrionare asupra Spaniei reiese că eruditul moldovean voise ca, peste articolele ce-şi pusese în gînd să expedieze la Bucureşti, să scrie un amplu reportaj asupra patriei lui Lope de Vega,

* Fantasticul.

Calderon de la Barca, Cervantes, Velasquez, Murillo, Goya, cum reiese din fragmentul ce i-ar fi folosit drept introducere :

„Crează-mă, am o simpatie pentru Espana, o iubesc ca ţara mea, îi sînt foarte îndurător pentru metehnile sale. în toată scrierea m-am ferit de personalităţi. Este un popor cu mari virtuţi. Impresia dintîi ce produce nu poate fi plăcută pentru că lipseşte confortul ; însă, după o scurtă petrecere, străinul se aclimatizează, face legături intime, pre care le plînge cînd le părăseşte. Dumnezeu să mă ferească de a vorbi de rău, însă nu pot tăgădui că are încă mari mustrări şi prube. Partida moderată nu prezentează moderaţie. Ea se poate numi mai bine le partide la borne. * Are însă multe excepţii. Aceste excepţii, unite cu capacităţile cinstite ale progresiştilor, carii, asemine, sînt departe de a trezi revoluţii, vor face partida adevărat mîntuitoare. Pe de altă parte, tinerimea de o zi se leapădă de Don Quichotismul vechilor hidalgos† pierde însă şi energia lor. Păcat mare-i, căci în timpul nostru trebuie să lucrăm, dacă vroim să păstrăm. Nepotismul şi drepturile părinţilor din zi în zi se şterg şi în Spania. Trebuie, dar, ca tinerii să se hotărască a primi educaţia zdravănă şi strălucită a aristocraţiei engleze şi a caselor nobile ale Frânţii, dacă nu vroiesc să se vadă în curînd uitaţi. Gîndească mai puţin la viaţa *des oisifs de Paris ; elle ne convient nullement à* Madrid‡

Mai toţi acei ce doresc a face o călătorie în Spania îşi închipuiesc această ţară înzăstrată şi înfrumusăţată cu darurile voluptoasei Italii ! Se înşeală prea mult, căci afară de provinciile biseaiene şi cîteva provincii maritime, Spania are o privire particulară a ei, care, deşi stearpă, tristă, posomorită, nu lipseşte a fi frumoasă".

Pe verso filei 34 a manuscrisului autograf, Kogăiniceanu ţinea să comunice aici vechea şi apropiata lui curiozitate de a cunoaşte Spania şi bucuria puternic trăită de-a o fi străbătut, de-a o iubi şi de-a o păstra în suvenir :

„încă în copilărie, la 1832, cînd întrat de-abia în al patrusprezecele an, două tomuri mici au picat în mîna mea, tipărite franţuzeşte, era *Gonzalv de Cordova* a

* *Partidul extremităţii.*

† *cavaleri.*

‡ *trîntorilor din Paris; ea nu convine în nici un fel la Madrid.*

domnului de Florian. Această carte cu tot ridicolul pastoral ce-i acoperă autorul, au aţîţat în mine dorinţa de a vedea Spania. îndată, cu un prieten de-al meu, care odată era poet şi astăzi este şeful trupelor Moldovei, mă apucai de a-l traduce. Vremea şi întîmplările întrerupseră această lucrare; cînd, pre urmă, agiunsei a fi bărbat, impresiile copilăriei nu se şterseră. Una din cele dinţîi îndeletniciri, cînd deschisei tipografia «Daciei», fu de a îndemna pe un tînăr compatriot de a urma această traducere şi aşa una din cele dintîi cărţi ce ieşiră de supt teascurile mele fu *Gonzalv de Cordova.* Totdeauna cînd o carte, cînd un jurnal îmi arăta numele Spaniei, dorinţa de a o vedea mi se făcea mai mare. Întîmplări lungi, care mă siliră să părăsesc ţara, mă aduseră în Spania. Această ţară o vizitai de aproape. Văzută a doua zi după o cumplită revoluţie care i-au scos la iveală toate ticăloşiile, n-au dărîmat în nimica iluziile ce-mi făcusem despre ea ; este una din puţinele iluzii ce n-am perdut la vedere. Dar îmi place pămîntul ce am călcat şi care în tot minutul deşteaptă suveniruri romantice. De eîte ori închipuirea mea m-au adus în şalele Escuria- lului, de cîte ori, cînd ceteam *Don Carlos* al lui Schiller, cartea în care am învăţat limba lui Lessing şi a lui Goethe, mă transportam sub verdele alei ale Aran- juezului, de cîte ori mă visam sub bagdatiile daurite şi sculptate ale Alhambrei ! După ce m-am aflat în ele, adese mă întrebam, dacă adevărat eram în Spania ; ochii mei nu putea să mă facă să cred că eram în adevăr în ţara a căruia întîmplări îmi legăna copilăria. Dar, în adevăr, nu este o minciună, am fost în Spania ; i-am văzut monumentele, am asistat la serbările sale, am pe- trecut supt îmbălsămata sa atmosferă şi impresia ce mi-au lăsat este tot aşa vie ca înainte de a întră în ea, şi că, numai dumnezeu să-mi lase zile, nădăjduiesc încă o dată să văd Ispania".

Spre ţară

La 29 martie 1847, cînd scria lui Ion Ghica, Kogălni- ceanu îl anunţa că în seara precedentă se înapoiase din Spania la Paris. îl vestea, iarăşi, că la 8 aprilie, cu Cos- tache Negri şi Ion Bălăceanu, va pleca la Marsilia, ur- mînd ca de acolo să se îmbarce pentru ţară, să se oprească pentru câteva zile la Roma, la Neapoli, la Palermo, la Constantinopol (unde, la Poste- restante, aştepta ştirile lui Ghica), iar de acolo să navigheze pînă la Brăila pentru a apuca — odată cu Ion Bălăceanu — drumul Bucu- reştiului. Aceasta a şi fost ruta parcursă, numai că debarcarea nu *a* avut loc la Brăila ci la Galaţi.

La Roma îl aşteptau două surori. în Sicilia, la Palenmo, i-a revăzut pe Nicolae Bălcescu şi pe Vasile

Alecsandri, care asista, fără speranţe de vindecare, la vila „Delfina", pe Elena Negri. în scopul aducerii ei se scrisese din ţară lui Costache Negri la Paris, şi acesta sosea cu cei doi devotaţi amici. Pentru distanţa Palermo—Napoli s-au păstrat biletele de vapor, pe vasul „Napolitano Mapri", avînd comandant pe un oarecare Pacchetto, pentru *signor Balgesco* (= N. Bălcescu) — no. 30, signor *Negri* — no. 31 şi signor V. *Alecsandri* — no. 32. Biletele costaseră 18 ducaţi şi poartă data : *23 Marzo 1847*, alle ore 5 postmeridiane. Biletul Elenei Negri s-a pierdut.
Apucînd drumul de ape spre ţară, Alecsandri, Costache şi Elena Negri, Kogălniceanu şi Bălăceanu se îmbarcară pe vasul francez „Mentor", via Constantinopole.
Poetul *Lăcrimioarelor* notează într-un minuscul carnet de poezii şi însemnări zilnice : „La 4 mai, ora 3 dimineaţa, Elena moartă pe vapor la intrarea în Cornul de Aur". Sora ei, Zulnia, zadarnic o aşteptă la debarcaderul din Constantinopol. *Steluţa* lui Alecsandri intrase în „noaptea veşniciei".
Kogălniceanu şi ceilalţi ajutară la facerea formalităţilor pentru ca moarta să fie înhumată în cimitirul bisericii ortodoxe din Pera (de pe uliţa Cabristan) şi să i se sape pe lespedea de la căpătîi : ELENA NEGRI MOLDAVIA 4 mai 1847
La 6 mai Kogălniceanu scobora de pe puntea altei corăbii la Galaţi, preferind, în reţeaua de suspicionări din cele două capitale, şi, spre a linişti forurile din jurul lui Gheorghe Bibescu, să-şi amîne drumul visat şi angajările la Bucureşti.
De la Galaţi, cu diligenta, se-ndreptă spre Iaşi, hotărît să se dedice avocaturii, să se refacă financiar, să agite „intclighenţia" moldovenească în cercuri politice.
Cărţile aduse cu el fură sigilate, apoi expediate de vameşi cenzurii ieşene pentru avizare.
În fondurile speciale ale Bibliotecii Academiei R. S. România, la Arhivele Statului din Iaşi, în diverse

Vedere generală a Iaşului către 1850

fonduri particulare şi de stat se păstrează dosare de avocat ale lui Kogălniceanu în speţe civile, comerciale, şi ca apărător al unor epitropii şi mănăstiri. Obţinuse dreptul de vechil trecînd un examen la Iaşi în faţa „jurisconsultului Statului". Reputaţia de bun avocat îi aglomera clientela, încît Alecu Kogălniceanu scrie că fratele său a pledat în „toate procesele cele mari ale Moldovei".

Cînd se văzu omis din listele electorale pentru desemnarea deputaţilor ieşeni, Kogălniceanu protestă la Sfatul Administrativ la începutul lui august 1847 şi reveni la 8 august, petiţionînd, jignit, domnului şi cerînd„săse îndrepteze cele greşite", rugind să poruncească să fie inclus în corpul alegătorilor din Iaşi, „ca unul ce atît prin vîrstă, cît şi prin rang şi locuinţă am acest drit". Pe suplică, Mihai Sturdza a pus peste două zile apostila : „Sfatul nostru — va fi cunoscut în viitorime iscălitul de părtaş corposul-ui electoral din capitalie, potrivit cu Aşezămîntul".Pentru numeroase procese şi delimitări, Kogălniceanu este împuternicit, în februarie 1848, vechil şi „hotarnic obştesc la toate comisiile de împresurări ale moşiilor mănăstirii Neamţ". Procesele pentru interesele mănăstirii Neamţ şi alte spete justiţiabile, care împiedicau interesele Sturdzeştiior, îi atraseră din nou pornirile lui Mihai vodă şi pe-ale camarilei.

Lupta era inegală între Kogălniceanu şi adversari ; dar, cu calm şi cumplite eforturi, el, cu fiece acţiune, cîştiga paşi împotriva despotismului, îşi lărgea adeziunea politică şi comunica ţelurile societăţii viitoare, devenind vestitorul altor timpuri. Cetăţile au fost construite nu numai spre a fi cucerite, ci şi apărate !Pe baricada revoluţiei de la 1848

Paşoptistul

După iluminism, revoluţiile de la 1848 reprezintă o nouă etapă a deşteptării insurecţionale a popoarelor şi, în particularităţile naţiunilor din centrul şi estul Europei, acestea au însemnat efortul colectiv al ţărănimii, proletariatului, breslaşilor şi inteligenţei progresiste, al nobilimii fără rang (la noi al boierilor de al doilea rang) de a-şi scutura lanţurile sub care trăiseră sub Imperiul otoman sau sub imperiile habsburgic şi ţarist, în regimuri feudalo-absolutiste. Fronturile revoluţionare de la 1848 la români se integrează ridicării pentru înnoiri sociale, luptei burgheziei împotriva regimului iobăgiei şi afirmării libertăţii naţiunilor oprimate de pe continent.

În *Revoluţie şi contrarevoluţie în Germania*, Fr. Engels demonstrează că afirmările revoluţiei paşoptiste de la izbucnire pînă la înfrângere sînt urmarea firească a carenţelor regimului feudal şi cauzele lor „nu trebuie căutate în întâmplătoarele eforturi, merite, lipsuri, greşeli sau acţiuni trădătoare ale cîtorva conducători, ci în situaţia socială generală şi în condiţiile de existenţă ale fiecărei naţiuni care a trecut printr-o astfel de zguduire".
Necesităţile de dezrobire socială şi naţională s-au amplificat prin lupte pentru unificarea statală a popoarelor în hotarele firești ale istoriei lor. Mişcările şi programele politice de la 1848 n-au fost import de revoluţie, ci, pretutindeni, eforturi antifeudale „de a schimba faţa lumii".
Generaţia paşoptistă moldoveană recunoştea, incontestabil, conducător politic al său pe Kogălniceanu, chiar dacă două grupări din Iaşi, cea cu sediul în salonul de la Copou al lui Alexandru Mavrocordat şi cea aflată în „ticăloasa şi blestemata casă a logofătului Costache Sturdza" se străduiau să fie, prioritar, focare de opozanţi ai domnitorului. Ele funcţionau după sistemul lojilor protestatare pariziene.
În ţară s-a difuzat în martie o chemare agitatorică neiscălită : „Bărbaţi moldoveni, treziţi-vă, fie-vă milă de voi, de averile voastre şi de viitorimea voastră ! Adu- naţi-vă, sfătuiţi-vă cu înţelepţiune, fără tulburare şi cerînd alegere de domn patriot ! Luaţi pildă de la neamurile luminate că îşi rostesc cugetarea în slobozenie. Nu vă temeţi de despotismul lui vodă !"
Pentru adunarea de la hotelul „Petersburg" din Iaşi, în seara de 27 martie 1848, la care au fost prezenţi aproape 1000 de participanţi, Emanoil Costache Epureanu şi Costache Moruzzi s-au întrecut agitatoric. Kogălniceanu a luat cuvîntul alături de Grigore şi Alexandru Ioan Cuza, Lascăr Rosetti, Vasile Ghica, Alexandru Winkler şi a fost desemnat într-o comisie de şaisprezece membri să redacteze o petiţie de doleanţe şi revendicări către suveran, dintre care cele mai importante erau : responsabilitatea miniştrilor pentru actele lor, eliberarea deţinuţilor politici, asigurarea libertăţii personale, îmbunătăţirea traiului ţăranilor, reforma învăţămîntului, desfiinţarea vămilor pentru exportul cerealelor, întemeierea unei bănci naţionale, alegerea, pe bază democrată, a unei noi Adunări Obşteşti, reprezentantă adevărată a naţiei, suprimarea cenzurii şi constituirea gărzilor cetăţeneşti. în actuala Piaţa Palatului o placă de marmură aminteşte locul unde se înălţa hotelul „Petersburg", în care la 27 martie 1848 s-a ţinut grandioasa adunare de revendicări revoluţionare.

Odată redactată, petiția a stat la dispoziția mulțimii ca s-o semneze, aproape o zi în locuința lui Costache Sturdza, urmînd ca în 9 martie să fie prezentată lui Mihail Sturdza de către o delegație formată din Costache Rolla, Vasile Ghica, Costache Moruzzi, Vasile Alecsandri. Domnitorul n-a acceptat dizolvarea adunării legiuitoare a principatului, nici funcționarea gărzilor cetățenești, astfel că delegația ceru timp de consultare cu conducătorii mișcării întruniți la Copou. Aceștia respinseră negațiile suveranului și cînd delegația comunică lui Mihail Sturdza că toate cele treizeci și cinci de puncte ale platformei au caracter ultimativ, acestuia nu-i mai rămase, în aipărarea sa și a regimului, decît să se refugieze cu familia la cazarmă, de-acolo urmînd să dicteze măsuri de reprimare a mișcării.
între timp, la Mavrocordat acasă pe Copou s-au adunat sute de opozanți de toate profesiile și categoriile sociale. Acestora le vorbi Vasile Ghica, viitorul domn Alexandru Ioan Cuza și Constantin Racliș, îmbărbătîndu-i să se înarmeze pentru ca în zorii zilei de 30 martie să ia cu asalt cazarma „tiranului", acesta să fie detronat, pentru a „se deschide un viitor nației noastre". Zaharia Moldovanu declară deschis muncitorilor că scopul revoluției este proclamarea republicii. În amintirea adunării revoluționare de la 29 martie 1848 s-a așezat pe zidul casei Mavrocordat de lîngă Universitate (strada 23 August) o placă.
Mihail Sturdza în chiar seara de 29 martie dezlănțui înăbușirea revoluției. În fruntea trupelor sale desemnă pe principii Dimitrie și Grigore Sturdza, care înconjurară cartierele revoluționarilor, arestară trei sute de participanți, printre care pe Nicolae Ghica, Grigore Ro- malo, Vasile Cantacuzino, Alexandru Răducanu-Roset, Manolachi Epureanu, Iancu și Nicu Ghica. Unora li se fixară domicilii forțate : lui Constantin Sturdza la Ru- ginoasa, lui Costache Conachi la Țigănești, lui Scarlat Miclescu la Călinești, lui Vasile Beldiman la Miroslava, lui Toderiță Balș la Hălăucești, lui Mihail Cantacuzino- Pașcanu la Ceplenița, lui Petre Bălănescu la Cîrligi, lui Vasile Sturdza la Răcăciuni, lui Vasilică Ghica la Co- dăești, lui Neculai Canta la Horodniceni, lui Neculai Șuțu la Pungești ; treisprezece dintre căpetenii fură pornite sub escortă la Galați : Alexandru Moruzzi, Alexandru Ioan Cuza, Nicu Catargiu, Vasile Conta, Grigore Romalo, Dimitrie Filipescu, Manolachi Epureanu, Alexandru Miclescu, Zaharia Moldovanu, Scarlat Răducanu, Dimitrie Rosetti, Scarlat Rosetti, pentru ca, de-acolo, prin Brăila și Măcin, să fie expulzați în Turcia. La Brăila, însă, șase din ei au reușit să evadeze pe bărci și, cu pașapoarte eliberate de viceconsulul austriac din Galați, C. J. Huber, urcați pe vaporul

„Frantz", ajunseră pe calea Dunării în Banat şi de-acolo, pe drum ocolit, la Cernăuţi.
Fugind pe ferestre şi sărind ulucile, reuşiseră să scape Vasile Alecsandri, Costache Rolla, Dimitrie Ralet, Sturdza-Miclăuşanu, Petre Mavrogheni şi alţii, îndreptîndu-se călări pe poteci ascunse spre Băiseşti (Cornul Luncii) la boiernaşul Pantazi, spre Cernăuţi sau spre Valea Seacă, moşie a mănăstirii Slatina, arendată de Pa- naite Moldovanu.
Naratorii se împart în două categorii cînd este vorba să se precizeze participarea efectivă a lui Kogălniceanu la evenimentele ieşene de la 1848. Nici discuţie că tînă- rul bărbat politic se afla în capitală încă din 17 martie, venit de la Neamţ şi intrat prin bariera Păcurari. La 23 martie, tot din Iaşi, el reclamase Departamentului din Lăuntru pe debitorul Angelo Pedemonti (pe care-l apărase într-im proces) pentru suma de 275 galbeni. În platforma reformatoare redactată la Copou se recunosc postulatele luptei lui anterioare şi clişee stilistice. Şezu însă ascuns şi răspîndi zvonul c-a emigrat din Moldova. Casa Kogălnicenilor din Tîrgu Neamţ fu înconjurată şi percheziţionată de serdarul Petrachi Tîrcă şi de leite- nantul Costachi Păcurariu, cărora surorile lui Kogălniceanu le declarară că fratele este „dus peste hotare". De la cineva, care le-a mărit deruta, aflară că ar fi dus în Tîrgul Romanului. Nu se dădu crezare. Mai întîi se emise împotriva lui porunca de domiciliu forţat la Mateeni, urmată de dispoziţia expresă de a fi urmărit şi prins la punctele de frontieră. Praporcicul Casaboi se lăuda către hatmanul miliţiei c-a pregătit măsuri straşnice să vîneze pe „revoltantul Kogălniceanu".
În 1868 Kogălniceanu rememora într-un discurs parlamentar : „Era un preţ de 500 galbeni şi un rang de boierie pentru cine mă va împuşca".
între timp, el se ascunsese la Bălţăteşti, moşia lui Grigore Ghica, şi, cînd fu descoperit travestit călugăr, apucă, la 19 august, drumul prin Cornul Luncii, spre Cernăuţi şi Cernauca prietenilor Hurmuzăkeşti, unde se alătură grupului de revoluţionari moldoveni Vasile Alecsandri, Costache Negri, Vasile Conta, Petrachi Cazimir,
mtQmmmm
parvuoei ^A^ao^AEK
im

Titlul manifestului revoluției pașoptiste din Moldova, redactat și imprimat de Kogălniceanu în exilul din Bucovina (facsimil)

Zaharia Moldovanu, Dimitrie Ralet, Alexandru Ioan Cuza, George Sion și alții, primind misiunea să redacteze *Dorințile partidei naționale în Moldova,* „cartea cărților politice românești", înfățișînd programul reformelor politice și economice necesare structurii din viitor a țării, să schițeze un proiect de constituție pentru Moldova (intitulat, în primul concept : *Proiect de constituție pentru România-Unită).* Colaboră asiduu la ziarul *Bucovina,* finanțat de Hurmuzăkești, din chiar primul număr (din 16 octombrie 1848) cu pamfletul *Carte a fostului rege Ludvig Filip către încă fiind domn Mihai Sturdza,* periodic ce preciza, în articolul-program, că apărând în Bucovina, *„sentinela sistemului statelor din centrul Evropii, înaintată spre răsărit, precum și prin naționalitatea românească, care este în ea predomina- toare, va cuprinde pururea știrile cele mai nouă, mai întinse și mai pozitive din îmbele principate, asupra cărora în momentul acesta sînt îndreptați ochii Evropii, din pricina nenorocitelor lor silinți spre libertate și a ocupației prin o cumplită armie..."* Și continua : *„Nu vom lipsi asemine a ne ocupa și de soarta fraților noștri români — în număr de mai mult de trii milioane — din Ungaria și Transilvania, și așa vom aduna știri regulate despre lucrările lor, ca prin aceasta să le dovedim toată frățeasca împărtășire la care prin aceeași naționalitate sîntem îndatoriți. Colaborația a multor scriitori de talent făgăduită aces- tii foi ne pune în plăcuta poziție de-a împărtăși cetitorilor noștri, pe lîngă deosebite articole de un interes comun, și nouă producții ale literaturii românești — încît aceste se vor potrivi cu scopul gazetii noastre. În- tr-acest chip foaia noastră va fi o oglindă a activității intelectuale a românilor".*

Ideile afirmate de Kogălniceanu la *Dacia literară* şi la *Propăşirea* întăreau încă o dată conceptul valabil al politicii lui naţionale prin promovarea culturii autohtone.
Redactă pamflete la adresa prinţului Mihail Sturdza, după ce şi în ultima clandestinitate din Moldova tipărise broşurile : *Intîmplările din Moldova în luna lui martie 1848, Mihail Sturdza, partida naţională şi comisia, Noul Acatist a marelui Voievod Mihail Gregorie,* „fiu

1
1

lLvKYp'LTe niaTp, Kaje Hvre «/onjieuie Hhî kh iejiiv ac jiezoH!
EvKTpiTe octH^^ TpÎMacTb neHŢpţ ntKaTeae HOacrpe}
EvKvp-bTe Mape ixKvropnue ne pejie,

KOHAiiK&I VI.

TbaTe кт **npcíile** %мі *ei* **CKÎMsape; eapi** воі **vei prm-** іі 1 **i**^ı ін **BİK.ieuiTrvpi** н» ві» **Mal npefaiejjîi. ypiwamî aijî forr TOT^eaYHa Kpiaiejiop cTpiMomiiţli nil** îHTJT **pfîT^Jîi Bęui ciEi,pii**]ı; ніні **jiYMeî** е'ие ну **B'avjî aenpÍHC** а **faie,** ніі**Ĺ**~jıті

^v.мнczbv ку **іні́мт,** ктрjті. a KtHTa A **.1** e u i a,
EEiOCW V*
m

,\e ai ii iiorijivropif sîh Heainî.i .ni hfy BittztTopYT«, **тотуіи** ін **vpwx** Teai íi **кхїт** pe Tpiwapea «ie» Mal Kpvfl*. seKiT a **jyı, кıіі** avejia av **вінsут** npe Xc» ie aY **іост** 0- MopiT reHTpY ajesxp: eapi> **тv** al Tiic npe ciurYpYJi aacBip. LUi 'ilHe sin **воі** c'af ap*rar Mai Bpe^HÍK cnpe a Kinira phcn.iaTa, KYHoauie ciHrvp, lui npiisietpe Jţe.ia noi acifeaii **pe "»pipî: EYKYptTe ie.ia , napé** flOMHeijîî **ÎHTpe cfemi^ii** Kape **npiii»**

HyecK saHrpeHa Hayieîî EYKYpbTe, sape icKijeqii jpivei^i-ie coKOTÍHye, EvKvpiTe Ulef, Kape noBiijTfeijJÍ BaHTa KijiKiTopijiop ¿e EvKYjvbTe Maci, Kape orneTfzî nonciiÎTeJio Hcctyioace fiape

Pagină a 11-a din pamfletul antimonarhic al lui Kogălniceanu, *Noul Acatist* (1848) (facsimil) blăstămăției", „mare făcător de rele", „domnul nebuniei carele de la mîrşevie purcede". Multe fură expediate conspirativ în țară. Kogălnieeanu relua şi ducea la victorie lupta împotriva feudalismului şi aristocrației moldovenești, detestând *Regulamentul Organic,* punînd în lumină *Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei,* sprijinind mişcările țărăneşti din patrie, dezvoltând revoluția, colaborînd cu fruntaşii revoluţiilor din Transilvania şi Muntenia.

La 26 august, din Cernăuți, scria fratelui mai mic să vină la frontieră spre a-i transmite ştiri de la cunoscuți. La 8 octombrie 1848 comunică, din Cernăuți, tatălui său că s-a întors de la Suceava şi că se teme de extinderea luptelor dintre românii şi ungurii din Transilvania, iar pe Alecu Kogălnieeanu îl roagă, prin epistole datate 11 şi 18 octombrie, să ceară lui Asachi 95 de galbeni, ce-i datora ; îi mai solicită comisioane, noutăți asupra „actelor cîrmuirii" din Moldova, rugîndu-l ca prin Tudorachi Vasiliu să expedieze colecția „cuvintelor monarhului". Din noiembrie 1848 s-au păstrat alte patru scrisori către fratele mai mic, toate cu misiuni, cereri de bani de la Asachi şi Angelo Pedemonti. Din Cernăuți urmau să plece curînd frații Casimireşti, Costache Negri, Alexandru Ioan Cuza, Vasile Alecsandri, Alexandru Moruzzi şi alți refugiați. El plănuieşte să meargă, cu Vasile Conta, la Viena şi de-acolo la Bucureşti, pe rută ocolită, prin Triest şi Constantinopol, singurul drum deschis spre Muntenia.
Prin poşta austriacă, Kogălnieeanu cere să-i fie trimise gazetele din Bucureşti. Lipsit de bani, nu poate călători la Paris. Scrie la 24 decembrie 1848 lui Ilie Kogălnieeanu să-i scoată argintăria personală gajată la un bijutier şi să-i trimită galbeni. Apropierea de Bucovina a ciocnirilor militare de peste munți îl sileşte să plece din Cernăuți. La Viena — scrie fratelui său — domnitorul încearcă să oprească tipărirea biografiei polemice pe care i-o pregătise Kogălnieeanu. Vrea ştiri certe despre arestarea Caoitacuzineştilor şi-n 10 ianuarie 1849 vesteşte că-i pe punctul să plece la Viena, unde şi soseşte la 22 ianuarie, anunțînd continuarea drumului spre Paris. La 6 februarie 1849 pornea la Paris, unde ajunge peste paisprezece zile, constatând „nimică şi reacție pretutindeni, o Franță ce nu-şi bate capul cu cauza popoarelor răsculate de pe continent". Din țară aştepta veşti şi rîvnea să revină în Bucovina, dar îi lipseau mijloacele. Locuia pe rue du Havre no. 4. Deconsiliază pe fratele Alecu de-a veni la Paris ca să lucreze într-un atelier de litografie, proiect pe care îl taxează de nebunie şi risc de-a rămîne pe stradă. în schimb, îi trimite decupaje din presă referitoare la Principatele Române şi-i dă povața să învețe în Moldova. Michele Corradini, poetul expatriat, murea de foame la Franckfurt-pe-Main, situație trăită de foarte mulți intelectuali între francezi. Alecu Kogălnieeanu, la Iaşi, de şase luni, nu se ocupase de interesele fratelui său legate de moşiile mănăstirii Neamțului, în care investise banii cîştigați ca avocat. Grigore Ghiea, în perspectiva de-a fi ales domn al Moldovei, în- itrucît Convenția de la Balta Liman forțase pe Mihai Sturdza să abdice, îl rugase, în mai, să nu plece din Paris pînă nu va primi de la el o înştiințare.

Duminică 17 iulie 1849, Kogălnieeanu părăseşte Parisul îndreptîndu-se spre Bucovina. Călătoreşte mai întîi la prietena sa, Catinette Rieser, „un amour violent et passionné"*, oprindu-se la Metz trei zile, apoi coboară pe Rin la Kôln, de unde ia trenul pînă la Krakôw. Cu diligenţa, în cincisprezece-optsprezece zile aproximează că va ajunge la Mihăileni, în care scop roagă pe Alecu Kogălnieeanu să-i reţină, începînd din 5 august, două camere confortabile la hotelul Regensburg.Lupta pentru Unire

O etapă administrativă

Sub Grigore Alexandru Ghica, domnie începută în iulie 1849 şi încheiată la 8 iulie 1856, principe liberal, adversar făţiş al absolutismului lui Mihail Sturdza şi aderent al Unirii, Kogălniceanu, ca director la Departamentul Lucrărilor Publice şi la Departamentul din Lă- untru, din propria-i iniţiativă şi în diferite comisii, a contribuit efectiv la restructurări ale vieţii publice pe baze noi. Astfel cu Anastase Panu, Costache Hurmuzaki, Dimitrie Rolla, Petre Casimir şi

---

* *„O dragoste puternică şi pasionată".*

August Treboniu Lau- rian, a redactat *Aşezămîntul pentru reorganizarea învăţăturilor publice în Principatul Moldovei,* din 1851, şi avea să dea temei *Legii învăţămîntului din 1864.*

Cu paşoptistul Costache Sturdza şi cu Asachi făcu parte din comisia de adunare a mostrelor de produse moldoveneşti din „năsoînda noastră industrie", spre a fi prezentate la Expoziţia universală de la Londra, pentru care, ca emisar al guvernului moldovean, călători în martie şi aprilie 1850 la Constantinopol, unde, în urma deciziei ministrului de externe turc, Aali-Paşa şi a omologului său de la Ministerul Agriculturii, Ismail-Paşa, care comunică, prin scrisoarea particulară lui Grigore Alexandru Ghica, buna lui impresie asupra maiorului Kogălniceanu, priimi sarcina să reprezinte şi Imperiul otoman la expoziţia lonldoneză. Colportajul de intrigi din Constantinopol îi ereă însă suspiciuni. Deşi înarmat, din partea consulatului britanic din Iaşi, cu o recomandare către lordul Palmerston, Kogălniceanu nu va reprezenta ţara la vestita expoziţie britanică din 1851, organizată la Palatul de cristal de la Hyde Park.

De ce nu s-a aprobat delegarea lui la expoziţia din capitala imperiului britanic ?

Gazetarul francez Nogues publicase în *Journal de Constantinopole o* serie de indiscreţii şi delaţiuni la adresa domnitorului şi boierimii ieşene, în urma a două convorbiri cu Kogălniceanu.

în decembrie, Kogălniceanu este desemnat ca, împreună cu Nicolae Şuţu, Damaschin Bojincă, Dimitrie Kornea, Costaehe Rolla şi Nicolae Docan, să redacteze noul cod civil. între manuscrisele eterogene ale lui Kogălniceanu se păstrează un concept de lege a proprietăţii literare şi artistice.

La 23 aprilie 1851 se legifera noul *Aşezămînt rural,* sub titlul *Legiuirea pentru reciprocele drepturi şi îndatoriri ale proprietarului şi ale lucrătorilor pămîntului* şi în calitatea de mai târziu, după demisia lui Alexandru loan Cuza, de director al Departamentului din Lăuntru, însuşi Kogălniceanu îi controlă aplicarea democratică.

Revenit la 2 aprilie 1852 în oştire şi în funcţia de aghiotant domnesc, Kogălniceanu supraveghează, cu fabulistul Alecu Donici şi cu juristul Anastase Panu, editarea integrală a *Hronicului* lui Şincai, manuscris intrat în fondurile publice. La 21 iulie 1852, el demisionă din directoratul departamentului şi se dedică avocaturii. Participă la întemeierea „Băncii de stat a Moldovei"', supraveghează îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă în Tîrgu Neamţ, dobîndeşte, la 23 octombrie 1852, privilegiul pe doisprezece ani să fundeze o fabrică sistematică de postav în acel oraş, cu debuşeuri în ţară şi peste hotare. La 10 martie 1853 Baruh sîn Iosup Grosu se angajează, cu contract, să confecţioneze, cu cincisprezece lei mia, 650 000 de cărămizi arse pentru construcţia fabricii de postav a lui Kogălniceanu de la Neamţ.

La 10 noiembrie Kogălniceanu se căsători cu Catinca Jora, care se va dovedi vajnică militantă pentru Unire, şi imprimă întîiul tom al *Letopiseţilor Ţării Moldovei,* încheind astfel corposul lor de trei volume. în 1853 el veghea la imprimarea primelor două volume ale *Hronicului* şincaian.

Obstrucţionat de adversarii personali, uşor de identificat, pentru o lăturalnică atitudine militară, Kogălniceanu intră pentru moment în dizgraţia domnitorului (,,m-am retras în viaţa privată în luna lui martie 1853"), adresînd lui Grigore Ghica, la 22 martie 1853, o patetică epistolă de disculpări şi declarat ataşament : „Nevinovat, mă văd lipsit de domneasca Voastră bunăvoinţă ; nejudecat, mă văd osîndit şi dat pradă răstălmăcirilor publice. Pînă astăzi nu numai că nu-mi cunosc pîrîşii, dar nu ştiu măcar ce pîră mă apasă şi de ce crimă sînt învinovăţit. Un om însă care a slujit ţării mai mulţi ani, care cu studiile şi condeiul său a contribuit de a-i îmbogăţi istoria şi literatura, care în sfera sa, deşi mărginită totuşi, a luat parte la cele mai mari îmbunătăţiri a ocîr- muirei Voastre, precum la redacţia codicilor de legi, a codicelui de poliţie, a legiuirii jandarmeriei, a organizaţiei învăţăturilor publice, care a pus în lucrare înfiinţarea Departamentului Lucrărilor Publice ; care au slujit cu credinţă ca director al Departamentului din Lăuntru şi în alte însărcinări importante, un aseminea om nu poate să fie osîndit cu pata necredinţei şi dat pradă hulei publice pe nişte pîri ticăloase şi infame, pentru că sînt anonime şi necercetate.

În domnia Voastră chiar plastografii, chiar hoţii şi ucigaşii se judecă şi apoi se osîndesc".

La 10 mai 1853, Kogălniceanu, cu gradul de colonel, demisionează din oştire şi tipăreşte eseul cu subtext social *Ochire istorică asupra sclaviei,* prefaţă la *Coliba lui Moş Toma* de scriitoarea americană Harriet

Beecher Stowe, roman tradus în românește de gazetarul și biblio- logul Teodor Codrescu.
În 1854, printr-al treilea volum, încheia de imprimat la Iași opera lui Șincai și tipărea *Album istoric și literar,* cu numeroase articole ale sale și cu colaborarea lui Va- sile Alecsandri, Costache Negruzzi, Alecu Donici, pentru ca în 1855 să colaboreze, cu sinteza *Jurnalismul românesc,* cu studiile *Calendarele anului 1855, Mitropolitul Iacov Stamati, Sclavii, vecinătatea și biserica, Iacov Mureșanu,* cu *Răspunsul unui pamfletist către un moralist,* la *România literară,* revista lui Vasile Alecsandri.
La 29 august 1855 îndrepta forurilor ieșene cererea de a scoate ziarul *Unirea.*
Frontul Unirii
Unirea a apărut sub alt titlu, *Steaoa Dunării,* la 1 octombrie 1855, din al cărui articol program, scris de Ko- gălniceanu, transcriem cîteva paragrafe :
„Steaoa Dunării iesă într-o epohă din cele mai însemnate ale lumii moderne (...). Țelul politic al *Stelei Dunării* este de a ținea pre publicul român într-o cunoștință lămurită și continuă nu numai despre întîmplările cele mai importante ale zilei, dar totodată și despre spiritul și tendințile marilor luptători.
Acest jurnal este *Steaoa Dunării;* prin urmare, politica sa nu poate să fie decît politica secular a românilor, politica națională, care, spre onoarea publiciștilor noștri, se urmează și se sprijină de întreaga presă românească cu mai mult sau mai puțin talent, însă fără excepție și cu aceeași neobosită rivnă și călduros patriotism, politică care se rezumă în aceste cuvinte : autonomia Principatelor, Unirea Principatelor...
Unirea Principatelor a fost visul de aur, țelul isprăvilor marilor bărbați ai României, al lui Iancu Huniad, ca și al lui Ștefan cel Mare, ca și al lui Mihai Viteazul, al lui Vasile-vodă, ca și a lui Matei Basarab.
Unirea Principatelor este dar dorința vie și logică a marii majorități a românilor. *Steaoa Dunării* este jurnalul Unirei. Prin aceasta ea nu urmează unei utopii ; ea apără numai interesul vital al patriei. Unirea Principatelor este singurul mod în stare de a consolida naționalitatea românilor, de a le da demnitate, putere și mijloace pentru a împlini misia lor pe pământ (...).
Unirea Moldovei și a Valahiei singură va depărta conflicte viitoare pe țărmurile Dunării și ale Mărei Negre, singură va consolida pacea în Orient".
Mihail Kogălniceanu în perioada post-pașoptistă (litografie)

Periodic prounionist, *Steaoa Dunării* a fost citită cu interes de patrioții din ambele principate, care o solicitau. Pentru moldoveni a fost buletinul informativ al Comitetului central de acțiune din Iași. Dealtfel, între 24 mai —12 iulie 1856, apare suplimentul ei, *Buletinul Stelei Dunării.* Biblioteca Academiei R. S.

Nr. 1. Sâmbătă 1. Octomvri 1855.

STEOA DUNĂRII

JURNALŬ POLITICŬ, LITERARŬ ŞI COMERCIALŬ

sub redacţia lui M. Kogălniceanu.

Primul număr, din 1 octombrie 1855, al jurnalului unionist *Steaoa Dunării* apărut sub redacţia lui Mihail Kogălniceanu (facsimil)

păstrează în col-ecţi unile ei condica tuturor abonaţilor la *Steaoa Dunării.*

La 15 iunie, consulul austriac din Iaşi, Gôdel Lannoy, raporta ministrului său de externe, Beust, viguroasele campanii ale *Stelei Dunării,* anexând, în traducere germană, articole din 29 şi 31 mai 1856 şi lista centralizatoare a abonaţilor *Stelei Dunării* pe ultimul trimestru din 1855 şi pe primul trimestru din 1856.

Steaoa Dunării, „jurnal politic, literar şi comercial", a apărut în Iaşi de trei ori pe săptămînă, între 1 octombrie 1855—11 septembrie 1856, cînd fu interzisă de către caimacamul Toderiţă Balş, la instigările cenzurii. Se imprima la tipografia francezo-română a lui Adolf Ber- mann, fostă iniţial a lui Kogălniceanu. între 4 decembrie 1856 şi 1 mai 1858 *Steaoa Dunării* a fost înlocuită de *L'Étoile du Danube,* cu apariţie de două ori pe săptămînă la Bruxelles (tipografia E. Guyot şi Stapleaux- fils), şi pătrundea ilegal în Principate pe foi de hîrtie de mătase.

Argumentele invocate de Kogălniceanu pentru apărarea *Stelei Dunării,* în două memorii adresate domnitorului şi ministrului Petre Mavrogheni la 19 iunie 1856, sînt de natură juridică, urmărind de fapt o concluzie logică în sprijinul revendicării sale : reapariţia *Stelei Dunării,* care fusese suprimată la 11 septembrie 1856.

în *Steaoa Dunării* apăru şi *Maraseillaise*-a Unirii.

Revoluţia culturală de la 1840 a pregătit, cum s-a citit, conştiinţele pentru revoluţia politică de la 1848. iar tezele programatice ale acesteia, agitate în profunzimea maselor populare în perioada Divamilui ad-hoc, încep să fie transpuse în viaţă abia în ianuarie 1859, cînd se pun temeliile statului român centralizat. Scriitorii noştri de frunte, profesorimea, dascălii săteşti, gazetarii, avocaţii, economiştii, funcţionărimea, negustorii, militarii s-au solidarizat oetăţeneşt-e cu luptele pe care mulţimile muncitoare de la sate şi oraşe le-au dus pentru cîştigarea libertăţilor sociale.

Unirea ţărilor române fusese enunţată numai ca postulat vag în *Regulamentul Organic*. Unirea fusese „dorinţă" la 1848 şi, împreună cu "Vasile Alecsandri, Kogălniceanu a exprimat-o desluşit după 1855, an hotă- rîtor în strîngerea rîndurilor, în organizarea acţiunilor şi în profilul tacticii faţă de separatişti. Căpetenie a iniţiativelor de înnoire şi a unioniştilor, ca mereu în ultimii cincisprezece ani, se află Mihail Kogălniceanu, iar monitor de luptă *Steaoa Dunării.* Campaniile lui Mihail Kogălniceanu în *Steaoa Dunării* şi ale tovarăşilor de luptă au promovat şi difuzat cu vigoare ideea unirii în Moldova. Separatiştilor le-a stat bărbăteşte înainte el, soldat credincios al poporului în drumul spre domnia de reforme a lui

Alexandru Ioan Cuza, care a păstrat tot timpul legătura cu unioniştii munteni. Dintr-un ciclu de corespondenţe, vom desprinde raportările asupra situaţiei de fapt, ca şi asupra ţelurilor politice comune făcute la 6—18 februarie 1856 lui C. A. Rosetti : „Crede-mă că de două luni sînt fără somn, fără prînz, numai ca să pot face ceva. Este prea greu, dar poate tot voi izbuti. V. Alecsandri a sosit asearâ de la Bucureşti şi acolo nu se face nimic pentru naţie, toţi gîndesc numai la domnie. La noi efervescenţa este mult mai mare, fiindcă Ghica, după ce ani întregi ne-a înşelat, acum şi-a dat masca jos de pe faţă. Toţi, mari şi mici, sînt hotărâţi a lucra.
Mulţi din patimă, dar şi mulţi numai din amoare pentru patrie, calitate pe care românul cel mai degradat a păstrat-o în inima sa. Silinţa mea este de a uni toate partizile într-o singură mare partidă, aceea a naţiei. În cîteva zile sper că-ţi voi putea trimite o adresă către membrii conferinţelor. Pînă acum am izbutit ca şi cei mari, cu mitropolitul în cap, şi cei mici au primit programa următoare :
Unirea Principatelor;
Neutralitatea Principatelor ;
Autonomia Principatelor;
Sistem reprezentativ.
Socotinţa mea este că pentru ca să putem restabili un ordin de lucruri despre dorinţele noastre trebuie să răsturnăm piedicile ce ne stau în contra, adecă oamenii de astăzi. Al vostru Barbu Ştirbei este un brigand, s-a sfîrşit ; al nostru Grigore Al. Ghica — este un chevalier d'industrie *, care exploată sentimentele cele mai nobile. A făcut un spital de incurabili cu banii ţării, nu pentru ca să facă bine, dar pentru ca sub vălul filantro- pismului să deşerte mai bine casele publice de bani. A oborît sclavia ; a căutat ca prin acest act să-şi tragă simpatiile Europii. Pentru că în No. 6 am zis două cuvinte în contra timbrului, o monstruozitate într-o ţară unde judecata se vinde ziua mare, el mi-a încetat *Steaoa* cu toate că a fost aprobată de censură. Fiindcă toată lumea a fost strigat în contra acestei măsuri arbitrare, el a dat un decret pentru libertatea presei, nu că doară să ne deie, dar pentru ca să-şi dreagă busuiocul în cel dintîi moment...
Astăzi în chestiile sociale sînt deosebite partizi în Moldova. în chestiile politice te încredinţez că există numai una, partida patriei. Toţi s-au dezgustat de domn ; nimini nu mai vra domnie, afară de doi, trei, dar şi aceştia se ruşinează de a o spune. De această mişcare trebuie să ne folosim. Trebuie pe Ghica să-l combatem cu armele cu care ne atacă. Cu presa el se prezintă ca om liberal, ca reformator ; el a oborît sclavia".
Cum la începutul anului 1856 urma ca la Constantinopol să se desfăşoare conferinţa ambasadorilor principalelor state din Europa, avînd la ordinea de zi agenda Congresului de la Paris din 25 februarie acelaşi an, Kogălniceanu se-ndreaptă, la 12 ianuarie, spre capitala imperiului turcesc — locuieşte la „Hotel du Globe" — pentru a determina sprijinul plenipotenţiarilor în vederea Unirii Principatelor, dar eforturile sale eşuară. Sub influenţă -otomană, diplomaţii menţinură statu-quo al separaţiei Principatelor române, lăsate sub controlul Porţii.
Acest drum îi prilejuia, în subsidiar, să se ocupe personal şi de plasarea postavului din fabrica construită din piatră şi cărămidă lîngă Tîrgu Neamţ, la Blebea, cu hale înalte pentru maşinile importate din Saxonia şi Moravia, puse în mişcare în 1854 iprin cascade, Lucra cu tehnicieni germani şi cu „mulţi români şi chiar ţigani emancipaţi de proprietari", folosiţi „la tors şi în ate- liile de ap re tură şi de călcarea postavului prin pive". Pe lîngă ei, ca depănători, munceau şi femei şi copii. Kogălniceanu se îngriji de condiţii lesnicioase de muncă pentru lucrătorii săi, clădind în jur locuinţe pentru „toţi lucrătorii" ; în plus, fiecărei familii îi rezervă gratuit o parcelă de grădinărie. Fabrica le asigura încălzitul şi luminatul. în caz de accident sau boală li se dădea întreaga asistenţă pe seama fabricii la spitalul din Tîrgu Neamţ. Pentru muncitorii minori se făcea şcolarizare atît în limba ţării, cît şi în limba germană.
în 1855 fabrica producea lunar 5 000 de coţi de postav de mai multe calităţi, în funcţie de lina folosită (ţur- cană, ţigaie, merinos), producţie redusă, dacă se ţin în seamă concurenţele fabricilor similare din ţară şi prusiene. Nu ştim cînd s-a introdus forţa aburului în „fabrica lui Kogălniceanu", înlocuind forţa hidraulică ; se pare că după ce întemeietorul a concesionat întreprinderea.
Arhiva comercială a fabricii de postav de la Tîrgu Neamţ se găseşte azi la Biblioteca Academiei R. S. România, în *Arhiva Kogălniceanu,* patru volume, sub

---

* *Cavaler de industrie, afacerist.*

indicatívele : *Fabrica Neamţu (Acte şi corespondenţă),* I, *1842—1855 ;* II) *1856—1858 ;* III) *1859—1870 ;* IV) *1852—1854 ;* o parte din materialul documentar se află în colecţia prof. Dumitru Constantinescu (Tîrgu Neamţ).

Prin mijlocirea lui Costache Negri, reprezentantul lui Ghiea vodă la Constantinopol, Kogălniceanu a ofertat Turciei postavuri militare şi civile în culorile roşu, albastru, cenuşiu, beneficiind de regim vamal preferenţial şi a fost furnizor al miliţiei moldoveneşti.

După întoarcerea de la Constantinopol, Kogălniceanu, în fruntea unei delegaţii de politicieni apropiaţi, prezenta domnitorului protestul împotriva pasivităţii de care dădea dovadă în politica faţă de turci şi, la 17 februarie 1856, întocmea un veto la adresa recomandărilor conferinţei diplomaţilor.

Spre Divanul ad-hoc al Moldovei

Congresul de la Paris, convocat pentru 25 februarie 1856, avizã ca în ţările române să se aleagă Divan uri ad-hoc, prin care poporul român să-şi exprime voinţa da autonomie, fapt ce nu convenea celor trei imperii mărginaşe. Cum Kogălniceanu protestase împotriva prelungirii ocupaţiei habsburgice în Principate, un grup de ofiţeri austrieci din Iaşi „s-au coalizat pentru a veni să mă ucidă în propria mea casă". Soldaţii austrieci îi vor deteriora fabrica de postav, scoţînd-o din producţie pe şapte luni.

La via sa de la Socola, unde la 22 mai organizase sărbătorirea lui Gheorghe Filipescu, revenit din captivitate, Kogălniceanu închină pentru „realizarea unei dorinţe care este astăzi în inima tuturor românilor, gaj de glorie, de putere şi de întemeiere a existenţei politice a patriei, la Unirea Principatelor". Tot acolo, peste trei zile, ia parte la constituirea Societăţii „Unirea" şi primeşte mandatul ca, în colaborare cu Constantin Hurmu- zaki, Dimitrie Ralet, Nicolae Şuţu, Costache Rolla, să fixeze tactica şi strategia apropiatelor alegeri. Comisar ai Biroului unionist central din Iaşi, vizitează, cu Vasile Alecsandri, Costache Rolla şi Anastase Panu, capitalele de judeţ ale Moldovei, în care organizează filiale şi reţeaua propagandei ţinutale pentru Unire. Cu arhimandritul Melchisedec întocmeşte publicaţia *Jertfă pentru Unire.*

Cînd mandatul lui Grigore Alexandru Ghica încetează după şapte ani, la 3 iulie 1856, Kogălniceanu, în ciuda adversităţilor trecătoare dintre ei, îi caracterizează domnia „o pagină strălucită prin desfiinţarea sclaviei, legiuirea presei şi curajoasa apărare a drituri- lor ţării înaintea Congresului din Paris". în schimb, după încredinţarea mandatului de caimacam al Moldovei antiunionistului Teodor Balş, cînd, ca şi sub Nicolae Vogoride, unioniştii sînt persecutaţi, destituiţi din funcţii, protestele lui Kogălniceanu şi lupta lui pentru Unire capătă noi avînturi patriotice, muncind „optsprezece ore pe zi".

în Comitetul central electoral din Iaşi, secondat de Costache Hurmuzaki, Anastase Panu, Petre Mavrogheni, Dimitrie Ralet, Vasile Mălinescu, întocmeşte, la 7 februarie 1857, protestul către puterile garante şi, ia 1 martie, lansează apelul „litografisit" către comitetele unioniste din ţinuturi, valoros document programatic al campaniei preunioniste, urmărit poliţieneşte de administraţia caimacamului :

„Tratatul de la Paris a hotărît că locuitorii Principatelor Române vor fi întrebaţi asupra reorganizării patriei lor.

Firmanul M. S. î. Sultanului, care cheamă adunările menite a rosti dorinţele ţării *(Divanurile ad-hoc),* s-a şi publicat.

Comisia europeană, ce are a aduna aceste dorinţi şi a le supune Congresului marilor puteri, curînd va sosi. în acest moment însemnător şi plin de atîtea speranţe, datoria tuturor românilor este de a se întruni, de a se lumina, de a se înţelege împreună asupra principiilor pe care trebuie să se întemeieze rostirea dorinţelor ţării.

însufleţit de această datorie naţională, Partidul Unirei Principatelor socoate că a sosit timpul de a se organiza şi de a-şi pregăti lucrările pentru viitoarele alegeri.

Ne grăbim, dar, a vă încunoştiinţa că, după înţelegerea urmată cu o mare parte din amicii noştri politici, subscrişii ne-am întrunit în Comitet electoral al Unirei pentru Iaşi.

Scopul întrunirei noastre este :

a) A ne pune în strînsă înţălegere cu ţinuturile.

b) A lucra în congiăsuire cu ele pentru ca în toată ţara partida Unirei să se organizeze astfel ca viitoarele alegeri să trimită în sînul Divanurilor cît se poate mai mulţi reprezentanţi ai marelui princip ce predomneşte în Principate.

Programul Partidei Unirei se întemeiază pe înseşi principiile Tratatului de [la] Paris.

Dorim dar şi sprijănim :

1. Unirea Principatelor într-un singur stat, cu respectarea drepturilor înaltei Porți în cuprinderea vechilor noastre tratate (capitulații).
2. Neutralitatea pământului Principatelor Române.
3. Respectarea drepturilor Principatelor, și îndeosăbi a autonomiei lor în cuprinderea aceloraşi tratate.
4. Ereditatea şefului statului (domniile) şi-au făcut timpul, un regim european trebuie să le succedeze.
5. Puterea legiuitoare încredințată unei Obștești Adunări, care să reprezenteze interesele întregii nații.
6. Supunerea străinilor aflători în Principate la legile pământului.
7. Recunoașterea dritului Principatelor de a-şi întemeia relațiile comerciale după interesele lor.
8. Toate aceste sub garanția colectivă a puterilor ce au subscris Tratatul de Paris.

Partida Unirei este totodată şi partida progresului. Dorim dar să se introducă şi în țara noastră toate reformele care sînt în stare de a ne civiliza societatea şi a ne întări nația, reforme întemeiate pe principiile dreptății, a egalității înaintea legii, precum şi a respectului proprietății.

Intemeindu-ne însă chiar pe art. 23 din Tratatul de fia] Paris, care ne consfințește deplina libertate a legislației noastre (autonomia), dorim ca toate reformele ce au a să introduce în organizația dinlăuntru a Principatelor să se facă nu cu jignirea, ci cu respectarea şi în puterea autonomiei noastre. Orioît de prețioase şi de neapărate sînt reformele dinlăuntru, noi punem mai presus de ele dritul de a ne face noi singuri legi în pământul nostru...

Trebuința cere ca comitetele ținutale, îndată după înființarea lor, să se puie în nemijlocită şi neîntreruptă comunicație cu Comitetul din Iaşi, căci, o mai repetăm : «Numai prin deplina organizare a partidei în toată țara şi strînsa înțelegere a tuturor comitetelor electorale putem izbuti a videa împlinindu-se visul de aur al strămoşilor noştri, putem dobîndi anghira de mântuire a nației române : Unirea Principatelor».

Sfîrşind, să ne fie iertat a face apel la simțământul național al compatrioților noştri, al românilor fără osebire de clasă şi opinie.

O mare criză să apropie pentru țara noastră, sîntem în oara a unsprezecea ! În fața unui moment atît de mare datoria tuturor românilor este ca, precum ei sînt uniți prin aceeaşi iubire către muma patrie, asăiminea să se unească şi asupra principiilor care, singure, pot întemeia fericirea ei morală şi materială. Dar, spre a putea împlini cu sfințenie o datorie atît de însămnată, să depunem toată patima personală ! Să uităm dezbinările între noi — urmare a nenorocirilor şi a bîntuirilor care de o sută de ani ne apasă țara ! Să ne dăm cu toții mîna, aduclndu-ne aminte că sîntem fii ai aceleiaşi țări, că acelaşi sînge curge în vinele noastre, că acelaşi viitor ne aşteaptă pe toți şi că acel viitor nu poate fi ferice decît dacă în ziua marei întrebări, Europa, care ne-a recunoscut toată libertatea întru rostirea dorințelor noastre, ne va găsi pe toți întruniți în aceeaşi credință, însuflețiți de aceeaşi cugetare pentru binele obştesc, şi zicînd toți într-un glas : Să trăiască România unită şi autonomă !"

De la Divan la prima alegere a lui Cuza

Kogălniceanu comentează la 2 martie 1857 firmanul de convocare a Divanului ad-ho-c şi expune observatorilor puterilor garante sosiți la Iaşi obiectivele politice statale ale partidei Unirii, protestând împotriva teroarei deslănțuite de caimacamul separatist Nicolae Vogoride şi de aparatul său represiv, recurgînd şi la falsificarea listelor electorale, manevre dușmănoase țării, denunțate şi prin *Steaoa Dunării* şi prin publicații apărute în străinătate.

Numeroase epistole către revoluţionarii din Muntenia şi Transilvania sînt dovadă că Mihail Kogălniceanu concepea lupta pentru Unire ca o cauză a întregului popor

român, cum a şi fost. La 29 martie 1857, el se adresă conducătorului unioniştilor valahi, Ion I. Filipescu, în- tr-o stare încordată de spirit faţă de politica reacţionară a lui Vogoride, sprijinit de Austria, de Turcia şi Anglia, şi de o mână de oameni peste care torentul Unirii avea să treacă strivitor : „îţi scriu cu sufletul îndurerat. Trăim o epocă la care nu ne-am fi aşteptat

.Presiunea, morală pe care Vogoridis, cel tînăr, o exercită asupra sărmanei Moldova, este cu mult mai îngrozitoare decît aoeea a mîinii înarmate şi care lovea a ienicerilor bătrânului Vogoridis, care apăsase asupra părinţilor noştri în 1821.
Listele vor apare săptămâna aceasta. Toţi oamenii noştri, tot ce este independent, cinstit, inteligent, alăturat ţării sale, au fost şterşi. Tot ceea ce oamenii devotaţi şi hotărâţi de a nu închina armele adversarilor noştri au putut s-o facă, noi încă am făcut-o de-a nu obţine niimic altceva decît un pic de justiţie, un pic de dreptate şi de libertate. Caimacamul, puternic pe sprijinul Austriei, Turciei şi... trebuie s-o spun..., Angliei, merge înainte. Nu ne-ar mai rămîne decît un mijloc : revoluţia..., dar trebuie să ne abţinem, pentru că asta se vrea, pentru că se face orice pe lume ca să ne înfunde, în fiecare seară este întrunire la tipografia lui Asachi unde se întocmesc listele. Această întrunire este compusă din domnii : Vogoridis, agentul Austriei, Vasile Ghica şi Istrati. Aceşti domni schimbă, şterg, modifică, măresc sau prescurtează listele, fără conştiinţă şi fără ruşine ! Ce va produce un atare Divan ? căci nu e vorba de Unire sau Separatism. Mai sînt de asemenea chestiunile reorganizării, autonomiei etc. Cînd toată lumea este îngrădită, valeţii domnului Vogoridis vor avea să hotărască asupra viitorului bietei noastre ţări !"
Caimacamii îl şantajaseră şi economiceşte, după cum reiese dintr-o scrisoare de expuneri confidenţiale, trimisă lui Costache Negri la 28 august 1856, în care relatează că Teodor Balş vrea să-i vîndă la mezat fabrica de postav.

Negri îi era tovarăş devotat de la *Propăşirea*, din exilul voluntar, din avatarurile lui 1848. îl ţinea sfătuitor de distincţie şi i s-a adresat întotdeauna cu încredere de părtaş dăruit cauzelor mari ale patriei. Pe cînd acesta se găsea trimis la Constantino,pol, îi scrisese între 1855—1856 numeroase epistole cu privire la *Steaoa Dunării,* Încheie plin de înflăcărare o scrisoare către Negri la 19 decembrie 1855 : *„Unirea şi Unirea şi totdeauna Unirea-aceasta va. fi mîntitirea noastră, aceasta va fi fericirea patriei comune."*Iar cînd Negri adoptă pentru moment atitudinea retragerii la Tîrgu-Ocna, înăcrit de ambiţiile unora dintre paşoptişti şi reacţionând potrivit temperamentului său discret, „unionistul" M. Kogăiniceanu îl rechemă la datoria neostenințelor cetăţeneşti pentru marea cauză : „îmi spui, scumpul meu Negri, că eşti liniştit la Ocna. Poţi să fii, trebuie să fii cînd ţara nu este ? Eu cred că te înşeli asupra simţirilor tale. De asemenea, scumpul meu Negri, foarte departe de a te încuraja ca să te ţii în retragerea pe care ţi-ai ales-o, în numele tuturor amicilor noştri politici eu te îndemn s-o părăseşti cît mai curînd. Noi ne-am pus în gînd să ridicăm un edificiu naţional ; abia dacă noi i-am pus temeliile. Noi avem datoria deci să continuăm munca noastră ; şi plnă la terminarea lui mai e mult de făcut. Nu trebuie să te ţii defel izolat, căci dacă toată lumea ar face ca tine atunci Străjeştii, Tzigara şi compania vor fi cei care se vor ocupa de treburile ţării. Ei îşi vor face interesele şi noi, ăştilalţi, vom rămine cu braţele încrucişate.

Dar ne-ar condamna proprii noştri copii. Şi aceşti oameni care au avut încredere în noi, aceşti locuitori din judeţe, aceşti tineri din ministere, departamente, atît de plini de încredere nu ne-ar arunca ei cu pietre, dacă noi i-am părăsi ? Deja cei mai curajoşi au fost exilaţi, alţii au fost hăituiţi din casă în casă".

Candidează la alegerile pentru Divanul ad-hoc şi în 9 septembrie 1857 este ales la Dorohoi, după ce autorităţile judeţului Fălciu îi călcaseră drepturile cetăţeneşti şi-l radiaseră din evidenţa electorală.

în şedinţele Divanului ad-hoc ia de multe ori cuvîntul, impresionînd pe deputaţii celor trei stări din Mol-

dova şi în primul rînd pe ţăranii ţinutaşi, printre care şi „pontaşul" Ion Roată, ales la Putna, obidit şi sărăcit de Alecu Balş, marele logofăt şi cavaler, proprietar tota- lizînd optzeci de mii de fălcii de pămînt.
La sosirea deputaţilor pălmaşi la Iaşi, Kogălniceanu i-a primit cu cordialitate, i-a îmbrăcat pe socoteala sa, i-a ferchezuit şi i-a fotografiat în grup, scriind pe exemplarul fotografiei dăruită lui C.A. Rosetti : „Temelia casei". însuşindu-şi propunerea lui Kogălniceanu, Divanul ad-hoc a votat pentru Unire la 7 octombrie 1857.

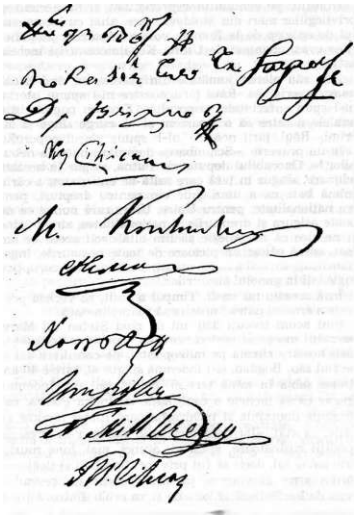

Semnătura lui Kogălniceanu între cele ale dorohoienilor ce aderă la hotărîrile Divanului ad-hoc (facsimil)Înfruntînd pe renumitul reprezentant al moşierimii şi privilegiilor mari din Moldova, care, aliat cu locotenentul de episcop de la Roman, votase împotriva propunerilor cvasi-unanime de Unire, Kogălniceanu îşi încheia astfel oraţia : „Un rău pierde jumătate din puterea sa cînd îi cunoaştem originea. Răul ţării noastre ni-l spune istoria, ni-l spun suferinţele poporului. Fiecare pagină din analele noastre să o stoarcem şi va curge sînge şi lacrimi. Răul ţării noastre ni-l spune glasul poporului prin un proverb : «Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor !►>. Onorabilul deputat de Putna, singur în această adunare, singur în ţară care saltă de entuziasm, a cărui inimă bate ca a unui unic om pentru drepturi, pentru naţionalitate, pentru Unire, Unire care numai ea ne poate asigura şi drepturile şi naţionalitatea, singur vine şi ne zice că nu voieşte să fim alta decît aceea ce am fost, adecă călcaţi în picioare de toate neamurile, îngenuncheaţi în slăbiciune, atacaţi de cangrena corupţiei, înglodaţi în gunoiul abuzurilor.
Însă aceasta nu va fi. Timpul a sosit, ca vechea prorocie a eroului patriei noastre să se împlinească. Sînt acum trecuţi 350 ani de cînd Ştefan cel Mare, pe patul morţii şi văzând norii ce ameninţa existenţa ţării noastre chemă pe mitropolitul, pe consilierii săi şi pe fiul său, Bogdan, şi-i îndemnă singur el, carele 40 ani ţinuse sabia în mînă tare şi neînvinsă, şi-i îndemnă singur ca să încheie o capitulaţie cu înalta Poartă, ca- pitulaţie onorabilă şi închizăşluitoare fiinţei noastre ca naţie, ca stat. «Iar dacă duşmanul vostru v-ar prescrie condiţii ruşinătoare, sfîrşi el, atunci mai bine muriţi prin sabia lui, decît să fiţi privitori împilării şi ticăloşiei ţării voastre. Dumnezeul părinţilor voştri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale şi va scula dintre voi pre cineva, carele va aşăza iarăşi pe urimaşii voştri în libertatea şi puterea de mai înainte...» In acest minut, oameni ai trecutului, veniţi să ne faceţi lauda trecutului, veniţi şi vă încercaţi să puneţi o slabă stavilă căii unei naţii, vă

refuzaţi de a crede în predicţia eroului şi sîntu- lui noastru ! Protestaţi în contra Unirii ! O cred. Unirea este pentru ţară şi d-voastră nu voiţi nici ţară, nici naţie.
Fraţilor, onorabilul meu amic Hurmuzaki v-a dezvoltat toate consideraţiile care le fac o lege ca să cerem şi respectarea drepturilor seculare ale Principatelor, şi Unirea, şi prinţul străin, şi toate celelalte dorinţi cu- prinse în propunerea mea. Trebuie să le repet şi eu acele zise şi rezise ? Nu le simte toată inima, nu le ju- decă toată mintea ? Nu ne-o spune îndestul legea fie- cărui popor ce voieşte a fi ? Însă nu mă pot opri de a vă arăta şi simţirile poporului, acel ce nu ştie nici a ceti, nici a scrie, acela care, ca oameni ai naturii, nu ştie a spune decît ce simţeşte. Să fim stăpîni în ţara noastră, zicea un onorabil deputat pontaş, să unim Moldova cu Muntenia, să tragem ca împrejurul unui loc sterp un gard mare şi zdravăn...
Iată, domnilor de Roman şi de Putna, cum sătenii, cum noi, cum pqporul, cum tot ce simte şi voieşte un viitor pentru copiii săi, pentru naţia sa, înţelege Unirea. Inima poporului nu înşală niciodată. Să ascultăm, fraţilor, inima poporului nostru ; să ascultăm glasul şi interesul naţiei noastre care ne strigă neîncetat : Unire şi Unire.
Să gîndim că astăzi este ziua cea mai mare din vea- cul nostru, că astăzi nu numai că scriem, dar facem istoria ţării noastre".
Cînd B. P. Hasdeu, urmărit de poliţia ţaristă pentru activităţile sale democrate, se văzu silit să treacă Prutul în ţară, aducând cu sine la Iaşi două trăsuri doldora de cărţi, pe care le dărui Bibliotecii centrale, Kogălni- ceanu îi înlesni oficial în 1857 încetăţenirea împotriva cererilor repetate de peste hotar de a fi extrădat şi sancţionat.
Între 23 septembrie 1857 — 13 ianuarie 1858, cît au ţinut lucrările Divanului ad-hoc la Iaşi, Kogălniceanu a rostit zeci de discursuri şi se cifrează la cîteva sute intervenţiile lui în dezbateri, fiind desemnat să redac- teze „şirul de chestii generale în referinţă la organi- zarea viitoare a statului" („Scopul nostru a fost să in- trăm ca clasă, să ieşim ca naţie"), eînd s-a dezbătut

regimul presei, la problema ţărănească prin abolirea boieresculuí şi „stabilizarea lucrătorilor de pămîînt". Discursurile sale cu ipririve la acordarea de drepturi politice pentru toţi locuitorii ţării, rostite în noiembrie, şi cel referitor la reglementarea relaţiilor dintre ţărani şi proprietari, din şedinţa de la 18 decembrie 1857, se înscriu memorial în biografia morală a lui Kogăiniceanu şi au pondere de documente naţionale imprescriptibile.

„Români sîntem şi români voim să murim"

Discursul lui Kogăiniceanu din 12 noiembrie, combătînd juridic neegalităţile sociale multiseculare în viaţa românilor, se încheia cu extraordinar patos patriotic : „Ah ! Domnilor, de ce n-am îndestulă eloeinţă ca să pot intra în toate convicţiile, ca să pot ajunge la toate inimile, ca să vă pot înduioşi, ca să vă pot încredinţa de neapărata nevoie ce este pentru noi să fim drepţi pentru toţi fiii României ! De ce n-am îndestulă eloeinţă ca să fac din d-voastră apostolii libertăţii conştiinţei şi aşa, cu toţii, să agiungem a vedea în toţi pămîntenii pe fraţii noştri, şi aşa să ştim cu toţii că, spre a fi demni de libertate, trebuie mai întîi să o respectăm în alţii ; că spre a putea dobîndi drepturi nu trebuie mai întîi să le rădicăm altora ! ?...

Mă adresez către voi, reprezentanţii răzăşilor, urmaşi ai vechii boierimi române ; după o sută de ani de împilare, puterile Europei v-au chemat şi pre voi ca să luaţi parte la organizaţia patriei, pre care odată strămoşii voştri au apărat-o pe cîmpurile războiului. O ! faceţi ca din gura voastră să nu iasă cuvinte de strîmbătate, arătaţi lumei că, deşi căzuţi, în voi este încă vie seînteia vechii libertăţi române ; arătaţi lumii că sînteţi încă demni de a vă realiza, şi de a împreună-lucra la re- generaţia României.

Mă adresez, în sfîrşit, la boierime. O, voi acei care prin naştere, prin avuţii, prin inteligenţă sînteţi în capul naţiei, fiţi demni de misia ce vă este încredinţată. Duceţi la bun sfîrşit marea noastră întreprindere ! Privilegiuirile le-am lepădat, dar în mîna noastră stă încă privilegiul ca să rămînem corifeii ţării noastre, ca naţia să vadă în noi aleşii săi. Pentru aceasta n-avem decît să ne ţinem în capul reformelor cerute de

luminile secolului, de trebuinţele pămîntului. Inteligenţa, dreptatea şi patriotismul nostru, în chipul acesta, vor fi pri- vilegiuiri pre care nimeni, niciodată, şi în nici o întîm- plare, nu ni le poate lua !
Mă adresez mai ales către voi partea tînără a boieri- mii. înţăleg că cei bătrîni să ţie la *Regulament;* el le aduce aminte de timpul pre care fiecare om îl iubeşte, timpul juneţii. Regulamentul este făcut de dd. în timpul tinereţilor lor ; au dar toată dreptatea să iubească legile făcute de dânşii. Însă, domnilor, o generaţie nu poate să aibă mai mult drept decît o altă generaţie. Precum d-lor şi-au făcut legi după placul lor şi au trăit sub dînsele, dei-ne şi nouă voie să ne facem şi noi legi după placul şi trebuinţele noastre. Perfectibilitatea este legea nu numai a omului, dar şi a omenirei. *Regulamentul Organic* a fost un progres în 1832 ; în 1857 el nu mai este decît o constituţie învechită.
Să nu ne împiedecăm dar de strigătele oamenilor tre- cutului şi să procedăm cu curaj şi energie la o organizaţie potrivită cu trebuinţele actuale ale naţiei şi cu ideile secolului.
Eu votez pentru principiul progresului şi al eternei dreptăţi".
Hai să dăm mină cu mină
Hora Unirii e mai veche decît lupta organizată pentru Unirea poporului român dintre 1855—1859. Imboldul ei porneşte din realităţile revoluţiei transilvănene de la 1848, cînd emigranţi din toate provinciile româneşti străbăteau centrele cărturăreşti din cetatea Carpaţilor, înviorați pe de o parte de luptele patrioţilor ardeleni, pe de altă parte de izbucnirea revoluţiei la Bucureşti. Succesiunea faptelor e concludentă.
În *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* (nr. 24, din 14 iunie 1848) Vasile Ale-csandri, iscălind *Un român,* tipăreşte *Hora Ardealului,* din care prima'strofă şi suflul celorlalte constituie fondul *Horei Unirii,* cînd, în alt moment istoric, 1856, aceeaşi generaţie revoluţionară îşi va clădi crezul de luptă :
Hai să dăm mină cu mină Cei cu inima română, Să-nvîrtim hora frăţiei Pe pămîntul României !

Ura, fraţi, în fericire ; Ura, fraţi, într-o unire ; Să-nvîrtim hora frăţiei Pe pămîntul României.
în paginile aceluiaşi număr, Alecu Russo, ascuns sub pseudonimul *Un călugăr,* comunica transilvănenilor : O *repede idee asupra stării de faţă a lucrărilor în Moldova.*
în februarie 1848, Alecsandri scrisese *Deşteptarea României (Către români),* impulsionat de scrisorile înflăcărate primite de la Bălcescu, pe care-l „cunoscuse" în reuniunile de la Mînjina, unde ideea Unirii se fră- mînta în cercul familiei Costache Negri. Chemarea sa poetică s-a răspîndit ca manifest politic pe foi volante, trecînd munţii către Transilvania. între 15 aprilie — 15 iunie, poetul este în Ardeal. Venise şi stătuse multă vreme la Braşov, apropiat din ce în ce şi din veche preţuire, pe care acum o transformă în prietenie, de Gheor- ghe Barifiu.
La 10 aprilie 1857 înalţii comisari, reprezentînd puterile garante, intrau în Iaşi pe drumul Păcurarilor, fiind întîmpinaţi de locuitorii mahalalelor şi satelor limitrofe, de manufaCturişti, de tineretul studios, de mica negustorime. în fruntea acestora se găsea Comitetul unioniştilor cu un steag mare tricolor şi fiecare membru purtînd cocarde tricolore. Demonstraţia irită pe caimacami, înverşună pe separatişti şi umplu de furie pe moşieri. Logofătul Costache Catargi scria :
— Am să dau cu tunul în unionişti !
Iar Neculae Istrati versifică o satiră lungă la adresa participanţilor, care începea cu strofa plină de platitudini :
Cirie-s domnii cu cocardă, Şi cu steagul tricolor ? Arză-i focul să mi-i ardă, Toţi nu fac un puişor...
Un fapt ieşit din comun se petrecu lîngă trăsura comisarului turc. Pe cînd tînărul unionist Constantin Cuparencu întindea lui Safvet-Efendi petiţia unionistă a ieşenilor, arnăutul de pe capră îi taie cu sabia o mînă. Gestul — pe care l-a prins şi o foarte rară litografie a timpului — a indignat opinia publică şi Vasile Alecsandri se făcu ecoul ei în *Moldova în 1857.*
De ce-şi va fi datat Alecsandri *Hora Unirii* 1857 în volumul *Mărgăritarele ?* Poate pentru a o asocia şi mai

strîns participărilor unioniste din Divanul ad-hoc. De fapt, *Hora Unirii,* în forma în care a circulat şi s-a impus opiniei publice, văzuse lumina tiparului în *Steaoa Dunării* din 9 iunie 1856.

Victor Place, consulul Franţei la Iaşi, se mîndrea în- tr-un raport către ministerul de externe francez, datat 23 iunie 1856 : „Domnul Vasile Alecsandri, poetul cel mai iubit al naţiunii, a compus, după a mea cerere, o poezie, în care el serbează Unirea şi i-a dat forma unui dialog politic — este vorba de sceneta dramatizată *Păcală şi Tîndală,* la sfîrşitul căreia e adăugată *Hora Unirii* — care sfîrşeşte cu un cîntec popular, menit să fie cîntat în curînd în cel mai mic bordei". Era sau o aluzie, sau, ceea ce rămîne mai probabil, o laudă proprie pe seama legăturilor diplomatului cu poetul moldovean. În orice caz, exagera asupra determinării pe care ar fi avut-o în privinţa scrierii *Horei.* Alecsandri a rescris *Hora Unirii* sub acţiunea Comitetului unionist din Iaşi, din care însuşi făcea parte. *Hora* a fost bine primită, cerută de tactica de mase a *Stelei Dunării.* Şi să nu se piardă din vedere schimburile intense de corespondenţă din acest timp dintre Alecsandri, Kogălniceanu, Ralet, Negri şi unioniştii munteni !

Steaoa Dunării din 28 iunie 1856 vestea imprimarea armonizării ei muzicale : *„Hora Unirii, poesie de Alecsandri, compusă din muzică -naţională de d. A(lexandru) Flechtenmacher şi litografiată de D. Parteni, se află de vînzare la toate librăriile din Iaşi".* Semnalarea fixează în timp momentul cînd *Hora Unirii* începe să circule melodic în popor, alimentînd propaganda unionistă, de- venindu-i marş mobilizator. Peste cîţiva ani, Alecsandri însuşi, în gramatica limbii române ce tipăreşte în franţuzeşte, în colaborare cu Ubicini, fost secretar al guvernului provizoriu paşoptist din Bucureşti şi memorialist al lui, gramatică în care reproduce *Hora Unirii,* **o** adnotează *„Ce chant, devenu populaire, est la Marseillaise de l'Union des Roumains" ".* Aceeaşi caracterizare de fapt

* „Acest cîntec, ajuns popular, este *Marseieza* Unirii Românilor".

i-o dă în *Familia* lui Iosif Vulcan (în 1866) şi G. Vegezzi Ruscalla, primul traducător al *Horei* în italieneşte. Sub formă melodică, *Hora* a realizat tot atît de simţit ca şi circularele comitetelor districtuale unioniste şi, mai mult decît orice, rezistenţa organizată faţă de separatişti.

Peste o lună de la imprimarea armonizării, *Buletinul zilei,* din *Steaoa Dunării* (20 iunie 1856) informa asupra unui incident petrecut la Teatrul Naţional din Iaşi cu ocazia unui festival pentru ajutorarea indundaţiilor din Franţa, cînd „cîţiva dintre artiştii trupei române" întâmpinau opoziţia lui Delmari, directorul teatrului, care pur şi simplu ferecase uşa teatrului. A trebuit să fie spartă uşa şi, cum redă reportajul asupra-spectacolului din 22 iulie 1856, „publicul avu mulţumirea a auzi *Hora Unirii*, frumoasa compoziţiune a d. Flechtenma- cher, executată de orchestră, pe care trupa a jucat-o.

Totul s-a încheiat cu aplaudări pline de entuziasm. Aga, şeful poliţiei capitalei, au fost ordonat anume D-sa actorilor, sub pedeapsa de a fi arestaţi, ca să nu înfăţişeze nimic afară din piesă ; *Hora Unirii* însă fusese intonată demonstrativ, de data aceasta la începutul reprezentaţiei".

Steaoa Dunării din 23 şi 28 august relatează alt episod în legătură cu interdicţia oficială a *Horei.*în timp ce la sate ea se instrumenta de către tarafuri, ca „vuietul unui cîntec naţional : *Hora Unirii",* un oarecare Grigore Constantinescu, venit într-adins la Iaşi şi dorind s-o asculte executată de fanfară, a rugat pe ca- pelmaistrul Herfner, dirijorul formaţiei din grădina publică, să execute şi acest cîntec naţional. Inimosul cetăţean a primit răspunsul : „Unde pot eu ciuta de aceste ? Nu ştiţi Dvs. că eu sînt om al cîrmuirii ?" Şi *Steaoa Dunării* exprimă părerea redacţională : „este pozitiv că capeLmaistrul a fost mărginit de a cînta *Hora Unirii".*

Xenopol, în memoriul academic *Unionişti şi separatişti,* folosind gazeta *„L'Etoile du Danube"* din 8 ianuarie 1857, a dat elemente informative asupra campaniei caimacamilor Teodor Balş şi Nicolae Vogoride împotriva *Horei Unirii.* Dar mai clar prigoana organi-

zată împotriva *Horei* reiese din *Amintiri şi istorie* de Alexandru Papadopol-Calimah, scrise în 1888 şi păstrate în *Manuscrisul românesc 864,* din Biblioteca Academiei R. S. România : „Manifestaţiunile cele mai pacinice, cele mai nevinovate pentru Unire erau pedepsite în toate chipurile ; aşa vai şi amar de bieţii lăutari cari ar fi îndrăznit să cînte *Hora Unirei,* care cu toate acestea se cînta prin toate unghiurile ţării, şi cu cît cîrmuirea o prigonea şi pedepsea cu bătăi cumplite pe lăutari că o cîntau, cu atît mai mult unioniştii făceau să se cînte şi mai des, luînd sub apărarea lor şi răsplătind cu dărnicie pe lăutari ; mai mulţi amploiaţi din Secretariatul de Stat şi din alte ministere au fost destituiţi şi prigoniţi pentru că purtau cravate tricolore şi inele (verigi) de aur zmălţuite tricolor, cu inscripţiunea «Unire a», între aceştia pot cita pe Iancu Codrescu, pe Agarici, pe Jorescu şi pe mulţi alţii. îmi aduc aminte cu mulţumire că şi eu am fost exilat din ordinul caimacamului Balş în iulie 1857 şi învoit a-mi alege loc de exil Baea, moşia verei mele Luţica de Bedmar, născută Paladi, aproape de Fălticeni, pentru că într-o zi, trecînd prin Bîrlad, mergînd de la Iaşi la Stăniceşti, şi fiind lume adunată la plimbare în grădina publică, am izbutit să-nduplec pe lăutarii ce cîntau în grădină să cînte *Hora Unirii,* deşi ispravnicul (prefectul) dăduse straşnice porunci să nu îndrăznească nici un lăutar să cînte asemenea cîntece răzvrătitoare şi pentru că scriam şi subscriam în *Steaoa Dunării* şi în *Zimbrul* articole pentru Unire".

La 22 aprilie 1857 se publica circularea secretarului de stat Panait Balş, comunicînd ordinul Consiliului de Miniştri de a se rupe toate hîrtiile şi proclamaţiile Comitetului Unirii *(Circulara nr. 1064* din 22 aprilie 1857).

Cîntecul, însă, se răspîndi şi n-a putut fi oprit nici de circulările administraţiei, nici de samavolniciile poliţiei. înaintea actului de la 24 ianuarie, el a devenit crainic şi bun al tuturor provinciilor româneşti. Gheorghe Creţianu constată în *Concordia* bucureşteană de la 8 iunie 1857 ; „Această arie naţională a devenit atît de populară încît nu e sat în care să nu se cînte. Am auzit pînă şi copii de 5 ani

repetînd : *Să ne dăm mînă cu mină, cei cu inima românâ...»*- Aceasta a devenit astăzi tema favorită a poeţilor români". Comentariul lui Creţianu este tipic pentru Muntenia.
Pentru Moldova, memorialistica lui Neculai Gane povesteşte şi redă caracteristici de reţinut în *Pagini răsleţe,* despre *Hora Unirii* la Fălticeni : „După o demonstraţie contra caimacamului Vogoride, se auziră strigăte: «Muzica ! *Hora Unirei* .'» Atunci tarafurile de lăutari, care în atîtea rînduri şi-au văzut scripcele şi cobzele lor umplute cu sorcoveţii şi irmilicii noştri, intonară în aplauzele puternice ale poporului întreagă *Hora Unirei,* vestita horă a lui Alecsandri, care era cîntecul înălţător, hrana noastră sufletească de toate zilele. Atunci toată lumea se prinse de mînă înitr-o horă strașnică, uriaşă cum nu se mai văzuse în oraşul nostru, în care oameni de toate vîrstele, de toate treptele sociale jucau cu o furie nebună şi în acelaşi timp cîntau în cor : «*Hai să dăm mînă cu mînă...»*- O ! cine ar putea descrie entuziasmul fără seamăn ce uneşte sumedenie de oameni care îşi vînturau căciulele în aer, frămîntau pămîntul cu călcăturile şi cîntau de răsuna văzduhul. Erau valurile poporului, care, întocmai ca un şuvoi ce a rupt stavilele, nu mai întîmpină piedici". Iar în *Spice,* tot el subliniază rolul propagandistic pe care cîntecul lui Alecsandri, răspîndit în armonizările lui Gheorghe Ucenescu şi Alexandru Flechtenmacher, l-a avut în răscolirea şi unificarea poporului pentru actul de la 24 ianuarie 1859 : „cîntarea lui înflăcărată a contribuit tot atît cît şi strădaniile oamenilor de stat la realizarea visului nostru secular : Unirea." Aceasta şi-a continuat rolul şi mai tîrziu, pînă la 1916. Cel puţin sub Cuza a avut funcţie de imn al statului. Ziarul *Dîmboviţa* (an. I, pag. 144) informează că la intrarea domnitorului în Teatrul Naţional din Bucureşti (în spectacol jucînd şi actorul unionist Matei Millo), fanfara Statului Major din Bucureşti „au deschis spectacolul cu un marş asupra nemuritoarei *Hora Unirii*". Cîţiva dascăli munteni, ne- cunoscînd portativele lui Flechtenmacher, au cerut lui Oprea Demetrescu, ucenic şi ginere al lui Anton Pann, să le armonizeze şi

lor *Hora Unirii* în notaţia psaltică orientală, ceea ce li se îndeplini *(Imnuri şi cîntece,* Rîm- nicu-Yîlcei, 1877). *Hora Unirii* a trecut munţii în Ardeal, cu aceleaşi răsunete populare, şi *Gazeta Transilvaniei* din 21 iunie 1861 informează că s-a cîntat la o reuniune politică din Iclod.
Au trecut multe cîntece pe buzele contemporanilor Unirii şi poeme de tot soiul s-au perindat pe pagini de reviste, pe foi volante şi-n cărţi. Unele au stăruit o generaţie, două, amuţind apoi sau pierind din memorie. Altora, pentru o durată aproximativă, li s-a transcris libretul în cărticelele aşa-numite ale *Dorului* de pe vremuri, dar *Hora Unirii* s-a păstrat mai bine de o sută de ani, ca una ce-a fost legată de poporul român şi de lupta pentru închegarea statului naţional.
La sfîrşitul sesiunii Marii Adunări, în ziua de 21 decembrie 1857, Kogălniceanu ura reprezentanţilor marilor puteri ale Europei să-şi însuşească propunerile Di- vanurilor ad-hoc şi prin ele să contribuie la „învierea României unite şi autonome". Cum se temea că în culisele Convenţiei antiunioniştii vor ponegri şi zădărnici realizarea Unirii, el fu de părere că pentru apărarea cauzei româneşti, sprijinindu-se şi pe prietenii noştri din capitala Franţei, să plece la Paris în februarie 1858.
La alegerile pentru Adunarea electivă înfruntă înverşunata opoziţie a latifundiarilor separatişti şi — contestat la Dorohoi — triumfează la Focşani, alegerea validîndu-i-se în ultima zi a anului.
Cînd la Iaşi reveni ex-domnitorul Mihail Sturdza şi-şi anunţă candidatura la tronul celor două ţări, Kogălniceanu îl apostrofă cu violenţă : „Ce cauţi, ce vrei, umbră neputincioasă a nopţii ? Nu vezi că se face ziuă ? Tu ai avut odată fiinţă şi n-ai putut fi. Acum ce vrei, fiica pieirii ? Pieri! retrage-te înapoi în haosul uitării ! Ţara vrea lumină, progres, viaţă !"
Primele zile din 1859 îl confruntă pe Kogălniceanu cu ambiţiile de domnie ale fostului domnitor, ale beizadelei Grigore, care se concurează cu tatăl său, ocazionînd public un spectacol scandalos de ură şi corupţie.

întristător se prezenta situaţia şi în partida naţională, în care protagoniştii Costache Negri, Constantin Hurmuzaki, Vasile Alecsandri, Petre Mavrogheni, Lascăr Catargiu, Lascăr Rosetti, Kogălniceanu, punîndu-şi candidatura la domnie şi divizaţi pe mici facţiuni, îşi micşorau între ei şansele alegerii şi sporeau pe-ale lui Mihail Sturdza.
Vasile Alecsandri, cu ascendent personal şi cu aderenţii cei mai numeroşi în Adunarea electivă, făcu apel ca toţi unioniştii candidaţi la tron să renunţe cu abnegaţie şi pentru cauză în favoarea unui comiliton al lor, care nu ceruse înscrierea pe lista candidaturilor.
Kogălniceanu renunţă, cel dintîi, în scris, la 3 ianuarie 1859 — după expunerea activităţii sale antimonarhice şi prounioniste de pînă atunci, motivînd : „Voind dar a rămînea consecvent cu mine însumi şi nevoind nici măcar indirect a dezice aceea ce odată am zis cu atîta solemnitate, vin dar a ruga pe onorabila Adunare ca să binevoiască a mă şterge din lista candidaţilor la Domnie".
La memorabila întrunire ce-avu loc în ziua următoare în sala „Elefantul" din Iaşi, fostă proprietate a lui Vasile Rosetti, şi în care unioniştii, după lungi dezbateri, au hotărît candidatura colonelului Alexandru Ioan Cuza, absent de la întrunire, Kogălniceanu n-a luat parte. Cînd i se aduse acasă moţiunea s-o semneze — povesteşte Alex. D. Xenopol — Kogălniceanu întrebă pe Alexandru Beldiman asupra cui s-au decis membrii partidei sale :
— Mihail Sturdza ?
— Nu ! răspunse Beldiman
— Grigore Sturdza ?
— Iar nu ! i se răspunse.
— Atunci, dă-mi să iscălesc.
Cînd află că propozabilul era Cuza, exterioriză o stare de perfectă mulţumire.
Clădirea cenuşie a fostei „Societăţi medicale", construită de familia Roset la mijlocul secolului al XVIII-lea dăinuieşte pînă astăzi pe bulevardul Independenţei nr. 72. Împintenată pe stîlpi groşi de piatră şi cu obloane groase de fier la ferestre, adăposteşte instituţii şi periodice similare : Muzeul de

istorie naturală, Biblioteca medicală a Direcţiei sanitare a judeţului Iaşi, redacţia *Revista medico-chirurgicală Iaşi*, continuîn- du-şi perspectiva printr-o alungită grădină tot anul înflorită.

La 5 ianuarie 1859 avu loc prin vot deschis alegerea. Primul deputat — în ordinea alfabetică — care îşi dădu votul pentru Cuza, cu mîna dreaptă pe inimă, fu Vasile Alecsandri urmat, rînd pe rînd, de ceilalţi patruzeci şi opt de deputaţi ce-şi rostiră votul pozitiv tot pentru Cuza, inclusiv Mihail şi Grigore Sturdza. În faţa votării unanime, mitropolitul Sofronie Miclescu, preşedintele Adunării, proclamă „Domn stăpînitor Ţării Moldovei" pe colonelul Alexandru Ioan Cuza şi-l invită la tribună să depună jurămîntul ca şef al statului, în aplauzele interminabile ale supremului for. După ce Cuza iscăli protocolul, Kogălniceanu ieşi în întâmpinarea celui ales, al conducătorului politic şi cultural al luptei unioniste, la scărița tribunei şi rosti, vădit emoţionat, în numele plenului deputaţilor, urarea omagială de înscăunare, întregind-o cu cîteva pilduiri din istorie şi sfaturi din înseşi ţelurile luptei democratice de pînă atunci :

„Măria Ta,

După una sută cincizeci şi patru ani de dureri, de umiliri şi de degradaţie naţională, Moldova a reintrat în vechiul său drept, consfinţit prin capitulaţiile sale, dreptul de a-şi alege pre capul său, pre domnul.

Prin înălţarea Ta pre tronul lui Ştefan cel Mare, s-a reînălţat însăşi naţionalitatea română. Alegîndu-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia Ta, a voit să-i răsplătească sîn- gele strămoşilor Tăi, vărsat pentru libertăţile publice. Alegîndu-te pre tine Domn în ţara noastră, noi am vroit să arătăm hunei aceea .ce toată ţara doreşte : la legi nouă, om nou.

O, Doamne ! mare şi frumoasă îţi este misia ! Constituţia din 7 (19) august ne însemnează o epocă nouă şi Măria Ta eşti chemat să o deschizi ! Fii, dar, omul epocei ; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul : fă ca legea să fie tare, iară Tu, Măria Ta, ea Domn, fii

bun, fii blînd, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toţi domnii trecuţi au fost nepăsători sau răi.
Nu uita că cincizeci de deputaţi te-am ales domn, însă ai să domneşti peste două milioane de oameni ! Fă, dar, ca domnia Ta să fie cu totul de pace şi de dreptate, împacă patimile şi urile dintre noi şi reîntrodu în mijlocul nostru strămoşeasca frăţie.
Fii simplu, Măria Ta, fii bun, fii Domn cetăţean ; urechea Ta fie pururea deschisă la adevăr şi închisă la minciună şi linguşire.
Porţi un frumos şi scump nume, numele lui Alexandru cel Bun. Să trăieşti dar mulţi ani, ca şi dînsul ; să domneşti ca şi dînsul, şi fă, o, Doamne, ca prin dreptatea Europei, prin dezvoltarea instituţiilor noastre, prin simţimintele Tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale naţiei noastre, cînd Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratului din Bizan- ţia că :
„România nu are alt ocrotitor decît pre Dumnezeu şi sabia sa !"
Să trăieşti, Măria Ta !"
Apoi, cu semnificaţie ierarhică, se înclină uşor cel dintîi înaintea prietenului dintotdeauna în care deslu- şea viitorul unor reforme epocale puse în slujba po- porului de la Carpaţi şi Dunăre.
Peste Iaşi ninsese. A doua zi — cum se citeşte într-o scrisoare de relatări către Ion Alecsandri, atunci la Pa- ris, cu rosturi diplomatice — circa trei mii de cetăţeni, identificîndu-l pe Vasile Alecsandri într-o sanie, l-au înconjurat cu urale, steaguri, muzici şi dansuri, ovaţio- nînd pe domnitorul ales şi pe poet. O voce de stentor răzbi mulţimea şi, chemînd fanfara militară, comandă :
— Cîntaţi, măi, *Hora Unirii,* că Alecsandri a făcut-o !
Alecsandri le răspunse mişcat :
— Fraţilor ! Să trăiască steagul Moldovei ! Steagul românesc pe care îl purtaţi cu atîta fală !
Onorul dat Unirii, poetului cetăţean, *Horei Unirii,* lui Alexandru Ioan Cuza dură o oră, după care masele de entuziaşti se-ndreptară cu acelaşi simţ de recunoştinţă spre locuinţele lui Kogălniceanu, Anastasie Panu şi-ale altor fruntaşi naţionali.

Cu un balcon de mezanin înaintînd spre stradă, casa lui Vasile Alecsandri, pe artera centrală ce-i poartă numele la nr. 3, se păstrează reconsiderată, adăpostind astăzi Muzeul Teatrului Naţional şi Asociaţia Scriitorilor din Iaşi. Peste drum, la nr. 6, a fost redacţia *Vieţii româneşti,* într-o clădire ce s-a dărîmat, iar la nr. 8 funcţionează redacţiile ziarului judeţean *Flacăra laşului* şi revistelor *Convorbiri literare* şi *Cronica.* Pe placa memo- rială cu basorelief călătorul citeşte :

VASILE ALECSANDRI 1821—1890

Poet, prozator şi fondator al dramaturgiei româneşti.

La 10 ianuarie ieşi la iveală în Iaşi un complot separatist, dirijat de beizadea Grigore Sturdza, avînd căpetenie pe Murad-bei şi ţel : uciderea lui Kogălniceanu cu preţ de 1 000 de galbeni şi o slujbă de rang înalt.

Alegerea lui Cuza la Bucureşti

Vestea alegerii lui Cuza ajunsă la Bucureşti lărgi sfera bucuriei şi activiză cercurile unioniste frăţeşti şi pe candidaţii propozabili. Presa partidei naţionale jubila. C. A. Rosetti ştia că se iniţiase o subscripţie publică, prin care să se dăruiasă cetăţeanului Mihail Kogălniceanu o moşie în valoare de 50 000 de galbeni, căreia să i se dea numele Kogălniceanu.

În Bucureşti propunerile de candidaturi la tronul Valahiei traversară aceleaşi crize ca şi cea din 3 şi 4 ianuarie la Iaşi, avînd de înfruntat ambiţiile fraţilor George Bibescu şi Barbu Ştirbei, foşti domnitori, şi pe ale fruntaşilor partidei naţionale, concurîndu-şi într-un bizar calcul, şansele de a fi aleşi. Sub presiunea maselor de ţărani, de meseriaşi, de negustori, cărturari înaintaţi, de desculţi conduşi de Mircea Mălăeru, fost deputat în Divanul ad-hoc, care ocupaseră Dealul Mitropoliei, im- punîndu-şi opţiunea pentru alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, Adunarea electivă din Bucureşti desemnă la 24 ianuarie suveran al Valahiei pe alesul Moldovei de la 5 ianuarie 1859.

„Aot energic al întregii naţiuni române", cum preciza Mihail Kogălniceanu în adunarea legiuitoare a ţării în 1863, evenimentul de la 24 ianuarie 1859 se înscrie printre uriaşele înfăptuiri ale maselor largi populare

din Moldova şi Muntenia, corespunzînd luptei multiseculare a naţiunii pentru realizarea firescului stat naţional român independent şi suveran.

O delegaţie de deputaţi munteni, formată din Nicolae Golescu, Costache A. Rosetti, Gliment, episcopul de Argeş, Alexandru Florescu, Scarlat Creţulescu şi Barbu Slătineanu, fu trimisă îndată în capitala Moldovei, călătorind pe ruta lui Ion Ghica din 1840, să ducă rezultatul scrutinului de la

Bucureşti şi să invite pe Cuza să vină să depună jurămîntul de credinţă ca domnitor. în protocolul primirii delegaţiei, Kogălniceanu jucă un rol important şi tot lui îi reveni sarcina să redacteze depeşa de felicitare către Camera electivă a Munteniei şi să pregătească la Bucureşti, către care era plecat la 2 februarie, în

fruntea unei delegaţii de deputaţi moldoveni, întîmpinarea dublului ales în capitala Valahiei, duminică 8 februarie, într-un adevărat val de flori, concert de urale, peisaj de flamuri, arcuri de triumf, panotaje istorice, balcoane împodobite, deputăţii şi cîntece, înce- pînd de dincolo de Otopeni şi pînă la

palatul domnesc, de pe podul Mogoşoaiei, construit de logofăt Dinicu Golescu (astăzi în Piaţa Victoriei nr. 1)

.Prin mesager special, Kogălniceanu informa cu o zi înainte pe Alexandru Ioan Cuza asupra pregătirilor bucureştenilor în-vederea sărbătoreştei întîmpinări : „Poporul este îmbătat de entuziasm. încă de astăzi de dimineaţă, oraşul este în sărbătoare. Toată lumea a ieşit pe stradă. Veţi primi o ovaţie cum niciodată un prinţ în Principate, dar ce spun eu, în marele state n-a avut. Reacţionarii se urneau din loc şi băgau intrigi pînă aseară. Astăzi sînt loviţi pînă la încremenire ! Ei nici nu mai credeau în sosirea Voastră, ba încă şi începuseră să semneze proteste colective. Părerea tuturor oamenilor cu judecată este ca Alteţa Voastră să spună clar şi precis, că, ales prin mandatarii legali ai oelor două popoare moldovean şi muntean, prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională veţi apăra şi autonomia ţării şi drepturile pe care le deţineţi de la naţiune şi că sînteţi hotărît să întrebuinţaţi asprimea contra tuturor celor care atîtă la intrigi. Fiţi foarte serios cu marii boieri de aici. Mîna Dumneavoastră binevoitoare, tonul Vostru familiar faţă de ei ar fi interpretate ca un semn de slăbiciune.
În schimb, Principe, cu partidul naţional, cu negustorii, cu poporul, fiţi aşa cum aţi fost la Iaşi. Toate inimile vă vor fi cîştigate".
Martor al primirii alesului românilor din cele două principate, Dimitrie A. Sturdza scria lui Vasile Alecsandri atunci la Paris : „La Bucureşti, de pildă, el e omul cel mai popular. N-am văzut niciodată salutîndu-se un suveran cu mai multă dragoste şi serbări publice ca în această primă capitală a României".

Kogălniceanu luă cuvîntul la 14 februarie în Adunarea electivă a Munteniei ca reprezentant al Adunării din Iaşi, scoţînd în relief acţiunile unioniste ale moldovenilor, importanţa dublei alegeri a lui Cuza şi înfloritoarele perspective statale ale românilor prin dezvoltarea Unirii : „Trebuie să ne pregătim prin chipuri înţelepte, însă temeinice. O naţie care îşi are conştiinţa drepturilor sale trebuie să aibă şi curajul de a se apăra, numai atuncea ea este respectată ; votul dv. din 24 ianuarie ne-a ridicat înaintea Europei ; ne vom ridica încă şi mai mult cînd îi vom dovedi că ştim să apărăm aceea ce am făcut ; şi că, cu toate greutăţile, Unirea trebuie să fie rezultatul lucrărilor şi al ţintirilor noastre ; Unirea este vocea lui d-zeu ; Unirea este atît de necesară, încît fără dînsa nu ne este cu putinţă a dezlega nici chiar chestiile sociale, la soluţia cărora sîntem îndatoraţi, prin Convenţie, de a proceda. Unirea este folositoare pentru ambele ţări surori".

„La legi noi oameni noi"

În Comisia centrală de la Focşani

Prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza pe tronul celor două Principate, Unirea nu s-a realizat în complexul ei. Ar fi uşurinţă să se creadă că de-acum s-au îndeplinit dezideratele perseverentei lupte reformiste şi că vîr- furile reacţiunii au capitulat. Dimpotrivă, marea boierime şi aliaţii ei, separatiştii, s-au cantonat pe poziţiile dîrzei reacţiuni pentru a-şi apăra privilegiile economice şi sociale, au recurs la calomnii, la cereri pe lîngă curţile imperiale europene, au complotat şi au pactizat, ca vrăjmaşi ai patriei, cu duşmanii de peste hotare ai poporului român cerînd intervenţia armatelor străine spre a dezuni, ca până la 24 Ianuarie 1859, ţărişoarele mărginite la Milcov.

După ce Adunarea electivă a Moldovei şi-a încheiat lucrările la

6 mai 1859, Kogălniceanu participă însufleţit, începînd din 10 iunie, la dezbaterile Comisiunii centrale de la Focşani, propunînd şi intervenind pasionat în discutarea unor proiecte de legi şi instrucţiuni procedurale în vederea unificării legislaţiei Principatelor-Unite, precum : redactarea viitoarei

legi f undamentale a statului, regimul deputaţilor membri ai Comisiunii centrale, organizarea biroului, sediul şi constituirea conducerii Comisiunii, regulamentul şedinţelor şi difuzarea protocoalelor, principiile care trebuie să prezideze la alcătuirea Constituţiei Principatelor-Unite, organizarea învăţămîntului public,

proiectul de lege privitor la recrutare, acordarea de recompense şi pensi

ia-lc I.a c,s„l c₃„,l « „
lta.1 n,< ftS. SŞit onj.rSmU
loc.ril, ,1c ,„n,„ı,, ,„„„„« lo-

Îilii^s^iii^^sfflli sSiSSfe

D.I1 io »,„1 ,». ale op. sule ciocl jircl *,1* iril, luna April io 10 *file*. ,
cf&i/fae/'
Partea finală din *Aşezămîntul tîrgului Drînceni*, imprimat de Kogălniceanu în vederea unor concesionări economice locale (facsimil)

văduvelor şi răniţilor în urma luptei pompierilor din 1848 pe Dealul Spirei, situaţia mănăstirilor neînchinate, sancţionarea persoanelor ce-ar complota cu puterile străine împotriva integrităţii statului român, desfiinţarea privilegiilor de clasă, regimul drumurilor, apelor curgătoare şi vămilor, desfiinţarea pedepsei cu moartea, regimul presei, deschiderea unui port la Marea Neagră, regimul actelor de stare civilă, gratuitatea şi obligativitatea învăţămîntului primar, cenzura şi libertatea presei, puterea judecătorească şi puterea constituţională domnească, legea privind relaţiile dintre proprietari şi ţărani, dreptul Curţii de casaţie de a judeca pe miniştrii şi deputaţii incorecţi şi de a controla actele Curţii de

»¿f-n!*.. mm/wnStá x/K* ~

¡A }

*I/K ,, ¿ ^^/¿„„^*

*ICJA rU /fyí,A/ ^A ¿X^*

y Is.t.t- ' fa f « ^-v-*

«y/K, J ^ /,

*fa*****

*J!tyi*fft ¿A a "*

Mihail Kogălniceanu, concept de discurs din etapa domniei lui Cuza (facsimil)

apel a tribunalelor, atribuţiile de graţiere ale domnitorului, votul universal, constituirea şi atribuţiile Curţilor cu juri, magistratura militară, bugetul statului, organizarea administrativă a ţării, culorile drapelului naţional, legea electorală şi stabilirea venitului alegătorilor, alegerea magistraţilor, aplicabilitatea legilor elaborate de Comisiunea centrală în ambele Principate. La 1 octombrie 1859 se pronunţă ca oraşul Bucureşti să devină capitala statului român, argumentînd că este „aproape de arterul principal al comerţului, al bogăţiei Principa-

Catinca Kogălniceanu, născută Jora, soţia lui Mihail Kogălni-telor Unite, Dunărea, pe drumul cel mare al Occidentului, către Orient, cu o populaţie numeroasă, compactă şi eminent românească".

Intîia prezidenţie de Consiliu

în apropiatele alegeri pentru noua legislatură moldoveană, Kogălniceanu îşi pune candidatura la Focşani, difuzînd corpului electoral o adevărată profesie de credinţă, datată 14 februarie 1860, autoprezentîndu-şi rîv- nele, amintind bătăliile sociale şi naţionale ce-l însufleţiseră pînă atunci şi prin aspiraţii ferme ce-i constituiau programul cetăţenesc :

„I. Sînt şi voi fi toată viaţa mea pentru Unirea Principatelor Române. Voturile din 5 şi 24 Ianuarie 1859, prin care am înălţat pe Alexandru Ioan I pe tronul Principatelor Unite, nefiind decît sublima expresie a eternei dorinţi a românilor, voi susţine cu orice preţ tronul la a cărui a fundare am participat şi eu. Voi reclama îmbunătăţirea guvernului, voi combate orice act al miniştrilor care mi se va părea contrariu principiului ce reprezentează domnitorul în ochii naţiei ; dar voi prigoni cu toată energia, orice plan, orice partidă ţinti- toare la a aduce răsturnarea ; căci dacă sînt pentru îmbunătăţire, nu sînt şi nu voi fi pentru răsturnare.

2. Sînt pentru întemeierea guvernului constituţional reprezentativ în toată puterea şi întinderea cuvîntului, precum şi pentru toate libertăţile care-i sînt sufletul şi consecinţa : libertatea conştiinţei, a presei, a întrunirei, a petiţiei. Sînt pentru statornicirea legilor care din apărarea onoarei, vieţii şi proprietăţii fiecăruia cetăţean, de orice clasă ar fi, să facă un adevăr pre care nimine să nu îndrăznească a-l călca. Sînt pentru supremaţia Adu- nărei pentru că numai o Adunare neatîrnată poate introduce în ţară libertatea, legalitatea şi siguritatea *, pentru că numai o Adunare neatîrnată poate da puterei executive tăria şi energia

* Siguranţa de viaţă.

trebuitoare spre a face binele şi a stăvili răul, făcînd din puterea executivă organul legii şi expresia voinţei naţionale.
3. Sînt pentru reforma legei electorale actuală, care este defectuoasă şi exclude de la reprezentare naţională majoritatea naţiei.
4. Sînt pentru legea necompatibilităţilor, neputînd cineva fi totodată bun deputat şi bun funcţionar, şi fără o asemenea lege, ar fi confundate puterile executive şi legislative.
5. Sînt pentru aşezarea dărilor pe un sistem de dreptate pentru toţi cetăţenii, adică ca fiecare să ieie parte la sarcinile statului în proporţie cu averea sa. Sînt însă totodată pentru sporirea dărilor numai într-un chip uşor, treptat, şi numai întrucît se va cere de adevăratele interese ale statului. Sînt pentru controlul cel mai aspru asupra întrebuinţării banilor ţării. Dări mari şi împrumuturi nu înţeleg decît atunce cînd mijloacele ordinare nu ar fi îndestulătoare, decît atunce cînd s-ar atinge de un mare interes al ţării.
6. Cu atîta mai mult sînt pentru întemeierea de bancă şi de institute de credit, fiindcă numai aceste pot ridica agricultura, comerţul şi industria.
7. Sînt pentru organizarea marilor lucrări publice : drumuri de fier, canaluri, porturi, cît aceste vor îndoi avuţia naţională şi prin urmare şi averea fiecărui particular.
8. Sînt pentru cea mai mare răspîndire a învăţăturei publice, astfel fiecare oraş să-şi aibă gimnaziul său şi fiecare sat să-şi aibă şcoala sa primară, astfel încît fiecare român să ştie scrie, ceti şi, prin urmare, a cunoaşte şi a apăra drepturile sale.
9. Sînt pentru cea mai întinsă dezvoltare a instituţiilor municipale. Socotesc că nimine nu cunoaşte mai bine interesele locale decît localnicii ; de aceea sînt pentru ca toate interesele locale să se caute de autorităţile locale ; de aceea sprijin neatîrnarea muncipalităţilor urbane şi rurale.
10. Sînt pentru libertatea industriei şi a comerţului, care astăzi şi sînt aşa de libere, încît străinii au ajuns a fi mai favorizaţi decît toţi pămîntenii. însă întrucît vom fi încunjuraţi de staturi cu sistemuri protecţionate, întrucît vom avea

jurisdicţie consulară, voi stărui pentru ocrotirea comerţului şi a industriei naţionale, care, de abia născînde, au trebuinţă de o deosebită îngrijire din partea guvernului. Au însăşi copacii şi florile, cînd sînt tinere, cînd se răsădesc, nu se ocrotesc de grădinar, nu se udă, nu se apără în contra arşiţei sau a aerului ?
11. Sînt pentru emancipaţia ţăranilor prin desăvîrşita lor împroprietărire pe pămînturile astăzi în stăpîni- rea lor, aceasta însă cu întreaga şi deplina înainte plătită despăgubire a proprietarilor de moşii.
12. Sînt pentru neatîrnarea şi neamovibilitatea corpului judecătoresc ; sînt pentru introducerea juriului în procesele criminale, de presă şi politice.
13. Sînt pentru reforma şi îmbunătăţirea clerului.
14. Sînt, în sfîrşit, pentru cea mai strictă şi temeinică responsabilitate a miniştrilor şi a tuturor funcţionarilor statului ; fiindcă fără o reală responsabilitate a acelor care au puterea şi legile în mînă, este cu neputinţă de a avea legalitate.
Iată principiile care le-am profesat de-a pururea şi pe care şi în viitor le voi apăra în orice ocazie şi în orice poziţie mă voi afla".
Pentru durata cît a funcţionat ca membru al Comisiei centrale, Kogălniceanu a donat statului totalul diurnelor lui pentru ca, din acest cuantum, să se finanţeze o catedră de ştiinţe comerciale în oraşul Focşani.
Esenţialitatea automărturisirii lui Kogălniceanu o dovedeşte programul cabinetului ministerial prezidat de el, tot el răspunzînd şi de „internele" Moldovei ce i se încredinţează la 30 aprilie 1860, urmînd guvernului Vasile Sturdza, program prezentat Adunării elective din Iaşi la 4 mai :
„Programul nostru va sta în însăşi actele noastre. Recunoaşterea votului din 5 şi 24 Ianuarie 1859 este cea mai puternică dovadă că autonomia românească este un adevăr ce nu se mai contestează de nimene şi că ori- cînd românii vor şti a fi la înălţimea situaţiei, Europa nu se va uita la ei cu nepăsare.
Vechile noastre trataturi sînt consfinţite atît prin Tratatul de la Paris cît şi prin Convenţia din 7/19 august 1858. Rezămîndu-se pe drepturile ce decurg din

aceste acturi seculare, noi vom sprijini autonomia ţârei, ca o scumpă şi neprescriptibilă moştenire.
P R O I E C T Ü

CONSTITUTIÜNEA Principateloru-ünite

MOLDAVIA ŞI TÉRRA ROMÂNEASCA

Elaborată de Comissiunea Centrala
PROTOCOLELE
Comissiunei Centrale
Alirigilóre de Constitutiure- jiublicate *de*
Ļtoptnirfami
lui l'osl" uicinnps ax liomisisue)'letitpaJc din najitea Athnspii Moj'laeicJ.
lípulcktai-de Konstiteiiisne mi disk^jiímca ljuií'pa.Tl,.

IASSI 1861.

de la Focşani în 1861 (facsimil)

Dezvoltarea şi întărirea naţionalităţii române vor fi ţelul neadormitelor noastre stăruinţi, sufletul tuturor lucrărilor noastre, ca aşa să avem nu numai a dori, dar şi a dobîndi realizarea mîntuitorului princip : Unirea.
În relaţiile noastre internaţionale, politica guvernului va fi întemeiată pe demnitate, drepturile şi interesele ţărei care ne vor fi pururea scumpe.
În sfera atribuţiilor noastre vom lucra cu tot dinadinsul pentru cît mai curînda şi întreaga unificare a instituţiilor şi a legilor Principatelor Unite.
Vom pune luarea aminte cea mai scrupuloasă ca la această mare reformă să lucrăm în cea mai strînsă împreună înţelegere cu ministerul din Bucureşti, ca aşa, din ce în ce mai mult, Unirea să ajungă a fi un fact îndeplinit !"
Asigura corpul legiuitor că guvernul — avînd la departamentul Externelor pe Mihail Jora, la Justiţie pe Damaschin Bojinca, la Finanţe pe Eugen Alcaz, la Război pe colonelul Gheorghe Adrian şi la Culte şi şcoli pe arhimandritul Melchisedek Ştefănescu — va respecta Convenţia din 7/19 august 1858, principiul responsabilităţii şi solidarităţii ministeriale, libertăţile cetăţeneşti, legalitatea şi moralitatea administrativă şi o serie de reforme „înainte mergătoare ale regeneraţiei naţionale", din care anunţă pe cele fundamentale :
„Reformele cele mai esenţiale şi care reclamă toată bunăvoitoarea şi dreapta atenţie a marelor corpuri ale statului sînt : reforma legii electorale şi îmbunătăţirea soartei ţăranilor prin revizia legii care regulează relaţiile dintre dînşii şi dintre proprietarii de pămînt.
Serioasa şi temeinica organizare a puterii armate, în proporţie cu trebuinţele şi cu mijloacele ţărei, vor găsi în ministerul nostru cea mai energică îngrijire. Instituţiile militare au fost odată puterea şi fala României. Cît ele au fost în picioare, autonomia Principatelor n-a fost un cuvînt sec [...]
În ordinul îmbunătăţirilor materiale, răspîndirea instrucţiei publice, ridicarea şi îmbunătăţirea soartei clerului, dezvoltarea industriei şi a comerţului, şi mai

ales înflorirea agriculturii, marea noastră bogăţie naţională, vor chema deosebită activitate din partea administraţiei, şi în măsură cu mijloacele şi cu tot concursul ce sîntem siguri că ni se vor da de reprezentanţii naţiei.
Mai este o chestie de mare importanţă pentru Principatele Unite : aceasta este chestia mănăstirilor închinate locurilor de jos, chestie care au preocupat pre însăşi puterile subscriitoare Convenţiei. Ministeriul îi va da o deosebită luare aminte. Din parte-ne, domnilor deputaţi, vă putem încredinţa, că în toate lucrările atin- gătoare de această gravă chestie noi vom fi conştiincioşii apărători ai drepturilor şi intereselor ţării şi nici o hotărîre definitivă nu se va lua fără concursul puterii legislative."
Ca şi Şcoala specială de muzică şi declamaţiune, viitorul Conservator, Muzeul naţional de pictură din Iaşi a fost înfiinţat de Kogălniceanu, aşezîndu-i în frunte, la 20 august 1860, pe renumitul pictor academist Gheorghe Panaiteanu-Bardasare.
Din această epocă se leagă sprijinul pe care Kogălniceanu, călător în 1860 în Munţii Neamţului şi admirînd picturile murale de la mănăstirea Agapia, l-a dat tînă- rului pictor N. Grigorescu de a merge să-şi desăvîr- şească arta sa în atelierele pariziene şi în pădurea de la Barbizon, acordîndu-i o bursă de 260 galbeni din bugetul Moldovei pe 1862, deschizînd o listă de subscrieri în acelaşi scop şi motivînd în *Monitorul Oficial* al Moldovei din 11 iulie 1861 : „Tablourile care ornează acea zidire, prin bogăţia compoziţiei, adevărul şi vivacitatea coloritului lor, formează pentru Moldova o adevărată galerie de pictură, care va atrage întotdeauna admiraţia românilor şi stima străinului cunoscător care ar călători prin acele îndepărtate locuri".

Păstrînd permanent contacte cu

politicienii, gazetarii şi scriitorii români din Transilvania, Kogălniceanu a acordat subvenţii în 1860 tipografiei din Sibiu şi liceului din Braşov. Peste doi ani, „Asociaţiunea română" din Sibiu îl va alege membru de onoare al său. Băneşte sprijină imprimarea *Memoriului* lui Gheorghe Bariţ în Sibiu (1882) şi

traducerea acestuia
dată în limba franceză
(Mémoire politique des Transsylvains) de
către profesorul
Bonifaciu Florescu, fiul
natural al lui Nicolae
Bălcescu, în tipografia
bucureşteană
condusă de Petre
Ispirescu

.Locuința din Iași a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, astăzi Muzeul Unirii (strada Lăpușneanu nr. 14).

Mergînd înaintea vremii sale și în responsabilitățile de premier al Consiliului de Miniștri și de titular la Interne, Kogălniceanu a ripostat energic învechitelor metode rigide și dogmatice din administrație, demascîndcorupția, samavolniciile, falsurile și alte sechele din aparatul de stat al timpului. Prin circulare expediate prefecților la 3 și 11 mai 1860 le-a transmis instrucțiuni pentru păzirea cu strictețe a legalității, să apere „pe muncitorii de pămînt în contra abuzurilor și-a arbitrarului", interzicînd bătaia. A dat dispoziții, hotărînd să se aleagă sfaturi sătești dintre cei mai vrednici plugari. A teoretizat și promovat o politică de însănătoșire economică, de ridicare a standardului de viață și de luminare prin învățămînt, pe care-l voiește generalizat, în primul rînd prin alfabetizarea maselor : „Doresc ca în țară, cît mai curînd să nu fie o comună fără școală și nici un român fără a ști a scrie și citi. Cînd vom ajunge acest fericit moment vom putea fi în liniște și siguri de viitorul patriei noastre".

De inițiativa lui Kogălniceanu se leagă întemeierea Școlii de comerț, a Școlii de farmacie, a Facultății de științe, a cîtorva gimnazii, a numeroase școli primare și grădinițe de copii din Iași și din alte localități.

Dacă la 16 octombrie comunica domnitorului Cuza pregătirile întreprinse la Iași pentru înființarea Universității locale, peste zece zile, în prezența domnului Unirii, Kogălniceanu semna, sub parafa lui Cuza, actul de fundație a institutului de învățămînt superior al Moldovei.

Sediul vechii Universități, întemeiată la propunerea lui Mihail Kogălniceanu în 1860, în fosta casă Costache Ghica, construită între 1759—1765, se află pe actuala stradă a Universității nr. 16. Restaurat în 1960, el adăpostește astăzi filiala ieșeană a Academiei R.S. România.

Într-o corespondență către suveran, primul-ministru ieșean apreciază în august 1861 că problema mănăstirilor pămîntene închinate este „una din chestiile cele mai naționale și mai vitale pentru

Principatele Unite" şi tocmai din acest considerent el nu poate pune pe picior de egalitate cele două categorii de mănăstiri din ţ\ră : „închinate" şi „neînchinate", cînd cele dintîi se socot stat în stat, spoliază avuţia naţională şi pretind pe încă cinci ani regim preferenţial în speculaţii funciare.
în vederea soluţionării prin expropriere, apropiatul sfetnic propunea lui Cuza formula prelungirii contractelor în curs pe numai un an, pînă la 23 aprilie 1862, după care să se procedeze la secularizare :
„Concentrînd, dar, toată energia noastră, guvern, camere şi naţie, pentru ca această chestie, care se prelungeşte de atîta vreme, să vie cît mai curînd la soluţi <onare>a ei, Consiliul miniştrilor înălţimei-Voâstre a socotit că pînă atuncea guvernul trebuie a pune toată stăruinţa spre a depărta orice conflict, orice amestec care ar putea în- greuia sau compromeţa succesul stăruinţelor sale".
Ca urmare a rezistenţei conservatorilor şi a liberalilor faţă de proiectele de reformă ale lui Cuza, iniţiate şi susţinute juridiceşte de Kogălniceanu, încordarea între guvernul N. Kretzulescu şi opoziţie crescu după deschiderea sesiunii parlamentare din 13 decembrie 1862, vremea cînd s-a încheiat pactul dintre partidele reacţionare, cunoscut sub denumirea de „monstruoasa coaliţie".
în contraproiectul de răspuns la mesajul tronului din anul următor, deputaţii „monstruoasei coaliţii" înfierau acţiunile democratice ale lui Cuza şi calomniau grosolan persoana domnitorului. Cînd documentul a fost adus la palat, Cuza cu demnitate refuză să-i fie citit. Adunarea folosi acest pretext pentru a da vot de blam guvernului Kretzulescu şi recurse la acţiuni vehemente împotriva domnitorului, propunînd — între altele — să fie trimişi plenipotenţiari speciali la curţile din Paris, Londra şi Viena spre „a dobîndi un principe străin".
în aceste împrejurări izbucnesc mişcări de masă ţărăneşti în judeţele Ilfov, Prahova şi Ialomiţa conduse de Mircea Mălăieru. Gloatele cer desfiinţarea clăcii şi împroprietărirea rurală, reforme ce nu mai puteau fi tergiversate.

Cabinetul marilor reforme
Cuza însărcinează la 12 octombrie 1863 pe Kogălniceanu să formeze un guvern menit să înfrunte coaliţia reacţionară, să ducă la bun sfîrşit secularizarea averilor mănăstireşti şi să legifereze reforma agrară pentru care Kogălniceanu întreprinsese acţiuni parlamentare, dar fără succes în timpul guvernării sale dintre 1860—1861.
Proiectul legii secularizării averilor mănăstireşti, redactat — cum dovedesc autografele — de către M. Kogălniceanu, Cuza îl trimisese Adunării legiuitoare prin adresa domnească nr. 1249 din 12 decembrie 1863, motivînd că o face la „cererile unanime şi des repetate ale naţiunii" şi potrivit votului din 22 decembrie 1862 al corpului legiuitor.
Readucerea în patrimoniul funciar al ţării a pămînturilor acaparate de „locurile sfinte" din Orient constituia rezolvarea primei părţi a viitoarei reforme agrare.
„În marea eră în care avem a păşi"
În lungul şi cunoscutul său discurs despre îmbunătăţirea soartei ţăranilor, rostit în Adunarea legiuitoare la 25 mai 1862 — şi din care vom reproduce peroraţia finală — Kogălniceanu caracteriza fronturile dezbaterii, succesivele proiecte ale reformei agrare : „lupta între trecut şi viitor", făţişe confruntări între societatea veche şi cea modernă. Esenţa problemei prefigura, după pro- priai experienţă, „temelia naţionalităţii române" :
„O, nu drămuiţi brazda de pămînt trebuitoare hranei ţăranilor. Gîndiţi la durerile, la patimile, la lipsurile trecutului lor. Gîndiţi la originea averilor d-v ; gîndiţi că cea mai mare parte din ele o datoraţi muncii şi sudorilor lor. Inchipuiţi-vă că părinţii lor s-au luptat alături cu părinţii noştri pentru salvarea ţării şi-a altarului. Gîndiţi că, mîine poate, ora pericolului poate iarăşi suna ; că fără dînşii nu veţi putea apăra nici Patria, nici averile, nici drepturile voastre, şi că odată ţara căzută nu veţi fi decît slugile străinilor,

cînd astăzi sînteţi în capul României, în capul unei ţări libere şi autonome.
Aduceţi-vă aminte că atunci cînd era ocupaţiunea străină mulţi din noi treceam hotarul, iar ţăranii rămîneau şi ne păzeau moşiile şi averile !
Închipuiţi-vă care era soarta nenorociţilor noştri ţărani în acele triste timpuri... !"
Ca şi în discursurile rostite în susţinerea proiectului prezentat de conservatori şi în replica dată „proiectului Kogălniceanu", Barbu Catargiu, înscriindu-se împotriva împroprietării absolute a plugărimii, caracteriza intervenţia lui Kogălniceanu „o himeră ciudată, paradoxală, o himeră cu capul de porumbiţă, trupul de aspidă şi coada de şopîrlă mîglisitoare *. Dezbaterile s-au prelungit pînă la 6 iunie. Contraproiectul depus de Kogălniceanu a fost respins de opoziţie cu 48 contra 32 voturi. Peste două zile, preşedintele Consiliului de Miniştri era împuşcat în cap pe cînd trecea în cupeu, pe sub clopotniţa Mitropoliei, cu prefectul poliţiei capitalei alături, colonelul Nicolae Bibescu, suspectat toată viaţa c-a fost asasinul lui Barbu Catargiu.
Apărîndu-şi interesele de clasă şi sub impresia uciderii recente a şefului guvernului, Adunarea legiuitoare a acceptat cu 62 contra 35 voturi proiectul moşieresc al legii rurale, lege pe care Cuza a refuzat s-o promulge. Un consul bucureştean citat de T.W. Ricker în lucrarea *Cum s-a înfăptuit România,* Bucureşti, 1944, consemna : „Moartea lui Catargiu a răpit partidului boierilor principala lui forţă. Lăcomia pe care au arătat-o pentru jaf s-a scoborît în faţa întregii ţări".
Guvernul „căii de mijloc", prezidat de Nicolae Kretzulescu s-a străduit să unifice o serie de legi, de instrucţiuni şi instituţii din cele două principate. Faţă

---

* Ademenitoare.

de atacuri venite din presă de la Nicolae T. Orăşanu, Ion Gh. Valentineanu, Costache D. Aricescu, Ion C. Fun- descu, Pantazi Ghica, Costache A. Rosetti şi fără să neglijeze că ţara se găsea, după chiar expresia ministrului de finanţe, Alexandru Cantacuzino, „în plină dezordine financiară", la sfîrşitul anului 1862 se crease o prăpastie între şeful statului şi Adunare, domnitorul Cuza sfidînd atacurile frontale ale „monstruoasei coaliţii", pe conspiratorii apatrizi care unelteau la Constantinopol pentru desfacerea Unirii, pentru intervenţii militare de peste hotare.

Cabinetul reformelor

În intransigenţa faţă de manevrele majorităţii opo- zante, Cuza se gîndea la dizolvarea Adunării legislative printr-o lovitură de stat, sprijinit de Kogălniceanu, cu care să ducă la bun sfîrşit, fie şi dictatorial, reforma agrară şi alte reforme pentru care militaseră la 1848 şi-n etapa unionistă.

Intimidată de asasinarea premierului Barbu Catargiu, temătoare, Catinca Kogălniceanu nu era de părere, din Iaşi, ca soţul său să primească formarea unui cabinet ministerial şi Kogălniceanu ceru prietenului ieşean Frankel s-o liniştească, s-o convingă că tragica situaţie nu se va repeta în cazul său.

La 11 octombrie 1863 Nicolae Kretzulescu îşi prezenta demisia din fruntea administraţiei şi în ziua următoare Kogălniceanu primi însărcinarea să formeze guvernul. Restrînsa lui echipă ministerială, în care el deţinea strategic şi portofoliul Internelor se compunea din tehnicieni cu autoritate : poetul Dimitrie Bolintineanu la Culte şi Instrucţiunea publică, jurisconsultul şi istoricul Alexandru Papiu Ilarian la Justiţie, juristul Nicolae Rosetti-Bălănescu la Externe, medicul Ludovic Steege la Finanţe, juristul Petre Orbescu la Lucrările Publice, generalul Alexandru N. Iacovachi la Război.

A ajuns pînă la noi urma unei cereri din 16 octombrie 1863 a căminarului Gheorghe Eminovici, pe care ministrul de Război o înainta lui Kogălniceanu în dubla calitate a acestuia de ministru de Interne şi de preşedinte al Consiliului de Miniştri : „Priimind alăturata

petiţie a Dlui Gheorghe Eminovici, mă grăbesc a V-o înainta, rugîndu-Vă a o lua în consideraţie şi a face ceea ce veţi găsi de cuviinţă în favorul său".

La 24 octombrie 1863 Kogălniceanu caracteriza din Bucureşti, într-o scrisoare către soţie, tagma parlamen-tarilor lipsiţi de patriotism, oportunişti, oneroşi, inconştienţi „funeşti" de primejdiile în care aruncau ţara. Cuza singur stătea ferm în momentele de

cumpănă, constituind pentru cei din jur un reazem moral : „Toate partidele se pregătesc de război şi nimeni nu se pregăteşte să se gîndească la pericolele dinafară şi la viito

-Pictorul Nicolae Grigorescu în tinerețe (fotografie)
rul ţării. Oamenii care în viaţa lor au lucrat atîta pentru ţară, orbiţi de pasiuni, sînt pe punctul de a o vinde, numai pentru a-şi satisface ura. La rîndu-i, guvernul e înconjurat de o clică de canalii, care nu caută decît să-şi facă afacerile lor, iar cei ce-şi zic pompos apărătorii tronului sînt primii care-l minează. Crede-mă, nu e o idee greşită, ci foarte pozitivă ; singurul om careîn mijlocul acestei situaţii se mai păstrează ferm este prinţul. Nu poţi să-ţi închipui ce experienţă a dobîndit asupra oamenilor şi a treburilor ţării ! Vede clar situaţia, şi pe a lui, şi pe a ţării. Dar va avea destulă tărie şi chiar o stare de spirit îndeajuns de bună, spre a putea triumfa asupra duşmanilor şi prietenilor săi ? Pentru că şi unii şi alţii sînt la fel de funeşti pentru fericirea ţării. Aceasta e întrebarea. Am toată îndreptăţirea să mă laud cu prinţul ; îmi arată multă încredere, adesea ajunge să mă apere împotriva propriilor mele nerăbdări şi mă ajută mult să-i cunosc pe oamenii din Valahia".
încă înainte de convocarea Adunării legislative, noul cabinet întreprinse cîteva măsuri ce-l recomandau opiniei publice, precum instrucţiunile privind învăţămîn- tul sătesc, cel de la oraşe, întemeierea Şcoalii superioare de ştiinţe şi a Şcoalii superioare de litere din Bucureşti, fabricarea tunurilor în ţară şi dezvoltarea economico- edilitară a Iaşului.
Mesajul domnesc al lui Cuza pentru deschiderea Adunării la 3 noiembrie 1863 ţinea să sublinieze că, pentru „organizarea şi întărirea României", a numit un guvern care va aduce în dezbatere legea electorală, legea rurală, legea pentru organizarea şi dezvoltarea armatei române, legile instrucţiunii publice şi alte acte normative. în aparenta linişte în care s-au desfăşurat lucrările parlamentare, domnitorul gîndea să dea lovitura de stat la 12 decembrie. Deconsiliat de primul său sfetnic, el îşi amînă planul. în schimb, Kogălniceanu a introdus pe ordinea de zi legea

secularizării averilor mănăstireşti, pentru care, la Constantinopol, Costache Negri purtase discuţii fructuoase.

Kogălniceanu alesese cu îndemînare momentul dezbaterii legii secularizării şi Adunarea a adoptat-o la 13 decembrie 1863 cu 93 de voturi contra 3. Cînd delegaţii corpului legiuitor s-au prezentat lui Cuza ca să-i comunice rezultatul votării, domnitorul i-a îndemnat prevenitor

să-şi continue activitatea constructivă. La fel procedă Kogălniceanu la 8 ianuarie 1864 cerînd par

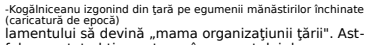
Kogălniceanu izgonind din țară pe egumenii mănăstirilor închinate (caricatură de epocă)

lamentului să devină „mama organizațiunii țării". Astfel s-a putut obține votarea împrumutului de 48.000.000 lei, necesar despăgubirii clerului grec și pentru înarmare. S-a votat legea pensiilor și a Curții de conturi, au fost dezbătute problemele organizării oștirii și gărzii naționale, legea instrucțiunii publice, s-au deschis subscripții județene pentru tunuri, s-au făcut propuneri pentru concesionarea căilor ferate din Moldova.

În februarie 1864 s-a constituit Consiliul de stat, instituție importantă pentru desfășurările de după 2 mai. Simptomatic rămîne votul de neîncredere propus la 13 martie de vărul domnitorului, deputatul Ion Do- can, atac eșuat momentan, dar care, peste o lună, re- izbucnește și provoacă „blamul" cînd s-a pus pe tapet proiectul legilor electorală și agrară, stîrnind crîncene dispute între deputații majorității și partida reformistă asupra suprafețelor de împroprietărire, asupra cuantumului anuităților de răscumpărat și cînd Dimitrie Ghica încrimină guvernul de „perturbare generală în țară".

Precaut față de cele ce-aveau să se întîmple, domnitorul raporta la Constantinopol perspectiva dizolvării Adunării legiuitoare și decretarea noii legi electorale, în aceste împrejurări, pentru a-și apăra privilegiile politice și latifundiare, opoziția majoritară dădu vot de blam guvernului Kogălniceanu la 13 aprilie 1864, acu- zîndu-l că urmărește „să niveleze societatea". Domnitorul n-a dat curs demisiei prezentate de Kogălniceanu, i-a reînnoit încrederea, păstrînd, în ciuda opoziției tot mai dîrze a conservatorilor, o atitudine fermă în apărarea proiectului reformei agrare ce corespundea aspirațiilor seculare ale iobagilor și clăcași- lor. Cuza tergiversa, în același timp, proiectul loviturii de stat urmărită de el, care prorogă lucrările Adunării pînă la 2 mai 1864, cînd pe ordinea de zi guvernul înscrisese dezbaterea proiectului legii

electorale. Majoritatea reacţionară calculase greşit că prin blam putea bloca definitiv proiectele legilor electorală şi agrară, susţinute deopotrivă de aşteptările maselor şi de monarh.
2 Mai

Cînd Kogălniceanu, la 2 mai, ceru Adunării să dezbată, să-şi însuşească proiectul legii electorale şi să aprobe cheltuielile guvernului pînă la 15 august acelaşi an, Vasile Boerescu, adversarul său, învinui guvernul de maşinaţiuni neconstituţionale,

declarînd — în asentimentul reacţiunii — că nu acceptă discutarea proiectului legii electorale decît în ipostaza altui cabinet ministerial. Se stîrnină vociferări în plen, urmară discuţii înfierbîntate, vacarm, şi cînd moţiunea lui Boerescu urma să fie supusă votului, ceea ce ar fi condus la alt blam, Kogălniceanu,

dinainte pregătit, citi mesajul domnesc de dizolvare a Adunării şi — prevăzător al momentului, mai ales că printr-o delaţiune fusese anunţat că se urmărea uciderea sa în for — evacuă sala corpului legiuitor cu ajutorul armatei. Sub pază, el coborî dealul Mitropoliei, pe versantul dinspre mahalaua Sf.

Ecaterina şi se refugie în casa lui Iancu Văcărescu, clădire în care, cînd călătorise întîia oară la Bucureşti, fusese foarte bine primit. între zidurile acesteia cunoscuse pe fruntaşii culturii şi politicii de peste Milcov, clădire falnică pe str. Enăchiţă Văcărescu nr. 16, în care astăzi funcţionează Direcţia

Patrimoniului Cultural Naţional

.Pregătind, atenţi faţă de îndîrjirea opoziţiei, lovitura de stat, Kogălniceanu şi Cuza aveau întocmite deja proclamaţiile adresate poporului, bucureştenilor, armatei, clerului, cărora le explicau că, în faţa „legii de dreptate", de care se legau speranţele a trei milioane de ţărani şi confruntaţi cu dispreţul deputaţilor reacţionari de-a discuta proiectele legii electorale şi reformei agrare, conducerii de stat nu-i mai rămăsese altă alternativă pentru aducerea lor la îndeplinire decît dizolvarea Adunării şi, plebiscitar, să propună poporului textul Statutului „dezvoltător" Convenţiunei din 7/19 august 1858 şi al legii electorale. Conceptul proclamaţiei domneşti nr. 517 către popor s-a păstrat în fondurile speciale ale Academiei Republicii Socialiste România, fiind scris de mîna lui Kogălniceanu. în el se explica maselor de la sate şi oraşe, că : „Ridicat la tron prin voturile ¿Ł ∪Z!2 ţ˜~~ə˜ZŢ ˜˜¿¿Ø" «*—

Proclamaţia către popor dată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza după lovitura de stat de la 2 mai 1864, redactată şi scrisă definitiv de mîna lui Kogălniceanu (facsimil) unanime ale ambelor Adunări elective, Eu eram în drept de a mă razima pe concursul acelora cari mi-au impus glorioasa, dar greaua misiune de a reorganiza ţara. A fost însă din contra ; de a doua zi, eu am găsit înaintea mea o neîmpăcată opoziţiune.

În zadar Eu am dat nenumărate dovezi despre cel mai scrupulos al meu respect pentru privilegiile parlamentare ; în zadar am chiemat la putere toate parti- durile, unul după altul...

în zadar m-am învoit pînă a face sacrificiul spontan chiar şi al unor prerogative suverane.

Toate au fost nefolositoare !

Unirea ţărilor-surori săvîrşită ; averile mănăstirilor închinate —- a cincia parte a pămîntului românesc — înapoiate domeniului naţional, nişte asemeni mari re-

zultate, dobîndite de Guvernul meu, toate au fost uitate !
Interesele ţării şi demnitatea sa, dorinţele, trebuinţele voastre cele mai neapărate, toate s-au sacrificat unor patimi vinovate !
Drept răsplată pentru devotamentul său către cauza naţională, Alesul Românilor n-a găsit decît ultragiul şi calomnia. Şi cu toată înţelepciunea unui număr de deputaţi, o oligarchie tulburătoare a ştiut a împiedica necontenit stăruinţele mele pentru binele public, şi a reda guvernul meu la neputinţă.
Ce-mi rămînea dar de făcut ?
Am hotărît de a face o de pe urmă cercare, de a face un de pe urmă apel la patriotismul Adunării.
Mi-am schimbat din nou miniştrii, şi în timpul sesiunii actuale, guvernul meu a înfăţişat Camerei toate proiectele de legi ce ea însăşi le ceruse. în toate acestea Eu am voit acea ce au voit auguştii subscriitori ai tratatelor cari au ridicat România, acea ce o voiesc marile principii de egalitate şi de dreptate ale timpului nostru. Am voit în fine să se realizeze şi marea făgăduinţă dată muncitorilor de pămînt de art. 47 al Con- venţiunei. Am voit ca clăcaşii, prin plata muncii lor, să ajungă a stăpîni părticica lor de pămînt în plină proprietate.
Cum a răspuns Adunarea la înfăţişarea proiectului de lege rurală ? O ştiţi toţi. Ea a dat un vot de blam Guvernului meu, şi pentru ce ? Pentru că proiectul înfăţişat era o lege de dreptate, era realizarea speranţelor legitime a trei milioane de ţărani.
Adunarea, prin blamul său, lovea în persoana miniştrilor şi în propria cugetare a şefului statului.
O asemenea stare de lucruri nu mai putea să se prelungească.
Am voit dar să vă fac, pe voi toţi, judecători între Adunarea electivă şi Alesul Românilor.
Spre acest scop, Miniştrii mei au presintat Adunării o nouă lege electorală, a căreia utilitate este mărturisită de înşişi subscriitorii Convenţiunei, şi care

asigură ţării o reprezintaţiune mai deplină, o reprezintaţiune adevărat naţională.
Adunarea a refuzat de a discuta această lege.
Nu-mi rămînea dar alta decît de a apela la naţiune, la cetăţenii de toată starea şi de toată averea.
Românilor, voi sînteţi acum chiemaţi de a da un vot hotărîtor !
Eu supun primirei voastre noua lege electorală, respinsă de Adunare, şi un proiect de Statut, care va dezvolta şi îndeplini dispoziţiunile bine-făcătoare ale Convenţiunei.
Deliberaţi, dar, hotărîţi în toată liniştea, în toată neatîrnarea.
De acum vouă, şi numai vouă, (vă) este dat a vă rosti, dacă ţara trebuie să fie şi în viitor lăsată pradă agitaţiunilor deşerte, care de mai mult de cinci ani desconsideră naţiunea, compromite securitatea ei şi-i împiedică orice progres".
La fel glăsuia, în redactări concentrate, proclamaţia lui Kogălniceanu, ca ministru de interne, către locuitorii capitalei şi circulara telegrafiată prefecţilor din ţară, cărora le anunţa ţinerea unui plebiscit şi ferma aducere la îndeplinire a politicii guvernului reformator.
Plebiscitul s-a fixat pentru zilele de 10—14 mai 1864.
Statutul împărţea puterea legiuitoare între domnitor, Corpul ponderator (viitorul Senat) şi Adunarea electivă (Camera Deputaţilor de mai tîrziu). Cuza păstra prerogativa de-a iniţia legile ce urmau să le redacteze Consiliul de Stat, iar Corpul ponderator avea dreptul să propună amendamente de îmbunătăţire la încheierea sesiunilor. Guvernului îi rămînea, de asemenea, sarcina să întocmească regulamentele corpurilor legiuitoare şi să indice pe preşedinte. Corpul ponderator, format din 64 de membri numiţi de domnitor dintre personalităţile „remarcabile prin meritul şi experienţa lor", cuprindea de drept pe preşedintele Curţii de Casaţie,

pe cel mai vechi general din oştire şi vîrfurile ierarhiei clericale. Legea electorală specifica modul desemnării alegătorilor direcţi şi primari, listele electorale întoc- mindu-se de către primari.
Actul de la 2 mai, prin care moşierimea primea lovi- turi din punct de vederea economic şi politic, a avut urmări importante în dezvoltarea socio-politică a bur- gheziei, care şi-a întărit poziţiile ei în viaţa statului, ţi- nînd seamă că reformele programatice legate de lovitura de stat Cuza—Kogălniceanu n-au fost realizate pînă la urmă democratic. Pe plan extern, însă, momentul „2 mai" a deschis mai larg calea consolidării autonomiei ţării, împotriva căreia tocmai în acele zile s-a descoperit conspiraţia Constantin Şuţu — Panaiot Balş — D. Lambert.
Cum reiese din comunicatul oficial, rezultatul ple- biscitului dădea autoritate iniţiativelor reformiste ale domnitorului şi lui Kogălniceanu prin :
682 621 — voturi pozitive 1 037 — voturi negative 70 220 — abţineri

În faţa acestei adeziuni exprimate, Cuza a plecat din nou, la 24 mai, la Constantinopol pentru a cere recunoaşterea solemnă a autonomiei ţării şi concursul

înaltei Porţi în tratativele cu reprezentanţii celorlalte puteri garante

.Pornit din imposibilitatea dialogului dintre Adunare şi guvern, 2 mai 1862, judecat ca „soluţia politică inevitabilă", a împins pe Kogălniceanu către un autoritarism pus în slujba patriei, într-o proprie tensiune pe care un apropiat i-o compară cu „o maşină de înaltă presiune, fără supapă de siguranţă", neostenită, în care actele legislative, deşi etichetate ca pornind din iniţiativa lui Cuza, îi aparţin, ca şi treizeci şi nouă de de- crete-legi apărute în *Monitorul oficial*, precum şi circulare, dispoziţii scrise sau telegrafíate aparatului administrativ şi regulamente, ale căror concepte autografe se păstrează parţial în „Arhiva M. Kogălniceanu".

Marea reformă

în ziua în care se împlineau exact două luni de la lovitura de stat se comunica numele membrilor Consiliului de Stat. La 4 iulie se decretă înfiinţarea Universităţii din Bucureşti. Bugetul se aproba la 11 iulie, urmat de alte decrete privind sistemul metric, camerele de comerţ, Casa de depuneri.

Grija specială a cabinetului Kogălniceanu a fost, însă, să se treacă la redactarea şi publicarea legii rurale, al cărei text — cum arată autograful-concept — aparţine în exclusivitate lui Kogălniceanu. În sprijinul reformei agrare se manifestau mişcări ţărăneşti.

La 1 iulie Kogălniceanu se adresa lui Cuza, cerîndu-i să aprobe „redijarea unui proiect de lege" de către Consiliul de Stat : „Cunoscute sînt Inălţimei-Voastre

fazele îngreuitoare prin care au trecut cestiunea rurală în periodul ce s-a petrecut de la promulgarea Convenţiunei din 5/17 august 1858 şi pînă la 2 mai trecut.
Este dar mai mult decît timpul ca marea făgăduinţă dată muncitorilor noştri de pămînt de art. 46 al Con- venţiei să se realizeze. Vin, dar, respectuos a supune la domneasca subscriere alăturata ordonanţă, prin care Consiliul de Stat este invitat a se ocupa, mai înainte de toate, cu redijarea unui proiect de lege care, respec- tînd stăpînirea clăcaşilor în locurile ce ei astăzi ocupă în vigoarea legilor existente, şi garantează totodată şi o despăgubire pre cît de dreaptă şi sigură pentru proprietari, pre atît şi îndemînatică pentru stat şi pentru cultivator."
în ziua următoare, domnitorul şi sfetnicul principal trasau Consiliului de Stat sarcina de a redacta (în speţă, de a-şi însuşi şi recomanda) proiectul de lege rurală menit să desfiinţeze clăcăşia şi să împroprietărească pe plugari, contra unei despăgubiri, pe locurile „ce ei astăzi le posedă în puterea legilor în fiinţă". Şedinţele din 11 şi 12 august, în care s-a elaborat textul definitiv al legii rurale, au fost prezidate de Cuza, care-l sanc- ţionă şi promulgă la 14 august, cu termen de „punere în lucrare" : 23 aprilie 1865.
în aceeaşi zi, alesul de la 5 şi 24 Ianuarie 1859 adresa clăcaşilor, în perspectiva de a fi împroprietăriţi, o proclamaţie, în subtextul căreia se simte comunicarea lui Kogălniceanu : „îndelungata noastră aşteptare, marea făgăduinţă dată nouă de înaltele Puteri ale Europei prin art. 64 al Convenţiei, interesul patriei, asigurarea proprietăţii funciare şi dorinţa mea cea mai vie s-a îndeplinit. Claca (boierescul) este desfiinţată pentru de-a pururea şi de astăzi voi sînteţi proprietari liberi pe locurile supuse stăpînirii voastre, în întinderea hotărîtă prin legile în fiinţă".
Pe o suprafaţă globală de 1 766 258,2 hectare, din care 1 104 281,7 hectare reprezentînd participaţia moşiilor individuale, iar restul „proprietatea statului"

au fost împroprietăriţi 408 119 săteni, iar altor 59 721 li s-a dat loc de casă şi de grădină. 108 063 de familii (însurăţei, văduve fără copii, săteni fără practică agricolă) au rămas fără pămînt sau primiră vetre de casă.
Cu toată importanţa ei (sînt istorici ai problemelor ţărăneşti din ţara noastră care socotesc reforma agrară din 1864 „cea mai însemnată reformă social economică din România pe toată durata secolului al XIX-lea" şi „eveniment esenţial al României moderne fără de care nu se poate concepe mersul ascendent al statului naţional şi progresul societăţii româneşti"), legea rurală n-a atacat frontal funciaritatea moşierească. Latifundiarii continuau să păstreze 70% din suprafaţa gliei ţării, prelungind astfel, ca beneficiari, relaţiile feudale de la sate. Dar entuziasmul stîrnit în ţară de noua lege a pămîntului fu indescriptibil. Prefecţii raportară telegrafic aparatului central starea de spirit a plugărimii clăcaşe, care, de-acum, aştepta trecerea la operaţiile concrete ale împroprietăririi.
În atari împrejurări, Kogălniceanu socoti necesar să întreprindă la sfîrşitul lunii august un turneu în judeţele Muscel, Argeş, Vîlcea, Dolj, călătorie oficială menită să explice opiniei publice eficienţele democratice ale legii agrare, s-o popularizeze şi să consolideze regimul reformator al lui Cuza. Trecînd în capitala altui judeţ, el ţinea să raporteze domnitorului asupra stării de spirit a populaţiei, constatările asupra necesităţilor locale şi să facă propuneri. Din Cîmpulung, la 30 august 1864 telegrafia : „Pînă acum am vizitat Piteşti şi Cîmpulung. Cît priveşte spiritul său politic, Piteşti, graţie prefectului actual, nu mai este de recunoscut. Partidele extremiste nu mai au nici o influenţă. Primarul şi ceilalţi consilieri sînt oameni de ordine. Prefectul este un om cu spirit perspicace şi cu multă trecere ; el ne-a cîştigat multă lume. Piteştilor le lipsesc de toate, ca tuturor oraşelor din Muntenia. O veche ruină ar putea fi transformată în primărie. Am promis cetăţenilor, care ţin mult la aceasta, să intervin pe lîngă Alteţa-Voastră ca ea să

fie dăruită oraşului o dată cu o veche grădină aparţinînd unei mănăstiri secularizate din partea locului şi care n-ar pierde nimic dacă ar fi transformată în parc public.
Am primit puţine plîngeri în privinţa abuzurilor comise de funcţionari ; ştirea ştergerii clăcii s-a răspîndit la ţară încă de mult.
Pe drumul de la Piteşti la Cîmpulung am găsit populaţia în sărbătoare, binecuvîntînd numele Alteţei-Voastre. La sosirea mea în Cîmpulung am găsit întreg oraşul în picioare. Am primit mai multe adrese de recunoştinţă către Alteţa-Voastră referitoare la subvenţia care le-a fost promisă şi destinată pentru construirea unei şosele către Braşov. Oraşul ar merita din plin aceasta, căci timp de două treimi din an el e izolat de lume, într-atît îi sînt de impracticabile drumurile. Colegul meu de la Culte ar trebui să prevadă nouă mii de piaştri vlădichii Evantias Beldiman de la mănăstirea din Cîmpulung, construită de Radu Negru, şi care e considerată ca han şi ospiciu de către toţi călătorii. Această cifră totdeauna a existat pentru întreţinerea lor. în anul acesta a fost suprimată şi ar trebui redată. Evantias este foarte iubit de populaţie şi e un bărbat foarte respectabil. Această evaluare este minimă, dar ea ar fi bine văzută de oraş."
Din Craiova, la 5 septembrie, telegrafia ştiri mai bune prinţului domnitor şi încurajatoare în comparaţie cu nu de mult rezistenţa opozanţilor locali ce folosiseră, ca pretexte de nemulţumire, unele greşeli de administraţie craiovene : „Părăsesc Craiova pentru a mă duce la Severin. Vineri cel mai tîrziu sau sîmbătă de dimineaţă voi fi la Bucureşti. Primirea călduroasă şi binevoitoare pe care mi-au făcut-o locuitorii Craiovei nu vizează persoana mea, ci pe reprezentantul prinţului care a dat ţării statutele din 2 mai şi legea din 14 august.
Craiova, Alteţă, vă aparţine pe de-a-ntregul. Nu există în toată România oraş care să vă fie mai sincer şi mai unanim devotat cum e capitala Micii Valahii. Numărul opozanţilor nu trece de zece. Am studiat

bine acest oraş şi nevoile lui. Ele sînt uşor de satisfăcut. Prima sa cerinţă ar fi să vadă pe Alteţa-Voastră între zidurile oraşului pentru a putea protesta cu glas tare împotriva vechilor acuzaţii. Acest oraş a fost părăsit pînă la urmă, chiar şi în ceea ce priveşte interesele guvernului. Prefectură, curţi, tribunale, puşcării şi jandarmerie. Am luat de-acum măsurile necesare pentru ca reparaţia aceasta să fie făcută încă în această toamnă. La Sfîntul Dumitru, autorităţile administrative şi judiciare vor fi instalate în clădirile de stat. Prefectul desfăşoară multă energie, tact şi inteligenţă. El a restabilit ordinea şi liniştea într-un oraş destrămat de partide. Acuzaţiile îndreptate împotriva lui, şi care mi-au fost aduse la cunoştinţă de Bolliac şi compania, sînt neadevărate. Cu toate acestea, nu poate să trăiască cu alocaţiile prevăzute. I-am promis o mărire a fondurilor de care pot dispune. Pot să încredinţez pe Alteţa- Voastră că în orice ocazie poate să se sprijine pe Craiova. La înapoiere, voi spune Alteţei-Voastre o serie de îmbunătăţiri care rămîn să fie înfăptuite la Craiova."
în 1860 în Craiova avuseseră loc mişcări împotriva administraţiei locale.
Istoricul Dan Berindei a reconstituit, în cercetarea sa *Frămîntările orăşeneşti din noiembrie 1860 în Ţara Românească. Tulburările de la Craiova şi Ploieşti,* Bucureşti, 1965, revolta spontană din Craiova în urma unor greşeli de tact ale funcţionarilor locali şi ale miniştrilor din guvernul Manolache Costache Epureanu în
1860, calamităţi prelungite în faţa instanţelor şi în anul
1861. Acum Kogălniceanu relata domnitorului starea de spirit îmbunătăţită din Craiova.
„Maurul şi-a făcut datoria..."
în lipsa lui Kogălniceanu din capitală, vreme cît fusese suplinit la Prezidenţie şi Interne de doctorul Nico- lae Kretzulescu, camarila, din care nu lipseau adversari declaraţi, dintre aceştia din urmă Cesar Librecht, directorul general al poştelor, prefectul de poliţie Mihail Marghiloman, fostul ministru Alexandru

Cantacuzino, supranumit Cneazul, colonelul aghiotant Nicolae Pisoţchi şi chiar rude apropiate ale lui Cuza, izbuti prin denaturări, abile intrigi şi înscenări să-l arunce în dizgraţie pe Kogălniceanu, calomniindu-l că în ultima călătorie politică şi-ar fi pregătit propriul teren de domnie şi c-ar fi dat alte folosinţe sumelor de bani cu care plecase decît cele destinate oficial, acuze de care Kogălniceanu, cu bună credinţă, se disculpă, nu însă în- tr-atît cît să-l convingă pe Cuza şi să-l impulsioneze la perfectă conlucrare. într-altă ciocnire, după ce din cabinet demisionară Nicolae Kretzulescu şi Ludovic Steege, cîştigaţi de partea oponenţilor pentru a crea o criză ministerială, limbajul domnului, aţîţat din culise şi iritat, nu-l cruţă de insulte, la care Kogălniceanu, luat prin surprindere şi închis în sine, ţinu să nu răspundă decît prin scrisoarea anexată demisiei pe care o înaintă lui Cuza la 26 ianuarie 1865 şi al cărui final pe hîrtie cu antetul imprimat Presidenţia Consiliului Miniştrilor din Principatele Române — Cabinetul Prezi- dentului se păstrează : „Dîndu-Vă această demisiune, eu nu voiesc a vă face cea mai mică greutate. Voi administra postul încredinţat mie pînă la întoarcerea înălţimei Voastre, sau pînă cînd veţi putea, în toată li- niştea, a combina o altă numire. Necunoscînd nimeni (afară de colegul meu de la Finanţe) hotărîrea mea, marşa trebilor politice nu se va stăvili pînă la noua rînduire.
Depuind respectuos în mîinile Inălţimei Voastre de- m.isiunea mea, eu mă retrag cu desăvîrşire în viaţa privată, eu pun piatra pe cariera mea politică. Vă rog dar, să nu credeţi că, ca mulţi alţii, voi reintra în rîndurile opoziţiunei.
Între aceasta şi mine este o prăpastie. Ş-apoi, Prea înălţate Doamne, V-am ajutat a Vă crea o autoritate, astfel încît nu aveţi a Vă mai îngriji de oposiţiunea nimănui.
Prin demisionarea mea, eu mă pedepsesc însumi de orice din parte-mi aş fi putut contribui a Vă face să uitaţi o oră întreagă că unui Domn îi este permis tot

afară de insultă, pe simpla raţiune că insultatul nu-i poate răspunde.
Puind astăzi capăt carierei mele politice, eu prin aceasta tot nu uit amiciţia ce mulţi ani m-a legat cu Colonelul Cuza, nici devotamentul nealterabil ce am avut şi voi avea pentru Domnul Alexandru Ioan I în toate ocaziunile dependente de mine".
Punct terminus al unei conlucrări prodigioase înscrisă în istorie ! într-adevăr : „Maurul îşi făcuse datoria, Maurul putea să plece" — dar aceasta însemna şi semnalul de sfîrşit al domniei lui Cuza, care la 25 februarie 1865 pierdea prin Kogălniceanu nu numai pe cel mai competent sfetnic, dar şi pe vajnicul apărător al instituţiilor cu care rămîne înscris în veşnicia istoriei. Guvernele ce se vor succeda pînă la detronarea lui Cuza, Constantin Bosianu şi Nicolae Kretzulescu, reprezintă durate politice şterse, fără contur reformator.
Kogălniceanu — cum declarase — nu apucă drumul opoziţiei, dar activitatea sa în Senat fu pînă la 11 februarie 1866 sporadică, împiedicată de sănătatea şubredă, de decepţii şi de problemele gospodăreşti, căci ajunsese sărac.
Se întorcea în sine însuşi în Bucureşti şi, precum în antichitate Cincinatus, la ţarinele copilăriei de altădată, la Rîpile şi Drînceni.
Discursurile lui Kogălniceanu din etapa 1857—1891 confruntă pe cititorul şi omul politic de astăzi cu oratoria celui pe care N. Iorga îl numea „cea mai mare minte în epoca de regenerare a poporului său".
Acasă la Bucureşti şi în Moldova
Cînd îşi cumpăra casă în Bucureşti, Kogălniceanu telegrafiază soţiei din Iaşi la 28 martie 1864 :
Doamnei Kogălniceanu
Iaşi
Am cumpărat vila Bărcănescu, o bijuterie. Peste zece zile va fi locuibilă. Nici nu-ţi poţi închipui cît de bine te vei simţi în ea. Amănunte prin poşta de astăzi. Peste zece zile mă mut aici. Copiii sînt bine,
Kogălniceanu

Păstrător al cultului părintesc, Kogălniceanu ruga telegrafic la 5 iulie 1864 pe soție ca în primul ei drum cu diligența către noua locuință bucureșteană să aducă de la Iași tablourile lui Ilie și Ecaterinei Kogălniceanu, la fel candelabrele și orologiile din casa amintirilor copilăriei.

Aşezată pe Şoseaua Kiseleff, pe locul în care astăzi se înalţă, la nr. 10, blocul salariaţilor Băncii de Stat din România, vecină clădirii Uniunii Scriitorilor din R. S. România, vila achiziţionată de Kogălniceanu era o casă de parter, pe care mai mult decît

descripţia fiicei lui Vasile Alecsandri, care o vizitează în 1877, o prezintă afiptele portăreilor în vederea vînzărilor la licitaţie. Astfel, documentele sărăcirii lui Kogălniceanu o situează în mahalaua Cişmeaua lui Mavrogheni, pe un teren trapezoidal cu latura mică de 172 m la Şosea şi cu baza pe

strada Dosnică (astăzi str. Mihail Kogălniceanu) de 224,85 m adînc, învecinat la răsărit cu curtea avocatului Petre Grădişteanu şi la apus de grădina prinţului Dimitrie Ghica. De zid masiv, clădirea număra opt camere pentru numeroasa familie a lui Ko

-Locuința lui Mihail Kogălniceanu de pe șoseaua Kiseleff din București (litografie)

Perspectivă centrală a Iașului (strada Lăpușneanu) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (fotografie de epocă)

gălniceanu, construcție precedată de o verandă cu coloane și vestibul. O a doua construcție cu două camere și sală mare cu parchet pe jos va adăposti așa-zisul muzeu. în curtea împrejmuită cu gard de scînduri, o parte se destinase florilor grădinii în care se ridicau ici-colo pavilioane la modă, mici bazinuri cu arteziene, statui antice, fîntîni cu pompă mecanică și puțuri cu roată. în latura dinspre strada Dosnică se deschideau o parcelă cu pomi și legume, trei șuri de lemn, grajdurile pentru trăsuri și cai.

„Sînt omul de la 2 mai, sînt învinsul lui 11 februarie"

La două săptămâni după demisia „gigantului de la 2 mai", noul președinte de consiliu, Constantin Bosianu, ordona, prin circulare, interzicerea difuzării în țară a litografiilor reprezentînd pe Kogălnieeanu și Costache Negri, executate de D. Papazoglu ; dar prin aceasta nu se stăvilea îndatorarea tot mai manifestă a

ţăranilor eliberaţi politiceşte. Prin imprescriptibilă recunoştinţă, ei au păstrat în colibele lor pe lăicere, cîteva generaţii în şir, lîngă icoana lui Ştefan cel Mare, chipurile lui Alexandru Ioan Cuza şi Mihail Kogălnieeanu, luptători pentru cauza celor mulţi, permanentizaţi personaje exemplare cu aură mitică în balade, în anecdote istorice, în zicale şi-n frînturi de vorbă.

Cele două anecdote ale lui Ion Creangă despre căcaşul Ion Roată din Putna şi vremea lui sînt prelucrări artistice de folclor păstrînd miezul realităţilor. Ion Creangă îi era aderent lui Kogălnieeanu, îl felicita anual cu urări „mulţi încă — mulţi ani şi buni, pentru mîn- dria şi fericirea scumpei noastre ţări !" de onomastică, la 8 noiembrie, pe „mult respectabilul cuconul Miha- lache" şi-l ruga să-l treacă peste unele păsuri de moment, personale şi-ale familiei lui. Afirmaţia o confirmă factologic însuşi Kogălnieeanu pentru anecdota *Ion Roată şi Vodă Cuza* în discursurile rostite în şedinţele parlamentului moldovean, între 15—19 februarie 1861, în care răspundea opoziţiei ce-l acuza de-a fi răzvrătit pe ţărani şi de-a fi încălcat libertăţile cetăţeneşti. După o trecere în revistă a situaţiei sociale din ţară şi a realităţilor agrare exemplificate prin semnificativele întîmplări ale ţăranului deputat din Cîmpurile, Kogălniceanu îl tipiza pentru starea ţărănimii dintre 1857—1861 : „Acest nenorocit a fost adus în Iaşi, supus cercetării, pe urmă închis în grosul prefecturii, redus în sfîrşit la sapă de lemn. Cînd după îndoita alegere, domnitorul a trecut prin Focşani spre a lua frînele guvernului din Ţara Românească, înălţimea Sa a binevoit a primi pe Ion Roată şi a asculta durerile sale. înălţimea Sa, spre onoarea sa eternă, a vărsat asupra unei inimi sîngerînde, cuvinte mîngîietoare, l-a îndemnat să se liniştească şi i-a dat doi pumni de galbeni. Atunci, Roată cu lacrămi a mulţumit Domnitorului pentru dar, însă l-a întrebat :

— Dar onoarea mea cine mi-a da-o ?

— Vei spune, i-a răspuns înălţimea Sa, că ai vorbit cu Vodă, vei spune că Domnul României te-a îmbră-

ţişat. Nimeni nu va putea să mai zică că eşti desonorat şi Domnul Convenţional a îmbrăţişat pe Ion Roată. Eu am fost faţă la acest fapt, care va fi o frumoasă trăsătură în viaţa lui Alexandru Ioan I". Conspiraţia din 3 august 1865 tinzînd la detronarea lui Cuza, pe cînd domnitorul se găsea în staţiunea balneară Ems, n-a reuşit.
Atraşi în mrejele „monstruoasei coaliţii" şi prin abjectă trădare călcînd onoarea treselor pe care le purtau şi jurămîntul de credinţă faţă de domnitorul ţării, care le încredinţase paza existenţei lui în palat, coloneii Ni- colae Haralambie — îndată răsplătit prin numirea în locotenenţa domnească —, Dimitrie Kretzulescu — fratele lui Nicolae Kretzulescu — de unde deducţia participării şi a acestuia la punciul militar, deşi în trei rînduri fusese prim-ministru al lui Cuza, Ion Călinescu, Gheor- ghiu, maiorul Dumitru Lecca, comandantul batalionului de gardă al palatului, răsplătit mai tîrziu de Carol de Hohenzollern cu un ministeriat la Război, căpitanii Constantin Pillat, Alexandru Lipoianu, Anton Berindei, Anton Costiescu, Alexandru Candiano-Popescu, căpetenia rizibilei „republici" de cîteva ore de la Ploieşti, înălţat general aghiotant domnesc de către succesorul lui Cuza, Mălinescu şi Handoca, toţi aceştia, pătrunzînd în apartamentul domnitorului, l-au arestat şi detronat. Sub ameninţarea pistoalelor, scriindu-şi cu propria mînă actul abdicării, se sfîrşea domnia celui ce prin persoana sa reprezentase unirea într-un stat naţional şi care, alături de Kogălniceanu, adusese la îndeplinire în Principatele Unite, platformele revoluţionare de la 1843 şi reforme menite să dezvolte viaţa internă a statului, conducîndu-l către Independenţă. Evenimentul se va înfăptui de *facto* peste unsprezece ani pe calea armelor, a efortului unanim al ţării şi prin proces diplomatic realist.
La şedinţa corpurilor legiuitoare întrunite, cînd locotenenţa domnească a comunicat „abdicarea" domnitorului Unirii, propunerea alegerii ca domn a principelui Filip de Flandra şi componenţa noului cabinet Ion Ghica, Kogălniceanu, în dezacord cu

modul cum fusese răsturnat Cuza, n-a luat parte. Dar în şedinţele următoare ale Senatului el a participat cu ascendent binevoitor legislaţiei guvernului prezidat de vechiul prieten : „Astăzi — declara el la 14 februarie — Senatul fiind pus în faţa unui guvern, care nu e culpabil de acele acte care se denunţă, datoria noastră mai întîi de toate e mo- deraţiune, e ca prin nici-un vot să nu creiăm guvernului cea mai mică greutate". La 8 martie este de acord cu majoritatea că decretul-lege pentru întemeierea unei bănci de scont cu capital străin în România, dat de Cuza în octombrie 1865, a fost neconstituţional. în şedinţa de-a doua zi participă fără opoziţie sistematică la discutarea legii pentru înfiinţarea gărzii orăşeneşti şi propune amendament. în problemele oştirii naţionale ia — ca unul ce fusese colonel — de mai multe ori cuvîntul.
La 18 martie locotenenţa domnească dizolvă camerele, anunţînd alegeri între 9 şi 19 aprilie 1866 şi convocarea noilor aleşi la 28 aprilie.
Convins de opoziţia cu orice preţ a duşmanilor săi politici în apropiatele alegeri, Kogălniceanu scria la 27 martie unui aderent din Iaşi : „Sfătuitu-s-au necuraţii ca să mă scoată din casa părintească. într-alte cuvinte şi boierii şi roşii şi-au dat mîna ca să mă şteargă din rîndul celor vii, boierii pentru că le-am scos ţeranii din ghiară, roşii pentru că am făcut fără dînşii aceea ce ei voiau a face făr' de mine.
Aşa fiind s-au jurat ca cu orice preţ să mă împiedice de a intra în viitoarea Cameră. De nu s-ar atinge decît de persoana mea, crede-mă că n-aş dori mai bine decît de a mă trage din luptă şi a mă odihni. însă se atinge de ţara mea, de toate drepturile şi de Unire, de viitor, care toate sînt puse în chestiune şi aceasta în timpii cei mai critici. Iată dar ce mă face ca să cerc din nou lupta şi să-mi pun candidatura în mai multe locuri, ca doar voi putea izbuti undeva. Mă adresez iar la d-ta, la Aga- rici, la Mateaşi, prietenii mei, şi cărora la toată oca- ziunea în marginile putinţii le-am întins mîna frăţească".

Candidînd în mai multe părţi şi colegii — puternic combătut — Kogălniceanu fu ales cu majoritatea unui vot în districtul Fălciu.
Secţiunea de resort a Camerei, în şedinţa din 29 aprilie, aviză, expresie a obstrucţiei dirijate, invalidarea alegerii lui Kogălniceanu pe motiv că în respectivul colegiu fălcian mai fusese înscris pe liste un elector ţăran cu numele Mihail Cogălniceanu la secţia de votare Tă- băloeşti cu Valea-Seacă, Boteşti şi Porciseni.
Nicolae Ionescu la discuţia în plen îl persiflă : „Nu respingeţi un om ca el pentru că este adversarul principiilor ce profesaţi. Domnul Kogălniceanu ar putea fi lesne respins în numele moralei publice, ar putea fi respins în numele acelei justiţii care nu e scrisă, dar care se exercită în puterea conştiinţei publice, a moralităţii şi a convicţiunii ţării. Trebuie să-l chemaţi între dumneavoastră ca să-l aveţi în faţă şi-l veţi vedea în tot minutul roşind şi ca un repetinte să-şi mărturisească păcatul şi să-l iertăm". Pe urma atacurilor lui Alexandru Sihleanu („Pe tărîmul moral trebuie să-l dăm afară din Cameră"), Ştefan Fălcoianu, Aristide Pascal, Scarlat Turnavitu, — Nicolae Blaremberg îl apostrofă cel mai furibund : „N-am trebuinţă să vă spun eu cine e omul care vine să bată astăzi la uşa Adunării ! Numele său are să fie înregistrat de istorie şi negreşit că istoria imparţială va repeta ceea ce spunem şi noi în amendament, că omul acesta a întins mîna lui sacrilege asupra legilor ţării, asupra libertăţilor publice". Tot el a depus şi un amendament, subscris de patruzeci şi trei de deputaţi, în care se spunea că „D. Mihail Kogălniceanu ea ministru la 2 mai, prin lovitura de stat, s-a făcut culpabil de un sperjur şi un atentat în contra legilor". 11 socotea din tagma Erostraţilor şi Neronilor.
Dezbaterile asupra validării continuîndu-se la 30 aprilie, adversarii lui Kogălniceanu repetară invectivele din şedinţa precedentă. Pentru „ministrul de tristă memorie", spumega Ştefan Fălcoianu, „pentru asemenea om care a abuzat de putere ca să sfîşie Constituţia şi legile ţării, pe care a jurat de la această

tribună că le va păzi, pentru asemenea oameni nu le este lăsat decît dispreţul". Despre „individul Kogălniceanu" Sihleanu declara aplaudat : „Voi opri pe orice profan să intre în acest sanctuar". Aristide Pascal peroră grandilocvent : „S-ar putea admite un călău în Adunare ? Putea-vom noi, oare, primi un om care a fost călăul libertăţilor publice ?" în timp ce Nicolae Blaremberg îşi încheia discursul împotriva „sperjurului" : Nu doresc ca acela care a violat acest sanctuar să vie acum să-l şi mîn- jească".
în faţa acestor valuri de insultă grosolană, preşedintele Consiliului, Ion Ghica, făcu apel la moderaţie şi observă că „oricum au fost actele d-lui Kogălniceanu, este un plebiscit în ţară care a urmat acestor fapte. V-aş ruga să respectaţi voinţa naţională".
Dezbaterea alegerii de la Fălciu reluată în a treia şedinţă, la 4 mai, cu acelaşi vacarm şi limbuţie obstrucţionistă se încheie cu invalidarea Omului de la 2 mai, prin 71 de bile contra, 42 de bile pentru, din 113 votanţi.
Colegiului electoral Fălciu îi rămase să reprogrameze votarea pentru un mandat de deputat la 5 iulie. Punîn- du-şi candidatura în două locuri, Kogălniceanu fu ales în ambele colegii. La Fălciu obţinu 74 de voturi din 77. Dar în adunarea legiuitoare el întîmpină aceeaşi recrudescenţă, în pofida comisiei de validare care constata legalitatea alegerii. Fu, însă, invalidat cu 71 bile negre contra 31 favorabile.
Adunarea constituantă se dizolvă la 6 iulie şi noi alegeri pentru cele două camere au fost programate la 5 octombrie.
Punîndu-şi candidatura de data aceasta în trei locuri, la colegiul II Covrului, la colegiul II Cahul şi la colegiul III Fălciu, în toate trei Kogălniceanu a fost ales cu mari majorităţi împotriva aceloraşi protestatari nominalizaţi, care invocau precedenţa excluderilor şi introduseră o propunere scrisă : „Considerind că voturile acestui colegiu (al II Covrului) au căzut asupra unui incapabil ; că această incapacitate resultă din două reso- luţiuni solemne ale constituantei ; că aceste resoluţiuni au astăzi autoritatea lucrului judecat ;

Considerind că această incapacitate n-ar putea să înceteze decît în urma unui vot de reabilitaţiune. Subscrişii propun ca Adunarea legislativă să declare că alegerea făcută în persoana d-lui Mihail Kogălniceanu nu-i validă şi că d-sa nu poate profita de beneficiurile acestei alegeri".
Camera deputaţilor, în urma intervenţiilor lui Gheorghe Costaforu, Vasile Boerescu, Nicolae Ceaur-Aslan, Nicolae Ionescu, Ion C. Brătianu, Dimitrie Ghica şi a lui Kogălniceanu, care a cerut cuvîntul în apărare impresionînd auditoriul, a validat alegerea cu prelungite aplauze.
Din acel moment, Kogălniceanu îşi reluă activitatea parlamentară în Senat şi Cameră, cu intermitenţe din cauza suferinţelor trupeşti şi a motivărilor de circumstanţă.

Din nou parlamentar

La 21 decembrie 1866 Kogălniceanu a replicat în chestiuni de învăţămînt separatistului Nicolae Roznovanu. Peste o săptămînă intervine în problema legiuirii alcoolului şi valutelor ; la 2 şi 9 ianuarie 1867 discută bugetul. La 10 şi 11 ianuarie intervine în probleme militare. Luînd cuvîntul la 20 ianuarie cere ca anumite sume destinate Capitalei să fie virate administraţiei laşului. În continuare, este prezent la dezbaterile din 21 ianuarie (în domeniul impozitelor), din 24 ianuarie probleme legate de dezvoltarea poştelor şi telegrafului), din 30 ianuarie (restaurarea Academiei), din 31 ianuarie (în speţa şcolilor şi drepturilor clerului), pentru ajutorarea populaţiei lovită de calamităţi şi în alte probleme. Cînd deputatul dorohoian Ion Pillat ceru la 21 martie să fie sechestrată şi vîndută la mezat averea lui Alexandru Ioan Cuza, el apără prerogativele acestuia împărţite juridiceşte cu miniştrii săi, încheind în aplauzele deputaţilor : „Eu cît pentru mine, înaintea Adunării, înaintea ţării şi înaintea istoriei iau responsabilitatea tuturor faptelor bune şi rele comise în timpul cînd am avut onoarea a fi ministrul fostului domnitor Alexandru Ioan I".

Din asemenea neosteneli, zbateri pentru dreptate şi dăruiri mistuitoare, Nicolae Iorga care i-a fost emul, scotea caracterizarea firii politice a lui Kogălniceanu : „Om întreg, el a trăit din viaţa societăţii întregi, interpretată printr-o inteligenţă care nu făcea decît să rezume cu strălucire această viaţă, pentru ca din această concentrare însăşi să se desfacă impulsul voinţii menite să ducă mai departe societatea în continuă mişcare".
în vara 1867 Kogălniceanu călătoreşte la Paris, unde, în cadrul Expoziţiei universale, România îşi expunea produsele.
La propunerile lui Ion C. Brătianu de a face parte din cabinetul său probabil, refuză pe „şarlatani" şi în toamnă recomandă ca în Cameră şi Senat să intre oameni serioşi. Cînd în 1867 regimul dualist din Transilvania se manifestă segregar faţă de români, Kogălniceanu luă apărarea conaţionalilor săi, cum o va face şi în 1877, cînd Andrassy a cerut să-i fie extrădaţi transilvănenii ce se înrolaseră să lupte voluntar în Războiul pentru Independenţă.
La începutul anului 1868 este bolnav. Vasile A. Urechia, vechi aderent, îi omagiase retorica politică într-o prelegere bucureşteană la 12 decembrie 1867, numin- du-l „Espada al oratoriei noastre politice", „spătar în luptele taurului politic". Şi mai departe : „Cetiţi cuvîntul ce ţinu în 1862 revendicînd pentru Principate numele glorios şi străbun de România. Rememoraţi discursul ce D(omnul) Cogălniceanu ţinu la 9 iunie 1862 după infama ucidere a demnului său rival de oratoriă, Barbu Catargiu. Acolo este însemnată toată procedarea oratorică a D-sale". Tot astfel, „cuzistul" Bogdan Petriceicu Hasdeu, care, ca şi Ion Eliade Rădu- lescu, în 1866 votase împotriva aducerii unui prinţ străin, îi preţuia, la 30 ianuarie 1868, oratoria parlamentară : „ornament al acestei onorabile Camere". în ce-l privea, Kogălniceanu îşi declara deschis ostenelile din Camera Deputaţilor, asemuindu-se, obosit, cu „un cal de poştă".
în martie primeşte misiunea de-a merge la Berlin pentru conciliabule, în vederea modificării articolului

7 din Constituţie. La 27 iunie Kogălniceanu este desemnat raportor asupra oneroasei afaceri Stroussberg ; în luna august călătoreşte din nou în Austria şi Germania, ca să-şi aşeze băieţii la studii.

Ministeriabil redivivus

Intrat în cabinetul lui Dimitrie Ghica, Kogălniceanu conduce departamentul Internelor de la 16 noiembrie 1868 pînă la 24 ianuarie 1870, ministeriat cu bogată gestiune administrativă, girând, cînd este cazul, departamentele de Război, Afaceri Externe, chiar Prezidenţia.

Declară „simţămîntul României de înfrăţire şi «¡naţionalitate pentru românii de peste Carpaţi" şi propune ridicarea unei statui lui Mihai Viteazul în Capitală. Doreşte ca în Cameră să intre ca deputaţi şi foşti clăcaşi reprezentanţi în Divanul ad-hoc, Vasile Alecsandri şi Costache Negri, care refuzaseră şi refuzau sistematic să participe la viaţa legislativă. Cere prefecţilor să apere pe ţărani în regimul tocmelilor agricole, combate ingerinţele electorale şi eschivările de la recrutări („Ar fi o monstruozitate ca numai clasele muncitoare să fie de fapt supuse serviciului ostăşesc, ca numai ele să răspundă ţării impozitul sîngelui"). Militează pentru neutralitate în politica externă.

Ţăranii din satele argeşene Cuca şi Măcăi s-au revoltat în două rînduri, în 1867 şi 1869, împotriva încălcărilor proprietarului Dimitrie Haciulea, împotriva amestecului magistraturii şi dorobanţilor trimişi să sprijine hoţia de pămînt a latifundiarului, gloatele protes- tînd împotriva măsurătorilor de teren falsificate de substitutul de procuror, rupînd „lanţurile" şi punînd pe fugă pe făptaşi. Represiunea ce-a urmat din partea armatei a stîrnit proteste în presă (Bogdan Petriceicu Hasdeu, Costache A. Rosetti, Pantazi Ghica) şi interpelări în Parlament. Kogălniceanu a luat apărarea ţăranilor admonestînd pe prefectul Alexandru T. Zissu în mai multe rînduri. La 5 aprilie 1869 îi telegrafia : „Citeşte la telegraf depeşa maiorului Radu către mine. Te- legrafiază-mi ce este cu pompierii şi cu jandarmii

în piață vizavi. Mă văd nevoit a vă repeta încă o dată că asemine mijloace, dacă sînt întrebuințate, nu sînt bune. Adă-ți aminte ce-mi ziceai eînd nu erai prefect și prin urmare abține-te de la mijloace osîndite".
La 7 octombrie, ținea să-i precizeze aceluiași prefect rezervele sub care îi pusese la dispoziție forțe militare : „Îmi este cu neputință a rosti un singur cuvînt în chestiunea Măcăiului pînă nu voi vedea cercetarea procurorului.
Constat numai un lucru. Cînd mi-ați cerut dorobanți, ți i-am dat cu rezervă, și pe răspunderea d-tale. *Românul,* cînd a vorbit despre atrocitățile de la Măcăi nu a zis că ele s-au făcut de d-ta, ci a zis că ele s-au făcut de dorobanți".
Vina principală, au stabilit organele de anchetă, fusese a prefectului A. T. Zissu, așa încît tonul ministrului de Interne era îndreptățit.
Kogălniceanu, în acest ministeriat, dă dispoziții grijulii pentru stăvilirea bolilor vitelor, în privința încasării dărilor, pentru disciplină în munca administrativă. Ca ad-interim la Externe, salută protocolar, la 12 octombrie în Vîrciorova, pe împăratul austro-ungar Franz Joseph ; acesta călătorea, eu vaporul, pe Dunăre, îndreptîndu-se spre Constantinopol și de acolo mai departe, spre Canalul de Suez, ca să participe la festivitățile de inaugurare. Kogălniceanu l-a însoțit pînă la Giurgiu. Tot acum redactează de mînă o propunere „din inițiativa parlamentară", semnată de el, contrasemnată de Alexandru Golescu, de Constantin Grădișteanu. Costache A. Rosetti, Constantin I. Grigorescu, Ion Marghiloman și de alții privind dezvoltarea economică și culturală a Iașului. Prin ea subscriși rugau guvernul să întocmească proiecte de legi spre aducerea la îndeplinire a „acestor neapărate trebuințî". Dar iată textul propunerii : ,,Considerînd că orașul Iași merită toată luarea-aminte din partea țării de a-și da dezvoltarea și îmbunătățirile de care ar avea trebuință ;
considerînd că mijloacele de dezvoltare și îmbunătățiri în natură a nu putea suferi întîrziere sînt :

1) Menţinerea şi dezvoltarea şcoalelor superioare şi inferioare din Iaşi.
2) Uşurarea contribuţiunilor şi aducerea lor în starea normală a ţării întregi.
3) întemeierea Iaşilor ca antrepozit liber de mărfuri.
4) Desfiinţarea acciselor, afară de tutun şi băuturi străine, şi înlocuirea acelui venit municipal cu venitul funciar al proprietăţilor orăşeneşti ce pînă acum se varsă în casa statului.
5) Stimularea lucrărilor publice din Iaşi.
6) Completarea sistemului de şosele din Iaşi pînă la Roman, Focşani şi Bucureşti şi pînă la Sculeni şi Botoşani.
7) Drumurile de fier al căror proiect de lege pentru succesiune este depus în Parlament.
8) Deschiderea Prutului pentru navigaţiune cu vapoare şi vîluri pînă la Ţuţora cel puţin.
9) Aşezarea unei Camere de comerţ şi a legii cambiale".

în acelaşi an, Kogălniceanu, ca om cu experienţă democratică, tact naţional şi simţire patriotică, ţinu — împotriva polemicilor atîţătoare, agresive şi neprincipiale ale ziarului *Românul* — să-şi cheme la unire socială pe concetăţeni : „Să ne silim cu toţii a transforma şerpii de pe fruntea Minervei române în atîtea columbe anunţătoare de pace şi mîntuire pentru nava noastră cea bîntuită de atîtea valuri !".
Legat de cura la Ems, Kogălniceanu ţinu, în iulie 1869, să revadă la Dresda pe fiica sa Lucia, ce aprofunda limba germană într-un pensionat de-acolo.

O lungă vacanţă politică

Kogălniceanu demisionează din guvern la 24 ianuarie 1870.

Scriitorul Cezar Bolliac îl omagiază în Cameră : „Un om de mare talent, un om de mare valoare, un bun

administrator".Mihail Kogălniceanu în 1870 (fotografie)

226

Recviemul fostului domnitor Alexandru Ioan Cuza la Ruginoasa (litografie de epocă)

În 1870 el colaborează cu articole politice nesemnate în *Informaţiuni bucureştene* şi în *Informaţiuni politice, literare şi comerciale* din Iaşi şi călătoreşte peste hotare.

După manifestaţiile de stradă din 11 martie 1871 împotriva filoprusienilor de la sala bucureşteană „Slătineanu", de la palatul domnesc contra lui Carol de Hohenzollern şi de la legaţia germană, guvernul Ion Ghica demisionă şi domnitorul, pe punctul să abdice, aduce la cîrma ţării cabinetul conservator condus de Lascăr Ca- targiu. În durata de cinci ani (1871—1876) a guvernării „boerului de la Golaşei", Kogălniceanu, ales deputat la Fălciu, — cum observă Al. Zub, cel mai documentat biobibliograf al marelui om de stat — „intră din nou într-o lungă vacanţă politică". La lucrările parlamentare participă rar, se lasă văzut greu şi domnitorul Carol însemnează în *Memorii* că Mihail Kogălniceanu „pare a se fi aruncat cu totul în braţele artelor frumoase".

Dar, cînd la 10 martie 1872 se dezbat modificările legii tocmelilor agricole, el participă înflăcărat la discuţii cerînd ca „ţăranul să fie tratat ca liber cetăţean, să fie supus la legea comună, iară nu la biciul dorobanţilor". În aprilie îşi revede băieţii aflaţi departe, la Berlin.

Peste vară scrie istorie la Rîpile.

în 1873, motivînd boala, este înregistrat cu activitate politică restrînsă, dar, la 9 martie, redactează în numele comitetului delegaţilor de secţii raportul asupra Convenţiei vamale cu Austro-Ungaria.

Cînd rămăşiţele îmbălsămate ale fostului domnitor Cuza, sfîrşit de o sincopă a inimii la Heidelberg în 15 mai 1873, au fost aduse în ţară spre a fi înhumate la Ruginoasa, Kogălniceanu, cu amintiri neturburate de

neînțelegerea din 1865, îi rosti, la 30 mai, elogiul funebru în auzul cernitei Elena Cuza şi al cîtorva mii de foşti clăcaşi îngenuncheaţi pios, plînşi şi zdrobiţi de durere :
„Se zice că Cuza Vodă a murit... Dacă renaşterea României a murit, apoi... a murit şi Vodă-Cuza. Căci Vodă-Cuza nu este decît renaşterea României.
Dar vă rog credeţi oare că vin aci să fac eu istoria acestui Domn ? Nu ! căci care glas poate să o facă ? care pagină tipărită poate să fie aşa de adevărată şi aşa de elocventă, ca faţa ţării însăşi ? Faţa ţării este pagina istoriei lui Alexandru Ioan I.
Alexandru Ioan I nu are trebuinţă de istoriograf. El singur şi-a scris istoria sa prin legi, prin actele cu care a făcut un stat, o societate alta decît aceea ce i s-a fost dat, cînd L-am proclamat Domnitor.
Sînt patrusprezece ani trecuţi, de cînd în Adunarea ţării, în capitala Moldovei, mi s-a făcut rara onoare de a spune, eu cel dintîi, colonelului Cuza cuvîntul «Măria- Ta» şi tot de odată de a-i spune care era voinţa naţiunii şi care erau aspiraţiile naţiunii, ce l se dau Lui spre îndeplinire. Cei bătrîni, aduceţi-vă aminte, cei mai tineri consultaţi paginile *Monitorului* şi veţi vedea ce s-a cerut de la Dînsul. Nu numai că a fost om onest, dar şi-a ţinut totdeauna cuvîntul Său.
Pe lîngă aceasta, în fiecare an, în fiecare lună a Domniei Sale, înzestra ţara cu cîte o lege, în fiecare zi sporea numărul cetăţenilor şi puterea noastră. Ce voia naţiunea atunci ? Naţiunea voia legi nouă şi oameni noi. Cuza a fost omul nou şi a făcut legi nouă, care au făcut apoi lume nouă, căci lumea de la 18G3 este alta.
Astăzi statul român nu mai este provincia vasală a Moldovei sau a Valahiei.
Ei bine, fraţilor, cînd România a ţinut un mai mare limbaj în Europa decît acel ţinut de Alexandru Ioan I ?... Alexandru Ioan I ţinea cheia Orientului şi nimic nu se făcea în Orient, nu numai fără ştirea, dar fără voia lui. El era gata a-şi sacrifica tronul, persoana sa, numai să-şi apere ţara de orice pericol pentru că El era conştiincios Naţiunii Române.

Şapte ani ne-am odihnit, şapte ani... România şi-a întrerupt cariera sa... A ! iertaţi-mă. Aici în faţa unui mormînt deschis, în faţa acestei figuri care va fi pururea glorioasă, nu ne este permis să facem polemică, dar sîntem datori să spunem că nu greşelele Lui l-au răsturnat, ci faptele cele mari. Odată cu exilul a expirat emanciparea poporului român, odată cu exilul vechile societăţi retrograde şi demagoge s-au aflat ; şi cînd zic aceasta, fraţilor, ca să vedeţi dacă este aşa, uitaţi-vă la cei 7 ani de exil care au trecut. Apoi care Domn a fost mai demn în exilul său, care Domn a apărat ţara sa mai mult, pe aceea ţară care permisese de a i se închide porţile ?..."
Consolator, se adresă în final Elenei Cuza zdrobită de durere şi care de atunci n-a mai purtat pînă la sfîrşitul zilelor ei decît rochii cernite :
„Ilustră Doamnă, sfîntă mumă a Românilor, nu plînge, căci Alexandru Ioan I nu a murit ; Alexandru Ioan I nu poate să moară. Nu lacrimile acelor care sînt aci vor putea dovedi aceasta, ci lacrimile tuturor, lacrimile unui popor întreg. Lacrămi ce se varsă de oriunde se vorbeşte româneşte, de la Carpaţi pînă la Marea Neagră".
La 14 august 1874 îşi făcea tratament la Karlovy Vary, plănuind să se repeadă, ca şi în anul precedent, pentru două zile, la Berlin să-şi revadă copiii, care locuiau pe Magdeburgerstrasse nr. 33. Spre iarnă stă o lună la Viena, vizitînd îndeaproape Expoziţia internaţională din Prater, nemulţumit de calitatea exponatelor pavilionului românesc.
Opozant sistematic al conservatorilor, deci şi al guvernului Lascăr Catargiu, participă cu Costa^he A. Rosetti,
Ion Ghica, Dimitrie Brătianu, Ion Cîmpineanu la constituirea „coaliţiei de la Mazar-Paşa".
În iunie 1875 protestează împotriva convenţiei comerciale încheiată cu Austro-Ungaria, care aservea pieţei de desfacere austriece economia de grîne şi de materii prime a ţării. La 30 iunie demisionează din parlament pe acest considerent, nemaicălcind pragul corpurilor legiuitoare pînă la sfîrşitul anului.

Ca şi-n alţi ani, în august îşi face tratamentul la Karlovy Vary, după care, suferind, şi din nevoia de a-l întîlni pe fiul său Constantin, pleacă în Franţa. La Paris poposeşte între 8—24 septembrie, cînd se şi operează.

în 1876, fruntaş al coaliţiei de la Mazar-Paşa, vituperează într-o serie de articole din *Alegătorul liber* împotriva cabinetului Catargiu şi a dinastiei. Senator al judeţului Roman, reintră ofensiv în parlament, contribuind la năruirea guvernului conservator. în viitorul guvern Manolache Costache Epureanu deţine portofoliul Externelor (27 aprilie—24 iulie), din care încearcă fără succes să demisioneze la 19 mai. în această calitate, con- vocînd la el acasă la Şosea pe Titu Maiorescu, îl determină să plece agent diplomatic la Berlin.

„La această întrebare s-a însărcinat să răspundă tunul românesc"

Cu toate că în cîteva ocazii criticase persoana monarhului, evenimentele ce se precipitau erau prea importante pentru ca Externele să fie girate de fitece politician.

Kogălniceanu era experimentat al dreptului internaţional, al uzanţelor diplomatice, avea relaţii întinse în Europa, pe care o străbătuse în drumuri felurite, beneficia de logică şi de spontaneitate inteligentă, era poliglot. Nimeni altul nu putea să-l concureze la noi

.Războiul ruso-româno-turc, în cadrul căruia s-au desfăşurat bătăliile militare ale poporului nostru pentru Independenţă s-a sincronizat luptei antiotomane de eliberare a popoarelor din Balcani : bulgari, sîrbi, muntenegreni. Statul român, prin memoriul ministrului de Externe Kogălniceanu, cerea înaltei Porţi la 16 iunie 1876 recunoaşterea noastră statală, a numelui de România, a inviolabilităţii teritoriului naţional, dreptul reprezentantului român în corpul diplomatic şi al emiterii de paşapoarte române, ceea ce Turcia respinse. Astfel, şeful diplomaţiei noastre se văzu nevoit să indice în vara 1876 printr-o circulară trimisă agenţilor diplomatici români acreditaţi peste hotare, că, în spiritul „drepturilor omului" şi datoriilor de bună vecinătate cu popoarele din Balcani, se impune intervenţia trupelor româneşti în sudul Dunării pentru a pune capăt masacrelor turceşti asupra populaţiei bulgare : „Frămîntarea în sînul poporului creşte pe zi ce trece, că un mare partid politic de la noi s-a şi pronunţat categoric în favoarea creştinilor, că armata română freamătă sub jugul disciplinei, doritoare să ia parte la lupte". Dar marile puteri, spre a nu jena legăturile cu turcii, n-au reţinut poziţia României, mulţumindu-se, la conferinţa de la Constantinopol, să recomande Porţii Otomane să introducă o serie de reforme în sprijinul populaţiilor din Bosnia, Herţegovina şi Bulgaria. Constituţia nou promulgată a Turciei cataloga România ca simplă „provincie privilegiată" supusă puterii turceşti, ceea ce creă în ţară vii proteste şi hotărîrea ca numai prin luptă militară să ne dobîndim independenţa."
La 24 iulie 1876, demisionar, Kogălniceanu era înlocuit în cabinetul Ion C. Brătianu prin universitarul gongoric Nicolae Ionescu, care declarase în 1874 că „Independenţa ar însemna pieirea ţării".

„Sintem independenţi, sintem nafiune de sine stâtâtoare"

Omul tuturor situațiilor grele
La Consiliul de coroană de la 1 aprilie 1877 fu invitat şi Kogălniceanu, vicepreşedinte al biroului Senatului şi, în consultările cu fruntaşii politic-' ai ţării, el, Costache A. Rosetti şi Ion Cîmpineanu opinară pozitiv pentru încheierea unei convenţii de trecere a trupelor ruseşti prin teritoriul român către Balcani. Carol de Hohenzollern şi Brătianu insistară pe lîngă Kogălniceanu să primească departamentul Externelor : „Cerem şi pretindem să ai toate onorurile datorate vîrstei, capacităţii, experienţei şi serviciilor făcute ţării".
Ca urmare a unui schimb de vederi, în octombrie 1876, la Livadia (Crimeea), între cancelarul Gorciakov şi Ion C. Brătianu în fruntea unei delegaţii, în eventualitatea declanşării războiului ruso-turc şi a trecerii trupelor ruseşti, în mersul spre Balcani, peste teritoriul român, la 4 aprilie 1877 s-a semnat la Bucureşti, de către Kogălniceanu, revenit cu o zi înainte ministru de Externe, şi de către însărcinatul cu afaceri rus în Capitală, baronul Dmitri Stuart, o convenţie prin care guvernul de la Petrograd garanta, în traversarea teritoriului nostru, că va respecta drepturile politice ale statului român şi că „va menţine şi apăra integritatea actuală a României".
La 11 aprilie ruşii trecură Prutul. La 12 aprilie 1877 a început conflagraţia ruso-turcă prin declararea de război a Rusiei, ceea ce atrase bombardarea de către turci a aşezărilor româneşti de pe malul stîng al Dunării şi acte de piraterie pe fluviu.
În urma cîtorva interpelări, Kogălniceanu confirmă la 29 aprilie ruperea legăturilor care ne uneau cu Poarta, informînd parlamentul asupra agresiunilor turceşti la graniţa din sud.
La întrebarea : care va fi pe viitor atitudinea ţării ? el încheie, puternic aplaudat :
— „La această întrebare s-a însărcinat să răspundă tunul românesc de la Oltenița şi de la Calafat".
Adunarea Deputaţilor, „pe deplin satisfăcută de explicările d-lui ministru de Externe", lua act de declaraţiunea guvernului că, „tunul românesc a răspuns deja

la declararea de rezbel făcută de Turcia, recunoaşte starea de rezbel ce este creată României prin însuşi guvernul otoman". Identic procedă Senatul în ziua următoare.
I-a fost dat lui Kogălniceanu ca la 9 mai, în urma interpelării lui Nicolae Fleva, în Adunarea Deputaţilor, prezidată de Costache A. Rosetti, să declare viu aplaudat :
„în stare de rezbel, cu legăturile rupte, ce sîntem ? Sîntem independenţi ; sîntem naţiune de sine stătătoare."
Camera luă act şi consacra cu 79 contra 2 voturi „Independenţa absolută a României".
Primele acte votate ale Adunării statului independent au fost instituirea ordinului naţional „Steaua României" şi la 11 mai virarea dării destinată Porţii, de 914 000 lei, pentru întreţinerea armatei.
După-amiază, în aceeaşi zi, se luă cu unanimitate o hotărîre similară de către Senat, în urma interpelării lui Alexandru Orăscu şi răspunsului lui Kogălniceanu. în şedinţa de noapte se adopta instituirea ordinului naţional „Steaua României", iar ştergerea sumei de 914 000 lei ce figura în bugetul statului ca dare către turci se votă la 13 mai.
înaltele decizii au fost întîmpinate cu căldură de mulţimi adunate, ca şi la alegerea lui Cuza, pe Dealul Mitropoliei, cîntînd *Deşteaptă-te Române !* purtînd steaguri tricolore. Presa difuză ediţii speciale, ştirea comunicîn- du-se în ţară, peste munţi, în străinătate, de pretutindeni adunînd entuziaste adeziuni.
Printr-o scurtă notă telegrafiată, Kogălniceanu aducea la cunoştinţă agenţilor noştri diplomatici proclamarea solemnă a Independenţei de către corpurile legiuitoare şi, printr-o circulară întinsă, la 22 mai, revenea cu detalii, cerîndu-le să explice guvernelor pe lîngă care funcţionau că noua poziţie reprezenta hotărîrea întregului popor român, care, acum mai mult ca oricînd, cerea puterilor garante să-i recunoască justeţea dreptului la independenţă şi la suveranitate naţională : „Nota pe care am avut cinstea să v-o adresez la data de 2/14 mai v-a

informat desigur pe larg despre cauzele care au dus la ruperea completă a relaţiilor noastre de bună înţelegere cu Sublima Poartă, fapt care, prin forţa împrejurărilor, a creat pentru România o situaţie nouă, dar nu neprevăzută.
Independenţa absolută a României a fost proclamată de toate vocile autorizate ale ţării. Suveran şi popor au luat hotărîrea nestrămutată de a o apăra cu arma în mînă, ca şi integritatea teritoriului cu care ea s-a identificat de acum înainte în ochii întregii populaţii în comunicările oficiale cu străinătatea, Kogălniceanu la Externe dispunea de următoarele cadre diplomatice : Nicolae Callimachi-Catargi, agent al României la Paris ; Iorgu Vîrnav-Liteanu, agent la Berlin ; Ion Bălăceanu, agent la Viena ; generalul Ioan Gr. Ghica, agent la Petersburg ; Dimitrie Brătianu, ministru plenipotenţiar la Constantinopol ; Lascăr Catargi, trimisul României în misiune la Belgrad ; giranţii : Mihail Obe- deanu (ulterior agent), Constantin Barozzi şi ataşatul Constantin Mitilineu la Agenţia diplomatică din Roma.
La 14 august el cerea telegrafic ministrului de Război, ca fiul său nevîrstnic, Ion Kogălniceanu, să fie acceptat voluntar şi să plece pe front : „Rogu-vă ordonaţi cancelariei d-voastre de a se face actele pentru înscrierea fiului meu Ion, născut la 7 august 1859, ca voluntar în regimentul II de roşiori".
Gestul lui Kogălniceanu da un exemplu celor care se sustrăgeau prin intervenţii scandaloase, ca reformaţi, de la obligaţiile militare. Pentru aceasta, rămîn de văzut şi anterioarele circulare trimise de M. Kogălniceanu în privinţa scutirilor la recrutări şi încorporări.
în aceeaşi zi, Kogălniceanu se adresa ierarhiei de resort în privinţa încorporării feciorului său : „Ro- gu-vă faceţi lucrările pentru înscrierea fiului meu Ion, născut la Iaşi la 7 august 1859, ca voluntar pe un an în Regimentul al doilea de roşiori, bine înţelegîndu-se după săvîrşirea studiilor".

La 17 iulie 1877, Kogălniceanu întreprinse o călătorie diplomatică de sondaj spre a se informa personal la Viena asupra aranjamentelor teritoriale dintre marile puteri ale Europei, revenind în țară la 8 august.

„Eroi au fost, eroi sînt încă"

în primele zile din iunie 1877 o coloană a trupelor ruseşti, forţînd trecerea Dunării, intră în Dobrogea, iar în noaptea de 26/27 iunie o a doua coloană trecu pe pod de vase a doua oară fluviul în dreptul Zimnicii, îndrep- tîndu-se în sud pe trei săgeţi de direcţii, acţiune la care Kogălniceanu, deşi suferind, a asistat.

Aripei de vest, de sub comanda generalului Neculai Pavlovici Krudner, îi incumba misiunea ocupării cetă- ţilor Nicopole şi Plevna (fortăreaţă cu douăzeci de re- dute, apărate de cincizeci de mii de ostaşi şi 100 de tunuri). Pentru cucerirea Nicopolului în ziua de 4 iulie armata română a cooperat cu trupele ruseşti, bombar- dînd puternic de la Flămînda, Turnu Măgurele, de la Islaz pînă la Caracal porturile şi cetăţile turceşti.

în primul asalt asupra Plevnei, la 8 iulie, ruşii au pierdut din efective 3 000 de ostaşi şi 76 de ofiţeri. Se ceru sprijinul trupelor române.

Avangarda armatei noastre, sub comanda colonelului Roznovanu, a trecut Dunărea la 16 iulie în dispozitiv către Nicopole.

Marele duce Nicolae, cînd şi al doilea atac rusesc asupra Plevnei eşuă cu pierderi mai mari, la 18 iulie 1877, telegraf ie din Tîrnova a doua zi principelui Carol : „Turcii concentrînd la Plevna contingente masive ne zdrobesc. Rog să faci joncţiune, demonstraţie, şi dacă este cu putinţă treceţi Dunărea, aşa cum o doreşti. Este absolut necesară această demonstraţie între Jiu şi Corabia pentru a-mi ajuta manevrele".

Grosul trupelor române, apropiindu-se de 100 000 de ostaşi, gradaţi, ofiţeri, servicii, ambulanţe, traversă fluviul pe pontoane la Siliştioara şi Turnu-Măgurele, gru- pîndu-se în 25 august 1877 la Plevna, important nod de căi ferate, în vederea încercuirii vertiginoase a

cetăţii şi constrângerii generalisimului Osman Paşa să capituleze. Operaţia s-a realizat în cîteva etape pe drumuri desfundate şi cu pierderi simţite.
Bravura dorobanţilor din Iaşi şi Vaslui în atacul comandat de şeful statului major al Diviziei A a 4-a, loco- tenent-colonelul Voinescu, s-a înscris în legendă. Pe văi clisoase, asaltul încrâncenat din 30 august s-a încununat de glorie la Griviţa, una din redute — cum scrie poetul — „ridicînd o ţară mică peste-o 'mpărăţie mare". Presa străină a salutat vitejia tinerei armate române, iar Victor Hugo, la auzul veştii aidoma unei epopei în sud-estul Europei, a trimis fotografia sa unui prieten din ţară, cu dedicaţia : „Eu iubesc România şi ea se poate bizui pe mine".
Românii de pretutindeni trăiau clipe înălţătoare. Dacă la 21 august Kogălniceanu telegrafiase agenţilor diplomatici de la Viena, Paris, Berlin, Roma, că întregul efectivelor noastre trecuse peste Dunăre la Corabia, că în aceeaşi zi şi domnitorul a traversat fluviul la Nico- pole, apărat de o garnizoană românească, urmînd ca de acolo să se îndrepte spre cartierul general de la Poradin, după victoria de la Griviţa Kogălniceanu le relata, în 3 septembrie, că „Lupta din faţa Plevnei durează de patru zile. Redutele turceşti care au făcut din Plevna un al doilea Sevastopol au fost cucerite, pierdute, recucerite de armata rusă şi română. Pînă astăzi, nici un rezultat decisiv, ci o veritabilă hecatombă de oameni. Soldaţii noştri luptă ca leii şi, cînd nu pot să învingă, mor pînă la ultimul. Al doilea batalion de vînători format din 900 de oameni nu mai numără decît două sute de luptători. Toţi ceilalţi au căzut la asaltul unei redute ; ofiţerii şi soldaţii au murit pe întăriturile redutei".
La 5 septembrie ţarul Alexandru II scria domnitorului român : „Trupele române reunite cu ale armatei mele

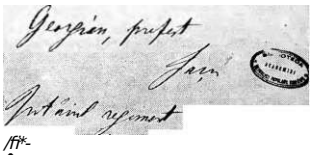

/fi*-
^ ....j

Telegrama lui Kogălniceanu, din 11 septembrie 1877, către prefectul ieşean Georgian, în legătură cu bravura Regimentului 13 Dorobanţi din Iaşi (II) (facsimil)

şi puse sub comanda Alteţei-Voastre Serenissime, au dat dovadă, în zilele de 30 şi 31 august, de un curaj eroic luptînd sub unul din cele mai nimicitoare focuri ale inamicului".

Armata noastră a cooperat cu forţele ruseşti şi în alte numeroase acţiuni de front. În luptele din 6 septembrie, 7 octombrie, 7—9 noiembrie trupele române au cucerit *â ^l^Uy * tl/fc Am**

Continuarea textului telegramei precedente (II) (facsimil)

reduta întărită a Rahovei. Cu acest prilej, marele duce Nicolae se adresa recunoscător domnitorului Caroi : „Izbînda de la Rahova aparţine pe deplin armatelor române şi, în afara interesului general ce îl reprezintă ea pentru operaţiile noastre, eu împărtăşesc din tot sufletul mulţumirea ce puteţi resimţi ca suveran şi ca şef superior al unei armate de care v-aţi îngrijit atîta.'[1]

La 28 noiembrie 1877, Plevna, încercuită, capitulează în întregime, generalisimul otoman Osman, rănit la picior şi conştient că nu-i mai rămîne cu putinţă vreo rezistenţă, s-a predat generalului român Mihail Cerchez, cu trupele, ofiţerii din garnizoană şi întreg armamentul.

Ţarul, la încheierea comunelor lupte antiotomane, decerna 25 000 de ordine, medalii şi decoraţii generalilor înalţi comandanţi, ofiţerilor şi soldaţilor „drept recunoştinţă pentru faptele vitejeşti ale

armatei române care s-a luptat curajos alături de armatele mele în timpul războiului din 1877—1878."
în lucrarea germană *Cronica ilustrată a războiului. Memorial din campania ruso-turcă din 1876—1878,* editată de ziarul *Leipziger illustrierte* se releva în 1878 eroismul unităţilor româneşti : „Merită toată lauda batalioanele şi artileria română care au avut o contribuţie importantă în zădărnicirea atacului". Apreciind independenţa României „un drept ce nu poate fi contestat de nimeni", aceeaşi publicaţie va comenta mai departe că prin lucrările Congresului de la Berlin „România nu a fost satisfăcută pe măsura contribuţiei sale în acest război".
în ultimele două decenii, dar mai intens cu prilejul comemorării independenţei de stat a României, au apărut peste 1500 de cărţi, studii, comunicări şi articole contributive despre participarea armatei române la operaţiuni, despre societatea românească şi starea de spirit a populaţiei acum o sută de ani, despre politica externă a statului nostru între 1876—(1878, în mare parte în- formînd despre concepţiile înaintate ale conducătorului diplomaţiei româneşti exprimate prin acte adresate marilor puteri, depeşe şi circulare către împuterniciţii de afaceri români, corespondenţă către ataşaţii străini de pe lîngă guvernul român, telegrame primului ministru, pe care Kogălniceanu îl şi girează la Interne în Capitală (cînd acesta urmează pe domnitor în teatrul de operaţiuni), comunicări făcute ataşaţilor culturali şi militari, corespondenţilor străini de presă, altor departamente.
Autografe personale, piese oficiale, amintiri, cum şi corespondenţa diplomatică dovedesc însufleţirea de care a fost cuprins Kogălniceanu în acest elan eroic al poporului nostru, ca, în cooperare cu trupele ruseşti şi prin lupte dîrze, să ne rupem din apăsarea turcească, să cucerim neatîrnarea naţională. Momentul constituia o reparaţie istorică şi patriotismul lui Kogălniceanu s-a dovedit la înălţimea chemării. în nota adresată cancelariilor europene, prin agenţii acreditaţi ai ţării, el declarase la 1 mai 1877 : *„Vom*

face tot ce datoria noastră ne impune față de țară, spre a apăra pămîntul nostru, a salva instituțiile noastre și spre a asigura existența noastră politică".
Un element caracteristic în raporturile lui Kogălniceanu cu armata rusă îl constituie conștiinciozitatea în crearea condițiilor perfectei colaborări ostășești, în respectarea celor două convenții privitoare la trecerea armatelor ruseşti prin România (încheiate la 4/16 aprilie 1877 şi semnate la Bucureşti).
Kogălniceanu întîmpină pe țarul Alexandru II în gara Iaşi şi, de asemenea, în suita domnitorului Carol şi a primului ministru Ion C. Brătianu, îl vizitează la cartierul său de la Ploieşti, ca şi pe marele duce Nicolae.
Pe lîngă acest cadru de inițiativă, de răspunderi şi protocol, Kogălniceanu a adîncit legăturile cu cancelarul Alexandr Gorciakov, pe care, dealtfel, îl cunoştea personal cu mult înainte şi cu care schimbase chiar corespondență personală.
Tipărim din arhiva personală a lui Mihail Kogălniceanu — păstrată în cea mai mare parte la Biblioteca Academiei R. S. România, Secția de manuscrise — conținutul cîtorva depeşe schimbate cu cancelarul rus şi cu comandantul Marelui Stat Major aliat în 1877 şi la începutul anului 1878, piese necuprinse în cele nouă volume de *Documente privind istoria României — Războiul pentru Independență * :* Telegramă :
I
Alteței Sale prințul Gorciakov
Chiar acum primesc ştirea că Cernavodă a căzut ieri în puterea armatelor imperiale. Cu toate acestea, turcii, retrăgîndu-se, au ars oraşul.
* Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1957—1962.
La Silistra, în momentul de față, turcii dau foc tuturor vaselor care sînt în partea lor. Bucureşti 19/7 (1877)
Kogălniceanu
II
Kogălniceanu
București
Recunoscător pentru amintire.
Gorciakov
III

Alteței Sale prințul Gorciakov Cancelarul Imperiului
Petersburg
Rog pe Alteța Voastră să binevoiască a primi sincerele mele felicitări cu ocazia Anului nou şi urările ce fac, dorindu-vă sănătate, mulţumire şi încă 25 de primăveri.
Providența să v-ajute să îndepliniţi pînă la capăt glorioasa misiune întreprinsă pentru măreția Rusiei şi Independența României. 1.1.1878
Kogălniceanu
IV
Excelenței Sale Kogălniceanu
Sînt foarte mişcat de gingaşa Dv. telegramă. Păstrez o foarte bună amintire relaţiilor noastre.
V
Excelenței Sale Generalul Nepokoicinski, Şeful de stat-major al armatei imperiale
Cu ocazia Anului nou, rog pe Excelența Voastră să binevoiască a primi felicitările mele şi urările sincere de sănătate şi îndeplinire a tuturor dorinţelor. 1.1.1878
Kogălniceanu
Cu tot rolul recunoscut al românilor în război, şi tocmai de aceea, a rămas nedesluşit pentru înaltul comandament român, pentru guvernul ţării şi pentru ministrul său de Externe, faptul că nimeni din partea României n-a fost invitat la încheierea tratatului de pace de la San Stefano din 19 februarie, prin care s-a recunoscut independența României, Serbiei şi Muntenegrului. Bulgaria a devenit stat autonom, iar Bosniei şi Herţegovi- nei li s-au statuat autonomie administrativă. Nimeni nu va fi invitat din ţară nici la deschiderea lucrărilor Congresului european de pace de la Berlin, la 1 iunie 1878, în sala Radzwill, sub prezidența cancelarului german Otto von Bismark şi la care participau, ca membri, delegaţii Rusiei, Germaniei, Franței, Marii Britanii, Aus- tro-Ungariei, Italiei şi Turciei.
Primul ministru, Ion C. Brătianu, şi ministrul de Externe al României, Mihail Kogălniceanu, cerînd să ia

parte la consultaţii, au fost refuzaţi pe motiv că statului nostru nu i se recunoscuse încă independenţa, admiţîn- du-li-se doar să prezinte şi să susţină oral, în picioare, un memoriu prescurtat redactat de Kogălniceanu, con- ţinînd „punctele a căror adoptare România o solicită, în ceea ce o priveşte, de la Europa". La 19 iunie, cei doi delegaţi au fost introduşi în plenul Congresului, Kogălniceanu declarînd, în numele jertfelor făcute în război de poporul său, că „România are credinţa că Indepen- denţa sa va fi definitiv şi deplin recunoscută de Europa. Dreptului său primordial, al cărui principiu fusese falsificat de echivocuri istorice, i se adaugă astăzi drepturile a căror cucerire România a dobîndit- o sau mai degrabă a reînnoit-o pe cîmpurile de luptă. Zece mii de oameni au căzut la Plevna, ca să dobîndească pentru ţara lor libertate şi independenţă. Dar toate aceste sacrificii nu ar fi suficiente să asigure României dreptul de a dispune în mod paşnic de soarta sa. Ea ar fi fericită şi recunoscătoare dacă eforturile prin care şi-a dovedit individualitatea ar fi încununate de o binefacere europeană".
într-un guvern de război sub care, stîrnind admiraţie pretutindeni pe planetă, armata română cîştigase bătăliile din vara şi toamna 1877, dar care, fără precedent, pierdea pacea în iunie 1878 la Berlin, sub dictatul „cancelarului de fier", prin conspiraţia de interese a imperiilor europene, Kogălniceanu întreprinse o largă activitate diplomatică, pentru consacrarea Independenţei ţării.
Recunoaşterea Independenţei de către Rusia fu ur- mată în timp de recunoaşterile Austro-Ungariei, Tur- ciei, Italiei, Germaniei, Angliei, Franţei, Greciei, State- lor Unite ale Americii, Argentinei, Mexicului, Chinei.
Către Dobrogea romană a lui Mircea cel Mare
La 8 octombrie 1878, Kogălniceanu asistă, între no- tabilităţile guvernului, trecerea trupelor române întoarse de pe front pe sub arcul de triumf de la Şoseaua Kise- leff, felicitînd, prin primarul capitalei, pe bucureşteni : „Ziua de 8 octombrie va fi o dată

neştearsă nu numai din istoria ţării, neştearsă deci din inima mea.
Toate treptele populaţiei bucureştene s-au întrecut în buna primire ce au făcut acelora care au ridicat atît de sus numele şi drapelul României".
Dat fiind că în curînd avea să se preia statal teritoriul milenar românesc al Dobrogei, Kogălniceanu lucrează intens la statutul administrativ al provinciei dintre Dunăre şi Marea Neagră, la rezolvarea problemelor delimitării şi organizării ei instituţionale, la *Regulamentul de administraţie publică asupra organisaţiunei judecătoreşti, competenţei şi procedurii autorităţilor judecătoreşti din Dobrogea,* avînd dese consfătuiri cu Remus Opreanu, viitorul prefect de Constanţa, şi la 14 noiembrie redactează — cum vădeşte conceptul păstrat şi publicat de fiul său, Vasile Kogălniceanu — după ce o parte din funcţionarii administrativi se instalaseră, domnescul ordin de zi către bravii ostaşi ce urmau să intre în vechea provincie romană şi românească :
„Marile puteri europene, prin tratatul de la Berlin, au unit cu România Dobrogea, posesiunea vechilor noştri Domni. Astăzi voi puneţi piciorul pe acest pămînt care redevine ţară românească. Voi nu intraţi în Dobrogea ca cuceritori, ci ca amici, ca fraţi ai unor locuitori care de acum sînt concetăţenii voştri.
Ostaşi !
În noua Românie voi veţi găsi o populaţiune în cea mai mare parte română ! Dar veţi găsi şi locuitori de alt neam, de altă religiune. Toţi aceştia devenind membri ai statului român au dreptul deopotrivă la protec- ţiunea, la iubirea voastră...
Cale bună dară ostaşilor !"
Tot de Kogălniceanu a fost redactată proclamaţia domnească adresată în limbile română, turcă, greacă şi bulgară băştinaşilor, răspîndită pe foi volante şi-n care, pe bazele omeniei româneşti, după o sinteză

asupra aspectelor de viaţă din trecut şi din acel moment, se anunţa *Statutul* organizatoric al Dobrogei şi cursul contribuţiilor din viitorul apropiat :

„Locuitorilor de orice naţionalitate şi religiune, Dobrogea, veche posesiune a lui Mircea cel Bătrîn şi al lui Ştefan cel Mare, de astăzi, face parte din România. Voi, de-acum, atîrnaţi de un stat unde nu voinţa arbitrară, ci numai legea desbătută şi încuviinţată de naţiune hotărăşte şi ocîrmuieşte cele mai sfinte şi mai scumpe bunuri ale omenirii.

Viaţa, onoarea şi proprietatea sînt puse sub scutul unei *Constituţiuni,* pe care ne-o rîvnesc multe naţiuni străine.

Religiunea voastră, familia voastră vor fi apărate deopotrivă ca şi ale creştinilor. Afacerile religiunii şi ale familiei vor fi pentru voi încredinţate apărării muftiilor şi judecătorilor aleşi din neamul şi legea voastră. Şi creştini şi musulmani primiţi, dar, cu încredere autorităţile române ; ele vin cu anume însărcinare de a pune capăt dureroaselor încercări prin care aţi trecut, de a vindeca rănile războiului, de a apăra persoana şi interesele voastre legiuite ; în sfîrşit, de a vă desvolta buna stare morală şi materială.

Armata română care intră în Dobrogea nu are altă chemare decît de a menţine ordinea şi, model de disciplină, de a ocroti paşnica voastră vieţuire.

Salutaţi, dar, cu iubire drapelul român, care va fi pentru voi drapelul libertăţii, dreptăţii şi al păcii.

În curînd provincia voastră, pe cale constituţională va primi o organizaţiune definitivă, care ţine seamă de trebuinţele şi de moravurile voastre, care va aşeza pe temelii statornice poziţiunea voastră cetăţenească.

Pînă atunci autorităţile române au ca întîie îndatorire de a cerceta şi îndestula trebuinţele voastre, de a îngriji de bunul vostru trai, de a vă face a iubi ţara, la a cărei soartă, de-acum, este lipită şi soarta voastră.

Ca întîia dovadă a părinteştii noastre îngrijiri pentru voi, a dorinţei noastre de a uşura greutăţile voastre,

noi desființăm dijma de orice natură pentru anul 1879.
De la 1 ianuarie 1880 ea va fi înlocuită printr-o dare bănească mai dreaptă și mai ușoară pentru agricultori. Embaticul (impozit pe capitalul imobiliar din orașe și sate), tementuatuatul (impozit de 3% asupra lucrului agricultorilor și meșteșugarilor), impozitul asupra chiriei cîrciumilor, cafenelelor, băcăniilor, hanurilor, toate acestea se vor preface de la 1 ianuarie 1879 într-o dare bănească mai ușoară și mai dreaptă ; iar vedelul (impozit pentru scutire de armată), darea entizab (taxa de 2 72%) pentru vînzarea vitelor și taxa pe mori se desființează cu totul".
însoțind pe domnitor, Kogălniceanu luă parte, pe malul Brăilei, la trecerea unităților și steagurilor în Dobrogea, primite triumfal la țărmul Dunării, cu pîine și sare pretutindeni, de la Tulcea pînă la Mangalia.
La 25 noiembrie 1878, obosit și continuu suferind, Kogălniceanu demisionează din guvern, strivit de datorii și ipoteci. La 11 iulie 1879 reintră în același cabinet — fiind vorba de turburătoarele interpretări pe plan intern și internațional ale articolului 7 din *Constituție* —, primind portofoliul Internelor. Acest portofoliu el îl pretinsese, dealtfel, în cursul conciliabulelor din anul, trecut, cînd primise să conducă diplomația românească.
Atacat de opoziția conservatoare c-ar fi fost „contra dorințelor naționale" și de presa „baccelelor albe", se apără în parlament, probînd contrariul.
Pentru cura de ape și obținerea unui nou sistem de reprezentare diplomatică a României în străinătate, ca și a formulei de „alteță regală" pentru domnitor, Ko- gălniceanu întreprinde o întinsă călătorie începînd de la 8 august 1879. La 15 august se găsea la Karlovy Vary, în 23 la Viena, între 25—31 august la Paris, urmînd ca la întoarcerea spre patrie să poposească și la Mariânske.
La revenirea în București el citește, la 15 septembrie 1879, mesajul tronului, ce-i aparține ca redactare și în care adresează fierbinți chemări la uniunea morală a

aleşilor naţiunii şi la conlucrare : „după ce pe cîmpul de onoare am dovedit că braţul care a purtat spada ştie a purta şi arma, să ne punem cu toţii la lucru şi să facem pe toţi fiii ţării a se bucura de bunurile păcii".

Gestiunea ministerială îl absoarbe în problemele agrare, ale inechităţii vieţii clasei proletare. Combate abuzurile administraţiei faţă de ţărani, cauza lor devenind, după metafora lui Costache A. Rosetti, „Plevna internă". Kogălniceanu, prin circulară, reatrage atenţia prefecţilor, la 10 decembrie 1879 : „Să aveţi cea mai de aproape priveghere pentru apărarea muncitorilor de pămînt de orice nedreptate şi asuprire ce li s-ar face", între 14—20 octombrie călătoreşte în Dobrogea pentru punerea pietrei de bază la monumentul ridicat la Tul- cea şi închinat dezrobirii Dobrogei. Pe parcurs este aclamat de mulţime, la Ploieşti, Buzău, Brăila, Tulcea, Cernavodă, Constanţa.

Solicitat de Veronica Miele s-o sprijine pentru urgen- tarea formelor pensiei sale şi a celor două fiice (în urma morţii rectorului ieşean Ştefan Miele, soţul său), drept tergiversat de „Casa pensiilor", Kogălniceanu îi tele- grafiază acesteia, la 29 decembrie 1879, că „prin jurnalul Consiliului de Miniştri i s-a recunoscut dreptul la pensie pe toţi anii de serviciu ai răposatului". În Biblioteca Academiei R. S. România se păstrează originalul scrisorii de mulţumire a poetei către celebrul om de stat, pe care şi Eminescu în coloanele *Timpului* l-a apreciat deferent în multe articole :

Domnule Ministru,

Am primit telegrama D. voastre prin care mă înştiin- ţaţi despre ratificarea pe care O(noratul) Consiliul de Miniştri au avut nespusa bunătate de a o aproba. Ştiu şi sînt prea convinsă, D-le Ministru, că D. voastră vă datorez mai mult decît oricui această fericită de- cisiune pentru mine. Vă rog, dar, D-le Ministru, a primi expresiunea eternei mele recunoştinţe şi a familiei mele.

Cu profund respect şi supunere 29 Decembrie 1879

Veronica Miele
Iași
La 17 aprilie 1880 Kogălniceanu demisionează din guvern, dăruindu-se „exilului aurit" al diplomației.

Ministru plenipotențiar în Franța

Ca urmare a mutațiilor diplomatice survenite în timpul și după Războiul pentru Independență, Kogălniceanu părăsea guvernul la 25 noiembrie 1879, Brătianu ur- mînd a-l trimite reprezentant al țării la Paris în momentul cînd postul de agent diplomatic în capitala Franței se transforma în acela de ministru plenipotențiar. Guvernul francez, ținînd seama de autoritatea internă și pe plan internațional a noului acreditat, își dădu fără greutăți agrementul. Președintele Republicii Franceze, Jules Grevy, îi primi scrisorile de acreditare la 8 iulie 1880. în cuvîntul rostit cu acest prilej, diplomatul român ținu să reamintească de primele lui studii în Franța **și** să dea asigurări că se va strădui să intensifice relațiile dintre români și francezi. însă țelul principal al lui Kogălniceanu la Paris era să apere prin grai, prin memorii, prin întrevederi cu diplomații marilor puteri, drepturile statului nostru asupra navigației pe Dunăre între Vîr- ciorova și Galați, împotriva ambițiilor imperiului aus- tro-ungar de-a deține în exclusivitate prezidența Comisiei mixte dunărene. Austro-Ungaria urmărea controlul circulației fluviale și să domine economicește statul român.

Kogălniceanu a reproșat deschis ministrului de Externe, Vasile Boerescu, faptul că a acceptat, în această privință, o serie de concesii ce știrbeau autonomia României.

La 13 august legația austriacă din Paris îi viza pașaportul lui Kogălniceanu ca să-și petreacă în țară concediul de vară. în realitate, el venea pentru consultații la departament.

Pentru a face față cheltuielilor de reprezentare la Paris și pentru a nu scoborî prin privațiuni condiția sa de diplomat, Kogălniceanu s-a văzut forțat să-și vîndă vesela, piese de artă, o serie de lucruri și cărți personale. în 19 noiembrie scria : „Sînt cu desăvîrșire dez-

gustat. Mă silesc să-mi închăpuiesc cîteva mii de franci ca să-mi plătesc datoriile şi apoi de bunăvoia mea îmi dau de,misiunea", ceea ce nu însemna şi abandonarea luptei sale patriotice împotriva imixtiunii expansioniste a Imperiului habsburgic în treburile românilor.
„Combătînd din toată inima şi din toate puterile ce mi-au rămas încă încercările guvernului austro-ungar de a ne domina economiceşte, de a intra în viaţa noastră politică, comercială, socială, de a se insinua în toţi porii organismului nostru, cred că îmi fac datoria de bun român, cred că-mi împlinesc o datorie către acele generaţii energice şi generoase, care, cu lungi trude şi sacrificii au făcut România de astăzi", afirma Kogălniceanu. De aceea, ruga pe primul ministru să evite, în cazul Dunării, o „nenorocire naţională".
Mergea şi mai departe cu presupunerile împotriva politicii cabinetului, arătînd că, prin trădare ocultă, liberalii „au dat" Dunărea austriecilor, cum conservatorii aserviseră economiceşte Prusiei „toate interesele economice ale României".

Problemele regimului internaţional al Dunării, dar şi ale dreptului naţional al statului român mărginit de ma

-Mihail Kogălniceanu, ministru plenipotenţiar al României la Paris (fotografie)

ti0 ^ '* *J^JZJ*

*** ,, , /wU-***

*l/ju^* ***y>> i ^'/f***

¿/i! . ^J^jhy /Us/J)^ {///^^y^^*

Ultima scrisoare din Paris, 13 iunie 1891, a lui Kogălniceanu către fiul său Vasile, conţinînd dispoziţii pentru posteritate (facsimil

)iul stîng al fluviului îl preocupaseră pe Kogălniceanu încă în Comisia centrală de la Focşani, cînd la 12 noiembrie (cum redau *Protocoalele Comisiunii)* luase cuvîn- tul în dezbaterile proiectului relativ la comisariatul riveran dunărean şi la salarizarea comisarilor.
La Paris, unde negociase un acord comercial franco-român, cîştigase încrederea cabinetului prezidat de Gambetta, care, cum inserează presa la 23 martie 1881, a notificat că guvernul francez recunoaşte Independenţa statului român. De reală simpatie se bucură Kogălniceanu — cum documentează rapoartele scoase recent la iveală de Dan Simonescu — şi în cercurile diplomatice acreditate în capitala Franţei, pentru farmecul personalităţii sale calde, pentru tact şi atitudine înalt protocolară.
în scrisoarea din 30 noiembrie 1881, prin care pre-şedintele Jules Grévy lua act de încheierea misiunii lui Kogălniceanu, se exprimau către Carol I aprecieri asu-pra modului cum diplomatul român îşi îndeplinise mandatul său : „Prea scumpe şi mare prietene, stimatul domn Kogălniceanu ne-a transmis scrisorile prin care maj estatea-voastră i-aţi încheiat activitatea pe care el o îndeplinea pe lîngă guvernul Republicii Franceze, în calitate de trimis extraordinar şi de ministru plenipotenţiar al României. Noi am fost mişcaţi de hotărîrea domnului Kogălniceanu de a reveni în Franţa ca să-şi ia rămas bun de la noi şi i-am împărtăşit mulţumirea noastră într-un chip aparte, dar ne facem îndeosebi o datorie de a recunoaşte că, în durata şederii printre noi, şi-a îndeplinit în aşa mod misiunea că a meritat întreaga noastră încredere şi s-a făcut demn de încuviinţarea dumneavoastră".

Apârâfor al idealurilor democratice pînă la sfîrşit

Iarăşi parlamentar activ

înăcrit de piedicile pe care i le aruncau bunelor lui intenţii Vasile Boerescu şi alţi brătienişti, în numeroase epistole se citeşte hotărîrea lui

Kogălniceanu de-a renunţa la cariera diplomatică şi ministerială, către care îl solicitau, însă, la Externe, şi liberalii şi conservatorii, cîteva coaliţii şi centriştii.

înfrunta grele suferinţe din cauza calculilor renali, ce se cronicizaseră, încît a trebuit de unsprezece ori să se supună sondajelor dureroase şi intervenţiilor chirurgicale la Bucureşti şi Paris. Avusese credulitatea că se putea tămădui prin cură de ape minerale în localităţi către care călătoreşte cu trenul, vara, la Reichenhall, Ma- riânske, Kissingen, Ems, Karlovy Vary.

Dacă în această perioadă nu punea preţ pe demnităţile de vîrf, nu înseamnă că, fiind fire politică şi luptător social, renunţase la viaţa parlamentară. între 1880 şi 1891 îşi pune candidatura la Vlaşca, Iaşi, Brăila, Focşani, Co- vurlui, Ilfov, Roman, Romanaţi, Galaţi, Mehedinţi şi este ales la Vlaşca, Roman, Huşi, Covurlui, Iaşi, Ilfov, Mehedinţi. în ultimii lui trei ani de viaţă se succedaseră cinci guverne.

în *Monitorul Oficial* sînt consemnate intervenţiile sale la dezbaterile asupra legii de organizare a Dobrogei, în privinţa alocaţiilor bugetare ale tinerilor trimişi la studii în străinătate, la dezbaterea asupra şcolilor şi universităţilor româneşti, la aplicarea articolelor 5 şi 6 din legea rurală. Participă la dezbaterile privind legea telegrafo-poştală, privind proiectul legii sanitare şi regimul domiciliar al străinilor în România ; face propuneri pentru ajutorarea populaţiei înfometate, participă la discutarea legii drumurilor, la cea asupra fondului alocat pentru renovarea mitropoliei din Iaşi, la legea recrutărilor şi la cea asupra politicii externe a României, îşi spune opinia în chşstiunea abuzurilor electorale. Combate extrădările şi intervine pentru sprijinirea oraşului Iaşi, în dezbaterea privind legea conservării monumentelor istorice. Nu stă pasiv nici cînd se discută legea pentru construirea liniei ferate Bucureşti—Cernavodă, cea asupra secretului de stat sau proiectele de legi pentru încurajarea industriei naţionale şi pentru înfiinţarea de şcoli tehnice la ţară.

Propune înfiinţarea de şcoli industriale la Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Craiova, Constanţa. Ia cuvîntul hotărît în dezbaterile la legea tocmelilor agricole. Intervenţia făcută cu acest prilej a apărut şi în extras cu titlul : *Tocmelile agricole,* ca şi expunerea sa în timpul dezbaterilor asupra regimului internaţional al Dunării. *Ces- tiunea Dunării. Discursuri rostite în şedinţele Camerei, deputaţilor la 1 şi 2 mai 1882,* Bucureşti 1882.
Cu mare interes este ascultat Kogălniceanu la dezbaterile asupra proiectelor de legi pentru reînfiinţarea Consiliului de Stat, a consiliilor comunale şi judeţene şi atunci cînd cere publicarea corespondenţei diplomatice din vremea Congresului de la Berlin. îşi expune vederile în speţa gradaţiilor corpului didactic, a proiectelor de lege asupra incompatibilităţii funcţiei administrative cu mandatul parlamentar, a constituirii unei flote naţionale, a scoaterii statului român din dependenţă faţă de companiile de navigaţie străine, la dezbaterea asupra construcţiei podului peste Dunăre şi, iarăşi, a răscumpărării căii ferate Cernavodă—Constanţa.
în afara participării la discuţie asupra proiectelor de legi menţionate, Kogălniceanu a intervenit cu autoritatea experienţei sale, în diverse rînduri, şi atunci cînd au fost supuse atenţiei parlamentarilor şi opiniei publice alte proiecte ale legii importante pentru destinele ţării. Dintre acestea menţionăm cîteva : proiectul de lege privind educarea tineretului în etica muncii, proiectul la legea asupra porturilor franco Galaţi şi Brăila, proiectul de lege privind modificarea legii timbrului, proiectul la legea tarifelor vamale, proiectul organizării serviciului de pompieri, proiectul la legea modernizării armatei române şi a poziţiilor ofiţerilor, la legiferarea construcţiei a două pavilioane pentru expoziţii agricole şi industriale permanente (unul la Bucureşti şi altul la Iaşi) ; e activ la dezbaterile referitoare la „creditele agricole" ; se pronunţă pentru alocarea unei sume destinate Teatrului Naţional din Bucureşti („un agent puternic în dezvoltarea spiritului naţional"), pentru acordarea

unui sprijin de 4 000 lei şcolii de surdo-muţi de la Panteli- mon, pentru neîngrădirea dreptului de interpelare, pentru invalidarea alegerii fiului adoptiv al fostului domnitor Cuza ca deputat la Mehedinţi ; combate ingerinţele electorale ; îş[11] exprimă punctul de vedere referitor la sistemul acordării graţierilor şi amnistiilor, la revizuirea regulamentului Camerei şi la delimitarea frontierei cu Austria.

la parte la discuţiile aprinse legate de răscoalele ţărăneşti din 1888, la şedinţele în care s-a dezbătut chestiunea împroprietăririi ţăranilor de pe moşiile statului. E activ, de asemenea, cînd se iau în discuţie legea tocmelilor agricole şi pentru ameliorarea situaţiei ţăranilor, proiectele pentru încurajarea industriei naţionale şi pentru construirea unei gări bucureştene, la Obor. Se pronunţă pentru inamovibilitatea magistraţilor. Cere clarificarea situaţiei juridice a fostului guvern Ion C. Bră- tianu, fără a vota traducerea acestuia în faţa instanţelor. Solicită urgentarea legiferării măsurilor de îmbunătăţire a stării ţăranilor, propune restaurarea mănăstirilor de importanţă istorică, legarea căilor ferate din România cu reţeaua feroviară europeană. îşi exprimă opinia în dezbaterea diferitelor proiecte de buget, adrese de răspuns la mesaj, discuţii la validări. Promovează principiul toleranţei religioase, cere înfiinţarea unei catedre de limbi slave, susţine bugetar pinacotecile, bibliotecile *şi* muzeele. Lucrările de la tunelul dintre Bărboşi—Galaţi intră iarăşi în acţiunile parlamentare ale lui Kogăl- niceanu. îşi motivează votul său pentru încetăţenirea unor transilvăneni, pentru construirea liniei ferate Piteşti—Curtea de Argeş, pentru menţinerea postului de comisar român în Comisiunea europeană a Dunării şi întemeierea de consulate româneşti la Cernăuţi, Suceava, Braşov, Sibiu, Chişinău, Ismail, Reni. În probleme militare votează pentru construirea de fortificaţii defensive. îşi spune răspicat cuvîntul împotriva ingerinţelor electorale şi pentru păstrarea cuviinţei în dezbaterile parlamentare.

Mai mult decît Bogdan Petriceicu Hasdeu, decît Zamfir Arbore, doctorul Carol Davila sau Constantin Dobro- geanu-Gherea, Kogălniceanu a sprijinit grupările emi- granţei bulgare pe teritoriul ţării noastre, personal pe Vasili Levski, Hristo Botev, Luben Caravelov, Filip Totiu şi pe alţii, atitudine arătată similar şi emigranţei maghiare.

La o jumătate de veac de la apariţia *Gazetei Transilvaniei,* Kogălniceanu, „veteranul ziaristicii române", vechi colaborator al publicaţiei, confruntat în 1888 cu discriminările şovine faţă de românii din cadrul dualismului austro-ungar, el ce urmărea „apărarea şi întărirea naţionalităţii române, fie dincolo, fie dincoace de Car- paţi", comunica lui Aurel Mureşanu, odată cu felicitările jubiliare, o serie de activităţi personale favorabile luptătorilor democraţi maghiari refugiaţi pe teritoriul statului nostru : „Sentimentele mele au corespuns pururea actelor mele. Cînd în 1868 — sînt acum douăzeci de ani — am vizitat parlamentul Ungariei, cîte capete am recunoscut care în 1860 se refugiară în Moldova şi pe care eu, prim-ministru al lui Cuza-Vodă, le-am refuzat gărzilor guvernului absolutist, ce atunci domnea în Buda-Pesta ca şi în Viena.

Cînd prefectul de Galaţi, în 1860, vroia să predea consului austriac pe refugiaţii Vidasz şi Berzenezey, cornităle secuilor, şi cînd aceştia, iarna, îmbrăcaţi numai cu o haină de vară au venit la Iaşi, eu pe răspunderea mea i-am dat un saufconduit, i-am îmbrăcat cu înseşi blanele mele şi în trăsura mea i-am înapoiat în Galaţi, unde au urmat a petrece în linişte sub protecţiunea drapelului român, cu toate protestaţiunile şi ameninţările reprezentantului Austriei.

Această linie de purtare ospitalieră mi-a fost dictată prin crezul politic ce-l profesez şi astăzi".

Ca urmare a unor petiţii sosite din toate locurile româneşti şi a unor propuneri din presă pentru a fi ajutat Eminescu, greu bolnav, în şedinţa Camerei Deputaţilor din 2 martie 1888 Iacob Negruzzi a prezentat cu căldură şi aşchii polemice o expunere de

motive cerînd să se acorde pensie viageră lunară de 250 lei poetului suferind la Botoşani. La şedinţă a participat şi tînărul Alexandru Davila, redactor la acea dată la *Epoca* lui Nicolae Fili- pescu. După patru decenii, autorul lui *Vlaicu Vodă* ţinu să-i reamintească epistolar, la 15 iunie 1928, vîrstnicu- lui redactor al *Convorbirilor literare* aspectul şedinţei respective, evocînd momentul cînd, dintr-o lojă, aplaudase frenetic propunerea samariteană, fapt pentru care preşedintele şedinţei fusese pe punctul să-l evacueze din sală, şi cum numai datorită lui Kogălniceanu n-a fost sancţionat :

Dragă nene Jack,

Am citit cu emoţie nemărginită în ziarul *Dimineaţa* de azi discursul ţinut de D-ta în Cameră acu 40 de ani, discurs sprijinind proiectul de lege prezentat de D-ta pentru a se acorda o pensie lui Eminescu, muritor de foame.

Coincidenţă bizară : acu' 40 de ani eu făceam la *Epoca* dările de seamă ale Camerei, încît am auzit cu urechile mele şi comunicat ziarului *Epoca* discursul D-tale şi proiectul de lege. Era chiar cît p-aci să fiu dat afară din incinta Camerei, pentru că am aplaudat. M-a scăpat Mihalache Kogălniceanu, care a spus preşedintelui (la ureche) că nu se poate s-aplice regulamentul cuiva care aplaudă în asemenea împrejurări.

De atunci au trecut şi timp şi fapte. Astăzi, ca şi Eminescu, dacă n-aş avea ajutoare de la familie, aş fi şi eu muritor de foame".

Davila reînvia în citatul fragment de scrisoare doar un moment din desfăşurarea pateticei intervenţii. Dar stenograma şedinţei, din care reproducem finalul discursului lui Negruzzi, mai fixează lui Kogălniceanu şi un „pro Eminescu", care-l onorează : „Fac apel la banca ministerială, căci am onoare să număr pe dînsa doi colegi ai mei, membri ai Academiei Române, pe D-nii Sturdza şi Aurelian, fac apel la D. Chiţu, membru al Academiei, care ne prezidează astăzi, şi la însuşi D. Preşedinte al Academiei, pe care avem fericirea şi onoarea de a-l vedea în mijlocul nostru, la Domnul M.

Kogăl- niceanu, ca să binevoiască a se uni cu mine, ca chiar sîmbăta viitoare, dacă este cu putinţă, să ne ocupăm de această cestiune. Merg şi mai departe şi fac apel la toţi membrii tineri din această Cameră, de la cei cu ideile cele mai înaintate : D. V. Morţun, întîiul socialist în- trînd în reprezentanţa ţării pînă la acel deputat care în discursurile sale a emis ideile cele mai reacţionare de un cuart de secol încoace, la D. Vasile Lascăr (aplause din partea opoziţiunei) pentru ca cu toţii să ne unim şi să venim cît mai curînd în ajutorul lui Eminescu, care nu este nici al maioritǎţei nici al minorităţii, ci este al tuturor românilor.

D. M. Kogălniceanu : Onor D. Negruţi, deputat şi coleg cu mine în Academie, a găsit ocaziunea să se adre- seze aici în Cameră la preşedintele Academiei. Socotesc că în Cameră nu are nimic a face preşedintele Academiei.

Voi vorbi deci ca om care pururea mi-am iubit ţara mea şi naţiunea mea. Prin urmare, găsindu-mă acum în mijlocul reprezentanţei naţionale, nu cred că va fi unul aci în Cameră care să rămînă surd şi nepăsător la suferinţele acestui mare poet al ţării. De aceea, fac apel la D-voastre, să votăm cu toţii acest ajutor.

D. vice-preşedinte : De urgenţă.

D. M. Kogălniceanu : Mijloacele ce se acordă pentru susţinerea unui talent care, dacă va fi căutat, se va putea vindeca, nu va fi o pagubă pentru România".

Petre Grădişteanu propunînd votarea urgentă, ea a fost primită de majorităţi. Şi, trecut prin secţii prezidate de Kogălniceanu, discutat, proiectul de lege (raportor : Iacob Negruzzi) pentru acordarea pensiei viagere de 250 lei lui Eminescu a fost însuşit de Adunarea Deputaţilor la 14 martie 1888, cu 57 bile albe din totalul de 62 bile, exact peste o lună, urmînd să fie înaintat Senatului.

Sîmbătă 19 iunie 1889, Kogălniceanu urmă pe jos, descoperit şi în prima linie, între Lascăr Catargiu, Titu Maiorescu, Toderiţă Rosetti, după care veneau Grigore Ventura, A. T. Laurian, dr. Ion Neagoe, Traian Deme- trescu, Ion Bianu, Mihail şi Gheorghe Cerchez, Nicolae Mandrea, nepotul lui Bălcescu, Ştefan C. Mihălescu,

Teofil Frîncu, Sever Secula, Alexandru Lahovari şi un numeros public, rămăşiţele pămînteşti ale Luceafărului pe ultimu-i drum.
Hipertensiv, astmatic, urcînd gîfîind scările, Kogălniceanu suferi, la începutul lui martie 1888, un atac de apoplexie, ceea ce nu-l împiedică să ia parte, la 19 martie, la dezbateri, declarînd : „M-am sculat din patul durerii şi am venit aici, bolnav, ca să-mi fac datoria". însoţit de un fiu, călători după aceea la Constantinopol, o vreme şezu la Constanţa, pregătindu-se să plece pe 20 iunie la Mariânske şi Reihenhall, rămînînd, în căutarea sănătăţii pînă la începutul lui august. în octombrie se simţea iarăşi obosit trupeşte.
Cînd partidele majoritare din parlament şi prin ele conducerea de stat îşi dădură asentimentul pentru ca ingineri străini scump plătiţi să construiască podul de la Feteşti—Cernavodă, Kogălniceanu, la 16 martie 1889, interpelează guvernul şi cere ca marea construcţie să fie realizată de inginerul român Anghel Saligny, mai tîrziu membru activ al Academiei Române.
În vara anului 1889 pleca din nou bolnav la Paris, urcîndu-se în tren la Sinaia şi de-acolo prin Predeal, Braşov, Budapesta, Viena, spre Kissingen şi, mai departe, la Paris.
în 25 ianuarie anul următor, Kogălniceanu se găseşte printre susţinătorii bătrînului actor N. Luchian, ca să i se acorde o pensie viageră de 350 lei lunar şi la 12 mai 1890, recomandă, în aplauzele Adunării Deputaţilor, „împămîntenirea celui mai mare critic care onorează literatura română, a d-lui Ion Gherea, pe care doresc din toată inima să-l văd în posesiunea drepturilor de cetăţean român".
Pe Kogălniceanu l-au legat de Vasile Alecsandri în întreaga viaţă puternice relaţii prietenești. Marile evenimente din veacul trecut îi află cooperînd şi luptînd zelos pentru progresul politic şi cultural al poporului român. Sînt alături la *Dacia literară* şi în directoratul din 1840 la Teatrul Naţional din Iaşi, la revista *Propăşirea,* în manifestările, riscurile şi exilul de la 1848.

Iată-i la *România literară* şi la *Steaoa Dunării !* Aceeaşi conştiinţă a statului centralist îi călăreşte în perioada Di- vanurile ad-hoc, sub Cuza aşijderea. Alecsandri îi dedicase în 1874 comedia socială *Boieri şi ciocoi*. La 1877—1878 Vasile Alecsandri scrie înflăcărat, trecînd Dunărea, ciclul *Ostaşii noştri*. Urma corespondenţelor vii e mai bogată decît rămăşiţa scrisă.

Cînd, după o suferinţă de leucemie de cîţiva ani, Vasile Alecsandri închidea ochii în noaptea de 20 august 1890, Kogălniceanu — la acea dată la Kissingen — adresa din Constanţa, după întoarcerea în ţară, la 3 septembrie „mult amărîtei" Paulina Alecsandri cuvinte de întărire în chenarul cărora nu lipsesc duioase evocări din copilăria lui şi-a poetului : „De trei zile sînt întors în ţară, şi încă nu mă pot remonta de trista ştire ce am aflat-o d-abia la hotarele României. Bolnav şi turmentat la plecare, am fost dat ordinul ca în timpul curei mele la Kissingen nici o scrisoare, nici un ziar să nu mi se puie sub ochi ; mă aflam în munţii Vorarlbergului cînd la Mircești România pierdea pe cel mai ilustru al ei bard, pe unul din cei mai însemnaţi fondatori ai Renaşterii României.

Nu-mi voi rău că vă scriu cam tîrziu, vă rog să credeţi ; de mai multe ori am luat condeiul în mînă şi am fost silit să-l las la o parte căci mîna îmi tremura şi ochii, impiîndu(-)se de lacrimi, nu-mi permiteau să văd ce scriam, nici măcar hîrtia pe care voiam a Vă scrie.

Vasilică şi eu ne cunoşteam împreună şi am trăit împreună de la vîrsta de cinci ani, el, şi de şapte ani, eu. Cîte opere de din vruta noastră nu ne-au fost urmare; şi aceasta (începînd) cu scrierea *Buchetiera din Florenţa* (care) a fost scrisă de dînsul, după îndemnul meu, în cerdacul caselor lui Enaki Kogălniceanu, astăzi arse, de la moşia mea Rîpile.

Cred mai bine a vă nara cîte ceva din tinereţea lui Vasili Alecsandri decît de a mă hazarda a vă mîngîia. Cine ar putea să se încerce a vă mîngîia, cînd orice

român nu se poate mîngîia pe sine-şi pentru marea pagubă ce a făcut(-)o România !
Apreciez, după socoata vîrstei, că normal ar fi fost ca eu să fi părăsit lumea mai întîi, căci eu sînt mai bătrîn decît Vasilică şi, prin urmare, după legile naturii, trebuia să dispar înaintea lui ; dar în tot cazul, curînd după dînsul, va trebui să dispar şi eu".
Scrisoarea se încheia astfel : „Mîngîierea D-tale să fie că astăzi eşti singura care poartă numele lui Alecsandri : eşti Doamna Vasili Alecsandri.
N-am putut asista la înmormîntarea lui ; îmi vei permite, Doamna mea, ca neputîndu(-)l să(-l) sărut fie viu, fie mort, să-i sărut măcar mormîntul.
Rogu(-)te, încă odată, a primi pentru D-ta şi pentru fiica D-tale, Doamna Bogdan, toate condoleanţele mele, toată simpatia şi toate respectele mele pentru soţia şi fiica marelui poet Vasili Alecsandri şi marelui patriot totodată".
Şirurile unor atari mărturii pornesc din virtutea marilor prietenii şi ele onorează, odată cu valoarea antologică a expresiei, pilda înaintaşilor noştri. Mărturie a îndurerării pînă la zbucium, paginile epistolei poartă urmele lacrimilor lui Kogălniceanu pe cerneala violetă.
Peste mai puţin de un an, ochii lui Mihail Kogălniceanu, ce scriseseră înlăcrămaţi Paulinei Alecsandri, se vor închide şi ei pentru de-a pururi.
„Dobrogeanul" Kogălniceanu
Activitatea lui Kogălniceanu evocată din multiple unghiuri poate interesa şi prin relevarea unui aspect mai puţin cunoscut marelui public : legăturile lui cu Dobrogea, în care marele om de stat a avut numeroşi prieteni şi apropiaţi politici. Printre ei, cu mari merite organizatorice, urbanistice şi edilitare, s-au numărat : prefectul constănţean Remus Opreanu, în colaborare cu care Kogălniceanu a elaborat *Legea de organizare a Do- brogei,* „Constituţia Dobrogei", sancţionată la 21 martie 1880, Macri, căpitanul portului Constanţa, Ion Mîn- drescu, împuternicitul său de treburi la

Murfatlar şi în alte comune, secelenii Moţoc, macedoneanul Gheorghiu. Remus Opreanu avea şi preocupări arheologice şi poseda în Constanţa o frumoasă colecţie de vestigii romane şi greceşti. De mîna lui Kogălniceanu sînt scrise telegramele din 12 noiembrie 1878 către Nicolae Catargi, prim delegat român în comisia de la Galaţi, în legătură cu formalităţile luării în primire a teritoriului dobrogean, cu aplicarea dreptului românesc, cu introducerea administraţiei româneşti în Dobrogea, ca şi telegramele din 15 noiembrie 1878 către Nicolae Ghica, prefect de Tulcea, şi către acelaşi Remus Opreanu, prefect de Constanţa, prin care dă dispoziţiuni asupra modului cum să fie cazate trupele române în iarna 1878—1879. La 5 martie 1880, într-altă telegramă, către Rîşcanu, prefect de Covurlui, recomanda ca, în înţelegere cu împuterniciţii ,,Lloydului" austriac şi mesageriilor franceze, vapoarele de pe traseul Galaţi—Constantinopol să oprească şi la Mangalia, spre a impune comercial acest port.
Omul de la 2 mai a locuit intermitent în Constanţa, unde în decursul vremii şi-a avut pentru familia sa numeroasă trei case de parter : una pe strada Vînătorilor nr. 3, construcţie din chirpici, învelită cu olane şi nu-

Locuinta lui Mihail Kogălniceanu din Constanța, strada Elena Doamna, în preajma farului genovez (fotografie de epocă)

mărind 12 camere mici ; alta pe strada Nouă, clădire mare de zid învelită cu olane, compusă din 5 odăi şi împrejmuită cu grădină ; a treia pe faleza de la sudul municipiului, aproape de farul genovez, pe bulevardul Ana Doamna, „vîlla Kogălniceanu", distrusă de bombardament în timpul celui de-al doilea război mondial, şi a mai stăpînit două locuri virane, despre care dispunea prin testamentul din 16/28 iunie 1891. Cumpărase loturi şi la Sarighiol, Tatlageacul Mare şi Capucei, de la refugiaţi turci şi tătari, cu bani împrumutaţi de la bancherii Dall'Orso, gălăţean, de la Lazăr Kahane, din Iaşi, de la Stavrică Mantu, de la baronul Waldberg, de la diferite instituţii bancare de stat, de la Frank, Halg şi Tache Anastasiu, Neuschotz, vînzîndu-şi produse de-ale sale în Moldova „spre a plăti datoriile ce vor rămîne neplătite de mine după moartea mea". Pe loturile amintite, Kogălniceanu însămînţase secară de „Sînt-Elena". Prin acte

autentificate de donaţie, loturile de la Anadalkioi şi Peletlia erau încredinţate fiului său Vasile Kogălniceanu. Cele de la Omurcea, Murfatlar, unde cumpărase o casă cu tindă ţărănească, Cuciuk Murfat şi Alcagiu reveneau Catincăi şi Luciei Litenu, nepoate după fiică.

Pământurile de la Chichige, Palazu, Ilanlîc şi Ghelin- gic, de lîngă Mangalia, apăsate de mari „rămăşiţe de plată", vor fi lăsate nepotului său, care-i purta numele întreg, rugînd pe Ion Kogălniceanu să ceară conducerii ţării şi parlamentului, după moartea sa, să le degreveze de orice apăsări băneşti, specificînd în testament : „Am muncit şi cu grele suferinţe am izbutit a da ţării mele moşiile mănăstireşti greceşti, emancipînd astfel a patra parte a pământului românesc din mîinile străinilor. Am lucrat mult pentru emanciparea muncii ţăranilor, am dat deplina încredere în guvernămîntul şi simţul de dreptate al guvernului şi naţiunei mele, spre a spera, ba chiar spre a fi încredinţat că va ierta fiilor mei şi nepotului darea de pământ ce se mai datoreşte pentru pământurile stăpînite de familia mea în Dobrogea".

Imobilele din Constanţa şi Bucureşti i-au fost scoase în vînzare silită de „Creditul urban" la instigarea cămătarilor şi adversarilor politici liberali.

Actul autograf al lui Kogălniceanu pentru fundaţia sa de la Tuzla, judeţul Constanţa (facsimil)

Kogălniceanu a construit la Tekirghiol o fîntînă publică şi printr-un prim testament, anulat ulterior, exprima dorinţa să fie înhumat în pământul Dobrogei dezrobită în timpul ministeriatului său la Externe.

Se pare că spre a-i fi locaşul din urmă zidise capela de la Tuzla, edificiu pentru care conceptase la 6 septembrie 1884, ziua în care împlinea 67 de ani, pisania de mai jos :

„Eu, Mihail Kogălniceanu, fiul întîi născut al Marelui Vornic de Moldavia Ilie Kogălniceanu, după 46 de ani de viaţă şi lupte politice, retrasu-m-am şi datu-mi-am un meritat repaos în vechea posesiune a lui Traian împăratul pe pămîntul bătrînei Dobroge (...).
Aici, în amintirea marilor evenimente din 1877 şi 1878, la care am participat şi eu ca ministru de Externe, ridicat-am la moşia mea de curînd întrupată : capul Tuzla pe Marea Neagră această biserică împodobită cu fragmente din antica Mitropolie a Constanţei, aşezînd-o sub patronajul etern amintitor al repausatei mele mume Ecaterina Stavillă şi a soţiei mele, Ecaterina, născută Jora".
Amintirea înaintemergătorului intrată în folclor este vie pretutindeni în Dobrogea, iar comunele Kogălniceanu, la 26 de kilometri de Constanţa, pe şoseaua ce-o leagă de Hîrşova, pe podişul Tortomanu, străbătut de rîul Casimcea, şi 2 Mai, pe drumul Mangaliei, îi perpetuează numele şi faptele politice. „Răul sporeşte din zi în zi"

Tratamentele medicale de durată, costul ridicat al operaţiilor, susţinerea la studii superioare în străinătate a fiilor săi Constantin, Ion şi Vasile, pensionatul Luciei Kogălniceanu, cheltuielile de regie gospodărească în Moldova, la Bucureşti, în Dobrogea, faptul că nu era deponent la băncile liberale, ci debitor, şi ţinînd seama că totdeauna, peste apartenenţa de club a fruntaşilorLiteralul Tuzlei, pe fosta parcelă a lui Mihail Kogălniceanu (foto)

politici contemporani, a ţinut să promoveze cu propriile-i mijloace, de fapt jertfe personale, politica propăşirii poporului român, împovărat de datorii, Kogălniceanu a fost constrîns să recurgă la împrumuturi pe termene scurte, să consimtă la arendări pe nimic, să semneze cambii şi ipoteci pe care nu le putea onora la da-tele înscrise. În atari circumstanţe i se pun sub urmărire imobilele din Bucureşti, din oraşul Constanţa şi din judeţ, pămîntul din Moldova, de la Drînceni, Rîpile.

Secţia de notariat a Tribunalului Ilfov, la sesizarea „Societăţii Creditul Financiar Urban", prezidată de Dimitrie A. Sturdza, punea în vînzare la licitaţie, în 1886, casa, terenul şi grădina lui Kogălniceanu din suburbia Cişmeaua Mavrogheni (astăzi şoseaua Kiseleff nr. 10) pentru o ipotecă de 70 000 lei. Asupra acestei proprietăţi imobiliare apăsau creditorii Cleopatra Comăneanu, Raluca Lamotescu şi Landaufiul. Asemenea notificări şi scoateri în vînzare silită a patrimoniului lui Kogălniceanu se ridică cifric la peste 40, încă pe cînd trăia el şi după moarte.

Un incendiu transformase în cenuşă casa de la Rîpile, locuinţa lui de ţară, biblioteca şi arhiva strămoşească. Senatul, în şedinţa din 5 decembrie 1886, îi votă o pensie lunară de 2 000 de lei şi un fortuit ajutor de boală de 15 000 lei. Ministru plenipotenţiar la Paris, Vasile Alecsandri, îi scria la 8 decembrie 1886 încurajator şi cu nădejdea unei revederi pe curînd în ţară : „Eu, contemporanul tău, amicul tău din copilărie, nu pot să te ştiu astfel părăsit pe ţărmurile unde a fost aruncat Ovi- diu două mii de ani mai înainte, fără a mă simţi adînc mişcat în sufletul meu". Şi tot poetul, într-o epistolă către prietenul

amîndurora Alexandru Papadopol — Calimach, îşi destăinuia compătimirea pentru sărăcia în care se zbătea atunci, neajutorat de societatea vremii lui, Kogălniceanu : „Sărmanul ! după o tinereţe atît de zvînturată, după o viaţă atît de plină de fapte însemnate, după un rol atît de mare în ultimii patruzeci de ani, iată-l acum îmbătrînit, suferitor, mîhnit, ajuns de vîntul relei soarte. E trist de a vedea o personalitate distinsă ca a lui stingîndu-se în lipsuri şi dureri, atît fizice cît şi morale. Ţara nu trebuie să fie nepăsătoare cînd unul din fiii săi cei mai aleşi, unul din neobosiţii luptători pentru existenţa ei cade sub asprimea soartei. Kogălniceanu bolnav greu ! Kogălniceanu alături cu mizeria !"

Colecţiile sale mărite an de an în casa de pe şoseaua Kiseleff, transformată în˙ muzeu, erau ofertate în 1883, 1885, 1886, spre achiziţionare, statului, pentru Muzeul naţional de antichităţi din Bucureşti, cu o reducere de 20% faţă de pretenţiile în cazul amatorilor de peste hotare, la suma netto de 125 000 lei. Le compartimentase cronologic în trei etape şi, după natura lor, în douăsprezece categorii de materiale :

I. Evul antic

1) *Colecţiune epigrafică,* compusă din circa 80 pietre cu inscripţiuni grece şi latine găsite în Bulgaria şi Do- brogea. Interesul ce prezintă aceste monumente pentru istoria politică administrativă, militară şi religioasă a Moesiei Inferioare este foarte mare şi un material epi- grafic aşa de bogat vine să completeze în chip minunat colecţia, deja considerabilă, a Muzeului naţional.

2) *Colecţiunea de sculptură antică :* statuete, capete şi busturi, basoreliefuri, altare fără inscripţiuni, sarcofage, fragmente arhitecturale etc., în număr de 60 bucăţi, lucrare greco-romană din primele secole ale Imperiului roman.

---

* Marmoră verzuie încolăcită.

3) *Colecţiunea de ceramică greco-romană,* compusă din 40 vase greceşti roşii cu figuri sau desemnuri negre, de diferite forme şi mărimi ; 31 vase de lut simple, 10 lampioane, 4 figurine de teracotă şi cîteva obiecte de sticlă şi serpentină *.
4) *Obiecte de metal antice :* statuete de bronz, o brăţară de aur cu 20 ineluşe (60 gr., 93) găsită la Turnu- Măgurele, odată cu alte patru brăţări ce au intrat în colecţiunea statului, o foaie subţire de aur (fragment din- tr-o mască mortuară), cu inscripţiune grecească.
II. *Evul mediu şi modern*
5) *Sculpturi în lemn şi os :* 6 statui mari, trei tablouri idem, un altar, 6 sculpturi de lemn mai mici, 25 obiecte de lemn şi os, lucrătură germană şi olandeză din secolele XVI, XVII şi XVIII.
6) *Sculpturi în marmură şi bronz :* 5 statui de marmură : Bernasconi Pietro : *Copilul care plînge,* operă premiată la Expoziţiunea din Viena ; *Bacchus copil, Venus pudica, Maria Magdalena, La Frileuse,* statuie de bronz de Houdon, *Foro romano* de J. Clésinger etc.
7) *Obiecte diverse de lemn şi metal,* prezentînd interes artistic şi cultural-istoric (circa 20 bucăţi).
8) *Porcelane, biscuit, faienţe, majolică şi teracotă,* vechi şi noi, din fabricele cele mai renumite ale Europei şi Asiei (circa 200 bucăţi).
9) Icoane, triptice, modeluri de piatră religioasă, obiecte de-ale cultului.
10) *Tablouri de măiestri vechi şi noi* de primul rang (Hals, Cranach, Zeitblom, Wilhelm von Köln, Tiziano, Vecellio, Rubens, Pietro din Cortoni, Van Dyck, Lămpi, Neer şi West, Pinelli, C. Jacques, Corot, Cendron, Giulo Romano, Troyon, Dietrich, Hipp, Doliné etc), 35 tablouri în pînză şi lemn de diferite mărimi.
11) *Biblioteca istorică şi artistică,* compusă din circa 2 000 de volume şi cîteva manuscrise.
12) *Mobilier :* mese de marmură şi lemn sculptat, piedestale şi scaune.
Într-un catalog de licitaţie tipărit *(Catalog der Gemälde Samlung Sr. Excellenz des Ministers Michael von Kogălniceanu în Bucharest. Gemälde*

niederländischer, italienischer und deutscher Meisters des XVI—XIX Jar- hunderts Versteigerung zu Köln den 9 und 10 Decem- ber. Vormittage 9 1/2, durch J. M. Heberle — H. Lem- pertz Söhne — în Auctionssaale, grosse Sandkaul, Verkaufs-Ordunung und Bedingungen siehe vom stehend, Köln, 1887) sînt descrise, parţial reproduse, uleiuri şi schiţe originale şi copii a o sută optzeci şi opt de tablouri ale unor celebrităţi europene din şcolile : flamandă, veneţiană, bolognesă, napolitană, olandeză, germană, engleză, franceză : Tiţian, Guido Reni, Pasinelli, Tiepolo, Bellini, Veronese, A. şi L. Carracci, Carlo Ma- ratto, Casanova, Tintoretto, Giorgione, Salvatore Rosa, Albano, Spagnoletto, Correggio, Caravaggio, Albrecht Dürer, Bourguignon, Rubens, van Dyck, Rembrar.dt, Brauwer, Lingelbach, Schreyer, Hamilton, Velasquez, Wouwerman, Brandt, Sandrart, Nicolas Berghem, Sny-

Mihail Kogălniceanu colecționar de tablouri (desen în peniță)

ders. Piittner. Rottmayer, Jordaens, Meytens, Layresse, Teniers, Vernet.

Aceste comori artistice sînt grevate, sub presiunea nevoilor urgente, vîndute, ca și peticele de pămînt,

vetre de casă, grădini, cîte cumpărase în județul Constanța începînd din 1879 și numai cîteva parcele putea să lase copiilor săi prin act de ultimă voință și nepotului care, ca și bunicul, se chema Mihail I. Kogălniceanu. Succesorii moșteniră mai mult obligații către creditori, fiind urmăriți cu portărei.

În Academia Română

Ales membru al Societății Academice în 29 mai 1868, Kogălniceanu a fost, din generația sa, singurul membru al înaltului for care nu și-a rostit și nici redactat discursul de recepție. Alesandru Papiu Ilarian, ales în aceeași ședință cu el, și-a prezentat discursul de recepție *Viața și orele lui Gheorghe Șincai* în ședința de la 14 septembrie, la care Kogălniceanu a participat. Faptul surprinde la Kogălniceanu, culme a dorinței politice, științelor istorice și literare românești. Își propusese cîndva să elogieze pe Costache Negruzzi,

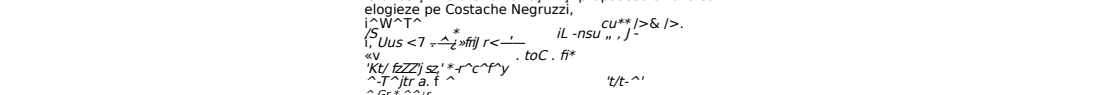

Autograf al lui Kogălniceanu despre colecțiile și colecționarii de artă, contemporani lui, din România (facsimil)

tovarășul său de tinerețe de la *Dacia literară* și *Propășirea*, al cărui fotoliu academic îl moștenea. în acest sens ceruse, la 23 august 1869, lui Iacob Negruzzi documentare din arhiva familiei, amintiri personale și volumul *Păcatele tinereților*. Dar redactarea unui asemenea discurs n-a fost începută nici măcar embrionar. Cînd Ion Ghica își susține discursul de recepție în 1879, *Despre Ioan Cîmpineanu*, deși Kogălniceanu se oferise să-i „răspundă" de primire, iar Ghica îi trimisese acasă consultativ textul discursului, protocolul l-a îndeplinit, în numele Academiei, Bogdan Petriceicu Hasdeu. Starea sănătății ? obstrucționism ? nu putea fi. Coincidențe potrivnice ? într-un fel politice ? La ambele date, Kogălniceanu era titular la Interne. în zilele de 14 și 15 august 1871 participă cu Ion Gh. Sbiera, ca delegați ai Academiei, la serbările studențești de la Putna, organizate de Eminescu și

Slavici în cadrul Societăţii „România Junã", dar nu ia cuvîntul.
Peste exact un an, redacta prefaţa ediţiei a doua a *Letopiseţelor,* data aniversînd şi opt ani de la promulgarea Legii rurale din 1864 de către Alexandru Ioan Cuza. 22 de manuscrise folosite la editarea letopiseţelor moldoveneşti le vinde, silit de nevoi, Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii (după estimarea lor de către Bogdan Petriceicu Hasdeu, Grigore Tocilescu şi Grigore Mânu), şi ministrul Vasile A. Urechia le dăruieşte Bibliotecii Academiei Române. La Academie, Kogălniceanu a făcut puţine comunicări şi, exceptînd ultima, nici una de dimensiunea memoriilor. La 19 septembrie 1882, el a descris cîteva antichităţi dobrogene, printre care unele aflate astăzi în colecţiile Muzeului de istorie din Constanţa, altele în muzeul din Bucureşti. în faţa vandalismului unor localnici de a demola monumente antice ca să le aşeze materialele în zidăria caselor personale sau să-şi facă scări din marmura templelor şi mormintelor greco-romane, Kogălniceanu a cerut, la 3 martie 1886, ca basoreliefurile de la Adamklisi să fie aduse spre conservare la Bucureşti.
La 12 iunie 1886, el notifica descoperirea a zece statui la Silistra şi viza sprijinul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii pentru achiziţionare. Cît priveşte rezultatul săpăturilor profesorului poet Nicolae Beldiceanu, de la Cucuteni, recomanda comisiei ce se va duce la faţa locului să viziteze şi colecţia de materiale preistorice şi antice, în special vase etrusce, scitice, gotice şi latine adunate de Ion Suruceanu din Chişinău. În şedinţa de peste o săptămînă atrăgea atenţia asupra vaselor şi monedelor vechi ale agentului maritim al „Lloydului", care, în preajma plecării din ţară, convenea să le vîndă statului român. Intervine să se mărească de la 30 000 la 50 000 lei alocaţia anuală pentru tipărirea documentelor adunate de bătrînul Eudoxiu Hurmuzaki. Din comisia de tipărire, Kogălniceanu, cu Todiriţă Rosetti, Alexandru Odobescu şi Dimitrie A. Sturdza, făcea

parte încă din 1875. Avînd sprijinul lui Ion Slavici, care transcrie şi traduce documentele, tipăreşte culegerea *Răpirea Bucovinei,* răspîn- dită conspirativ de către Lminescu peste Cordun. Pus să aleagă, pentru premiere, între *„Ierbarul"* de Dimitrie Brandia şi *Istoria şcoilslor* (1800—1864) de Vasile A. Urechia, se pronunţă valoric şi raţional : „plante se mai găsesc în natură ori şi cînd, dar documentele pierdute nu se mai găsesc".
în forul academic, Kogălniceanu a fost ales pre- şedinţe al secţiei istorice la 15 septembrie 1869, la 3 septembrie 1871 şi la 27 martie 1891 ; ca vicepreşe- dinte al Academiei Române a funcţionat un an. iar ca preşedinte — între 29 martie 1887 şi 27 martie 1891. Cu Alexandru Odobescu şi Nicolae Kretzulescu, dă- ruieşte Academiei, în 1874, suma de 1 245 lei. în martie 1886 încredinţează Academiei corespondenţa autografă a împărătesei Chinei, adresată lui ca diplomat la Paris, în limba chineză, prin care recunoştea independenţa şi suveranitatea statului român. La 28 octombrie 1888 şi 6 ianuarie 1889, Kogălniceanu dona aceleiaşi instituţii : cinci materiale vechi în limba slavonă, deosebite documente din primele decenii ale veacului al XlX-lea şi parafa de mare vornic a lui Mihail Sturdza.

Activitatea lui în Academia Română, pornind de la responsabilităţile de

vîrf în care fusese
ales, se extind

ePecetea cu şnur a lui Ştefan cel Mare pe un act domnesc ce-a aparţinut colecţiei de documente a lui Kogălniceanu (facsimil)
cu competenţă şi în sectoarele administrative, de raportor, de delegat, de expert.
Cîntecul de lebădă al lui Kogălniceanu în aula Academiei Române a fost întinsul discurs rostit la 1 aprilie 1891 şi intitulat *Desrobirea ţiganilor, oborîrea pronomiilor şi privilegiilor de naştere şi de castă, emancipareа ţiganilor* — amplă evocare a unor evenimente de epocală importanţă în dezvoltarea societăţii româneşti din secolul trecut, la care el, om al timpurilor noi, luase parte cu iniţiative, cu merite ideologice şi de perseverent înfăptuitor. De-aici decurge caracterul autobiografic al expunerii, precizările determinanţelor transformărilor sociale româneşti, în perfecta unitate dintre om, cultură, răspundere civică şi istorie.

A unsprezecea operaţie

între 1885—1890, Kogălniceanu s-a supus la felurite intervenţii cu scalpelul, nu totdeauna izbutite, cum vădesc calamităţile sale fizice de după 1886, certificatele, buletinele de analiză, cererile şi scuzele de suferind că absentează de la obligaţiile parlamentare.
într-o epistolă din 8 august 1887, el relatează Catincăi Kogălniceanu etapele dureroasei intervenţii făcute asupra lui la Paris : „Operaţia a fost teribilă, doctorul Guyon şi-a pierdut de două ori speranţa că o va putea duce la bun sfîrşit. Piatra era atît de dură, încît a trebuit să apese asupra instrumentului cu toată forţa braţelor şi a genunchilor.

Am ieşit din mîinile chirurgului calm, dar complet slăbit. Timp de patru zile n-am pus

în gură decît apă şi
abia dacă pot merge.
Dar convalescenţa
înaintează destul de
repede. Azi pot să ţin
tocul în mînă şi prima
întrebuinţare pe care
i-o dau este să-ţi scriu
această scrisoare.
Cred că joi voi putea
părăsi clinica şi că mă
voi stabili într-un hotel
pentru vreo opt zile,
pentru că doctorul
vrea să mai stau la

Paris pentru a-mi
desă- vîrşi
tămăduirea. El crede
că va putea să mă
lase să plec în opt, cel
mai tîrziu zece zile.
Atunci cred că mă voi
reîntoarce direct în
România"

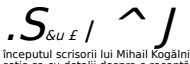

începutul scrisorii lui Mihail Kogălniceanu, din 8 august 1887, către soţia sa cu detalii despre o recentă operaţie la Paris (facsimil)

Pentru vara 1891 şi sub presiunea „pietrelor" cristaliforme ce-i provocau dureri de nesuportat, poate şi a unui blocaj parţial rezolvat de medicul curant din Bucureşti, Ion Neagoe, el luă decizia să fie operat a unsprezecea oară la Paris de către Félix Guyon, academician, profesor la Facultatea de medicină din Paris, urolog, chirurg, şef de clinică la spitalele Necker şi Frères Hôpitaliers de Saint-Jean de Dieu, din strada Oudinot nr. 19. Nu-şi putuse lua rămas bun de la soţie, nici de la copii. Hotărîrea a fost de ultim moment, nu fără presentimentul morţii. N-avea în buzunar decît 100 de franci. De-aici detaliul dintr-un *post-scriptum,* că n-o putuse lua însoţitoare pe fiica sa Lucia, „pentru că n-aveam mijloacele să-i plătesc cheltuielile călătoriei

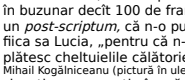

Mihail Kogălniceanu (pictură în ulei de Mişu Popp)

şi o ştiam prea puţin în măsură să facă din buzunarul ei aceste cheltuieli".

La gara de nord fusese transportat pe brancardă şi plînă la Paris călători cinci zile. După sosire şi după sondajul medicului operator trecu prin „cele mai mari chi-Fotografie a lui Kogălniceanu din ultimii ani de viaţă

nuri". Operaţia fu programată pentru joi 20 iunie la ora 8,30 dimineaţa.

Ultima scrisoare către fiul Vasile este colindată de perspectiva sfîrşitului apropiat : „Nu ştiu dacă voi putea răbda cloroformul" ; căuta să aplaneze, prin libera- lităţi de amănunt, dihoniile dintre copii, în perspectiva concurenţei cu mama lor, şi notifica valabilitatea testamentului în ultimă redactare încredinţat doctorului Constantin Dimitrescu-Severeanu, fost elev al Şcolii de medicină de la Colţea, întemeiată de Davila, bursier al Facultăţii de medicină din Paris, specializat în chirurgie. Mai emoţionantă rămîne epistola din 10 iunie către buna şi înţelegătoarea lui soţie, mărturisire în

care scrutează şi ipoteza operaţiei reuşite şi pe-a decesului, temător de „o criză fatală", încheind înduioşetor în starea alarmantă în care se afla : „Dacă scap, te voi anunţa eu însumi ; în caz contrar, doctorul Severeanu îţi va da ştirea morţii mele. Fie că scap, fie că nu, te rog iartă-mi toate greşelile pe care le-am făcut faţă de tine. Aşa a voit soarta şi, cît despre tine, să ştii că nu voi duce cu mine în mormînt decît amintirea marii iubiri pe care ţi-am purtat-o.

Te îmbrăţişez din inimă şi rog pe bunul dumnezeu să-mi îngăduie să trăiesc încă vreo cîţiva ani ca să ţi-i închin pe de-antregul ţie".

Cu limbă de moarte, Ecaterina Kogălniceanu a cerut ca ultima scrisoare primită de la soţul său să-i fie aşezată în sicriu, sub căpătîi, ceea ce fiica Lucia a îndeplinit. Textul respectiv se păstrează numai într-o foto-co- pie făcută de Vasile A. Urechia, dăruită Academiei Române.

Cu o zi înainte de operaţie, Kogălniceanu exprima fiului Vasile, în slaba speranţă a salvării, dorinţa de a se reîntoarce neîntîrziat în patrie ca să-şi continue tratamentul la Constanţa.

Soarta a vroit altfel. Urcat pe masa de operaţie, şi sub efectul cloroformului, inima lui Kogălniceanu a încetat să bată în dimineaţa de joi 20 iunie 1891 la ora 10, sub privirile lui Guyon ce n-a mai putut-o reanima.

Comilitonii şi concetăţenii de baricade democrate, la care se va fi gîndit în singurătatea ultimelor zile pariziene, departe de România : Costache Negri, Dimitrie

Quai d'Orsay, clădirea Ministerului Afacerilor Externe francez (xilografie)

Ralet, domnitorul Cuza, Costache Negruzzi, Manolache

Costache Epureanu, Ion Strat, Lascăr Rosetti, Matei Millo, Alecu Russo, Alecu Donici, Nicolae Bălcescu, Ion Cîmpineanu, Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexan- drescu, fraţii Goleşti, Costache A. Rosetti, Hurmuză-keştii, Simion Bărnuţiu, Eftimie Murgu, Aron Pumnul, August Treboniu

Laurian, Alesandru Papiu Ilarian, Ion C. Brătianu şi alţii, alţi mulţi legaţi de luptele lui culturale, politico-sociale, de construire a României moderne, îl premerseseră la trecerea Styxului în tărîmul umbrelor. Li se adăugă de-acum el, făptaş de istorie, într-o glorie de virtuţi şi realizări intrate în zestrea de aur a

spiritualităţii, a dezvoltării statului nostru naţional şi a gestiunii patriotice a poporului român, care, recunoscător, i-a gravat numele în neuitare

.Spre eternitate

Ultimul drum

Telegrafiată în ţară în aceeaşi zi, ştirea morţii căzu ca izbitura trăsnetelor. De la oraşe, trecu cu şi mai mari îndurerări la sate. Presa elogie în chenare de doliu personalitatea celui dispărut. Guvernul dădu dispoziţii însărcinatului cu afaceri de la Paris ca trupul lui Kogălni- ceanu să fie îmbălsămat, închis în sicriu de aramă şi expediat pe calea ferată în ţară. Primăria Iaşului, oraşul de naştere a lui Kogălniceanu şi sediu cetăţenesc al foarte multor acte de importanţă naţională ale lui, întreprinse măsuri de înmormîntare.

Trenul mortuar, după ce străbătu în sens invers — într-o simetrie a sorţii oarbe — mediana Europei pe traseul primului drum de şcolar al lui Kogălniceanu din toamna 1834, s-a oprit la punctul de frontieră Ţţcani luni 1 iulie, ora 10,45. La Burdujeni rămăşiţele pămîn- teşti ale lui Kogălniceanu, întîmpinate de

familie, fură încredinţate autorităţilor româneşti, care le aşezară într-alt vagon pavoazat capelă. Printr-o delegaţie de onoare, botoşenenii îi aninară în jur douăzeci de coroane, iar prefectul locului omagie retoric pe dispărut.

Delegaţi veniţi din toate părţile României întîmpinară trenul mortuar la Paşcani, după care, micşorind viteza în dreptul Ruginoasei, garnitura se îndreptă spre Iaşi. în parcurgerea satelor, ţăranii îngenunchează de-o parte şi de alta a liniei ferate

.Pe peronul din vale al capitalei Moldovei aşteptau şi preluau sicriul, la ora 16, mii de ieşeni înlăcrimaţi, vîrstnici, sute de cadre didactice, studenţi, şcolari, după care rămăşiţele fură aşezate pe un car mortuar şi, cu onoruri militare, străbătură străzile : Arcu — oprind în faţa hotelului „Traian", unde la 1857 Kogălniceanu jucase *Hora Unirii* — Golia şi Ştefan cel Mare, printre steaguri cernite şi cetăţeni descoperiţi, pînă la catedrală, unde fură expuse două zile pentru ultim pelerinaj. Atrase atenţia a doua zi defilarea tăcută, în corpore, a studenţilor ieşeni.
Miercuri 3 iulie, sosiră în Iaşi cu un tren special generalul Ion Emanoil Florescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, George Vernescu, ministrul de Finanţe, Constantin Esarcu, ministrul Afacerilor Străine, academicienii Dimitrie A. Sturdza şi Alexandru Papadopol-Calimah, Constantin Schina, preşedintele Curţii de Casaţie, colonelul Rosnovanu, preşedintele Adunării Deputaţilor, Vasile A. Urechia din partea Senatului. Oficiul de doliu începu la ora 14 şi la sfîrşit vorbiră primul ministru, iar din partea corpurilor legiuitoare şi Academiei Române : Vasile A. Urechia, Andrei Vizanti şi Dimitrie A. Sturdza.
La ieşirea din catedrală *, o companie din regimentul 13 Dorobanţi, al lui Peneş Curcanul, dădu onorul cu chiar steagul unităţii, zdrenţuit de gloanţe la '77, aplecat peste pleoapa sicriului, după care consătenii din Drînceni, la ora 16,00, îl purtară pe umeri pînă la carul mortuar tras de opt cai, şi astfel cortegiul, urmat de familie, de gloatele aderenţilor din oraşe şi sate, de întreaga armată a garnizoanei se îndreptă spre cimitir. Copiii lui Kogălniceanu : Constantin, Ion, Vasile, Lucia, nepotul Mihail îl însoţiră pe jos. Văduva, cu nurorile, nepoatele şi nepoţii îl urmară în cupee.
De la poarta „Eternităţii" pînă la groapă îl duseră pe braţe foştii deputaţi pontaşi în Divanul ad-hoc.

* Pe strada Ştefan cel Mare nr. 46.

înaintea coborîrii sicriului în humă îi rostiră ultimul salut : profesorul Răşcanu în numele Universităţii din Iaşi, arheologul Grigore Tocilescu din partea Universităţii din Bucureşti, profesorul Aron Densuşianu pentru transilvăneni, studenţii ieşeni Leon Grigorescu şi Constantin Vasiliu, colonelul Langa, primarul Iaşului.
Pe aleea principală a necropolei, mormîntul lui Kogălniceanu se învecinează cu movila de pămînt a lui Ion Creangă, povestitorul care crezuse în menirea istorică a lui Kogălniceanu şi-l urmase, care-i citise *Letopiseţele Ţării Moldovei,* păstrate în rafturile din „bojdeucă", şi care-l înveşnicise a doua oară prin „anecdotele" aidoma adevărului despre Ion Roată.

Despre descendenţa directă a lui Kogălniceanu

Constantin, băiatul mai mare al celebrului om de stat, a studiat dreptul la Berlin. Diplomat, a funcţionat ca secretar de legaţie la Berlin, Petersburg, Paris, Roma şi a publicat studii de istorie privind evul mediu românesc.
Ion Kogălniceanu, al doilea fiu, s-a instruit la Berlin şi a fost licenţiat în drept la Paris. Deputat în mai multe legislaţii, a fost păstrătorul documentelor de familie şi a întemeiat prima fundaţie „Mihail Kogălniceanu", de care s-a ocupat şi fiul său Mihail, nepot foarte iubit de Kogălniceanu, cum reiese din ultimele lui epistole, întemeind la Bucureşti, „Fundaţia Mihail Kogălniceanu" sub auspiciile căreia a continuat — el i-a fost director — în zece masive volume, vechea *Arhivă Românească* din 1840—1841, 1845, cu multe cercetări ştiinţifice asupra lui Kogălniceanu şi publicări de materiale kogălnice- neşti. „Arhiva Kogălniceanu", din fondurile Bibliotecii Centrale de Stat din Bucureşti, îi păstrează documentele de familie moştenite de la bunic. Fiul lui Mihail Kogălniceanu-junior, deci strănepot marelui Kogălniceanu, Ilie, trăieşte, pasionat, la vîrsta de 86 de ani, de cercetarea istoriei României.
Vasile Kogălniceanu, cel mai mic dintre fiii lui Kogălniceanu, a studiat la Jambloux, a bibliográfiát şi reeditat unele opere şi scrisori ale tatălui său.

Colaborînd cu învăţătorul Alexandru Valescu — din Mușeteşti- Argeş, la *Gazeta ţăranilor* şi luînd curajos apărarea ţărănimii răsculate în 1907, a fost închis la Giurgiu din ordinul lui Dimitrie A. Sturdza, fost coleg de minister al lui Kogălniceanu, şi procuratorial acuzat de instiga- ţie la rebeliune.

într-un manuscris al său, *Apărarea mea,* el se legitima direct continuator al părintelui său şi, ca perfect documentat al realităţilor rurale din 1907, scria : „Sînt mulţi ani de cînd mă ocup de chestia ţărănească. Credincios amintirii părintelui meu, Mihail Kogălniceanu, care şi-a legat numele de legea de împroprietărire din 1864, mi-am închinat şi eu slabele mele puteri acţiunii pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor.

Am studiat şi scris mult în chestiunea aceasta... încet-încet, am ajus la convingerea că scrisul singur nu duce la nimic. Treceau anii şi nu se făcea nimic. Nu se făcea măcar o anchetă agrară atît de mult cerută de mine, prin ziarul *Agrarul* şi prin scrierile mele. Partidele politice erau nepăsătoare şi abia în ultimii doi ani au început să ia o poziţie ceva mai hotărîtă în chestia ţărănească, silite la aceasta de o mişcare foarte pronunţată a opiniei publice. îmi ziceam, împreună cu mulţi alţii, că partidele noastre nu se vor hotărî niciodată să facă ceva serios în chestia agrară, decît atunci cînd vor simţi că există o putere nouă care să le îndemne la aceasta. Şi cine putea fi această putere dacă nu popu- laţiunea satelor deşteptată printr-o acţiune paşnică la viaţa politică de la care a fost exclusă pînă acum.

Oamenii veneau la mine din iniţiativa lor — precizează el în sus-menţionatul pro-domo — în urma citirii broşurii *Către săteni...* Oamenii veneau la mine, îmi aduceau copii de la învoieli sau copii de (pe) cererile care le făceau la minister şi eu le spuneam la toţi să fie liniştiţi, să nu se răzvrătească şi să aibă răbdare. Ţăranii, în loc să se mărginească şi să scrie cum le ceream (în broşura *Către săteni),* au început să vie în persoană la mine. Trebuie să spun aici că am fost fericit de acest prilej, fiindcă cu chipul acesta eram pus

în situaţia ca să mă informez de starea ţăranilor din diferite regiuni..."
Gheorghe Panu, Nicolae Iorga, socialiştii l-au apărat prin presă. Din închisoarea Văcăreşti, scria la 2 aprilie 1907 ziaristului Constantin Miile : „Soţia mea mi-a spus şi mi-a vorbit mult de apărarea caldă ce-mi iei prin ziarul d-tale. Poţi fi încredinţat că aperi un om nevinovat. Aşa erezie juridică constituie în secolul nostru şi chiar în ţara noastră o pată neagră în istoria neamului şi care va fi înfierată aşa cum se cuvine. Abstracţie făcînd de persoana mea, eu cred că acest proces este şi nepatriotic şi nepolitic.
Îţi mulţumesc frăţeşte *Vasile Kogălniceanu*
Toma Dragu, convins de justeţea luptei sociale a lui Vasile Kogălniceanu, a demisionat din magistratură şi din anchetator a devenit apărător socialist al fiului lui Kogălniceanu.
Feciorul mezin al autorului reformei agrare din 1864 a fost raportorul reformei agrare de după primul război mondial, lăsînd tipărite numeroase opere cu caracter agrar.
Fiica *Lucia* s-a înrolat soră de caritate voluntară în timpul Războiului pentru Independenţă şi şi-a dat concursul dezinteresat în numeroase activităţi ieşene de folos obştesc.
Inexorabila moarte încheiase miracolul tinereţii spirituale fără veştejire a lui Mihail Kogălniceanu, deşi trupeşte omul îmbătrînise.
Lăsase o Românie scoasă din incertitudini, unită, glorioasă, neatîrnată, căreia, mai mult decît oricine pînă la el, îi dăduse reforme, principii de administraţie modernă, de responsabilitate interioară şi pe care o înnobilase cu aprecieri peste hotare. La fel ca o serie de contemporani, putea spune că patriotismul este izvorul sacrificiului şi, în această accepţie, pornind din datoria

Statuia lui Mihail Kogălniceanu din fața rectoratului Universității ieșene

către popor, subiectiv n-a ridicat în viață pretenții la recunoștință.

Spre neuitarea temerarelor lupte sociale pentru progres, a actelor normative și a înfăptuirilor democrate inspirate de Mihail Kogălniceanu, ziarul *Adunarea națională* din 21 septembrie 1869 propunea să se dea

denumirea de *Kogălniceni, 2 Mai* şi *Libertatea* la trei comune din ţară.
Între timp, şi cu semnificaţia recunoştinţei poporului român, care-l cinsteşte în linia înaintaşilor lui de frunte, numeroase localităţi din ţară îi perpetuează numele. Este cazul satelor *Mihail Kogălniceanu* din comuna Co- tuşca (jud. Botoşani) ; *Mihail Kogălniceanu* din compunerea comunei Rîmnicelu (jud. Brăila) ; *Mihail Kogălniceanu* din arondarea comunei Şuteşti (jud. Brăila) ; *Mihail Kogălniceanu* din trupul comunei Smîrdan (jud. Galaţi) ; *Mihail Kogălniceanu,* parte a comunei Arsura (jud. Vaslui) ; al comunelor de reşedinţă *Mihail Kogălniceanu* (jud. Constanţa), sediul unuia dintre cele mai moderne aeroporturi internaţionale : *Mihail Kogălniceanu ; Mihail Kogălniceanu* (Jud. Tulcea) şi al satului Kogălnicenii din compunerea comunei Alexandru Ioan Cuza (jud. Iaşi).
La fel ca toponimicele citate, în ţara întreagă statui şi basoreliefuri ale celebrului om de stat, istoric, literat, ziarist, editor şi creator de industrie naţională, precum şi numele dat la mii de instituţii şi întreprinderi, de străzi, pieţe şi parcuri îi eternizează amintirea. Valorificarea moştenirii literare din ultimele trei decenii a acordat prin editări ştiinţifice şi studii de autoritate un loc de prestigiu creaţiei kogălniceheşti.

Discipol, la Berlin, al lui Alexander Humboldt şi Leopold Ranke, admirator, citindu-i, ascultîndu-i în sălile de curs, la tribuna parlamentară, iar pe străzile pariziene întîlnindu-i pe Alphonse de Lamartine, Victor Hugo, Jules Michelet, Egdar Quinet, Honoré de Balzac, Charles Baudelaire, Adam Mickiewicz, contemporan cu Alexandr Puşkin, Lev Tolstoi, Feodor Dostoievski, cu Petőfi Sándor, Espronceda Dalgado, Walt Whitman,Henry Sienkiewicz, Alessandro Manzoni, Sören Kierkegaard, Friedrich Nietzsche, Henric Ibsen, consîngean de veşnicie cu Bogdan Petriceicu Hasdeu, Mihai Emi- nescu şi Nicolae Iorga tinerel, Kogălniceanu nu ţine de mit, ci de adevărurile esenţiale ale poporului român. N-a fost un eveniment. El acoperă istoria veacului său.

Placa memorială aşezată pe zidul casei lui M. Kogălniceanu din Iaşi (Foto Petrache Dima)

Bibliografie

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Proiect de Constituţiunea Principatelor Unite Moldavia şi Ţara Românească*, Iaşi, 1861 ;
KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Acte relative la 2 Maiu 1564.* publicate de Vasile M. Kogălniceanu, Bucureşti, 1894 ;
KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Acte, scrieri din tinere* fa, *dis- cursuri*, cu o notiţă introductivă de Petre V. Haneş, Bucureşti, 1903 ;

KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Scrisori (1834—1849).* Ediție îngrijită de Petre V. Haneș, București, 1913 ;
KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Opere*. Ediție comentată de N. Car- tojan, Craiova, f.a. ;
KOGĂLNICEANU, M., *Discursuri parlamentare din epoca Unirii (22 septembrie 1857 — 14 decembrie 1861).* Ediție îngrijită și prefațată de Vladimir Diculescu, București, 1959 ;
KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Scrieri literare, istorice, politice. Texte* alese și studiu introductiv de Geo Șerban, București, 1967 ;
KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Texte social-politice alese*. Volum alcătuit de Dan Berindei, Leonid Boicu, Nicolae Ciachir, Matei Ionescu, Dan Simonescu, București, 1967 ;
KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Scrisori — Note de călătorie.* Texte îngrijite, adnotate și publicate de Augustin Z. N. Pop și Dan Simcnescu, București, 1967 ;
KOGĂLNICEANU, MIHAIL, *Documente diplomatice* (Colectivul de redacție : George Macovescu, Dinu C. Giurescu. Constantin I. Turcu), București, 1972 ;
KOGALNICEANU, MIHAIL, *Opere, 1, Beletristica, studii literare, culturale* și *sociale*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Simonescu, București, 1974 ;
KOGALNICEANU, MIHAIL, *Opere, 11, Scrieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, București, 1976 ;
KOGALNICEANU, MIHAIL, *Opere, IV, Oratorie II (1864—1878),* Partea I (1864—1868). Text stabilit, introducere, note și comentarii de Georgeta Penelea, București, 1977 ;
KOGALNICEANU, MIHAIL, *Opere IV, Oratorie II (1864—1878),* Partea a IV-a (1874—1878). Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Georgeta Penelea, București, 1978 ;
ADANILOAIE, NICHITA, *Considerații asupra legii rurale 1864,* în *Studii și articole de istorie,* VI, București, 1864 ;
ADÂNILOAIE, NICHITA și BERINDEI, DAN, *Legiuirile agrare din 1864,* în *Lupta de clasă,* seria a V-a, XLIV (1964), nr. 7 ;
ALĂUTA ROMANEASCĂ 1837—1838. Ediție facsimilată urmată de transcrierea textului, glosar și indici de Cornelia Oprișanu. Prefață de Alexandru Andriescu, București, 1970 ;
AMZAR, D.C., *Kogălniceanu la Berlin — Cîteva date noi din vremea studiilor,* în *Cercetări literare*, III, București, 1939 ;
AMZAR, D.C., *Studenți români în străinătate (Universitatea din Berlin),* în *Cercetări literare,* IV, 1941 ;

BERINDEI, DAN, *Introducere* la *Documente privind Unirea Principatelor,* I, Bucureşti, 1961 ;
BERINDEI, DAN, *Problema agrară la mijlocul veacului trecut,* în *Studii, revistă de istorie,* Tom. 17 (1964), nr. 3 ;
BERINDEI, DAN, *Înfiinţarea reprezentanţei diplomatice a României la Paris,* în volumul colectiv *Reprezentanţele diplomatice ale României,* Bucureşti, 1967 ;
CARTOJAN, N., *Surghiunul lui Kogălniceanu la mănăstirea Rîşca,* în *Convorbiri literare,* XI (1915), nr. 1 ;
CARTOJAN, N., *Alăuta românească, întîia revistă literară a Moldovei.* Extras din *Omagiu lui I. Bianu,* Bucureşti, 1927 ;
CARTOJAN, N., *Întoarcerea lui Kogălniceanu în ţară. Corespondenţă inedită privitoare la copiii lui M. Sturdza şi la M. Kogălniceanu,* în *Arhiva românească,* IV, Bucureşti, 1940 ;
CÂNDEA, VIRGIL, *„Histoire de la Valachie" de M. Kogălniceanu adnotată de N. Bălcescu,* în *Studii cercetări bibliografice,* II (1957), Bucureşti ;
CÂNDEA, VIRGIL, *Din cronica diplomaţiei româneşti, Secularizarea averilor închinate,* tn *Lumea,* III (1965), nr. 28 ;
CORFUS, ILIE, *Moldova la Expoziţia de la Londra din 1851. Misiunea lui Mihail Kogălniceanu,* în *Arhiva românească,* X (1945—1946), Bucureşti ;
CORIVAN, N., *Lupta diplomatică pentru cucerirea Independenţei României,* Bucureşti, 1977 ;
CORNEA, PAUL, *Curs de istoria literaturii române moderne,* Partea a II-a, Fascicula I, Bucureşti, 1974 ;
CRISTEA GHEORGHE, *Contribuţii la istoria problemei agrare în România. Învoielile agricole (1866—1882). Legislaţie şi aplicare,* Bucureşti, 1977 ;
CURTICAPEANU, VASILE şi POPESCU, GRIGORE, *100 de ani de la Unirea Ţărilor Române,* Bucureşti, 1959 ;
DACIA LITERARA sub redacţia lui Mihail Kogălniceanu. Studiu introductiv şi ediţie de Maria Platon, Bucureşti, 1972 ;
EWE, HERBERT, *Rügen,* f.l., 1966 ;
FRUMUZACHE, IULIA, *Bibliografia revistelor redactate de M. Kogălniceanu,* în *Arhiva românească,* VI (1941) ;
GEORGESCU-BUZĂU, Gh. I., *Mihail Kogălniceanu înnoitorul,* Bucureşti, 1947.
GEORGESCU-BUZĂU, GH. I., *Patriotismul lui Mihaü Kogălniceanu,* în *Studii şi articole de istorie,* VI, Bucureşti, 1964 ;
GHIBANESCU, GH., *Surete şi izvoade,* XXV. *Neamul Kogălni- cenilor.* (Schiţă genealogică), Iaşi, 1933 ;

GHICA, ION, *Scrisori către* V. *Alecsandri,* Bucureşti, 1967 ;
GIURESCU, CONSTANTIN C.„ *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă,* Bucureşti, 1966 ;
HANEŞ, PETRE V., *Lecturi ale lui M. Kogălniceanu la Luné- ville,* în *Istorie literară în călătorii,* Bucureşti, f.a. ;
HUFELAND, C. W., *L'art de prolonger la vie,* Paris, 1871 ;
HUREZENU, DAMIAN, *„Afacerea" V. M. Kogălniceanu,* în *Magazin istoric,* an. 6, (1972), nr. 9, (66) ;
IONESCU, VIRGIL, *Mihail Kogălniceanu. Contribuţii la cunoaşterea vieţii, activităţii şi concepţiilor sale,* Bucureşti, 1963 ;
IORDAN, ION ; GÎŞTESCU, ION ; OANCEA, D. I., *Indicatorul localităţilor din România,* Bucureşti, 1974 ;
IORGA, N., *Unirea Principatelor (1859) povestită românilor,* Vălenii de Munte, 1909 ;
IORGA, N., *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic şi românul,* Bucureşti, 1920 ;
IORGA, N., *Oameni cari au fost,* IV, Bucureşti, 1939 ;
LOCALITĂŢILE JUDEŢULUI CONSTANŢA, Constanţa, 1972 ;
LUPU, MARIANA, *Mihail Kogălniceanu şi Constanţa,* în *Tomis,* X, (1975), nr. 3 (1920) ;
MACIU, VASILE, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907,* Craiova, 1973 ;
MACOVESCU, GEORGE, *Toate prerogativele unui stat suveran,* în *Magazin istoric,* an. XI (1977), nr. 2 (119) ;
MAGAZIN ISTORIC PENTRU DACIA, an. XI (1977), nr. 5 (număr festiv închinat integral Războiului pentru Independenţă) •
MANUSCR1PTUM, an. 6 (1975), nr. 3 (20) ;
NETEA, VASILE, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea naţională (1848—1881),* Bucureşti, 1974 ;
NICOLESCU, GEORGE D., *Parlamentul român,* Bucureşti. 1908;
OŢETEA, ANDREI, *Mihail Kogălniceanu, istoric şi om de stat,*în *90 de ani de viaţă academică în ţara noastră,* Bucureşti, 1956 ;
PARFENE, CONSTANTIN, *Însemnătatea „Daciei literare" în. dezvoltarea culturii româneşti,* în *Studii şi cercetări ştiinţifice. Filologie,* XI (1960), fasc. 1, Iaşi ;
PETRIC, ARON şi ADĂNILOAIE, NICHITA, *Formarea statului naţional român. Lupta poporului român pentru independenţă- naţională,* Bucureşti, 1964 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *65 de ani de la moartea lui Kogălniceanu* în *Tînărul scriitor,* V (1956), nr. 6 ;

POP, AUGUSTIN Z. N., *Relații tipografice între Heliade Rădu- lescu și Kogălniceanu,* în *Studii și cercetări de bibliologie,* II, București, 1957 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *„Propășirea". 7 scrisori inedite,* în *Luceafărul,* II, (1959), nr. 24 (35) ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Kogălniceanu în lupta pentru Unire,* în *Luceafărul,* II, (1959), nr. 2 (13) ;
POP AUGUSTIN, Z. N., *„Hai să dăm mină cu mină",* în *Tribuna,* III, (1959), nr. 4 (103) ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu,* București, 1959 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Vasile Alecsandri renunță la domnie,* în *Luceafărul,* V, (1962), nr .17 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., M. *Kogălniceanu în fostele județe Argeș și Muscel,* în *Secera și ciocanul,* an. 14 (1964), nr. 3275 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Mărturii... Eminescu — Veronica Miele,* București, 1967 ;
POP, AUGUSTIN Z. N., *Pe urmele lui Eminescu,* București, 1978

,RADULESCU, ANDREI, *Din viaţa şi activitatea lui Mihail Kogălniceanu în anii 1865—1867*, în *Arhiva românească*, VIII (1942), şi IX (1943), partea I ;
SIMONESCU, DAN., *Un interpret sociolog al literaturii*, în *Viitorul social*, 1976, nr. 3 ;
SIMONESCU, DAN., *Contribuţia lui M. Kogălniceanu la dezvoltarea şi îmbogăţirea limbii literare*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I, Bucureşti, 1956 ;
SIMONESCU, DAN., *Contribuţii la bibliografia operelor lui Mihail Kogălniceanu*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, I, Bucureşti, 1957 ;
SIMONESCU, DAN., *Mihail Kogălniceanu ca tipograf şi editor la Iaşi*, în *Studii şi cercetări de bibliografie*, II, Bucureşti, 1957 ;
STOEAN, GHEORGHE D. şi PANA, ION GH., *Epopeea Independenţei României*, Cluj, 1977 ;
ŞTEFAN, M. I., *De la Podul Mogoşoaiei la Calea Victoriei*, Bucureşti, 1977 ;
UCRAIN-BIRLADEANU, CONSTANTIN, *Aşa cum a fost*, Iaşi, 1977 ;
VITCU, D., M. *Kogălniceanu şi evenimentele din martie 1848 de la Iaşi*, în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol"*, IV, Iaşi, 1967 ;
XENOPOL, A. D., *Mihail Kogălniceanu, discurs de recepţie la Academia Română*, Bucureşti ; 1895 ;
ZUB, AL. *Mihail Kogălniceanu, 1817—1891 ; Bibliografie*, Bucureşti, 1971 ;
ZUB, AL. *Kogălniceanu istoric*, Iaşi, 1974 ;
* * * — *Din lupta poporului român pentru Independenţă*, Bucureşti, 1977 ;
* * * — *Istoria României, IV, Formarea şi consolidarea orinduirii capitaliste (1848—1878)*, Bucureşti, 1961 ;
* * * — *Momente din- istoria poporului român*, Bucureşti, 1965 ;
**** * — Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în România*, I, Bucureşti, 1954.**
REDACTOR **VALENTIN BORDA**
TEHNOREDACTOR **MIHAIL CARCIOG**
BUN DE TIPAR : 10.07.1979. TIRAJ 23.000 EX COLI DE TIPAR 18.5
igBr—I Tiparul executat sub comanda : 90 :
oIS Combinatul Poligrafic „Casa Scinti ■|^ Bucureşti — Piaţa Scinteii nr. L—JJW Republica Socialistă România

Înainte de orice
ne-am propus să rememorăm
în această carte,
pentru miile şi miile de cititori şi călători
contemporani,

rutele de viață creatoare și drumețiile lui Kogălniceanu, acest «om genial», cum îl numește N. Iorga, «bloc formidabil de stînză», după expresia lui Octavian Goga, «natură aleasă ce cu greu încap cîte două alături în un veac», după expresia urmașului său, A.D. Xenopol.

Editura Sport-Turis
mLei 10